

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

KIRKLARELİ UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

E-ISSN: 2602-4314

HAZİRAN / JUNE 2020

Cilt / Volume: 4

Sayı / Number: 1

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
KIRKLARELİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi / Owner

Kırklareli Üniversitesi Rektörlüğü Adına / on Behalf of Kırklareli University Rectorship

Prof. Dr. Bülent ŞENGÖRÜR (Rektör / Rector)

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Günay KURTULDU (Baş Editör / Editor in Chief)

Dr. Adnan SEYAZ (Editör / Editor)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR / Kırklareli Üniversitesi

Prof. Dr. Mesut AYAR / Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Murat ÇİFTÇİ / Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Muharrem ÖZTEL / İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Adil AKINCI / Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Doç. Dr. Adem BALTACI / İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yasin ÇAKIREL / Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Günay KURTULDU / Kırklareli Üniversitesi

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Dr. Öğr. Üyesi Yasin ÇAKIREL

Dergi Sekreteryası ve Dizgi / Secretariat of Journal and Typesetting

Dr. Adnan SEYAZ

Kapak Tasarımı / Cover Design

Tülay ÇALIŞKAN

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Kırklareli Üniversitesi Rektörlüğü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Rektörlük Kültür Merkezi B Blok

Merkez / Kırklareli

Tel: 0288 246 16 01

<http://sbedergi.klu.edu.tr/>

sbedergi@klu.edu.tr

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
KIRKLARELİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Bilim Kurulu / Science Board

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY	Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Ayhan GENÇLER	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Gülnur ETİ İÇLİ	Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hasan EKEN	Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Nilgün ÇİL	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Rengin AK	Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent BAYRAM	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Adem BALTACI	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Besire AZİZALİYEVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Doç. Dr. Bora YENİHAN	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Can KARABÖCEK	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Gülsen Serap ÇEKEROL	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan DİRLİK	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Tudora ARNAUT	Kiev Taras Şevçenko Üniversitesi
Doç. Dr. Ulugbek KHASANOV	Univ. of World Economics & Dip.
Doç. Dr. Yakup YILMAZ	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice DAYAR	Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Ilaria BELLAVIA	University of Florence

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
KIRKLARELİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Haziran 2020 Sayısının Hakemleri

Prof. Dr. Mustafa TEKİN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Karun NEMLİOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İclal ATTİLA	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar KABATAŞ	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Yakup YILMAZ	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ÇİFTÇİ	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Can KARABÖCEK	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Ali CANÇELİK	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esin Cumhuri YALÇIN	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İskender GÜMÜŞ	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YORULMAZ	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İhsan Ömer ATAGENÇ	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nuri Gökhan TOPRAK	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alican UMUT	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ERGÜT	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gaye Belkıs Yeter ŞAHİN	Erzincan Binali Yıldırım Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Birol BULUT	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ufuk ÖZER	Çanakkale Onsekiz Mart Üni.
Dr. Öğr. Üyesi Utkan ATBAKAN	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrullah TÖREN	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Paşa Mustafa ÖZYURT	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasin YAYLA	Kırklareli Üniversitesi
Dr. H. Seçkin ÇELİK	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Kevser Tüter ŞAHİNOĞLU	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Serkan DENİZ	Yalova Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Ali İNANIR	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üni.

İÇİNDEKİLER

YAZAR	MAKALE	SAYFA
Umut Barış Tokiçin Mehmet Altan Kurnaz Mustafa Kemal Yüzbaşıoğlu	Farklı Gösterimler Hakkında Öz-Yeterlik İnanç Ölçeği Geliştirme Çalışması <i>(Araştırma Makalesi / Research Article)</i>	1 - 19
Ayhan Keklik Oğuz Başol Esin Cumhuri Yalçın	İş-Yaşam Dengesinin Daha İyi Yaşam Endeksi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme <i>(Araştırma Makalesi / Research Article)</i>	20 - 33
Beyza Erkoç M. Zafer Danış	Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık Düzeylerinin Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma <i>(Araştırma Makalesi / Research Article)</i>	34 - 42
Aydın Ünal Onur Çelen	Üniversite Öğrencilerinin Destinasyon İmaj Algılarını Belirlemeye Yönelik Karşılaştırmalı Bir Araştırma <i>(Araştırma Makalesi / Research Article)</i>	43 - 58
Oğuz Başol Erkan Öztürk Rahmi Akıncıoğlu	İnsan Kaynakları Aktiviteleri ve Kârlılık Arasındaki İlişki: BIST-100 Şirketleri Üzerine Bir Araştırma <i>(Araştırma Makalesi / Research Article)</i>	59 - 71
Hasan Acar	The Effect of Democratization Process On Economic Agriculture In Turkish Political Life (1950-1960) <i>(Araştırma Makalesi / Research Article)</i>	72 - 82
Murat Çiftçi	Türkiye’de Konut Üretim Özelliklerinin 1964-2019 Arasında Uzun Dönemli Dönüşümü <i>(Araştırma Makalesi / Research Article)</i>	83 - 99
Orhan Balcı	Hamdullah Hamdî'nin Leylâ İle Mecnûn Mesnevisindeki Arkaik Sözcükler <i>(Araştırma Makalesi / Research Article)</i>	100 - 112
Semih Zeka	Benlik, Öz-Duyarlık Ve Kimlik Bağlamında Yekta Kopan’ın <i>Aile Çay Bahçesi</i> Romanında Bireyin Varoluş Sorunsalı <i>(Araştırma Makalesi / Research Article)</i>	113 - 127
Özlem Derin	Benjamin’den Bataille’a Yasanın Harabeleri <i>(Araştırma Makalesi / Research Article)</i>	128 - 138
İskender Gümüş	Kırklareli Romanlarının Emek Piyasasına Erişimi ve Sosyal İçerme Politikaları Üzerine Bir Araştırma <i>(Araştırma Makalesi / Research Article)</i>	139 - 152

Zekeriya Demir	Yolsuzlukla Mücadele Çalışmalarında Örnek Ülke Uygulamalarının Değerlendirilmesi ve Çözüm Önerileri <i>(Derleme Makalesi / Review Article)</i>	153 - 183
Ömer Faruk Nayiroğlu	Mustafa AKMAN. (2019). Mezhepler Tarihinin Klasik Kaynakları: İçerik ve Özellikleri. İstanbul: Ensar Neşriyat. Sayfa sayısı: 294. <i>(Kitap İncelemesi / Book Review)</i>	184 - 192

*Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makalelerin bilimsel sorumluluğu yazarlarına, çeviri ve aktarma yazıların hukuki sorumluluğu çevirmenlerine aittir. Gönderilen her yazının yayım aşamasında esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeleri dergimizin yazı işleri sorumluları tarafından yapılır. Yayımlanan yazıların her türlü telif hakkı Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne aittir.

FARKLI GÖSTERİMLER HAKKINDA ÖZ-YETERLİK İNANÇ ÖLÇEĞİ GELİŞTİRME ÇALIŞMASI*

Umut Barış Tokiçin¹

Mehmet Altan Kurnaz²

Mustafa Kemal Yüzbaşıoğlu³

Öz

Bu araştırma, konu alanında öncül araştırmalardan biri olma niteliğinde olup öğretmen adaylarının farklı gösterimler hakkındaki öz-yeterlik inançlarını incelemeye yönelik bir ölçek geliştirme amacıyla yürütülmüştür. Tarama yöntemiyle yürütülen araştırma bir eğitim fakültesinin 3 ve 4. sınıflarında öğrenim gören ve araştırmaya katılmayı kabul eden 524 öğretmen adayıyla yürütülmüştür. Veri toplama aracı ilgili literatüre ve uzman görüşlerine dayalı olarak yapılandırılan 67 maddelik soru havuzundan oluşturulmuştur. Örneklem grubundan elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğunu gösteren KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri 0,884 olarak bulunmuştur. Veri analizinde açımlayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi için Cronbach Alpha testi kullanılmıştır. 'Farklı Gösterimler Hakkında Öz-yeterlik İnanç Ölçeği' isimli 4'lü likert tipindeki ölçek 18 maddeden oluştuğu, açıklanan toplam varyansın %52,4 olduğu ve güvenilirlik katsayısı 0,866 olarak saptanmıştır. Ayrıca ölçeğin 'Fayda', 'Fizyolojik ve Psikolojik Hazırbulunuşluk' ve 'Yetkinlik' olmak üzere 3 alt faktörü olduğu ve güvenilirlik katsayıları ayrı ayrı 0,837, 0,814 ve 0,778 olarak bulunmuştur. Geliştirilen ölçeğin öğretmen adaylarının gösterimler hakkındaki öz-yeterlik inançlarını belirleme de etkin bir ölçek olduğu sonucuna varılmış ve gerçekleştirilecek araştırmalarda kullanımı önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ölçek geliştirme, Gösterimler, Öz-yeterlik inançları

* Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

¹ Fen Bilimleri Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, umuttokicin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9766-705X

² Prof. Dr. Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, altan.kurnaz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2824-4077

³ Fen Bilimleri Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, m.kemalyuzbasioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8551-2440

Geliş Tarihi (Received): 28.02.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 06.05.2020

Atf/Citation: Tokiçin, U.B., Kurnaz, M.A. ve Yüzbaşıoğlu, M.K. (2020). Farklı gösterimler hakkında öz-yeterlik inanç ölçeği geliştirme çalışması. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 1-19.

SELF-EFFICACY BELIEF SCALE DEVELOPMENT STUDY ABOUT DIFFERENT REPRESENTATIONS

Abstract

This research is one of the initial research studies in the subject area and was carried out with the aim of developing a scale for examining teachers' candidates' self-efficacy beliefs about different representations. The research was carried out as a survey method with the participant of 524 prospective teachers who were in the 3rd and 4th grades of a faculty of education and agreed to participate in the research. The data collection tool was created from 67 initial questions structured based on relevant literature and expert opinions. All questions for developing a scale were on a 4-points Likert-type scale. KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) value indicating the suitability of the data obtained from the sample group to factor analysis was found to be 0.884. An exploratory factor analysis method was applied to the gathered data, and the Cronbach Alpha test was used for reliability analysis. The developed scale that consists of 18 items was named as 'Self-efficacy Belief Scale About Different Representations'. The total variance of the scale was explained as 52.4%, and the reliability coefficient was found to be 0.866. In addition, the scale has 3 sub-factors: 'Benefit', 'Physiological and Psychological Readiness' and 'Competency'. The reliability coefficients of the sub-factors were found to be 0.837, 0.814 and 0.777 separately. The research, as the conclusion, was concluded that the developed scale was an effective scale in determining prospective teachers' self-efficacy beliefs about representations, and it was suggested to be used in the researches to be carried out.

Keywords: Scale development, Representations, Self-efficacy beliefs

Giriş

Bilim ve teknoloji hızlı şekilde ilerlemekte ve bu ilerleyiş etkilerini günlük hayatımızda doğrudan göstermektedir. Bu durum aynı zamanda, özellikle, bilgiye ulaşmayı çok kolay bir hale getirmektedir. Geçmişte bilgiye ulaşmak için ansiklopedi, kitap ve dergi gibi basılı kaynaklardan daha fazla faydalanırken günümüzde sıklıkla akıllı telefon, bilgisayar vb. aracılığıyla İnternet'ten yararlanılmaktadır. Günümüz olanakları bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmakla kalmamış aynı zamanda bilginin sunumunda farklı yolları da üretmiştir. Günümüzde ulaşılmak istenilen bir bilgiye bazen yazılı metin veya görsel içerikle bazen bir animasyon ya da farklı bir gösterim türüyle ulaşabilmektedir. Bilginin sunum şeklinde meydana gelen bu zenginlik gösterim türleri kavramını öne çıkarmaktadır. Alanyazın incelendiğinde gösterim kavramına ilişkin çeşitli tanım ve açıklamalar getirildiği görülmektedir. Gösterim, mevcut olan bir durumun metin, grafik, tablo, animasyon, ses, video vb. farklı unsurlarla ortaya konulması durumudur (Kurnaz, 2013). Bu unsurlar bilginin anlamlandırılması sırasında mevcut durumun farklı şekillerde sunulması anlamında oldukça önemlidir.

Gösterimler, dikkat çekme, keşfetme, çıkarımda bulunma, bilginin kaydedilmesini kolaylaştırma ve sürekliliğini sağlama gibi özellikleri barındırmaktadır (Tversky, 2001). Kurnaz'a göre (2013) gösterim, bilginin belirli bir form(lar)da ortaya konulmasıdır. Aynı bilginin veya farklı bilgilerin değişik yollarla sunulması da 'çoklu gösterim' ve 'gösterim türleri' kavramlarını gündeme getirmektedir (Ainsworth, 2006). Bir bilgiye veya ilintili farklı bilgilere dair bilgilerin farklı gösterim türleriyle çoklu gösterimi, beraberinde bu gösterimler arasındaki ilişkiyi kurmayı ve gösterimler arasında geçişleri sağlamayı da gerektirmektedir. Gösterim türleri arasındaki geçişi yapabilme, sunulan bilgiyi daha anlamlı kılarak (Bayri, 2014; Kurnaz ve Yüzbaşıoğlu, 2013) bilginin öğrenilmesinde kalıcılığı sağlamaktadır (Schnotz, 2002; Schnotz ve Bannert, 2003; White, 1993). Birey zihnindeki şemaya yeni bilgi eklerken eski bilgileriyle yeni bilgi arasında ilişki kurarak kalıcı öğrenmeyi sağlar (Yürük ve Çakır, 2000). O halde, öğretim süreçlerinde farklı zihinsel şemalara sahip olan bireyler için aynı formda gösterimler yerine farklı türdeki gösterimlerle zenginleştirmenin anlamlı öğrenmeyi katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu nedenle anlamlı öğrenmenin sağlanabilmesi için bireylere bilginin grafik, tablo, resim, şekil gibi farklı formlardaki gösterimlerle desteklenmesi gerekmektedir. Böylelikle, kavramların ezberlenmeden anlamlı öğrenilmesinde gösterim türleri de katkı sağlar (Bayri, 2014).

Gösterim türleri çeşitli alanları etkilemekte ve öğretim süreçlerinde de yansımaları görülmektedir. Basılı ders materyallerinde bilginin sunumu sadece metinsel ifadelerle yapılmayıp aynı bilgi tablo, grafik, resim vb. gösterim türleriyle zenginleştirilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Derslerin içerikleri incelendiğinde kavramların öğretiminde önemli bir kısma somut örnekler vermenin zor olması sebebiyle öğretim sürecinin soyut bir yapıda kaldığı görülmektedir (Güven ve Sülün, 2012; Kılıç, 2009). Bu soyut kavramların anlamlandırılmasının kolaylaştırılması ve somutlaştırılabilmesi için bireylerin zihinlerindeki şemaları anlamlı şekilde yapılandırmaları gerekmektedir (Kurnaz ve Değermenci, 2012). Bazı dersler günlük yaşamla birebir ilişkili olup öğretim programlarında hayatın içerisinden örnekleri bulundurabilirler. Öğretim sırasında ele alınan konunun anlatımı ve sonrasında yapılacak olan ölçme değerlendirme çalışmalarında günlük yaşamla doğrudan ilişkili bağlamların kullanılması, öğrencilerin ilgili kazanımları yapılandırmalarına kolaylık sağlayarak kalıcı öğrenme imkânları sunmaktadır (Kabuklu, Yüzbaşıoğlu ve Kurnaz, 2019). Aynı zamanda derslerde deneylerin yapılması ve sonuçlarının raporlaştırılmasında farklı sunum türlerinin kullanılması da öğrenmenin kalıcılığına katkı sağlamaktadır (Karakuş, 2007). Böylece öğretmenler, öğrencilerine farklı gösterimler arasında geçişler yapma imkânı sunacak ve ilgili konuyu daha iyi kavrama yolunda ortam hazırlayacaktır (Bayri, 2014). Farklı gösterimlerin bilginin kalıcılığını sağlama durumu göz önüne alındığında, derslerinde farklı gösterimler kullanan bir öğretmenin öğrencilerine anlamlı öğrenme imkânları sunma noktasında avantajlı olduğu söylenebilir. Öğrenen bireylerden beklenen kendilerine sunulan bir bilgiye ait farklı gösterimler arasındaki ilişkileri kurmaları ve bu gösterimler arasında geçişler yapabilmeleridir (Kurnaz ve Pektaş, 2013; Kurnaz ve Yüzbaşıoğlu, 2013; Kurnaz ve

Sağlam Arslan, 2014). Dolayısıyla farklı gösterimleri kullanma ve aralarındaki geçişleri yapabilme becerisine sahip olan öğretmenlerin, derslerinin işlenişi sırasında öğrencilerine bu becerileri kazandırabileceği söylenebilir. Bu anlamda öğretmen adaylarının gösterim türleri arasındaki geçişleri sağlama konusunda öz-yeterliğe sahip olarak göreve başlamalarının öğrencilerin gelişimlerine katkı sağlamaları açısından gerekli olduğu ifade edilebilir.

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramının önemli bir parçası olan öz-yeterlik inancı bireylerin bir konu hakkında neleri yapıp neleri yapamayacaklarıyla ilgili düşünceleri olarak belirtilir (Gürcan, 2005; Hazır Bıkmaz, 2006). Öz-yeterlik bireyin güdülenme durumları, yerine getirilen görevlerdeki olumlu sonuçlar ve öz düzenleme mekanizmaları gibi unsurların bir araya gelmesiyle oluşan bir yapıdır (Vardarlı, 2005). Bandura (1986) öz-yeterlik inancını, davranışların şekillenmesinde etkili bir faktör ve bireylerin farklı durumların üstesinden gelme kapasitesi hakkındaki inancı olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla öz-yeterliğin birden fazla faktöre bağlı olarak tecrübe edilen durumdan etkilenen bir süreç olduğu söylenebilir (Çakır, Kan ve Sünbül, 2006; Denizoğlu, 2008). Bireyin bazı konulardaki öz-yeterlik algısının zayıf olması bireyin ilgili konuda olumlu performans sergilenmesine engel olabilir (Alcı, 2007). Bunun nedeni kişinin ne yaparsa yapsın elde etmek istediği sonuca ulaşamayacağıyla ilgili bir yargıya sahip olmasından kaynaklı yenilgiyi kabullenmiş bir düşüncede olmasıdır (Akbulut, 2006). Bireylerin sahip olduğu bu başarısızlık duygusunun giderilmesi ve özgüvenlerinin artırılması noktasında öğretmenlerin rolü oldukça önemlidir. Yürütülen çalışmalarda öğretmenlerin yeterlik inançlarının öğretim süreci ve öğrenci başarısını doğrudan etkilediği görülmektedir (Bandura, 1997; Eshach, 2003). Öğretmenlerin meslek tecrübelerinin yanında kendilerini anlatımı yapılacak olan konularda yeterli görmeleri motivasyonlarını artırarak daha etkili bir eğitim vermelerini sağlamaktadır (Akkoyunlu vd., 2005; Chan, 2003; Friedman ve Kass, 2002; Üstüner vd., 2009, Yüzbaşıoğlu ve Kurnaz, 2019).

Bu durumun gösterim türleri bakımından da incelenmesi önemli görülmektedir. Çünkü öğrencilerin gösterim çeşitlerini uygun şekilde kullanmaları ve bunlar arasındaki ilişkileri kurabilmelerinin önemi yürütülen çalışmalarda vurgulanmaktadır (Ainsworth, 1999; Çelik ve Sağlam Arslan, 2012; Duval, 1995; Kurnaz, 2013; Kurnaz ve Yüzbaşıoğlu, 2013). Bunun yanında fen bilimleri dersi öğretim programında farklı gösterimlerin varlığı açıkça belirtilmiş ve öğrencilerden farklı gösterimler arasında değerlendirmeler yapmaları istenilmiştir (MEB, 2018a). Ayrıca diğer derslerin öğretim programları incelendiğinde öğrencilerden matematik dersinde elde edilen verilerin sunulmasında farklı gösterimleri kullanılması (MEB, 2018b), bilişim teknolojileri ve yazılım dersinde formüller, modeller, kurgular, grafikler ve tabloları farklı derecelerde kullanma beceri ve isteği (MEB, 2018c), sosyal bilgiler dersinde ise tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama gibi becerilerin edinilmesinin sağlanması beklenmektedir (MEB, 2018d). Gösterimlerin öğrenme sürecindeki yeri ve önemi (Kurnaz, Ezberci ve Bayri, 2016), merkezi sınavlarda öğrencilerin gösterim türleriyle sıklıkla karşılaşma (Kurnaz ve Yüzbaşıoğlu, 2013) durumları düşünüldüğünde öğrencilerin ve öğretmenlerin bu konuda kendilerini yeterli hissetmeleri oldukça önemlidir. Öğretmenlerin öz-yeterlik inancının yüksek olması eğitim öğretim sürecinde daha etkili olmalarını sağlamaktadır (Woolfolk ve Hoy, 1990). Öğretmenlerin ders içi ve ders dışı ortamlarda öğrencilerle doğrudan etkileşimde olmalarından dolayı, öğrencilere yeterli desteği sağlayıp kendilerine olan inançlarını artırmalarında önemli görevler düşmektedir. Aksi takdirde öğrenciler gösterimler arasındaki geçişleri yapabilmeye yetersiz kalmaktadırlar (Kurnaz, Ezberci ve Bayri, 2016). Bahsedilen durumun gerçekleşebilmesi için öğretmenlerin gösterimler hakkındaki öz-yeterlik inançlarının geçerli ve güvenilir bir ölçek yardımıyla saptanması gerekmektedir. Böylelikle öğretmenlerin öz-yeterlikleriyle ilgili ileriye dönük ipuçları elde edilecek ve aksaklıkların giderilmesinde kullanılabilir.

Alanyazın incelendiğinde gösterim temelli öğretimin tutuma etkisi (Çıkkla Akkuş, 2004), çoklu görseller/sunumlar arasındaki ilişki (Akkoç, 2005), işlem yapma becerilerini farklı gösterim türlerini kullanarak karşılaştırma (Gürbüz ve Birgin, 2008), problem çözmede kullanılan gösterim türlerini öğrencilerin ne amaçlarla kullandığı (Warner, Schorr ve Davis, 2009), ders kitapları, ünite

ve merkezi sınavlardaki gösterim türleri ve arasındaki geçişler (Bayri, 2014; Kurnaz, Ezberci ve Bayri 2016; Kurnaz ve Yüzbaşıoğlu, 2013) hakkında çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. İlgili alanyazında öğretmenlerin gösterimler hakkındaki öz-yeterlik inançlarını inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. İlgili eksikliğin giderilmesi için yürütülen bu çalışmada, öğretmen adaylarının gösterimler hakkındaki öz-yeterlik inançlarını belirlemede kullanılabilecek bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

1. Yöntem

Bu araştırma tarama yöntemi ile yürütülmüştür. Var olan bir durumun olduğu şekliyle incelenmesi istenildiği için bu yöntem tercih edilmiştir ve bu tercih Karasar (2005)'in konu alanındaki söylemleriyle örtüşmektedir. Çalışma kapsamında, öğretmen adaylarının gösterimler hakkındaki öz-yeterlik inançlarını tespit etmek için öz-yeterlik inanç ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirilmesinde açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır.

1.1. Örneklem

Örneklem grubu amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Bu tür çalışmalarda evrenin tamamını temsil edebilecek bir örneklem seçilmesi amaçlanır fakat bazı durumlarda ortalama özelliklere sahip olan bir örneklemin seçilmesi araştırmacı tarafından tercih edilebilir (Özen ve Gül, 2007). Bu çalışma kapsamında ilgili öğretim programları gösterim türlerini barındırması açısından incelenmiş (MEB,2018a; MEB,2018b; MEB,2018c; MEB,2018d) ve irdelenmek istenilen özelliklere sahip olması beklenen öğretmen adaylarının belirlenmesinde amaçlı örneklem seçimi yapılmıştır.

Çalışma kapsamında belirlenen kriterlere göre araştırmaya Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir üniversitenin Eğitim Fakültesinde öğrenim görmekte olan 524 öğretmen adayı dâhil edilmiştir. Bu adayların eğitim gördüğü programlara göre detaylı dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Çalışma Grubuna Ait Demografik Bilgiler

	Fen Bilgisi Öğretmenliği	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	Sınıf Öğretmenliği	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	Toplam
f	118	71	163	132	40	524
%	22,5	13,6	31,1	25,2	7,6	100

1.2. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmanın temel amacı öğretmen adaylarının gösterimler hakkındaki öz-yeterlik inançlarını belirlemede kullanılabilecek bir ölçek geliştirmektir. Ölçek geliştirme çalışmalarıyla ilgili alan yazın incelendiğinde (örn. Cohen ve Swerdlik, 2010; Crocker ve Algina, 1986; Çüm ve Koç, 2013; Edenborough, 1999; Erkuş, 2012; Murphy ve Davidshofer, 2005; Rust ve Golombok, 1997) yeni bir ölçek geliştirmek için 12 adımdan oluşan bir süreç tespit edilmiştir. Yürütülen bu çalışmada 12 adım benzer yönlerine göre birleştirilmiş ve süreç 7 aşamalı bir hale getirilmiştir:

1. Konuyla ilgili alanyazın taraması ve benzer çalışmaların incelenmesi
2. Madde havuzunun oluşturulması
3. Kapsam geçerliliğinin tespit edilmesi aşaması
4. Uygulama aşaması
5. Yapı geçerliliğinin tespit edilmesi ve faktörlerin isimlendirilmesi aşaması
6. Güvenirliğin hesaplanması aşaması

7. Ölçeğe son şeklinin verilmesi aşaması

Bu aşamalara dayanan ölçek geliştirme çalışmasının süreci aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

1.2.1. Konuyla ilgili alanyazın taraması ve benzer çalışmaların incelenmesi

İlgili alanyazın taraması sonrasında istenilen özelliklerde geliştirilecek olan ölçeğin öz-yeterlik inançlarının kaynaklarını temel alacak maddelerden oluşması gerektiği düşünülmüştür. Ölçeğin öz-yeterlikle birlikte gösterimler ve gösterimlerin önemi hakkında maddeleri de barındırması gerektiği açıktır. Madde yazımı sırasında bu iki durumun sentezlenmiş örneklerinin ölçekte yer almasının son derece önemli olduğu kabul edilmiş ve ölçek geliştirme çalışmaları buna bağlı olarak gerçekleştirilmiştir.

1.2.2. Madde havuzunun oluşturulması

Gösterim ve öz-yeterlik kavramları hakkında yapılan alanyazın taraması sonrasında, öz-yeterlik inançlarının kaynakları temel alınarak bu iki durum sentezlenmiş ve madde yazma işlemine geçilmiştir. Yürütülen çalışmada maddeler olumlu ve olumsuz formlarda yazılmış ve dört dereceli likert tipi bir ölçek geliştirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmaya katılacak olan kişilerin düşünme becerilerini en yüksek düzeyde kullanması ve maddelere yoğunlaşabilmeleri için ölçeğin dört dereceli olması kararlaştırılmıştır. 'Kararsızım-fikrim yok' tarzında bir derecenin olması çalışmaya katılan kişilerin fikir beyan etmekten kaçınmalarına neden olması sebebiyle (Yiğit ve Kurnaz, 2010) beş yerine dörtlü likert tipi bir ölçek tercih edilmiştir. Bu kapsamda altmış yedi maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Son aşamada demografik bilgilerin istendiği kısım ve ölçeğin yönergesi yazılıp taslak ölçek uzman görüşüne sunumu için hazır hale getirilmiştir.

1.2.3. Kapsam geçerliliğinin tespit edilmesi aşaması

Kapsam geçerliği ölçülecek olan değişkenlerin durumunu ortaya çıkarmak adına seçilmiş olan maddelerin sayı ve özellik bakımından yeterliliği olarak açıklanır (Büyüköztürk, 2007). Taslak ölçek bir eğitim fakültesinde görev yapan ve konu alanında dersler veren üç öğretim üyesinden oluşan uzmanların görüşüne sunulmuştur. Ayrıca maddelerin açıklık ve anlaşılabilirlik durumlarının gözden geçirilmesi için de Türk dili uzmanlarından da yardım alınmıştır. Açıklık ve anlaşılabilirlik durumları için aynı zamanda 80 öğretmen adayı ile pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Uzmanlardan gelen dönütlere göre ölçek tekrar şekillendirilmiş ve taslak ölçeğe son hali verilmiştir.

1.2.4. Uygulama aşaması

Altmış yedi maddeden oluşan taslak ölçek, katılımcılara dağıtılmış ve ölçeğin samimi bir şekilde cevaplanması istenmiştir. Veri toplama süreci yaklaşık üç haftalık zaman içerisinde tamamlanmıştır. Doğru bir faktör analizi için katılımcı sayısının, 100 kişiden az olmamak kaydıyla, taslak ölçek aracındaki madde sayısının en az beş katı olması gerekir (Bryman ve Cramer, 1999; Kurnaz ve Bayraktar, 2012; Tavşancıl, 2002). Bu durumdan hareketle, 524 katılımcı sayısının yürütülen bu ölçek geliştirme çalışması için yeterli olduğu düşünülmektedir.

1.2.5. Yapı geçerliliğinin tespit edilmesi ve faktörlerin isimlendirilmesi aşaması

Ölçeğin yapı geçerliliğinin belirlenmesinde açımlayıcı faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Açımlayıcı faktör analizinde belirlenmiş olan maddeler içerisinde aynı özelliği ölçecek olanların gruplandırılmasının sağlanarak ortaya çıkacak olan ana yapılarla ölçme yapabilme imkanı veren bir yöntemdir (Bryman ve Cramer, 1999; Büyüköztürk, 2007; Karagöz ve Kösterelioğlu, 2008; Yiğit ve Kurnaz, 2010). Ölçek geliştirme sürecinde, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütü ve Bartlett Küresellik testi sonuçları, madde ortak faktör varyanslarının durumları, özdeğerler için yamaç grafiği, temel istatistiksel sonuçları ve yorumlanabilir yapılar elde etmek için "varimax" döndürme yönteminin sonuçları incelenmiştir. Ortaya çıkan anlamlı faktörlerin isimlendirilmesi gerçekleştirildikten sonra bu aşama tamamlanmıştır.

1.2.6. Güvenirliğin hesaplanması aşaması

Bir ölçme aracında bulunması gereken en önemli özelliklerden birisi de güvenirliliktir. Ölçme aracının güvenirliliğini ortaya koyan iç tutarlılığın tespit edilmesi amacıyla sıklıkla Cronbach Alfa güvenirlilik katsayısı belirlenir (Gözüm ve Aksayan, 1999). Cronbach Alfa güvenirlilik katsayısı değeri ölçeği oluşturan maddelerin birbiriyle uyumunun yani iç tutarlılığının bir ölçüsü olup bu değerin 0,70 ve üzerinde olması güvenirlilik açısından gereklidir (Şencan, 2005). Madde-toplam test puanı korelasyonundan, herhangi bir maddenin puanıyla test maddeleri toplam puanı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yararlanılır. Büyüköztürk (2007) bu değerin yüksek ve pozitif olmasının ölçme aracının yeterli iç tutarlılığa sahip olduğunun göstergesi olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle yürütölen çalışmada, geliştirilmiş olan ölçeğin güvenirliliğini incelemek amacıyla Cronbach Alfa güvenirlilik kat sayı ve madde-toplam test korelasyonu değeri hesaplanarak gerekli analizler yapılmıştır.

1.2.7. Ölçeğe son şeklinin verilmesi aşaması

Açımlayıcı faktör analizi sonrasında elde edilen bulgular doğrultusunda ölçeğin son hali oluşturulmuştur.

2. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde öğretmen adaylarının gösterimler hakkındaki öz-yeterlik inançlarını tespit etmek için geliştirilen ölçeğin, faktör analizi sonrası bulgulara (yapı geçerliği ve güvenirliliğe dair bulgulara) ve ölçeğin son haliyle yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur.

2.1. Veri Setinin Faktör Analizine Uygunluğunun Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Verilerin faktör analizine uygunluğu KMO katsayısı ve Bartlett testi ile açıklanabilir (Büyüköztürk, 2007; Karagöz ve Kösterelioğlu, 2008). Bu yüzden Bartlett testi sonucunun anlamlı çıkmasıyla birlikte KMO değerinin 0,50'den büyük olması beklenmektedir. İlgili alanyazına göre KMO değeri orta (0,60), iyi (0,70), çok iyi (0,80) mükemmel (0,90) olarak kabul edilmektedir (Bryman ve Cramer, 1999; Şeker, Deniz ve Görge, 2004). Bartlett testi sonucu ve KMO değeri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Verilerin Faktör Analizi İçin Uygunluğuna Ait Bulgular

Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterlilik Değer	0,884
Ki-Kare Değer	3101,930
Barlett Küresellik Testi	Serbestlik Derecesi
	153
	Test İstatistiğinin Olasılık Değer
	0,00

Tablo 2'de KMO katsayısının 0,884 ve Barlett Testi için olasılık değerinin $p= 0,00$ olarak göröldüğü tespit edilmiştir. KMO katsayısının 0,884 değerini alması, örneklem yeterliliğinin çok iyi olduğunu, Bartlett testi için olasılık değerinin $p= 0,00$ sonucunun anlamlı olarak bulunması faktör analizine uygunluğu göstermektedir. Bu sonuçlar neticesinde verilerin faktör analizi için iyi düzeyde olduğu ve analize devam edilebileceği söylenebilir.

2.2. Ölçeğin Yapı Geçerliğine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Faktör analizi birbiriyle ilişkili olduğu düşünölen değişkenlerin arasındaki ilişkiyi anlamak ve yorumlamak için bu değişkenlerin olabileğince az sayıdaki yapılar haline dönüştürölmesidir (Doğan ve Başokçu, 2010). Araştırmadaki değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak için açımlayıcı faktör analizi kullanılması uygun olacaktır. Elde edilen bulgular açımlayıcı faktör analizinin uygulamaları doğrultusunda aşağıda sırasıyla sunulmuştur:

Maddelerin ortak varyanslarına ve faktör yük değerlerine bakılarak ölçek maddelerinin gözden geçirilmesinde, Büyüköztürk (2007)'e göre faktör yük değerleri 0,45 ve üzeri olan maddeler ölçekte

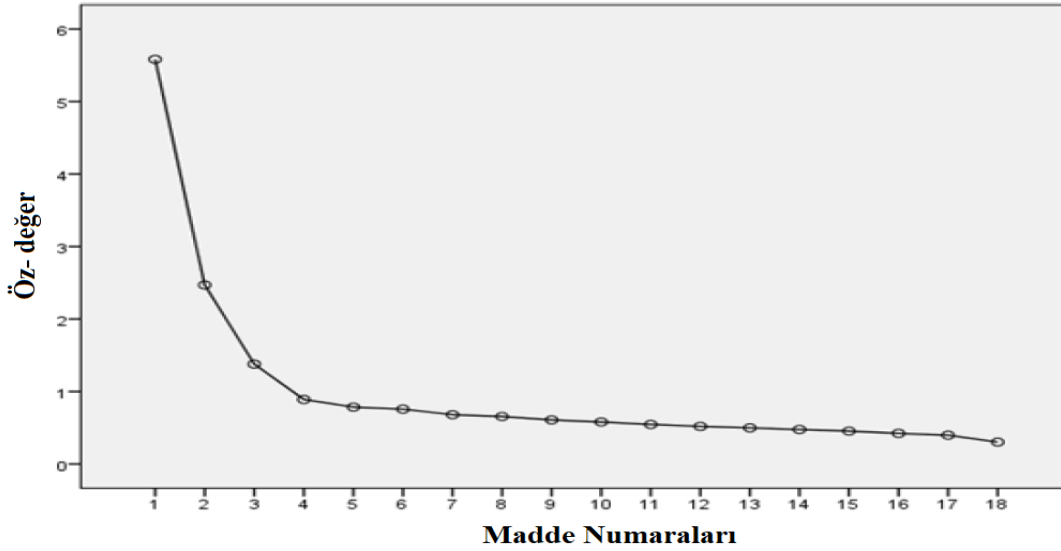
kalmalı altında olan maddeler ise ölçekten çıkarılmalıdır. Faktör yük değerleri incelenen maddelerden faktör yük değerleri 0,45 ve üzeri olan maddeler analiz için alınmış, altında olan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Elde edilen bulgulara göre faktör yük değerleri 0,455 - 0,626 aralığındadır.

Araştırma kapsamında yüksek ilişkili maddelerin aynı faktörlerde toplanması sağlamak amacıyla varimax 90 derece döndürme analizi kullanılmıştır (Doğan, 2010). Büyüköztürk (2007)'e göre bir madde, faktör yük değeri bakımından birden fazla faktörde 0,10'dan daha az bir farkla yer alıyorsa binişik madde olarak değerlendirilir. Bu madde ölçme aracından çıkarılmalıdır. Bu yüzden varimax döndürme analizi sonrası faktör yük değerleri birden fazla faktörde 0,10'dan daha az bir farkla yer alan maddeler binişik madde olarak tespit edilerek ölçekten çıkarılmıştır. Yürütülen bu işlemler sonucunda 67 maddelik taslak ölçeğin 49 maddesi ölçekten çıkarılmış ve geriye 18 maddelik bir ölçek kalmıştır (bkz. Ek-1).

2.3. Ölçeğin Faktör Sayısının Belirlenmesi

Ölçekte bulunan 18 madde için elde edilen öz-değerleri gösteren yamaç grafiği Grafik 1'de verilmiştir.

Grafik 1: Faktör sayısını gösterir yamaç grafiği

Grafik 1 incelendiğinde, yamaç grafiğinde hızlı değişimlerin yaşandığı öz-değer bölümlerinin 1, 2 ve 3 numaralı faktörlere ait olduğu, 3 numaralı faktörden sonra grafikte öz-değerin 1'in altına düşerek daha yatay bir hale doğru dönüştüğü görülmektedir. Yamaç grafiği maddelerin öz değerlerinin birleştirilmesi sonucunda elde edilmektedir. Bu sebeple grafikte görülebilecek hızlı düşüşler faktör sayısını vermektedir (Bryman ve Cramer, 1999; Büyüköztürk, 2007). Grafik 1'e bakıldığında yüksek ivmeli hızlı düşüşlerin yaşandığı bileşenlerin 1, 2 ve 3 numaralı faktörler olduğu, 4 numaralı faktörden itibaren grafiğin yatay bir görünüm aldığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle ölçeğin içerdiği anlamlı faktör sayısının üç olduğu görülmektedir.

Ölçeğin son halinde yer alan 18 madde için elde edilen öz-değerlerin açıkladığı varyans değerleri ve toplam varyans değerleri Tablo 3 de sunulmuştur.

Tablo 3: Toplam Varyans Açıklaması

Bileşenler	Başlangıç Öz-değerleri			Kare Yükleri Toplam Çıkarımları			Kare Yükleri Döndürme Çıkarımları		
	Öz-değer	Açıklanan Varyans %	Kümülatif Varyans %	Öz-değer	Açıklanan Varyans %	Kümülatif Varyans %	Öz-değer	Açıklanan Varyans %	Kümülatif Varyans %
1	5,566	30,925	30,925	5,566	30,925	30,925	3,550	19,721	19,721
2	2,474	13,745	44,670	2,474	13,745	44,670	3,199	17,771	37,492
3	1,385	7,697	52,367	1,385	7,697	52,367	2,677	14,875	52,367
4	,890	4,947	57,314						
5	,784	4,356	61,670						
6	,758	4,213	65,884						
7	,683	3,795	69,679						
8	,657	3,648	73,327						
9	,609	3,383	76,709						
10	,573	3,182	79,891						
11	,549	3,052	82,943						
12	,520	2,889	85,832						
13	,500	2,780	88,612						
14	,476	2,642	91,255						
15	,454	2,524	93,778						
16	,424	2,357	96,135						
17	,397	2,207	98,342						
18	,298	1,658	100,000						

Tablo 3’de görüldüğü üzere, araştırmada öz değeri 1’den büyük olan üç faktör olduğu belirlenmiştir. Birinci faktör toplam varyansın %30,9’unu, ikinci faktör %13,7’sini ve üçüncü faktör ise %7,7’sini açıklamaktadır. Sosyal bilimler için gerçekleştirilen çalışmalarda toplam-birikimli varyans oranının % 40-60 arasında değerler alması ölçme aracının faktör yapısının yani geçerliğinin kuvvetli-yeterli olduğunu göstermektedir (Scherer, Wiebe, Luther ve Adams, 1988 akt. Tavşancıl, 2002). Mevcut araştırmada ise öz-değerler için birikimli varyans miktarının toplam varyansın %52,4’ünü açıkladığı tespit edildiğinden ölçeğin sosyal bilimler için yeterli bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

3.4. Faktör Değişkenlerinin Belirlenmesi

Ölçekte bulunan faktör sayısı tespit edildikten sonra maddelerin hangi faktörlere dağıldığını saptamak için dikey döndürme yöntemlerinden varimax kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılma nedeni olarak yorumlama kolaylığı ve kullanım sıklığı verilebilir. İlgili faktörlerin hangi maddeleri kapsadığı ya da maddelerin hangi faktörler altında toplandığı Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: Öğretmen Adaylarının Gösterimler Hakkındaki Öz-yeterlik İnançları Ölçeğinin Faktör Yük ve Döndürülmüş Faktör Yük Değerleri

Maddeler	Faktör Yük Değeri	Döndürülmüş Faktör Yük Değerleri		
		1	2	3
Faktör 1.				
8. Birbiriyle ilişkili durumlar arasındaki bağı kuvvetlendirmek için farklı gösterimlerden yararlanılmalıdır.	,626	,782		
9. Bir öğrenen bilgiyi yeteri kadar anlamlandırabilmişse, bunun sebebi öğrenme stiline uygun gösterim türü kullanılarak bilginin kendisine sunulması olabilir.	,552	,703		
7. Bir bilgi farklı gösterimler kullanılarak somutlaştırıldığında öğrenen için daha anlamlı hale getirilmiş demektir.	,519	,694		
10. Kazanılamamış bir bilginin, daha sonraki çalışmalarla kazanılmasının sebebi, aynı bilginin farklı gösterimlerle öğrenene sunulması olabilir.	,455	,655		
6. Gelecekte gösterimler arası geçişleri kullanarak derslerimi ilgi çekici hale getiririm.	,497	,653		
11. Bir öğretmen derslerinde gösterimler arası geçiş örneklerine yer verirse derslerini daha ilgi çekici hale getirmiş olur.	,462	,616		
12. Bir öğretmen öğrenene gösterimler arası geçişlerde başarı kazandırabilirse, bu konuda öğretmenin kendine güveni artar.	,482	,609		
Faktör 2.				
16. Bir öğretmen gösterimler arası geçişleri etkili bir şekilde kullanıyorken sorunlarla karşılaşmaya başlamışsa depresyon vb. geçici psikolojik sorunlar yaşıyor olabilir.	,588		,760	
14. Derslerinde sıklıkla gösterimler arası geçiş becerisine yer veren bir öğretmen kısa süreliğine bu durumdan vazgeçmişse, bunun sebebi depresyon vb. geçici psikolojik sorunlar yaşıyor olmasıdır.	,566		,750	
17. Bir öğretmen gösterim türleri arasında son derece başarılı ilişkiler kuruyorken sıkıntılar yaşamaya başlamışsa hastalık vb. fizyolojik sorunlar yaşıyor olabilir.	,531		,705	
13. Derslerinde sıklıkla gösterimler arası geçiş becerisine yer veren bir öğretmen kısa süreliğine bu durumdan vazgeçmişse, bunun sebebi hastalık vb. fizyolojik sıkıntılar yaşıyor olmasıdır.	,500		,687	
18. Bir öğretmen gösterim türleri arasında son derece başarılı ilişkiler kuruyorken sıkıntılar yaşamaya başlamışsa depresyon vb. geçici psikolojik sorunlarla karşılaşmaktadır.	,493		,680	
15. Bir öğretmen gösterimler arası geçişleri etkili bir şekilde kullanmaktayken sorunlar yaşamaya başlamışsa, bunun sebebi hastalık vb. fizyolojik sıkıntılar yaşıyor olmasıdır.	,472		,671	
Faktör 3.				
2. Herhangi bir gösterim türüyle sunulan bilgiyi, başka bir gösterim türüyle ortaya koyabilirim.	,599		,757	
1. Herhangi bir gösterim türünü başka bir gösterim türüyle ilişkilendirebilirim.	,570		,740	
3. Öğrenenlerin öğrenme stiline uygun olarak farklı gösterimler kullanabilirim.	,540		,696	
5. Gelecekte derslerimde, gösterimler arası geçişlere yeterince yer vererek, anlamlı öğrenmeye katkıda bulunabilecek yeterliğe sahip olduğuma inanıyorum.	,484		,611	
4. Herhangi bir gösterim türüyle sunduğum bir bilgi, öğrenen tarafından yeterince anlamlandırılmazsa, farklı bir gösterim türü kullanarak öğrenene destek olabilirim.	,490		,609	

Tablo 4 incelendiğinde faktör 1'in 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 faktör 2'nin 13, 14, 15, 16, 17, 18 faktör 3'ün 1, 2, 3, 4, 5 numaralı maddeleri içerdini göstermiştir. Faktör yüklerinin faktör 1 için ,609 ile ,782 arasında, faktör 2 için ,671 ile ,760 arasında ve faktör 3 için ,609 ile ,757 arasında değiştii tespit edilmiştir.

3.5. Elde Edilen Faktörlerin İsimlendirilmesi

Tablo 4'te maddelerin hangi faktörler altında toplandığına dair dağılım incelenmiş ve Faktör 1 altında toplanan maddelerin daha çok fayda boyutu altında toplandığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle, Faktör 1'e 'Fayda Faktörü' adı verilmiştir. Faktör 2 altında toplanan maddeler incelendiğinde değişkenlerin daha çok fizyolojik ve psikolojik hazırbulunuşluk konu alanında belirginleştiği tespit edilmiş ve Faktör 2'ye 'Fizyolojik ve Psikolojik Hazırbulunuşluk Faktörü' adı verilmiştir. Faktör 3 altında toplanan maddeler incelendiğinde ise değişkenlerin çoğunlukla yetkinlik boyutu altında toplandığı belirlenmiş ve Faktör 3'e 'Yetkinlik Faktörü' adı verilmiştir. Faktörlerin isimlendirmesinden sonra ölçek isimlendirmesi araştırmanın amacı doğrutusunda 'Öğretmen Adaylarının Gösterimler Hakkındaki Öz-yeterlik İnanç Ölçeği' şeklinde gerçekleştirilmiştir.

3.6. Ölçeğin Güvenilirliğinin İncelenmesi

Analizlerin tamamlanması sonrasında ölçeğe 18 maddelik son şekli verilmiş (bkz. EK-1) ve güvenilirliği için Cronbach Alfa güvenilirlik kat sayısı 0,866 olarak hesaplanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: 'Öğretmen Adaylarının Gösterimler Hakkındaki Öz-yeterlik İnanç Ölçeği' Güvenirlik Analizi

Cronbach Alfa Değerisi	Standardize Edilmiş Ögelere Göre Cronbach Alfa Değerisi	Madde Sayısı
,866	,866	18

Her üç faktör için Cronbach Alfa güvenilirlik kat sayıları ayrı ayrı incelenmiş olup Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Ölçeğin Alt Faktörleri için Güvenirlik Analizi

Alt Faktörler	Cronbach Alfa Değerisi	Standardize Edilmiş Ögelere Göre Cronbach Alfa Değerisi	Madde Sayısı
Faktör 1: 'Fayda Faktörü'	,837	,838	7
Faktör 2: 'Fizyolojik ve Psikolojik Hazırbulunuşluk Faktörü'	,814	,816	6
Faktör 3: 'Yetkinlik Faktörü'	,778	,779	5

Tablo 6 incelendiğinde Faktör 1 için 0,837, Faktör 2 için 0,814 ve Faktör 3 için 0,778 değerleri tespit edilmiştir. Güvenirlik analizleri kapsamında 'toplam madde korelasyon' analizleri gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 7'de belirtilmiştir.

Tablo 7: *Toplam Madde Korelasyon Analizi Bulguları*

Madde Numaraları	Toplam Madde Korelasyonu	Cronbach Alfa Güvenirlik Değeri
1	,423	,861
2	,445	,860
3	,470	,860
4	,526	,857
5	,488	,859
6	,511	,858
7	,528	,857
8	,520	,857
9	,542	,856
10	,480	,859
13	,459	,860
14	,388	,863
15	,387	,863
16	,429	,861
17	,464	,860
18	,413	,862
11	,551	,856
12	,563	,855

Tablo 7’de görüldüğü gibi, toplam madde korelasyonu değerleri 0,387 ile 0,563 aralığında ve Cronbach Alfa Güvenirlik değerleriyse 0,855 ile 0,863 aralığında değişim göstermektedir.

3. Tartışma ve Sonuç

Çalışma dâhilinde öğretmen adaylarının gösterimler hakkındaki öz-yeterlik inançlarını belirlemeye ilişkin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirilmiştir. Elde edilen bulgular öğretmen adaylarının gösterimler hakkındaki öz-yeterlik inançlarını belirlemede ölçeğin uygun niteliklere sahip olduğunu göstermektedir.

KMO değeri ve Bartlett testi sonuçlarına bakılarak oluşturulan ölçeğin faktör analizine uygun olup olmadığı hakkında karar verilebilmektedir. Buna göre Bartlett testi sonucunun anlamlı olması ve KMO değerinin 0,50’den yüksek olması istenmektedir (Yiğit ve Kurnaz, 2010). Mevcut araştırmada elde edilen KMO katsayısının 0,884 değerinde olması örneklemin yeterliliğinin çok iyi olduğunu göstermektedir (Bryman ve Cramer, 1999; Şeker, Deniz ve Görgeç, 2004). Ayrıca

Bartlett testi için olasılık değerinin $p= 0,00$ sonucunun anlamlı olarak bulunması faktör analizine uygunluğu göstermektedir.

Açımlayıcı faktör analizinden elde edilen bulgular incelendiğinde iki farklı değerle karşılaşılmaktadır. Bu değerler faktör yük değeri ve döndürme tekniği sonuçlarıdır. Faktör yük değerlerinin 0,459 - 0,628 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Bu durum yapısal olarak benzer maddelerin belirli faktörler altında toplandığını göstermektedir. Yürütülen çalışmada faktör analizi sürecinde gerçekleştirilen döndürme ve binişik maddeleri süzgeçten geçirme yöntemleri sonrasında 67 maddelik taslak ölçek 18 maddeye indirilmiştir. Böylelikle ilgili alanyazın referans alınarak (örn. Başbay ve Kağnıcı, 2011; Kurnaz ve Bayraktar, 2012; Yıldırım, 2015) yapı geçerliği bakımından güçlü bir ölçek hazırlandığı söylenebilir.

Ölçekte bulunan maddeler arasındaki ilişkiyi betimleyecek faktör sayısını belirlemede öz-değer ve yamaç grafiğini incelemek gerekir (Büyüköztürk, 2007; Karagöz ve Kösterelioğlu, 2008). Yürütülen çalışmada yamaç grafiği incelendiğinde 3. Faktörden sonra ani bir düşüş olduğu gözlemlenmektedir. Alanyazında yamaç grafiğinde görülen hızlı değişimlerin faktör sayısını göstereceği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2007). Kaiser–Guttman kuralına göre ise korelasyon matrisinin 1 ve 1’den büyük özdeğer sayısı kadar ortak faktör belirlenmesi önerilmektedir (Bektaş, 2015). Alanyazın incelendiğinde, öz değeri 1 veya 1’den büyük olan faktörlerin önemli olarak belirtilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Bryman ve Cramer, 1999). Yürütülen çalışmada ölçeğin öz-değer yapısının 1 ve üzerinde değerler alan 3 faktör olduğu Grafik 3.1’de görülmektedir. Dolayısıyla ölçeğin anlamlı faktör sayısının 3 olduğu belirtilmiştir. Bu husus ayrıca toplam varyans analizi sonucu elde edilen Tablo 3’deki bulgularda da görülmektedir. Öz-değerler için birikimli varyans miktarının toplam varyansın %52,4’ünü açıkladığı görülmektedir. Toplam-birikimli varyans oranının % 40-60 arasında değerler alması Sosyal bilimler için gerçekleştirilen araştırmalarda ölçme aracının faktör yapısının yani geçerliğinin kuvvetli-yeterli olduğunu göstermektedir (Scherer, Wiebe, Luther ve Adams, 1988 akt. Tavşancıl, 2002). Mevcut araştırmada da bu değer %52,4 olarak tespit edildiğinden ölçeğin sosyal bilimler için yeterli bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Ölçekten elde edilen faktörlerle ilgili bilgiler ve ölçek maddelerinin içeriği incelenerek faktörlerin isimlendirilmesi yapılmış ve Faktör 1 'Fayda Faktörü', Faktör 2 'Fizyolojik ve Psikolojik Hazırbulunuşluk Faktörü' ve Faktör 3 'Yetkinlik Faktörü' olarak isimlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında geliştirilen öz-yeterlik inanç ölçeğinin Cronbach Alfa güvenilirlik kat sayısı 0,866 olarak hesaplanmıştır. Faktörler bazında bakıldığında ise Faktör 1 için 0,837, Faktör 2 için 0,814 ve Faktör 3 için 0,778 değerleriyle karşılaşılmaktadır. Yürütülen çalışmalarda 0,70 ve üzeri değere sahip iç tutarlılık katsayılarının güvenilirlik için yeterli bir düzey olduğu belirtilmektedir (Şencan, 2005; Büyüköztürk, 2007). Bu çalışmada geliştirilen öz-yeterlik inanç ölçeğine ait Cronbach Alfa değerinin yüksek olduğu ve bu yüzden ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir. Madde toplam korelasyonu incelendiğinde 0,20 ve üzeri puan alan maddelerin birbirleriyle tutarlı olduğu ve güvenilirliğe olumlu katkı yaptığı anlamına gelmektedir (Büyüköztürk, 2007). Geliştirilen ölçeğin toplam madde korelasyonu değerleri 0,387 ile 0,563 aralığında olduğundan maddelerin birbirleriyle yeterli ve pozitif düzeyde uyumlu olduğunu göstermektedir. Geçerliği istatistiksel yöntemlerle ispatlanmış ‘Öğretmen Adaylarının Gösterimler Hakkındaki Öz-yeterlik İnançları Ölçeği’ için gerçekleştirilen güvenilirlik analizlerinden de ölçek başarıyla geçtiği değerlendirilmiştir. Yürütülen tüm bu çalışmalarla alanyazına ve yapılan analizlere dayanılarak, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmiş olduğu söylenebilir.

4. Öneriler

Yürütülen çalışma sonucunda öğretmen adaylarının gösterimler hakkındaki öz-yeterlik inançlarını belirleyebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmiştir. İlgili öğretim programlarının öğrencilere aktarılması aktif görev alan öğretmenlerin eksiklerinin tespit edilmesi ve gelişimlerinin sağlanmasına yönelik araştırmalarda ölçeğin kullanımı önerilmektedir. Ölçek geliştirme çalışmalarının uzun süren çalışmalar olması sebebiyle araştırmacıların ölçek geliştirmede bütün

aşamalarını planlı bir şekilde yürütmeleri önerilmektedir. Hazırlanacak olan maddelerin çok detaylı olmasından kaçınılmalı ve hedef kitleye uygun düzeyde olmasına dikkat edilmelidir. Farklı çalışmalarda geliştirilmiş ölçekler ve bu ölçeklerin gelişim aşamaları dikkatli şekilde irdelenmelidir. Ölçek için hazırlanan maddeler miktar olarak az, içerik olarak geniş tutulmalıdır. Bunu sağlamak için alanyazında bulunan çalışmalar araştırılmalıdır. Veri toplama sürecinde mümkünse araştırmacılar veri toplama ortamında kendileri bulunmalı ve ölçekle ilgili uyarıları bir kez de kendileri yapmalıdır.

Yürütülen bu çalışmadan elde edilen Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları, gelecekte farklı fakülte ve bölümlerdeki örneklem grupları ile yürütülecek araştırmalarda elde edilecek Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları ile karşılaştırılabilir. Bu araştırma öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları üç faktör ile ölçülmüştür. Gelecek araştırmalarda farklı faktörlerin bulunduğu ölçme araçları da geliştirilebilir. Ayrıca gelecek araştırmalarda öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları çeşitli değişkenler açısından incelendiği alan taraması türünde araştırmalar yürütülebilir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, E. (2006). Müzik öğretmeni adaylarının mesleklerine ilişkin öz yeterlik inançları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 34-44.
- Akkoç, H. (2005). Fonksiyon kavramının anlaşılması: Tanımsal özellikler ve çoğul temsiller. *Eğitim Araştırmaları*, 20, 14-24.
- Akkoyunlu, B., Orhan, F. ve Umay, A. (2005). Bilgisayar öğretmenleri için “bilgisayar öğretmenliği öz-yeterlik ölçeği” geliştirme çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 1-8.
- Alcı, B. (2007). *Yıldız Teknik Üniversitesi öğrencilerinin, matematik başarıları ile algıladıkları problem çözme becerileri, öz-yeterlik algıları, biliş üstü öz-düzenleme stratejileri ve ÖSS sayısal puanları, arasındaki açıklayıcı ve yordayıcı ilişkiler örüntüsü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Ainsworth, S. (1999). The functions of multiple representations. *Computers and Education*, 33, 131-152.
- Ainsworth, S. (2006). DeFT: A conceptual framework for considering learning with multiple representations. *Learning and Instruction*, 16(3), 183-198.
- Bandura, A. (1986). *Social foundation of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy; The exercise of control*. New York: Freeman.
- Başbay, A. ve Kağnıcı, D. Y. (2011). Çok kültürlü yeterlik algıları ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 199-212.
- Bayri, N. G. (2014). *Sekizinci sınıf öğrencilerinin basınç konusuyla ilgili gösterim türleri arasında geçiş yapabilme durumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Kastamonu.
- Bektaş, H. (2015). *İkili değişkenler için faktör analizi: Çalışma yaşamı kalitesi üzerine bir uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı. İstanbul.
- Büyüköztürk, S. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (8. Baskı)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bryman, A. ve Cramer, D. (1999). *Quantitative data analysis with SPSS release 8 for Windows*. London and New York: Taylor & Francis e-Library, Routledge.
- Chan, D.W. (2003). Multiple intelligences and perceived self-efficacy among Chinese secondary school teachers in Hong Kong, *Educational Psychology*, 23(5), 521-533
- Cohen, R. J. ve Swerdlik, M. E. (2010). *Psychological testing and assessment*. Boston: McGraw-Hill Companies.
- Crocker, L. ve Algina, J. (1986). *Introduction to classical and modern test theory*. New York: Harcourt.
- Çakır, Ö. K., Kan, A. ve Sünbül, Ö. (2006). Öğretmenlik meslek bilgisi ve tezsiz yüksek lisans programlarının tutum ve öz-yeterlik açısından değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 36-47.
- Çelik, D. ve Sağlam Arslan, A. (2012). Öğretmen adaylarının çoklu gösterimleri kullanma becerilerinin analizi. *İlköğretim Online*, 11(1), 239-250.

- Çüm, S. ve Koç, N. (2013). Türkiye’de psikoloji ve eğitim bilimleri dergilerinde yayımlanan ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarının incelenmesi. *Journal of Educational Sciences & Practices*, 12(24), 115-135.
- Çıkla Akkuş, O. (2004). *The effects of multiple representations based instruction on seventh grade students algebra performance, attitude toward mathematics, and representation preference*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Denizoğlu, P. (2008). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen bilgisi öğretimi öz-yeterlik inanç düzeyleri, öğrenme stilleri ve fen bilgisi öğretimine yönelik tutumları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Doğan, T. (2010). Sosyal görünüş kaygısı ölçeği’nin (SGKÖ) Türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 151-159.
- Doğan, N. ve Başokçu, T. O. (2010). İstatistik tutum ölçeği için uygulanan faktör analizi ve aşamalı kümeleme analizi sonuçlarının karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 1(2), 65-71.
- Duval, R. (1995). *Sémiosis et pensée humaine: registres et apprentissages intellectuels*. Berne: Peter Lang.
- Edenborough, R. (1999). *Using psychometrics: a practical guide to testing and assessment*. London: Kogan Page.
- Erkuş, A. (2012). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Eshach, H. (2003). Inquiry-events es a tool for changing science teaching efficacy belief of kindergarten and elementary school teachers. *Journal of Science Education and Technology*, 12(4), 495-501.
- Friedman, I. A. ve Kass, E. (2002). Teacher self-efficacy: a classroom-organization conceptualization. *Teaching and Teacher Education*, 18, 675-686.
- Gözüm, S. ve Aksayan, S. (1999). Öz-etkililik-yeterlik ölçeği'nin Türkçe formunun güvenilirlik ve geçerliliği. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, 2(1), 21-34.
- Gürbüz, R. ve Birgin, O. (2008). Farklı öğrenim seviyesindeki öğrencilerin rasyonel sayıların farklı gösterim şekilleriyle işlem yapma becerilerinin karşılaştırılması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 85-94.
- Gürcan, A. (2005). Bilgisayar öz-yeterliği algısı ile bilişsel öğrenme stratejileri arasındaki ilişki. *Eğitim Araştırmaları*, 19, 179-193.
- Güven, G. ve Sülün, Y. (2012). Bilgisayar destekli öğretimin 8. sınıf fen ve teknoloji dersindeki akademik başarıya ve öğrencilerin derse karşı tutumlarına etkisi. *Journal of Turkish Science Education*, 9(1), 68-79.
- Hazır Bıkmaz, F. (2006). Öz-yeterlik inançları. Y. Kuzgun ve D. Deryakulu (Eds.), *Eğitimde bireysel farklılıklar* (ss.281-304). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kabuklu, Ü. N, Yüzbaşıoğlu, M. K. ve Kurnaz, M. A. (2019). Fen Eğitimiyle Alakalı Araştırmalarda Bağlam Temelli Soru Yazma Ölçütlerinin Belirlenmesi, *Uluslararası Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Kongresi*, 12-14 Nisan, İzmir.
- Karagöz, Y. ve Kösterelioğlu, İ. (2008). İletişim becerileri değerlendirme ölçeğinin faktör analizi metodu ile geliştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 81-98.
- Karakuş, U. (2007). Deney yöntemi ve coğrafya öğretiminde kullanılması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-19.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Kılıç, A. (2009). İlköğretim birinci kademe derslerinde öğretmen kılavuzuna duyulan ihtiyaç ve içeriği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 295-309.
- Kurnaz, M. A. ve Bayraktar, G. (2012). Nanoteknoloji tutum ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliliği ve güvenilirliği. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 41-53.
- Kurnaz, M. A. ve Değermenci, A. (2012). 7. Sınıf öğrencilerinin güneş, dünya ve ay ile ilgili zihinsel modelleri. *İlköğretim Online*, 11(1), 137-150.
- Kurnaz, M. A. ve Pektaş, M. (2013). Fen ve teknoloji öğretmenlerinin ölçme-değerlendirmede kavram haritası kullanım durumları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-10.
- Kurnaz, M. A. ve Sağlam Arslan, A. (2014). Effectiveness of multiple representations for learning energy concepts: Case of Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 627-632.
- Kurnaz, M. A. (2013). Investigation of the student teachers' skills of transition between multiple representations about pressure. *International Journal of Academic Research Part B*, 5(1), 66-71.
- Kurnaz, M. A. ve Yüzbaşıoğlu, M. K. (2013). Ortaöğretim Kurumlarına Geçiş Sınavlarının bazı gösterim türleri arasındaki geçişler açısından incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 267-279.
- Kurnaz, M. A., Ezberci, E. ve Bayri, N. G. (2016). İlköğretim öğrencilerinin madde ve ısı konusuna ilişkin gösterim türleri arasında geçiş yapabilme durumlarının incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-25.
- MEB (2018a). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8.Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB (2018b). *Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 1,2,3, 4, 5, 6, 7 ve 8.Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB (2018c). *Bilişim teknolojileri ve yazılım dersi öğretim programı (Ortaokul 5 ve 6 Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB (2019d). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Murphy, K. R. ve Davidshofer, C. O. (2005). *Psychological testing: principles and applications*. New Jersey: Pearson Education International.
- Özen, Y. ve Gül, A. (2007). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren örneklem sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 394-422.
- Rust, J. ve Golombok, S. (1997). *Modern psychometrics: The science of psychological assessment*. New York: Routledge.
- Schnotz, W. (2002). Commentary towards an integrated view of learning from text and visual displays. *Educational Psychology Review*, 14(1), 101-120.
- Schnotz, W. ve Bannert, M. (2003). Construction and interference in learning from multiple representations. *Learning and Instruction*, 13(2), 141-156.
- Şeker, H., Deniz, S. ve Görgeç, D. (2004). Öğretmen yeterlikleri ölçeği. *Milli Eğitim Dergisi*, 164, 105-118.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Twersky, B. (2001). Spatial schemas in depictions. M. Gattis (Ed), *Spatial schemas and abstract thought* (pp. 79- 112). Cambridge, MA: MIT Press.
- Üstüner, M., Demirtaş, H., Cömert, M. ve Özer, N. (2009). Ortaöğretim öğretmenlerinin öz-yeterlik algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(17), 1-16.
- Vardarlı, G. (2005). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin genel öz-yeterlik düzeylerinin yordanması*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Warner, L. B., Schorr, R. Y. ve Davis, G. E. (2009). Flexible use of symbolic tools for problem solving, generalization, and explanation. *ZDM Mathematics Education*, 41(5), 663-679.
- White, B. (1993). Thinker tools: Causal models, conceptual change, and science education. *Cognition and Instruction*, 10(1), 1-100.
- Woolfolk, A. E. ve Hoy, W. K. (1990). Prospective teachers' sense of efficacy and belief about control. *Journal of Educational Psychology*. 82(1), 81-91.
- Yıldırım, B. (2015). Fen bilimleri öğrenme kaygı ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 33-43.
- Yiğit, N. ve Kurnaz, M. A. (2010). Fizik tutum ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliliği ve güvenilirliği. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 4(1), 29-49.
- Yürük, N. ve Çakır, Ö. (2000). Lise öğrencilerinde oksijenli ve oksijensiz solunum konusunda görülen kavram yanlışlarının saptanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 185-191.
- Yüzbaşıoğlu, M. K. ve Kurnaz, M. A. (2019). Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Astronomi Konularının Öğretimine Yönelik Öz-Yeterlik İnançlarının Belirlenmesi, *Uluslararası Marmara Fen ve Sosyal Bilimler Kongresi*, 1-3 Kasım, Kocaeli.

EK 1: Öğretmen Adaylarının Gösterimler Hakkındaki Öz-yeterlik İnançları Ölçeği

Değerli öğretmen adayları, Bu ölçek sizin gösterimler hakkındaki öz-yeterlik inançlarınızı belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Lütfen sahip olduğunuz öz-yeterlikleri düşünerek uygun seçeneği işaretleyiniz. Soruları samimiyetle eksiksiz şekilde cevapladığımız için teşekkür ederiz. 1 = Kesinlikle Katılmıyorum 2 = Katılmıyorum 3 = Katılıyorum 4 = Kesinlikle Katılıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Herhangi bir gösterim türünü başka bir gösterim türüyle ilişkilendirebilirim.				
2. Herhangi bir gösterim türüyle sunulan bilgiyi, başka bir gösterim türüyle ortaya koyabilirim.				
3. Öğrenenlerin öğrenme stiline uygun olarak farklı gösterimler kullanabilirim.				
4. Herhangi bir gösterim türüyle sunduğum bir bilgi, öğrenen tarafından yeterince anlamlandırılmazsa, farklı bir gösterim türü kullanarak öğrenene destek olabilirim.				
5. Gelecekte derslerimde, gösterimler arası geçişlere yeterince yer vererek, anlamlı öğrenmeye katkıda bulunabilecek yeterliğe sahip olduğuma inanıyorum.				
6. Gelecekte gösterimler arası geçişleri kullanarak derslerimi ilgi çekici hale getiririm.				
7. Bir bilgi farklı gösterimler kullanılarak somutlaştırıldığında öğrenen için daha anlamlı hale getirilmiş demektir.				
8. Birbiriyle ilişkili durumlar arasındaki bağı kuvvetlendirmek için farklı gösterimlerden yararlanılmalıdır.				
9. Bir öğrenen bilgiyi yeteri kadar anlamlandırabilmişse, bunun sebebi öğrenme stiline uygun gösterim türü kullanılarak bilginin kendisine sunulması olabilir.				
10. Kazanılamamış bir bilginin, daha sonraki çalışmalarla kazanılmasının sebebi, aynı bilginin farklı gösterimlerle öğrenene sunulması olabilir.				
11. Bir öğretmen derslerinde gösterimler arası geçiş örneklerine yer verirse derslerini daha ilgi çekici hale getirmiş olur.				
12. Bir öğretmen öğrenene gösterimler arası geçişlerde başarı kazandırabilirse, bu konuda öğretmenin kendine güveni artar.				
13. Derslerinde sıklıkla gösterimler arası geçiş becerisine yer veren bir öğretmen kısa süreliğine bu durumdan vazgeçmişse, bunun sebebi hastalık vb. fizyolojik sıkıntılar yaşıyor olmasıdır.				
14. Derslerinde sıklıkla gösterimler arası geçiş becerisine yer veren bir öğretmen kısa süreliğine bu durumdan vazgeçmişse, bunun sebebi depresyon vb. geçici psikolojik sorunlar yaşıyor olmasıdır.				
15. Bir öğretmen gösterimler arası geçişleri etkili bir şekilde kullanmaktayken sorunlar yaşamaya başlamışsa, bunun sebebi hastalık vb. fizyolojik sıkıntılar yaşıyor olmasıdır.				
16. Bir öğretmen gösterimler arası geçişleri etkili bir şekilde kullanırken sorunlarla karşılaşmaya başlamışsa depresyon vb. geçici psikolojik sorunlar yaşıyor olabilir.				
17. Bir öğretmen gösterim türleri arasında son derece başarılı ilişkiler kuruyorken sıkıntılar yaşamaya başlamışsa hastalık vb. fizyolojik sorunlar yaşıyor olabilir.				
18. Bir öğretmen gösterim türleri arasında son derece başarılı ilişkiler kuruyorken sıkıntılar yaşamaya başlamışsa depresyon vb. geçici psikolojik sorunlarla karşılaşmaktadır.				

İŞ-YAŞAM DENGESİNİN DAHA İYİ YAŞAM ENDEKSİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Ayhan Keklik¹

Oğuz Başol²

Esin Cumhur Yalçın³

Öz

Daha İyi Yaşam Endeksi, 11 ayrı kıstas vasıtasıyla daha iyi yaşamın ipuçlarını ölçmeyi ve ülkelere yol haritası sunmayı amaçlamaktadır. Refahı ölçmede kullanılan kıstaslardan biri de iş-yaşam dengesidir. İş-yaşam dengesi, bireyin iş yaşamı ile özel yaşamının dengede olması anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle iş-yaşam dengesi, bireylerin iş ve iş dışı hayatını en az rol çatışmasıyla dengeye ulaştırması şeklinde tanımlanmaktadır. Mevcut araştırma, OECD Daha İyi Yaşam Endeksi, iş-yaşam dengesi 2018 yılı verilerini kümeleme analizi ile incelemeyi ve iş-yaşam dengesi bağlamında OECD ülkelerinin nasıl sınıflandığını belirlemeyi hedeflemektedir. Gerçekleştirilen analiz sonuçları; 2018 yılında OECD ülkelerinde; 50 saat üzerinde çalışan oranı ortalamasının %8,73, bireysel aktivitelere ayrılan zaman ortalamasının 14,83 saat olduğunu göstermiştir. Ayrıca, 50 saat üzerinde çalışma ile bireysel aktivitelere ayrılan zaman arasında negatif, orta seviyeli ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r: -0,533; p<0,05). Son olarak kümeleme analizi sonuçlarına göre, 2018 yılında OECD ülkeleri iş-yaşam dengesi bağlamında 5 farklı kümede toplanmaktadır (F: 217,27; p: 0,00; F: 10,82; p: 0,00).

Anahtar Kelimeler: İş-Yaşam Dengesi, Daha İyi Yaşam Endeksi, OECD, Kümeleme Analizi

JEL Kodları: J22

* Bu eser, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD Yüksek Lisans Programında, Doç. Dr. Oğuz BAŞOL danışmanlığında Ayhan KEKLİK tarafından kaleme alınmış “İş Yaşam Dengesinin Daha İyi Yaşam Endeksi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ ayhankeklik@yandex.com, ORCID: 0000-0002-4553-9128

² Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, oguzbasol@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7523-4544

³ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İBF, Ekonometri Bölümü, esincumhur.yalcin@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0457-4971

Geliş Tarihi (Received): 02.03.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 01.04.2020

Atıf/Citation: Keklik, A., Başol, O. ve Yalçın, E.C. (2020). İş-yaşam dengesinin daha iyi yaşam endeksi çerçevesinde değerlendirilmesi: OECD ülkeleri üzerine bir inceleme. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 20-33.

EVALUATION OF WORK-LIFE BALANCE IN THE FRAMEWORK OF BETTER LIFE INDEX: A STUDY ON OECD COUNTRIES

Abstract

The Better Life Index aims to measure the clues of better life through 11 different criteria and to provide a roadmap to countries. One of the criteria used to measure welfare is work-life balance. Work life balance means the balance between work life and private life. In other words, work life balance is defined as the way individuals balance work and non-work life with the least conflict of roles. The current research aims to examine the OECD Better Life Index Work-Life Balance 2018 data by cluster analysis and to determine how OECD countries are classified in the context of work life balance. The results of the analysis; In 2018, in OECD countries; The average rate of employees working for 50 hours and over was 8.73% and the average time allocated to individual activities was 14.83 hours. In addition, there was a negative, moderate and significant relationship between working 50 hours or more and time allocated to individual activities ($r: -0.533$; $p < 0.05$). Finally, according to the results of the cluster analysis, OECD countries are divided into 5 clusters in the context of work life balance in 2018 (F: 217,27; p: 0,00; F: 10,82; p: 0,00).

Keywords: Work-Life Balance, Better Life Index, OECD, Cluster Analysis

JEL Codes: J22

Giriş

Refahın ölçülmesi akademik dünyanın ilgisini çeken önemli konulardandır ve geçmişten günümüze literatür incelendiğinde refahın ölçülmesi ile ilgili pek çok çalışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir. Yapılan bu çalışmaların ortak özelliği; gelir üzerinde durarak açıklama yapmaya çalışmalarıdır. 1980’li yıllarda ortaya çıkan ve 2000’li yıllarda ivmelenen küreselleşmenin de etkisiyle, geleneksel refah ölçümü yetersiz kalmaya başlamıştır. Refahı detaylı şekilde ölçmeyi amaçlayan ve bu ölçümler doğrultusunda hükümetlere yol göstermeyi hedefleyen Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Daha İyi Yaşam Endeksi’ni (Better Life Index) uygulamaya koyarak konuya yeni bir soluk kazandırmıştır.

Daha İyi Yaşam Endeksi, 11 farklı boyutta ülkeler arasında refahın karşılaştırılmasına imkan vermektedir ve bu boyutlardan biri de iş-yaşam dengesidir. Bireylerin iş ve iş dışı yaşamlarını en az rol çatışmasıyla dengeye ulaştırması olarak tanımlanabilecek iş-yaşam dengesi, son yıllarda literatürde oldukça yaygınlaşan konulardan biridir. Günümüzde, bireylerin istek ve beklentilerindeki değişimler iş-yaşam dengesinin önem kazanmasında etkili olmuştur. Mevcut araştırmanın amacı; OECD Daha İyi Yaşam Endeksi verileri ışığında, iş-yaşam dengesi bağlamında OECD ülkelerinin nasıl sınıflandığının incelenmesidir. Bu anlamda eserin ilk bölümünde; iş-yaşam dengesinin kavramsal çerçevesine, ikinci bölümünde; Daha İyi Yaşam Endeksi’ne, üçüncü bölümünde; araştırmaya ve son bölümünde ise sonuç ve tartışmaya yer verilmiştir.

1. İş-Yaşam Dengesinin kavramsal çerçevesi

1.1. İş-Yaşam Dengesi kavramı

En yalın haliyle iş-yaşam dengesi; çalışan kişinin işiyle ve kişisel yaşamıyla ilgili isteklerinin dengede olması durumudur (Lockwood, 2003). Bir başka deyişle iş-yaşam dengesi, bireylerin iş ve sosyal hayatını en az rol çatışmasıyla doyuma ulaştırması şeklinde tanımlanabilir (Guest, 2002). İş-yaşam dengesi kavramı, 1980’lerin ikinci yarısıyla küreselleşme ve işgücünde meydana gelen gelişime paralel olarak kullanılmaya başlanmış olsa da ilk kez II. Dünya Savaşı öncesinde ortaya çıkmıştır. W. K Kellogg adlı şirket ilk kez; sekiz saatlik-üç vardiya sistemini, altı saatlik-dört vardiya sistemiyle değiştirmiş, değişen vardiya sistemiyle birlikte çalışan moralinin ve verimliliğinin arttırılmasını sağlamıştır (Lockwood, 2003). Vardiya sisteminde yapılan bu değişiklik ile birlikte çalışanların gün içerisinde sosyal hayatlarına daha fazla vakit ayırabilmesine imkân verilmiştir. Bu nedenle de ilgili uygulama, kavramsal olarak iş-yaşam dengesini içermese de literatürde yer alan bazı araştırmalar tarafından iş-yaşam dengesinin ilk örneği olarak kabul edilmiştir.

Çalışanın iş ve yaşam alanlarındaki rollerine eşit düzeyde zaman ayırabilmesi iş ve yaşam alanlarının dengede olduğunu ifade etmektedir. İlgili denge “pozitif” ya da “negatif” olabilmektedir. Pozitif denge, çalışanın iki alana da eşit zaman ayırabilmesini ve ilgi gösterebilmesini ifade ederken; negatif denge ise ayrılan zamanın ve gösterilen ilginin eşit olmamasını ifade etmektedir (Erben ve Ötken, 2014). Yakın tarihe bakıldığında; nüfusun demografik yapısında yaşanan değişim, yaşlanan nüfus ve küreselleşme gibi faktörler neticesinde, çift kariyerli ailelerin sayısının artması, iş-yaşam dengesini dikkat çeken bir sosyal politika konusu haline getirmiştir (Tosun ve Keskin, 2017).

İş-yaşam dengesini literatürde yer alan pek çok kavramdan ayıran temel özelliklerden biri; çatışmanın çift yönlü olmasıdır. Çalışma saatlerinin artması, mesai ve fazla çalışma, vardiyalı ve düzensiz çalışma saatleri gibi iş yeri kaynaklı taleplerin baskın olması, çatışmanın tek yönlü olduğu algısını yaygınlaştırmış olsa da (Seçer, 2011), ev ve aile ile ilgili sorumlulukların da iş yaşamını etkilemesi mümkündür. Nitekim, 2007 yılında Amerikan Psikoloji Derneği’nin yayınladığı bir rapora göre, ev ve aile ile ilgili sorumlulukların iş yaşamını olumsuz yönde etkilemesi nedeniyle stres yaşayanların oranı %52, işle ilgili sorumlulukların aile sorumluluklarını

aksatması nedeniyle stres yaşayanların oranı ise %43 olarak belirlenmiştir (Amanvermez ve Denizli, 2016). Yayınlanan rapor, iş-yaşam dengesi nedeniyle ortaya çıkan çatışmanın çift yönlü olduğunu ortaya koymuştur.

1.2. İş-Yaşam Dengesini açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar

İş-yaşam dengesinin küreselleşme ve iş yaşamında meydana gelen farklılaşma ile birlikte öneminin artması, akademik alanda da dikkat çeken konu başlıklarından biri olmasına neden olmuş ve iş-yaşam dengesini açıklayan pek çok farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır.

1.2.1. Bölünme

İnsanların iş ve iş dışında kalan yaşamlarını birbirinden ayırmayı başarabildiği varsayımına dayanan bölünme teorisi, iş ve özel yaşamı birbirinden bağımsız olarak kabul etmekte ve bu nedenle de iş ve yaşam tatmini arasında bir ilişki olduğu varsayımını reddetmektedir (Keser ve Kümbül Güler, 2016). Teoriye göre iş ve yaşam arasındaki zaman, alan ve işlevsellikteki ayrılık, kişilerin yaşamını düzenli parçalara ayırmasına fırsat vermektedir. Bölünme teorisinin iddiası, kişilerin tutum ve davranışlarını içinde buldukları konuma göre ayarlayabiliyor olmasıdır. Bu nedenle kişiler iş yerindeyken evdeki düşünce, duygu, davranış ve tutumlarını bastırmakta, evdeyken de iş yerindeki düşünce, duygu, davranış ve tutumlarını bastırmaktadır. Bölünme teorisi, iş ve özel yaşamın kalın çizgilerle birbirinden ayrıldığını ifade ettiğinden, iş veya özel yaşamda meydana gelen problemlerden kaynaklı stresin diğer yaşam alanını etkilemediğini savunmaktadır (Kapız, 2002).

1.2.2. Yayılma / Saçılma / Taşma

Literatürde; yayılma, saçılma ve taşma isimleriyle yer bulan teoriye göre bireyin bir yaşam alanında elde ettiği deneyim, diğer yaşam alanını olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyebilmektedir (Kıdır, 2015). İş yaşamında meydana gelen olumlu ya da olumsuz bir durumun, kişisel yaşam alanını da olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyeceğinden yayılmanın / saçılmanın / taşmanın çift yönlü olduğu söylenebilir. İki alandan birinde deneyimlenen olumsuz durum, diğer yaşam alanını olumsuz şekilde etkiliyorsa “olumsuz yayılma”, deneyimlenen olumlu durum, diğer yaşam alanını olumlu etkiliyorsa “olumlu yayılma” söz konusudur (Keser ve Kümbül Güler, 2016).

1.2.3. Telafi / Dengeleme

İş ve yaşam tatmini arasında negatif bir ilişki olduğunu savunan telafi / dengeleme teorisine göre birey, bir alanda yaşanan eksikliği diğer alanda dengelemektedir (Keser ve Kümbül Güler, 2016). Örneğin, iş yaşamında yeterince tatmin olmayan birey, sosyal yaşamında bir takım etkinlikler ve olaylarla tatmin düzeyini artıracak ve iş yaşamında eksik kalan tatmin duygusunu dengeleyecektir. Başka bir ifade ile aile yaşamında beklentilerini ve tatmin düzeyini yeterince karşılayamayan birey iş yaşamında duyduğu tatmin düzeyini arttırmak için çabalayacaktır. Benzer şekilde, birey iş yaşamında ya da kariyerinde istediği ve beklediği tatmini elde edemediğinde aile yaşamından elde edeceği tatmin düzeyini daha çok önemseyecek ve bu tatmin düzeyini arttırmak için çabalayacaktır (Apaydın, 2011).

1.2.4. Rol Çatışması

Rol çatışması, bireyin üstlenmiş olduğu birden fazla rolle ilgili, birbirinden çok farklı görev ve sorumluluklarının eş zamanlı şekilde ortaya çıkması ve bireyin bu rollerden biri ile uyum içinde olmasının diğer rol ile uyum içinde olmasını zorlaştırması durumunda meydana gelmektedir. Bu çatışma ortamı neticesinde de rollerden biri ihmal edilmektedir (Pekdemir ve Koçoğlu, 2014). Greenhaus ve Beutell (1985) çalışmalarında “zamana bağlı çatışma”, “gerginliğe dayalı çatışma” ve “davranışa dayalı çatışma” olmak üzere üç tip rol çatışması türü belirlemiştir (Keser ve Kümbül Güler, 2016). Zamana bağlı çatışma; bireyin, bir rolün gerekleri yerine getirilirken harcadığı zamanın diğer role katılımına engel olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Gerginliğe dayalı çatışma; bireyin bir rolde yaşadığı olumsuz durum ve stres gibi faktörlerin diğer role etkisi ve

müdahalesi ile kendini göstermektedir. Davranışa dayalı çatışma ise; bireyin bir role ilişkin davranışlarının diğer rolle uyumsuz olması durumunda ortaya çıkmaktadır (Savcı, 1999).

1.2.5. Araçsallık

Araçsallık yaklaşımı, bireyin yaşam alanlarından birinde başarıya ulaşabilmek için diğer yaşam alanını bir araç olarak kullanması şeklinde kavramsallaşmaktadır (Keser ve Kümbül Güler, 2016). Bu yaklaşıma göre bireyin bir alandaki aktiviteleri, diğer alandaki başarılarını kolaylaştıracaktır (Kıcıır, 2015).

1.2.6. İş-Aile Sınırı

Bu teori Clark (2000) tarafından geliştirilmiştir. Clark çalışmasında, iş ve aileyi merkeze alarak, iş-aile sınır teorisini ortaya atmıştır. Bu teoriye göre iş ve aile sistemleri arasındaki birincil ilişki duygusal değil, insanidir (Demirer, 2011). Eğer bireyler çalışıyorsa, sınır geçici konumdadır ve gündelik yaşamda iş sınırından aile sınırına ya da aile sınırından iş sınırına geçmektedir (Berkmen, 2018). Teoriye göre bireyin, içinde bulunduğu çevreyi şekillendirmesi mümkün olduğu gibi, birey çevre tarafından da şekillendirilmektedir. Çalışan birey ilgili iki dünya arasındaki geçişlerde denge sağlamaya çalışmaktadır (Keser ve Kümbül Güler, 2016).

1.3. İş-Yaşam Dengesini etkileyen etmenler

Bireylerin iş ve yaşam alanlarını birbirinden ayırabilmeleri ve bu alanlar arasında süregelen çatışmayı en aza indirerek belirli bir dengeye oturtmaları bazı etmenler tarafından etkilenmektedir. Bu etmenler; bireysel ve örgütsel olarak iki farklı kategoride toplanabilir. Bireysel etmenler, bireyin özel yaşamı ile ilgiliyken, örgütsel etmenler bireyin iş yaşamı ile ilgili dinamiklerinden kaynaklanmaktadır.

İş-yaşam dengesini etkileyen dinamiklerden biri olan bireysel etmenler incelendiğinde; cinsiyet, medeni durum, yaş ve eğitim gibi durumların öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda literatürde yer alan görüşler birbirinden farklı olsa da, ortak kabul edilen durum, bireysel farklılıkların iş-yaşam dengesini etkilediğidir (Tausig ve Fenwick, 2001; Üner, 2008; Kıcıır, 2017; Parida, 2017; Yavuz, 2018). İş-yaşam dengesini etkileyen unsurlardan bir diğeri ise örgütsel etmenlerdir. Bu özellikler; çalışma koşulları ve yönetim tarzı, iş rollerinin tanımsız olması, iş yükü, çalışanların yönetime katılımı ve sorumluluklarıdır. Araştırmalar, örgütsel dinamiklerin iş-yaşam dengesini etkilediğini dile getirmektedir (White, Hill, McGovern, Mills ve Smeaton, 2003; Ashfaq, Tahir, Siddiqui ve Khan, 2014; Yavuz, 2018; Çınar, 2019; Dur, 2019).

1.4. İş-Yaşam Dengesinin kurulamamasının sonuçları

İş-yaşam dengesinin kurulamamasının tek nedeni işin özel yaşamı etkilemesi değildir. Özel yaşamın iş yaşamını etkilemesi de kurulan iş-yaşam dengesinin bozulmasına ya da iş-yaşam dengesi kurulamamasına neden olabilir (Yavuz, 2018). Ortaya çıkabilecek bu sonuçlar bir yönü ile çalışanların iş dışı yaşamlarını ilgilendirmekte, bir yönü ile de iş yaşamlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri işletmelerin çalışma düzenini ve verimliliklerini ilgilendirmektedir (Topgül, 2017). İş-yaşam dengesinin sağlanamaması nedeniyle ortaya çıkan sonuçlar bireysel ve örgütsel olarak iki farklı grupta incelenebilir.

İş-yaşam dengesi kurulamamasından kaynaklanan birçok bireysel sonuç bulunmaktadır. İş-yaşam dengesi kurulamamasının bireysel sonuçlarını; davranışsal, psikolojik ve fiziksel olarak üç farklı açıdan ele almak mümkündür (Küçükusta, 2007). İş-yaşam dengesizliğinin en sık görülen davranış bozuklukları; sigara ve alkol tüketiminin artması, yeme-içme düzeninin bozulması ve şiddet eğilimin artmasıdır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2001). Çalışan bireylerde stres, yaşamla ilgili memnuniyetsizlikler, tükenmişlik ve depresyon ise psikolojik yansımalar arasında sayılabilir (Duxbury ve Higgins, 2003). Fiziksel yansımalar ise kalp hastalığı, baş ve sırt ağrıları, mide rahatsızlıkları ve kas problemleri olarak kendini gösterebilmektedir (Girdap, 2019).

İş-yaşam dengesinin kurulamamasının örgütsel sonuçları da vardır. İşe devamsızlık, işgücü devir hızı, iş yavaşlatma ve iş başarısı gibi sonuçlar örgütlerin doğrudan etkilendiği alanlar olarak ortaya

çıkılmaktadır (Ulukapı, 2013; Robbins ve Judge, 2013; Öztürk Başol ve Demirkaya, 2017). Ayrıca çalışanların iş tatminsizliği, düşük örgütsel bağlılık düzeyi ve insani ilişkilerde kalitesizlik yaşaması da dolaylı olarak örgütleri etkilemektedir (Özaydın ve Özdemir, 2014; Bayram, 2005; Ulukapı, 2013).

2. Daha İyi Yaşam Endeksi

Literatür incelendiğinde, toplumların refahının ölçülmesi ile ilgili pek çok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmaların pek çoğu merkezine geliri almaktadır ancak küreselleşmenin etkisiyle refahın ölçülmesinde yalnızca gelirin kullanılması, ölçümün yetersiz kalmasına neden olmuştur (Başol, 2018). Bu bağlamda refahın detaylı bir şekilde ölçülmesini isteyen kurumların başında gelen Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tartışmalara doğrudan katılmış ve Daha İyi Yaşam Endeksi (Better Life Index) adını verdiği endeksi 2011 yılında uygulamaya koymuştur (Akar, 2014).

OECD tarafından 2011 yılında ortaya koyulan Daha İyi Yaşam Endeksi; 11 farklı kriterden meydana gelmektedir. Bu 11 kriter; gelir ve refah, iş, konut, sağlık, eğitim, iş-yaşam dengesi, sivil katılım, sosyal iletişim, çevre, güvenlik ve yaşam tatminidir. Daha İyi Yaşam Endeksi, bahsi geçen 11 kriter üzerinde dururken, her konuyu bir ile dört arasında değişen özel göstergeler ile ölçmektedir. Örneğin, iş konusu; istihdam oranı, kişisel kazanç, uzun vadeli işsizlik oranı ve emek piyasalarına olan güvensizlik gibi dört ayrı göstergeye dayanmaktadır (OECD, 2019).

Araştırmanın konusu olan iş-yaşam dengesi de Daha İyi Yaşam Endeksi çerçevesinde ölçülen konulardan biridir. Bu bağlamda, iş-yaşam dengesinin kurulması toplum sağlığı ve refahı için oldukça önemli konulardan biridir. Endeks çerçevesinde iş-yaşam dengesi iki alt gösterge ile ölçülmektedir. Bunlardan ilki, 50 saat üzerinde çalışanların oranıdır diğeri ise bireysel zamandır (OECD, 2019).

3. OECD Ülkeleri üzerine bir inceleme

3.1. Araştırmanın amacı ve önemi

Mevcut araştırma, OECD Daha İyi Yaşam Endeksi, iş-yaşam dengesi 2018 yılı verilerini kümeleme analizi ile incelemeyi ve iş-yaşam dengesi bağlamında OECD ülkelerinin nasıl sınıflandığını belirlemeyi hedeflemektedir. Araştırma kapsamında 29.12.2019 tarihinde “iş-yaşam dengesi” anahtar kelimesiyle Ulusal Tez Merkezi veri tabanında ve Dergipark veri tabanında tarama gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ulusal yazında, 34 lisansüstü tezin ve 45 makalenin kaleme alındığı görülmüştür. Buna göre, ulusal yazındaki tezler ve makaleler incelendiğinde ağırlıklı olarak esnek çalışma, iş stresi, işten ayrılma niyeti, tükenmişlik, iş doyumu, kadınların iş-yaşam dengesi sorunları, verimlilik, iş-yaşam dengesi ve eğitim ilişkisi, kuşaklara göre iş-yaşam dengesi farklılıkları ile iş-yaşam dengesinin kavramsal çerçevesi konularına odaklanıldığı görülmektedir. Gerçekleştirilen araştırma sonucunda, mevcut araştırmaya konu olan; iş-yaşam dengesinin OECD ülkeleri için kümeleme analizi ile incelenmediği görülmüştür. Dolayısıyla mevcut eser ulusal yazındaki önemli bir boşluğu kapatması bakımından önemlidir.

3.2. Araştırmanın yöntemi

Araştırmada kümeleme analizi yöntemi kullanılmıştır. Kümeleme analizi, gruplanmamış gözlemlerin ya da değişkenlerin belirli özelliklere göre homojen alt gruplara ayrılmasını sağlayan bir analiz türüdür (Alpar, 2017). Ülkelerin kaç kümeden oluşması gerektiğine dair ön bilgi olmadığı için önce hiyerarşik kümeleme analizi ile Ward yöntemi ve kareli Öklid uzaklığı kullanılarak dendogram elde edilmiş ve küme sayısı belirlenmiştir (Tokatlıoğlu ve Yalçın, 2019). Kümeleme analizinde değişkenlerin normal dağılıma sahip olmasından ziyade, uzaklık değerlerinin normal dağılması göz önünde bulundurulmalıdır (Tatlıdil, 1992). Elde edilen sonuçlardan sonra ise hiyerarşik olmayan kümeleme analizindeki k ortalamlar yöntemi uygulanmıştır.

3.3. Araştırmada kullanılan veri seti

Araştırmada OECD Daha İyi Yaşam Endeksi 2018 yılı iş-yaşam dengesi verileri kullanılmıştır. OECD bahsi geçen verileri 2013 yılından itibaren üretmektedir ve bu veri kapsamında 38 ülke bulunmaktadır. İş-yaşam dengesinin iki göstergesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, haftada ortalama 50 saat ve üzeri çalışanların yüzdesidir ve bu değişken “50 saat üzerinde çalışma” olarak adlandırılmıştır. Bu oran hali hazırda istihdam edilenlerden 50 saat ve üzeri çalışanların yüzdesini göstermektedir. Diğer gösterge ise, boş zaman ve kişisel bakım için ayrılan zamandır ve bu değişken “bireysel zaman” olarak adlandırılmıştır. Bu gösterge, bireylerin uyku ve yemek de dahil olmak üzere boş zaman ve kişisel bakım için ayrılan günlük ortalama saat miktarını ifade etmektedir.

Tablo 1: Haftada 50 Saat Üzerinde Çalışan Oranına ve Bireysel Zamana Göre Ülkeler

50 Saat Üzerinde Çalışma			Bireysel Zaman		
Sıra No	Ülkeler	Yüzde	Sıra No	Ülkeler	Saat
1	Türkiye	33,77	1	Fransa	16,36
2	Meksika	29,48	2	İspanya	15,93
3	Japonya	21,81	3	Hollanda	15,90
4	Kore	20,84	4	Danimarka	15,87
5	Güney Afrika	18,68	5	Belçika	15,77
...
34	Danimarka	2,20	34	İzlanda	14,15
35	Letonya	2,09	35	İsrail	13,93
36	İsveç	1,11	36	Letonya	13,83
37	Hollanda	0,45	37	Meksika	12,74
38	Rusya	0,16	38	Türkiye	12,59

Tablo 1, haftada 50 saat üzerinde çalışan oranına ve bireysel zamana göre ülkeleri göstermektedir. Haftada 50 saat üzerinde çalışan oranına göre ülkeler incelendiğinde; Türkiye %33,77 ile ilk sırada yer almaktadır. Türkiye’yi %29,48 ile Meksika, %21,81 ile Japonya, %20,84 ile Kore ve %18,68 ile Güney Afrika takip etmektedir. Haftada 50 saat üzerinde çalışan oranına göre en düşük orana sahip ülkeler; %2,20 ile Danimarka, %2,09 ile Letonya, %1,11 ile İsveç, %0,45 ile Hollanda ve %0,16 ile Rusya’dır. Bireysel zamana göre ülkeler incelendiğinde; Fransa 16,36 saat ile en fazla boş zamana ait ülkeler arasında ilk sırada yer alırken, Fransa’yı 15,93 saat ile İspanya, 15,9 saat ile Hollanda, 15,87 saat ile Danimarka ve 15,77 saat ile Belçika takip etmektedir. Son 5 sıra incelendiğinde; 14,15 saat ile İzlanda, 13,93 saat ile İsrail, 13,83 saat ile Letonya, 12,74 saat ile Meksika ve 12,59 saat ile Türkiye gelmektedir.

3.4. Araştırmanın bulguları

Araştırmanın bu bölümünde kümeleme analizi ile elde edilmiş sonuçlara yer verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Örneklem Hacmi	Min. Değer	Maks. Değer	Ort± SS	Çarpıklık	Basıklık
50 Saat Üzerinde Çalışma (%)	38	0,16	33,77	8,73±7,79	1,73±0,39	-0,94±0,39
Bireysel Zaman (Saat)	38	12,59	16,36	14,83±0,75	2,88±0,77	2,07±0,77

Tablo 2, değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir. Buna göre, 50 saat üzerinde çalışanlar incelendiğinde; değerlerin %0,16 ile %33,77 arasında değişmekte olduğu ve ortalamasının %8,73 olduğu görülmektedir. Diğer bir gösterge olan bireysel zaman

incelendiğinde, değerlerin 12,59 saat ile 16,36 saat arasında değişmekte olduğu ve ortalamasının 14,83 saat olduğu görülmüştür. Gerçekleştirilen analiz sonrasında değişkenlerin normal dağılıma sahip olmadığı görülmüştür. Bu sebeple değişkenler arasındaki ilişkinin tespitinde Spearman's rho testi sonuçlarına yer verilmiştir.

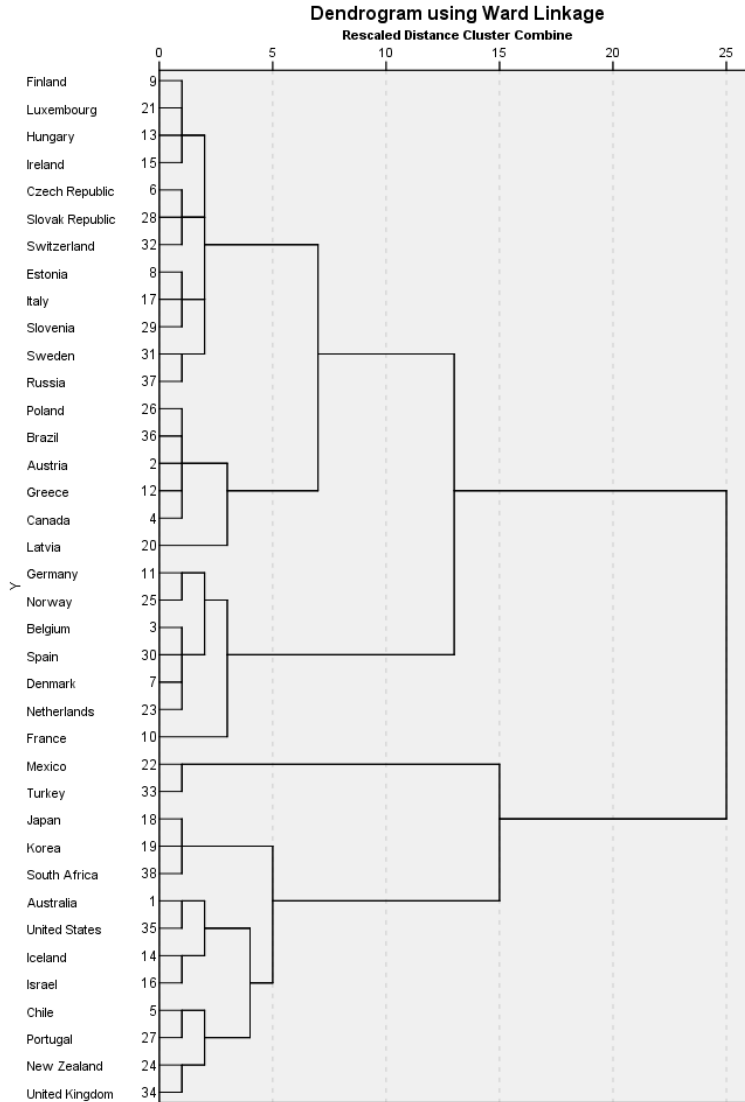
Tablo 3: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Testi Sonuçları

Değişken	50 Saat Üzerinde Çalışma	Bireysel Zaman
50 Saat Üzerinde Çalışma	-	-0,533**
Bireysel Zaman	-0,533**	-

Tablo 3, değişkenlere ilişkin korelasyon testi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, 50 saat üzerinde çalışma ile bireysel zaman arasında negatif, orta seviyeli ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r: -0,533$; $p < 0,05$). Buradan hareketle 50 saat üzerinde çalışanların oranında meydana gelen bir artış bireylerin kendilerine ve boş zaman aktivitelerine ayırdığı zamanı negatif etkilemekte, bir diğer ifade ile azaltmaktadır.

OECD'den elde edilen veriler ile 38 ülkenin tasniflenmesi için ilişkili olan iki değişken kullanılmış ve ülkelerin kaç kümeye ayrıldığı bilgisi olmadığı için önce Ward yöntemiyle hiyerarşik kümeleme analizi gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Ward Yöntemiyle Elde Edilen Dendrogram Sonuçları

Şekil 1, Ward yöntemiyle elde edilen dendogram sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, 38 ülke için en az 2, en fazla 13 grup elde edilmesi mümkün olmakla birlikte ideal küme sayısının ($k=\sqrt{n/2}$) ilgili formülden hareketle ($\sqrt{38/2} = 4,35$) yaklaşık 5 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: Kümelere İlişkin Anlamlılık Testi

	Kümelere		Hatalar		F	p
	Kare Ortalamaları	sd	Kare Ortalamaları	sd		
50 Saat Üzerinde Çalışma	541,813	4	2,494	33	217,27	0,00
Bireysel Zaman	2,997	4	0,277	33	10,82	0,00

Tablo 4, kümelere ilişkin anlamlılık testi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre 50 saat üzerinde çalışma oranları bakımından oluşan 5 küme istatistiki olarak birbirinden farklı kümelerdir (F: 217,27; p: 0,00). Benzer durum bireysel zaman değişkeni için de geçerlidir. Buna göre, bireysel zaman bakımından oluşan 5 küme istatistiki olarak birbirinden farklıdır (F: 10,82; p: 0,00).

Tablo 5: Değişkenlere İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Değişken	Gruplar	Gözlem	Ortalama Rank	Chi-Square	Serbestlik Derecesi	p
50 Saat Üzerinde Çalışma	1	7	30,00	33,75	4	0,00
	2	14	19,50			
	3	12	6,50			
	4	3	35,00			
	5	2	37,50			
Bireysel Zaman	1	7	12,14	12,38	4	0,01
	2	14	23,00			
	3	12	24,00			
	4	3	14,33			
	5	2	1,50			

Değerler Kruskal-Wallis Test Sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 5, değişkenlere ilişkin varyans analizi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, kümeleme analizi ile oluşturulan 5 farklı küme bulunmaktadır ve kümelerin tamamı istatistiki olarak birbirinden farklıdır ($p<0,05$).

Tablo 6: k Ortalamalar Yöntemine Göre Elde Edilen Kümeler

Küme 1	Küme 2	Küme 3	Küme 4	Küme 5
7 Ülke	14 Ülke	12 Ülke	3 Ülke	2 Ülke
Avustralya	Avusturya	Kanada	Japonya	Meksika
Şili	Belçika	Danimarka	Kore	Türkiye
İzlanda	Çekya	Estonya	Güney Afrika	
İsrail	Fransa	Finlandiya		
Yeni Zelanda	Almanya	Macaristan		
Birleşik Krallık	Yunanistan	İtalya		
ABD	İrlanda	Letonya		
	Polonya	Lüksemburg		
	Portekiz	Hollanda		
	Slovakya	Norveç		
	Slovenya	İsveç		
	İspanya	Rusya		
	İsviçre			
	Brezilya			

Tablo 6, k ortalamalar yöntemine göre 2018 yılı OECD Daha İyi Yaşam Endeksi, iş-yaşam dengesi verilerine göre elde edilen ülkeleri göstermektedir. Buna göre 5 farklı ülke kümesinin oluştuğu görülmüştür. İlk küme 7 ülkeden oluşmuştur. İlk küme içinde yer alan ülkeler; Avustralya, Şili, İzlanda, İsrail, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık ve ABD'dir. İkinci küme; Avusturya, Belçika, Çekya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsviçre ve Brezilya'dan oluşmaktadır. Üçüncü kümede ise Kanada, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Macaristan, İtalya, Letonya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç ve Rusya bulunmaktadır. Japonya, Kore ve Güney Afrika ise dördüncü kümeyi oluşturmaktadır. Son küme olan beşinci kümede ise Meksika ve Türkiye bulunmaktadır.

Tablo 7: Kümelere İlişkin Ortalamalar

	Kümelere				
	1	2	3	4	5
50 Saat Üzerinde Çalışma	13,22	6,01	2,52	20,44	31,63
Bireysel Zaman	14,51	15,07	15,12	14,76	12,67

Tablo 7, kümelere ilişkin ortalamaları göstermektedir. Buna göre, beşinci küme, 50 saat üzerinde çalışma ortalamaları bakımından en yüksek küme olurken aynı zamanda bireysel zamanın en az olduğu küme olarak öne çıkmaktadır. Buradan hareketle Meksika ve Türkiye'den oluşan bu kümenin en çok çalışan ve kendine en az zaman ayıran küme olduğunu söylemek mümkündür. Önemli bir diğer sonuç ise, üçüncü kümenin, 50 saat üzerinde çalışma oranı en düşük, bireysel zamanı en yüksek küme olmasıdır. Buradan hareketle; Kanada, Danimarka, İsveç, Norveç gibi ülkelerin oluşturduğu kümenin en az çalışma yoğunluğuna ve en çok bireysel zamana sahip küme olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Öne çıkan diğer bir sonuç da ikinci kümedir. Buna göre, ikinci küme 50 saat üzerinde çalışanların oranının OECD ortalamasının altına kalan ülke kümesidir. Ayrıca; bu kümedeki ülkelerde bireysel zaman ortalaması da yüksektir. Birinci küme incelendiğinde, uzun çalışma bakımından OECD ortalamasının üstünde olduğu görülmektedir ancak bu kümedeki ülkelerde bireysel zaman ortalaması da düşük değildir. Dördüncü küme ise hem fazla çalışma oranı yüksek hem de kendine ayırdığı zamanı yüksek olan ülkelere oluşmaktadır.

4. Sonuç ve tartışma

Araştırma, OECD Daha İyi Yaşam Endeksi, iş-yaşam dengesi 2018 yılı verilerini kümeleme analizi ile incelemeyi ve iş-yaşam dengesi bağlamında OECD ülkelerinin nasıl sınıflandığını belirlemeyi hedeflemektedir. Gerçekleştirilen araştırma sonucunda, mevcut çalışmayı konu edinen bir araştırmanın daha önce yapılmadığı görülmüştür. Dolayısıyla mevcut çalışma ulusal yazındaki önemli bir boşluğu kapatması bakımından önemlidir.

Araştırmada OECD'ye üye 38 ülke için Daha İyi Yaşam Endeksi 2018 yılı iş-yaşam dengesi verileri kullanılmıştır. İş-yaşam dengesinin iki göstergesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, haftada ortalama 50 saat ve üzerinde çalışanların yüzdesi, ikincisi ise boş zaman ve kişisel bakım için ayrılan günlük ortalama saat miktarıdır. Bulgular incelendiğinde; OECD ülkelerinde, haftada 50 saat üzerinde çalışan oranı ortalamasının %8,73 olduğu görülmüştür. Ülkeler özelinde inceleme yapıldığında; Türkiye %33,77 ile ilk sırada; Rusya ise %0,45 ile son sırada yer almaktadır. Bireylerin kendine ayırdığı boş zaman ortalamasının 14,83 saat olduğu görülmüştür. Ülkeler özelinde ise Fransa 16,36 saat ile en fazla boş zamana sahip ülke iken, Türkiye 12,59 saat ile en az boş zamana ait ülke olarak değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen ilk analiz sonuçlarına göre; 50 saat üzerinde çalışma ile bireysel zaman arasında negatif, orta seviyeli ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r: -0,533; p < 0,05$). Buradan hareketle 50 saat üzerinde çalışanların oranında meydana gelen bir artış bireylerin kendilerine ve boş zaman aktivitelerine ayırdığı zamanı negatif etkilemekte, bir diğer ifade ile azaltmaktadır.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen ikinci analiz sonuçlarına göre ise, 2018 yılında OECD ülkeleri iş-yaşam dengesi bağlamında 5 kümeden oluşmaktadır (F: 217,27; p: 0,00; F: 10,82; p: 0,00). İlk küme 7 ülkeden oluşmuştur. İlk küme içinde yer alan ülkeler; Avustralya, Şili, İzlanda, İsrail, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık ve ABD'dir. İkinci küme; Avusturya, Belçika, Çekya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsviçre ve Brezilya'dan oluşmaktadır. Üçüncü kümede ise Kanada, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Macaristan, İtalya, Letonya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç ve Rusya bulunmaktadır. Japonya, Kore ve Güney Afrika ise dördüncü kümeyi oluşturmaktadır. Son küme olan beşinci kümede ise Meksika ve Türkiye bulunmaktadır.

Kümeler arasındaki farklılıklar detaylıca incelendiğinde; beşinci küme, 50 saat üzerinde çalışma ortalamaları bakımından en yüksek küme olurken aynı zamanda bireysel zamanın en az olduğu küme olarak öne çıkmaktadır. Buradan hareketle Meksika ve Türkiye'den oluşan bu kümenin en çok çalışan ve kendine en az zaman ayıran küme olduğunu söylemek mümkündür. Önemli bir diğer sonuç ise, üçüncü kümenin, 50 saat üzerinde çalışma oranı en düşük, bireysel zamanı en yüksek küme olmasıdır. Buradan hareketle; Kanada, Danimarka, İsveç, Norveç gibi ülkelerin oluşturduğu kümenin en az fazla çalışma yoğunluğuna ve en çok bireysel zamana sahip küme olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Nitekim elde edilen bulgu yazındaki araştırmaların sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Örneğin Akar (2014), çalışmasında refahın ölçülmesinde alternatif bir yaklaşım olan Daha İyi Yaşam Endeksi'ni Türkiye açısından değerlendirmiştir. Yalnızca iş-yaşam dengesini kapsamasa da, yapılan değerlendirme sonucunda Türkiye'nin Daha İyi Yaşam Endeksi değeri en düşük ülke olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye bu çalışmada da görüldüğü üzere pek çok kriterde düşük puan almış ve refah bakımından alt sıralarda yer almıştır. Bu bağlamda bakıldığında sonuçların bu çalışmanın sonuçlarıyla paralellik gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Konuyla ilgili bir diğer benzer çalışmayı yürüten Türe (2019), gri ilişkisel analizini entropy formülü ile birleştiren metodolojik bir yaklaşım kullanarak, OECD ülkelerinin refah düzeyi skorlarının hesaplanması amaçlamıştır. Çalışma sonucunda Macaristan, Yunanistan, Türkiye ve Meksika'nın diğer OECD ülkelerine göre nispeten daha düşük refah seviyesine sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Sonuçlar bu çalışmanın sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir.

Çalışan bireylerin kendilerine ve ailelerine bir başka deyişle iş dışında kalan hayatlarına daha fazla vakit ayırabilmesi iş-yaşam dengesi bakımından oldukça önemlidir. İş-yaşam dengesinin daha sağlıklı kurulabilmesi için çalışan bireylerin boş zamanlarının artırılması kaçınılmazdır. Haftalık çalışma saatlerinin azaltılması, fazla sürelerle ve fazla çalışmanın sınırlandırılması hem bireylerin boş zamanlarını artıracak hem de fazla çalışmayı azaltacaktır. Ayrıca günümüzde mobilitenin artmasıyla birlikte yaygınlaşan, çalışanların haftanın belirli günlerinde evden çalışarak işlerini yürütmeleri de bireylerin boş zamanlarını artıracak uygulamalar arasında gösterilebilir. Yine yıllık izin sürelerinin ve ebeveyn izinleri gibi özel izinlerin artırılması da bireylerin boş zamanlarını ve iş-yaşam dengelerini olumlu yönde etkileyebilecektir.

OECD ülkeleri baz alınarak yapılan çalışmalarda kullanılan parametrelerin büyük çoğunda Türkiye düşük skora sahiptir. Dolayısıyla yalnızca OECD ülkeleri arasında yapılan kıyaslama, Türkiye'nin mevcut durumunu tespit etmek için yeterli olmayabilir. Sosyal, ekonomik, nüfus ve GSMH özellikleri Türkiye ile benzer yapıda olan ülkeler ile Türkiye'nin karşılaştırılması, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu daha doğru biçimde ortaya çıkarabilir. Böyle bir çalışmanın yapılması da iş-yaşam dengesi konusuna katkı sağlayacaktır. Ayrıca, araştırmada OECD tarafından ortaya koyulan Daha İyi Yaşam Endeksi'nin 2018 yılı iş-yaşam dengesi verileri kullanılmıştır. Bu nedenle araştırmanın temel kısıtının sınırlı veri ile gerçekleştirilmesi olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Akar, S. (2014). Türkiye’de Daha İyi Yaşam Endeksi: OECD Ülkeleri ile Karşılaştırma. *Journal of Life Economics*, 1(1), 1-12.
- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Amanvermez, Y., ve Denizli, S. (2016). İş ve Aile Çatışmasını Yönetme Öz-Yeterliği Ölçeği Türkçe Formunun Uyarlanması: Yapı Geçerliliği ve Güvenirlilik Çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(1), 1-17.
- Apaydın, Ç. (2011). *Öğretim Üyelerinin İşe Bağımlılık Düzeyi ile İş-Yaşam Dengesi ve İş-Aile Yaşam Dengesi Arasındaki İlişki*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Ashfaq, S., Tahir, A., Siddiqui, A., ve Khan, M.J. (2014). Impact of Work Life Conflict on Organizational Performance and Moderating Role of Family Life Stages: A Case Study in Pakistan. *World Applied Sciences Journal*, 32(3), 349-358.
- Başol, O. (2018). OECD Ülkelerinde Yaşam Tatmini Üzerine Bir Değerlendirme. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20(3), 71-86.
- Bayram, L. (2005). Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık. *Sayıştay Dergisi*, 59, 125-139.
- Berkmen, M. B. (2018). *Kısmi ve Tam Zamanlı Çalışanların Mesleki Doyum, İş Doyumu ve İş-Yaşam Dengesi İlişkileri Üzerine Bir Araştırma*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli.
- Clark, S. C. (2000). Work/Family Border Theory: A New Theory of Work/Family Balance. *Human Relations*, 53, 747-770.
- Çınar, S. Ü. (2019). *İş-Yaşam Dengesinin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Demirer, S. (2011). *İş Yaşam Dengesi: Antalya'daki A Grubu Seyahat Acentelerinde Bir Araştırma*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Dur, Ş. (2019). *Sınıf Öğretmenlerinde İş-Yaşam Dengesinin, Örgütsel Bağlılık ve İş Doyumu İle İlişkisi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Duxbury, L. ve Higgins, C. (2003). *Work–Life Conflict in Canada in the New Millennium A Status Report*. Health Canada. (Erişim: 13 Haziran 2019)
- Erben, G. S., ve Ötken, A. B. (2014). Paternalist Liderlik ve İşe İlişkin İyilik İlişkisinde İş-Yaşam Dengesinin Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22, 103-121.
- Girdap, E. (2019). *Kariyerizm ile İş-Yaşam Dengesi Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. İşletme Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Greenhaus, J. H., ve Beutell, N. J. (1985). Sources of Conflict between Work and Family Roles. *Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Guest, D. E. (2002). Perspectives on the Study of Work-life Balance. *Work Life Balance*, 41(2), 255-279.
- Kapız, S. (2002). *Sosyal Değişim Sürecinde İş-Aile Yaşamı Etkileşimi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Keser, A., ve Kümbül Güler, B. (2016). *Çalışma Psikolojisi*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Kıcır, B. (2015). *Evden Çalışmanın İş-Yaşam Dengesine Etkisi: Çevirmenler Üzerinde Bir Araştırma*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kocaeli.

- Kıdır, B. (2017). Evden Çalışanlarda İş-Yaşam Dengesi: Çevirmenler Üzerinde Bir Araştırma. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20(4), 129-157.
- Küçükusta, D. (2007). Konaklama İşletmelerinde İş Yaşam Dengesi Sorunları ve Çözümüne Yönelik Yaklaşımlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 243-268.
- Lockwood, N. (2003). Work/Life Balance: Challenges and Solutions. *Society for Human Resource Management*, Research Quarterly Report.
- OECD. (2019). OECD Better Life Index. <http://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/> (Erişim Tarihi: 22.11.2019).
- Özaydın, M. M., ve Özdemir, Ö. (2014). Çalışanların Bireysel Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir Kamu Bankası Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 251-281.
- Öztürk Başol, R., ve Demirkaya, H. (2017). The Relationship between Managerial Satisfaction and Job Turnover Intention: The Mediating Role of Job Satisfaction. *Management*, 12(3), 235-248.
- Parida, P. R. (2017). A Literature Review on Work Life Balance. *International Journal of Research in Economics and Social Sciences*, 7(8), 96-104.
- Pekdemir, I., ve Koçoğlu, M. (2014). İşkoliklik ile İş Yaşam Dengesi Arasındaki İlişkide Kişilik Özelliklerinin Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 309-337.
- Robbins, P., ve Judge, T. A. (2013). Organizational Behavior. New Jersey: Prentice Hall.
- Sabuncuoğlu, Z., ve Tüz, M. (2001). *Örgütsel Psikoloji*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Savcı, İ. (1999). Çalışma Yaşamı ile Çalışma Dışı Yaşam Alanlarının İlişkisi Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(4), 145-166.
- Seçer, Ş. (2011). *Çalışma Yaşamında Zaman*. Ankara: Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım.
- Tatlıdil, H. (1992). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Tausig, M., ve Fenwick, R. (2001). Unbinding Time: Alternate Work Schedules and Work-Life Balance. *Journal of Family and Economic Issues*, 22, 101-119.
- Tokathoğlu, S., ve Yalçın, E. C. (2019). Girişimci Davranışa İlişkin Bireysel Algılar: GEM Verileriyle Kümeleme Analizi. *International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences*, 3(1), 1-19.
- Topgül, S. (2017). *İş-Aile-Yaşam Dengesi Dengeyi Sağlamaya Yönelik Uygulamalar*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Tosun, C., ve Keskin, F. (2017). Çalışan-Dostu Kurumlarda İş-Yaşam Dengesi Politikaları, Kurumsal İletişim ve Verimlilik. *Verimlilik Dergisi*, 4, 7-27.
- Türe, H. (2019). OECD Ülkeleri İçin Refah Ölçümü: Gri İlişkisel Analiz Uygulaması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 310-327.
- Ulukapı, H. (2013). *Algılanılan Örgütsel Desteğin İş-Yaşam Dengesine Etkisi: Konya Üniversiteleri Örneği*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Üner, S. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü.
- White, M. Hill, S., McGovern, P., Mills, C., ve Smeaton, D. (2003). High-Performance Management Practices, Working Hours, and Work-Life Balance. *British Journal of Industrial Relations*, 41(2), 175-195.

İş-Yaşam Dengesinin Daha İyi Yaşam Endeksi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Oecd Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme

Yavuz, N. (2018). *İş-Yaşam Dengesi ile İş Stresinin Esnek Çalışma Uygulamaları Bağlamında İncelenmesi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİNİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Beyza Erkoç¹

M. Zafer Danış²

Öz

Psikolojik sağlık günümüz dünyasında üzerinde sıkça durulan kavramlardandır. Kavramın bu denli önem kazanmasının nedeni küresel düzeyde ve toplumumuz özelinde yaşanan riskli durumlar, büyük krizler ile bu riskli durumlar ve krizlerin bireyler üzerinde bıraktığı etkilerdir. Psikolojik sağlık bireylerin hayatlarında karşılaştıkları çok zor durumlarda ve kriz dönemlerinde güçlü kalabilmeleri ve yeni duruma hızla adapte olabilmeleri ile ilişkili bir kavramdır. Bu çalışmada, öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyinin tespit edilmesi aynı zamanda psikolojik sağlık düzeyinin öğrencilerin cinsiyetine, sınıfına ve öğretim durumuna göre değişiklik gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma 01 Nisan 2020- 15 Nisan 2020 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmanın evreni, Sakarya Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde öğrenim gören 671 öğrencidir. Araştırma elektronik tabanlı anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında 261 öğrenciye ulaşılmıştır. Araştırmanın analizi SPSS 22.0 paket programı ile yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir(2,96±0,79). Araştırma sonuçları incelendiğinde; öğrencilerin cinsiyetine göre psikolojik sağlık düzeylerinin istatistiksel olarak farklılık gösterdiği, sınıfına, öğretim durumuna göre psikolojik sağlık düzeylerinin istatistiksel olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sağlık, Üniversite Öğrencisi, Sosyal Sorunlar, Sosyal Hizmet

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, beyzahatipoglu@windowslive.com, ORCID: 0000-0002- 0035- 6782

² Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, zdanis@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6214-2643

Geliş Tarihi (Received): 11.05.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 01.06.2020

Atıf/Citation: Erkoç, B. ve Danış, M.Z. (2020). Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeylerinin tespit edilmesine yönelik bir araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 34-42.

A STUDY ON THE INVESTIGATION OF UNIVERSITY STUDENTS' RESILIENCE LEVELS

Abstract

Resilience is undoubtedly one of the most elaborated terms nowadays. The reason why this term gains such importance is the risky situations, the effects of these risky situations, major crises and the crises on individuals at global level and in our society. Resilience is a term which is related to the fact that individuals can stay strong and adapt quickly to the new situation in very difficult occasions and crisis periods in their lives. The present study aimed to determine the resilience levels of the students as well as determining whether the resilience level varies on the basis of gender, class and education level of the students. The study was conducted between April, 1 and April, 15, 2020. The universe of the research is comprised of 671 students studying at the Department of Social Work at Sakarya University. The research was carried out using an electronic-based survey method. Within the scope of the research, 261 students were accessed. The analysis of the research was conducted with SPSS 22.0 package program. As a result of the analysis, it was detected that the resilience level of the students was at a medium level (2.96 ± 0.79). Considering the research results, it can be put forward that resilience levels of students differed statistically according to their gender, but resilience levels did not differ statistically according to their class, educational status.

Keywords: Resilience, University Students, Social Problems, Social Work.

Giriş

Küresel düzeyde ve ülkemiz özelinde kişilerin psikolojik sağlıklarına zarar veren riskli durumlar ve krizler ile bunların şiddetleri her gün artmaktadır. Bu olaylara; şiddet olguları, çocuk ihmal ve istismarları, yoksulluk, sosyo- ekonomik düzeyde düşüklük, doğal afetler, terör saldırıları ve benzeri sosyal sorunlar örnek verilebilir (Öz ve Bahadır Yılmaz, 2009, s. 87).

Psikolojik sağlık bireylerin ruhsal sağlıklarına olumsuz etkisi olan riskli durumlar ve krizlere karşı bireylerin göstermiş oldukları güçlü duruşları ile ve yeni sürece hızlı adapte olabilme becerileri ile ilişkili bir kavramdır. Psikolojik sağlık sözcüğünün anlamı temel olarak fizik ve matematiğe dayanır. Bir malzeme veya sistemin durum veya yer değişikliği olduktan sonra tekrar denge haline dönmesi şeklinde tanımlanır. Genel olarak kişilerin olumsuz hayat şartlarından ötürü zarar gören ruh hallerinden kısa zaman içerisinde çıkabilmelerini ve normal yaşamlarına dönebilmelerini ifade eder (Korkut-Owen vd., 2017, s. 1464).

Psikolojik sağlamlığın anlamı ve tanımı hakkında evrensel kabul edilmiş ortak bir görüş yoktur (Gizir, 2007). Kavrama dair aşağıda bazı tanımlar verilmiştir:

- Psikolojik sağlık, olumlu şekilde baş edebilme sonucu gerçekleşen uyum ve yeterlilik gibi olumlu gelişme, geleceğe yönelebilmeye ve umut edebilme ile ilgili olan, bir çocuğun stresle nasıl başa çıktığı ve yaşadığı travmadan nasıl kurtulduğu ile ilgilenen bir kavramdır (Murphy, 1987, s. 101).
- Psikolojik sağlık, olağanüstü koşullara uyum sağlayan, sıkıntılı durumlar karşısında, olumlu ve beklenmedik sonuçlar elde eden bireyleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır (Fraser vd., 1999, s. 136).
- Psikolojik sağlık, olabildiğince zorlu koşullara karşın, bireylerin bu negatif koşullarla başarılı şekilde savaşabilme ve yeni duruma uyum sağlayabilme becerisidir (Öz ve Bahadır Yılmaz, 2009, s. 83).
- Psikolojik sağlık, bireylerin yaşadıkları olumsuzluklar karşısında göstermiş oldukları başa çıkabilme ve uyum becerileri olarak tanımlanmıştır (Block ve Kremen'den akt. Güloğlu ve Kararırmak, 2010, s. 77)
- Psikolojik sağlık, olumsuz yaşam koşulları karşısında güçlü şekilde kalabilmek şeklinde tanımlanabilir ve son zamanlarda psikolojik destek hizmeti veren meslekler için güncel ve önem arz eden bir konudur. Psikolojik sağlık, olumsuz bir durum yaşandığında, örneğin, afet, terör saldırıları, aile düzeninin bozulması, boşanma, şehir değişikliği vb. koruyucu faktörler ve risk faktörlerinin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan dinamik süreçte, bireyin yeni hayatına uyum sağlayabilmesidir (Kararırmak, 2016, s. 129-130).
- Psikolojik sağlık, kişilerin riskli durumların sebep olduğu olumsuzluklara karşı uyum sağlayabilmesi ve olumlu sonuçlar elde edebilmesidir (Kararırmak ve Siviş- Çetinkaya, 2011, s. 32).
- Psikolojik sağlık, toplumsal dezavantaj veya aşırı olumsuz koşullar karşısında kişilerin yaşam görevlerine "başarılı" adaptasyonudur (Windle, 1999, s.163).

Verilen tanımlar arasındaki farklılıklar, psikolojik sağlamlığın evrensel bir tanımının olmadığına göstergesidir. Ancak yapılan bütün tanımlarda psikolojik sağlamlığın dinamik bir süreç olduğu, yaşanan travma, zorlu hayat koşulları veya riskli durumlarla başarılı şekilde baş edebilmeyi, sağlıklı uyum gösterebilmeyi veya yeterlik geliştirebilmeyi içerdiği görülmektedir. Bunun yanında psikolojik sağlamlığın iki boyutundan bahsedilebilir, yani psikolojik sağlamlığın meydana gelebilmesi kişinin risk veya zorlu bir duruma maruz kalması ve sonunda tüm olumsuzluklara karşın yeni duruma uyum sağlaması ve hayatın farklı alanlarında başarılı olması gerekmektedir. (Gizir, 2007).

Psikolojik sağlamlığın ortaya çıkması için risk bir ön koşuldur (Öz ve Bahadır Yılmaz, 2009, s. 83). Bireylerin psikolojik sağlamlığı için risk faktörleri bireysel, ailesel ve çevresel risk faktörleri olarak gruplandırılabilir. Bireysel risk faktörleri; erken doğumlar, uygun olmayan hayat şartları, kronik hastalıklardır. Ailesel risk faktörleri; ebeveynlerin hasta olması veya psikolojik rahatsızlıklarının olması, ebeveynlerin ölümü, boşanmaları veya tek ebeveynli yaşam veerken dönem anne olmaktır. Çevresel risk faktörleri; ekonomik sıkıntılar, yoksulluk, çocuk istismarı ve ihmali, doğal afetler ve savaşlar gibi toplumsal sorunlar, toplumsal şiddet olguları, aile içi felaketler ve evsizliktir (Gizir, 2007).

Risk faktörlerinin (bireysel, ailesel, çevresel) sebep olduğu negatif etkileri azaltan, bunun yanında bireylerin gelişimine fırsat veren faktörler koruyucu faktörlerdir (Topbay, 2016, s. 10). Risk faktörleri gibi koruyucu faktörler de bireysel, ailesel, çevresel faktörler olmak üzere üç grupta toplanabilir. Bireysel koruyucu faktörler; olumlu mizaç, zekâ, akademik başarılar, içsel kontrol yeteneği, benlik saygısı, kendinin farkında olma ve kendini kabul edebilme, öz yeterlilik, hedeflerin olması, gelecekte umutlu olma, etkili problem çözebilme yeteneği, umut, iyimserlik, sosyal beceri, yeterli mizah duygusu, sağlık, yaş ve cinsiyet özellikleridir. Ailesel koruyucu faktörler; etkili ebeveynlik, ebeveynlerin çocuğunu desteklemesi, olumlu aile ilişkileri ve çocuğa dair gerçekçi ve yüksek beklentilerin olmasıdır. Çevresel koruyucu faktörler; etkili sosyal destek ağı (arkadaş, akran, diğer yetişkinler) ve yeterli toplumsal kaynaklar ve bu kaynaklara erişimdir (Gizir, 2007).

Psikolojik sağlamlığın gelişmesinde bireylerin maruz kaldıkları riskler, bu risklerin negatif sonuçlarının azaltılması veya yok edilmesi için koruyucu faktörler ve bireylerin akademik ve sosyal alanlardaki yetkinliklerinin-yeterliliklerinin belirlenmesi gereklidir (Öz ve Bahadır Yılmaz, 2009, s. 83; Gizir, 2007). Üniversite hayatı, öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyleri üzerinde ciddi etkiye sahiptir. Üniversite yılları gençler için birçok değişiklik anlamına gelmektedir. Aileden uzak bir yere gitmek, yeni arkadaş grupları ile tanışmak, geleceğe ve mesleğe dair eskiye nazaran daha ciddi adımlar atmak, yetişkinliğe yavaş yavaş geçiş yapmak genellikle gençlerin üniversite yıllarında yaşadığı değişikliklerdir. Yaşanılan bu değişiklikler gençler üzerinde büyük baskılara, strese ve sorunlara neden olabilmektedir. Bu sorunlardan bir tanesi uyum problemidir. Yeni bir gruba üye olmak, mesleğe ve geleceğe dair idealler, yeni okul, yerleşim yeri ve çevre gençlerde uyum sorunlarına neden olabilmektedir (Aktaş, 1997, s. 107). Erkan vd. (2012)'de yapmış oldukları araştırma sonuçlarına göre üniversite öğrencilerinin yaşamış oldukları problemler en çoktan en aza doğru; duygusal, akademik, ekonomik, aile, kişilik, sigara-madde kullanımı, cinsel problemler şeklindedir. Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları problemlerin farklılığı ve stres yoğunluğu onların risk grubu olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır (Aydın ve Egemberdiyeva, 2018, s. 41). Risk grubu olarak değerlendirilen bu öğrencilerin bahsi geçen problemleri yok edebilmeleri ya da en aza indirebilmeleri güçlü ve sağlam psikoloji ile mümkün olabilir. Bu çalışmada, öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyinin tespit edilmesi, aynı zamanda psikolojik sağlık düzeyinin öğrencilerin cinsiyetine, sınıfına ve öğretim durumuna göre değişiklik gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

1. Yöntem

Araştırma 01 Nisan 2020- 15 Nisan 2020 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmanın evreni, Sakarya Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde öğrenim gören 671 öğrencidir. Araştırma elektronik tabanlı anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan elektronik tabanlı anket formunda öğrencilere ait cinsiyet, sınıf ve öğretim durumları bilgilerini içeren sorular ile Smith ve ark. (2008) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlanması ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Doğan (2015) tarafından gerçekleştirilen 6 maddelik "Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği" soruları yer almaktadır. Ölçekteki ifadeler, 5'li Likert tipi ölçekle "Hiç Uygun Değil",

“Uygun Değil”, “Biraz Uygun”, “Uygun” ve “Tamamen Uygun” seçenekleri ile ölçülmüştür. Araştırma kapsamında 261 öğrenciye ulaşılmıştır.

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik düzeyini belirlemek için yapılan analize göre ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı 0,87 bulunmuş ve bu sonuca göre ölçeğin güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. İki bağımsız grubun karşılaştırılmasında bağımsız örneklem için t-testi, ikiden fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında ise, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında ve %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

2. Bulgular

Araştırmadan elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1: Sosyo-Demografik Özelliklerin Dağılımı (n=261)

Sosyo-Demografik Özellikler		n	%
Cinsiyet	Erkek	69	26,4
	Kadın	192	73,6
Sınıf	1.Sınıf	55	21,1
	2.Sınıf	57	21,8
	3.Sınıf	69	26,4
	4.Sınıf	80	30,7
Öğretim Durumu	1.Öğretim	132	50,6
	2.Öğretim	129	49,4

Araştırmaya katılanlardan 69 kişi (%26,4) erkek, 192 kişi de (%73,6) kadındır. Katılımcılardan 55 kişinin (%21,1) 1.sınıf, 57 kişinin (%21,8) 2.sınıf, 69 kişinin (%26,4) 3.sınıf, 80 kişinin de (%30,7) 4.sınıf öğrencisi olduğu belirlenmiştir. Katılımcılardan 132 kişinin (%50,6) 1.öğretim, 129 kişinin de (%49,4) 2.öğretim öğrencisi olduğu saptanmıştır.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek	Ort.	Std. Sapma	Min.	Max.	Çarpıklık Katsayısı	Basıklık Katsayısı
Psikolojik Sağlık	2,96	0,79	1,00	5,00	-0,09	0,17

1,00-1,80 Çok Düşük, 1,81-2,60 Düşük, 2,61-3,40 Orta, 3,41-4,20 Yüksek, 4,21-5,00 Çok Yüksek

Tablo 2’de katılımcıların psikolojik sağlamlıklarına ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyinin orta düzeyde (2,96±0,79) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3: Psikolojik Sağlık Düzeylerinin Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Sosyo-Demografik Özellikler	n	Ort.	Std. Sapma	Test Değeri	
Cinsiyet	Erkek	69	3,28	0,64	$t= 3,98$
	Kadın	192	2,85	0,80	$p= 0,00$
Sınıf	1.Sınıf	55	2,85	0,84	$F= 1,13$ $p= 0,34$
	2.Sınıf	57	3,11	0,78	
	3.Sınıf	69	2,93	0,73	
	4.Sınıf	80	2,96	0,80	
Öğretim Durumu	1.Öğretim	132	2,98	0,74	$t= 0,34$
	2.Öğretim	129	2,95	0,83	$p= 0,74$

Tablo 3’de katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre psikolojik sağlık düzeylerinin karşılaştırılması yer almaktadır. Tabloya göre katılımcıların cinsiyetine göre psikolojik sağlık düzeylerinin istatistiksel olarak farklılık gösterdiği ($p<0,05$) belirlenmiştir. Farklılık incelendiğinde erkek katılımcıların psikolojik sağlık düzeyinin kadın katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların sınıfına ve öğretim durumuna göre psikolojik sağlık düzeylerinin istatistiksel olarak farklılık göstermediği ($p>0,05$) belirlenmiştir.

3. Tartışma ve sonuç

Bu çalışma ile öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyinin tespit edilmesi aynı zamanda psikolojik sağlık düzeyinin öğrencilerin cinsiyetine, sınıfına ve öğretim durumuna göre değişiklik gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyinin orta düzeyde ($2,96\pm 0,79$) olduğu belirlenmiştir. Hoşoğlu vd.’nin (2018) öğretmen adayları üzerine yapmış oldukları çalışmanın sonucunda öğretmen adaylarının psikolojik sağlık düzeyi de bu çalışmada olduğu gibi orta düzeyde tespit edilmiştir. Benzer şekilde Aslan’ın (2018) yapmış olduğu çalışma sonuçları da bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi’nin tanımlamasına göre bireylerin, ailelerin, grupların, toplulukların ve toplumların sosyal işlevselliğini arttırmayı amaçlayan (Selcik ve Güzel, 2016, s. 462) bir disiplin ve meslek olan sosyal hizmetin sunucu adayları olan sosyal hizmet öğrencilerinin psikolojik sağlık durumlarının orta düzeyde olması istenilen bir sonuç değildir. Literatürdeki bir araştırmaya göre psikolojik sağlamlığı yüksek olan bireylerin özellikleri; sosyal yönden yetkin, iletişim ve problem çözme becerisi yüksek, amaca yönelik davranış ve geleceğe pozitif bakış açısı gösterebilen, uyumlu karaktere- iyimserliğe- yüksek benlik saygısına sahip, sağlıklı ve uyumlu ilişkiler kurabilen, inançlı olan, empati kurabilen ve mizah duygusuna sahip olan kişiler şeklindedir (Bulut’tan akt. Aydın ve Egemberdiyeva, 2018, s. 38-39). Sosyal hizmet öğrencilerinin bu özelliklerin hepsine hem öğrencilik hayatlarında hem de meslek hayatlarında sahip olmaları gereklidir. İnsan hayatına dokunacak, birey, aile, grup, topluluk ve toplumların sosyal işlevselliğine yön verecek, yaşanacak değişimleri yönetecek bu kişilerin kendilerinden beklenen performansı en iyi şekilde gösterebilmeleri için, psikolojik açıdan sağlamlıklarının maksimum düzeyde olması zorunludur.

Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyleri cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Farklılık nedeni incelendiğinde erkek katılımcıların psikolojik sağlık düzeyinin kadın katılımcılardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kadınların yaradılış ve mizaç olarak erkeklere göre daha duygusal yapıda olmaları ve üniversite hayatının zorluklarının onlar üzerinde yaratmış olduğu etkiler, araştırma sonucunda böyle bir farkın ortaya çıkmasına neden olduğunu düşündürmektedir. Literatürde bu araştırma sonuçlarını destekleyen çalışmalar mevcuttur (Bahadır, 2009, s. 44; Sezgin, 2016, s. 62; Hoşoğlu vd., 2018, s. 224; Açıkgöz, 2016, s. 41-42; Ernas, 2017, s. 40). Literatürde bu araştırma sonuçlarını destekleyen çalışmalar olduğu gibi, bu sonuçların tersi şekilde çıkan çalışmalar da mevcuttur, yani psikolojik sağlık düzeyinin cinsiyete göre farklılık göstermediği (Aydın ve Egemberdiyeva, 2018, s. 44; Özer, 2013, s. 172; Topçu, 2017, s. 71; Varıcıer, 2019, s. 37) ya da farklılık göstermesine rağmen kadın katılımcıların psikolojik sağlık düzeyinin erkek katılımcılardan yüksek olduğu (Güngörmüş vd, 2015, s. 11; Oktan, 2014, s. 145) çalışmalarda mevcuttur. Sonuçlar arasındaki bu farklılıklar, psikolojik sağlık ile cinsiyet arası ilişki incelemelerinde cinsiyet yanında yaşanan travmalar, sağlıksız hayat şartları, hayattaki stres faktörleri, sağlık- zeka durumları, sosyal desteğin olup olmaması gibi birçok faktörün göz önünde bulundurulması gerektiğinin göstergesidir (Aydın ve Egemberdiyeva, 2018, s. 46).

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç katılımcıların sınıfına ve öğretim durumuna göre psikolojik sağlık düzeylerinin istatistiksel olarak farklılık göstermediğidir ($p > 0,05$). Özer'in (2013, s. 173) yapmış olduğu çalışma sınıf değişkeni açısından bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Can ve Cantez'in (2018, s. 69) yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyleri arasında okudukları sınıfa göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Araştırma sonuçlarından elde edilen bulgular ışığında öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyini maksimum seviyeye çıkarmak için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Üniversite bünyesinde öğrencilerin her türlü sorunlarını paylaşabilecekleri, psikolojik sağlamlıklarını arttırabilecekleri danışma merkezlerinin kurulması,
- Danışma merkezlerinde sosyal hizmet uzmanlarının, psikologların ve ihtiyaç duyulan diğer meslek mensuplarının sürekli görev almaları ve öğrencilerle sürekli iletişim içerisinde bulunmaları,
- Öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarına olumsuz etki eden asıl nedenlerin tespit edilmesi için öğrenciler ile derinlemesine görüşmelerin yapılması,
- Tespit edilen nedenlere istinaden özel çözümlerin geliştirilmesi,
- Öğrencilerin üniversitenin zorlu hayat sürecini en keyifli şekilde geçirebilmeleri için sosyal alanların, sosyal aktivitelerin, öğrenci kulüp faaliyetlerinin öğrencilerin istekleri doğrultusunda genişletilmesi,
- Psikolojik sağlamlığı arttırmaya yönelik eğitimler, seminerler ve etkinliklerin belirli aralıklarla yapılması,
- Üniversitenin özellikle ilk yıllarında uyum, oryantasyon etkinliklerinin yapılması,
- Üniversitenin son dönemlerinde kariyer günleri, iş imkânları gibi konularda öğrencilerin desteklenmesi,
- Öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının önemine dair diğer kamu, özel kurum ve kuruluşlar, yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşlarının bilgilendirilmesi yoluyla konu hakkında ortak projelerin geliştirilmesi,
- Öğrencilerin üniversite sürecini en iyi şekilde geçirebilmeleri için mümkün ise aileleri ile de çalışmaların yapılması.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, M. (2016). *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık ile Mizah Tarzları ve Mutluluk Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Aktaş, Y. (1997). “Üniversite Öğrencilerinin Uyum Düzeylerinin İncelenmesi: Uzunlamasına Bir Çalışma”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13): 107-110.
- Aslan, E. (2018). *Üniversite Öğrencilerinde Psikolojik Sağlık Düzeyinin Kişinin Mizaç Özellikleri, Çocukluk Dönemi Travma Durumları, Ebeveyn Tutumları ve Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi*. Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa.
- Aydın, M., ve Egemberdiyeva, A. (2018). “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık Düzeylerinin İncelenmesi”. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 3(1): 37-53.
- Bahadır, E. (2009). *Sağlıkla İlgili Fakültelerde Eğitime Başlayan Öğrencilerin Psikolojik Sağlık Düzeyleri*. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Can, M. ve Cantez, K. E. (2018). “Üniversite Öğrencilerinin Mutluluk, Psikolojik Sağlık ve Öz Yeterlik Düzeyleri Arasındaki İlişki”. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 4(2): 61-76.
- Doğan, T. (2015). “Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1): 93-102.
- Erkan, S., Özbay, Y., Cihangir-Çankaya, Z., ve Terzi, Ş. (2012). “Üniversite Öğrencilerinin Yaşadıkları Problemler ve Psikolojik Yardım Arama Gönüllükleri”. *Eğitim ve Bilim*, 37(164): 94-107.
- Ernas, Ş. (2017). *Özerklik ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Fraser, M. W., Richman, J. M. ve Galinsky, M. J. (1999). “Risk, Protection and Resilience: Toward A Conceptual Framework for Social Work Practice”. *Social Work Research*, 23: 129-208.
- Gizir, C. A. (2007). “Psikolojik Sağlık, Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler Üzerine Bir Derleme Çalışması”. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28): 113-128
- Güloğlu, B., Kararımak, Ö. (2010). “Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Benlik Saygısı ve Psikolojik Sağlık”. *Ege Eğitim Dergisi*, 2(11): 73-88.
- Güngörmüş, K., Okanlı, A., ve Kocabeyoğlu, T. (2015). “Hemşirelik Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ve Etkileyen Faktörler”. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 6(1): 9-14.
- Hoşoğlu, R., Kodaz, A. F., Bingöl, T. Y., ve Batık, M. V. (2018). “Öğretmen Adaylarında Psikolojik Sağlık”. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14): 217-239.
- Kararımak, Ö. (2016). “Psikolojik Sağlık, Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler”. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26): 129-142.
- Kararımak, Ö., ve Siviş Çetinkaya, R. (2011). “Benlik Saygısının ve Denetim Odağının Psikolojik Sağlık Üzerine Etkisi: Duyguların Aracı Rolü”. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35): 30-43.

- Korkut-Owen, F., Demirbaş-Çelik, N., Doğan, T. (2017). “Üniversite Öğrencilerinin İyi Halinin Yordayıcısı Olarak Psikolojik Sağlamlık”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(64), Ek Sayı : 1461-1479.
- Murphy, L. B. (1987). *Further Reflections on Resilience*. (Ed: E. J. Anthony ve B. J. Cohler) The Invulnerable Child. New York: The Guilford Press.
- Oktan, V., Odacı, H., ve Berber-Çelik, Ç. (2014). “Psikolojik Doğum Sırasının Psikolojik Sağlamlığın Yordanmasındaki Rolünün İncelenmesi”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1): 140-152.
- Öz, F., ve Bahadır Yılmaz, E., (2009). “Ruh Sağlığının Korunmasında Önemli Bir Kavram: Psikolojik Sağlamlık”. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 16(3): 82-89.
- Özer, E. (2013). *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Duygusal Zekâ ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Selçik, O., ve Güzel, B. (2016). “Sosyal Hizmet Mesleğinin Çalışma Alanı ve Sosyal Hizmet Uygulamasının Türkiye Ölçeğinde Değerlendirilmesi”. *Journal of International Social Research*, 9(46): 461-460.
- Sezgin, K. (2016). *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlık ve Dindarlık Düzeylerinin İncelenmesi (Dicle Üniversitesi örneği)*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., ve Jennifer Bernard, J. (2008). The Brief Resilience Scale: Assessing the Ability to Bounce Back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15: 194–200.
- Topbay, Y. (2016). *Ortaokul Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Algılanan Sosyal Destek ve Aile İşlevleri Açısından İncelenmesi*. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Topçu, F. (2017). *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Yordayıcı Etkisinin İncelenmesi*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Varıcıer, Ş. E. (2019). *Yetişkin Psikolojik Sağlamlığı Üzerine Bir İnceleme: Algılanan Ebeveyn Tutumu, Kontrol Odağı, Algılanan Sosyal Destek ve Stresle Başa Çıkma Stilleri*. İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Windle, M. (1999). *Critical Conceptual and Measurement Issues in The Study of Resilience*. (Ed: Glantz, M. D. ve Johnson, J. L.) Resilience and Development: Positive Life Adaptations. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DESTİNASYON İMAJ ALGILARINI BELİRLEMeye YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

Aydın Ünal¹

Onur Çelen²

Öz

Çalışmada, üniversite öğrencilerinin destinasyon imaj algılarının belirlenmesi ve iki devlet üniversitesinin (Kırklareli ve Bursa Uludağ) öğrencilerinin algılarının karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla öğrencilere kendilerinin cevapladıkları toplam 435 anket formu ulaştırılmıştır. Araştırma sonucunda destinasyon imaj algısını her iki okulda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin; tatil yöresinin modaaya uygun bir yer olması, tatil yöresindeki alışveriş olanakları, tatil yöresindeki alışveriş olanaklarının fiyatları ve tatil yöresindeki eğlence olanaklarının fiyatları ifadelerinde düşük düzeyde değerlendirdikleri belirlenmiştir. Tatil yöresinin dinlendirici ve rahatlatıcı özellikleri, tatil yöresindeki yiyecek içecek işletmelerinin hijyeni ve temizliği, tatil yöresinde kendini güvende hissetme, tatil yöresindeki doğal çevre güzellikleri, tatil yöresindeki konaklama tesislerinin hijyeni ve temizliği, tatil yöresinin tarihi ve kültürel güzellikleri ve tatil yöresinin terör olayları açısından güvenilir bir yer olması ifadelerinde ise üniversite öğrencilerinin yüksek düzeyde değerlendirdikleri imaj algısı ifadeleri olmuşlardır. Elde edilen sonuçlar üniversite öğrencilerinin destinasyon imajı algılarının benzer ifadeler üzerinde yoğunlaştığını ve benzeştiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon Pazarlaması, Destinasyon İmajı, Üniversite Öğrencileri.

Jel Kodları: L80, L83, L89.

A COMPARATIVE RESEARCH TO DETERMINE THE DESTINATION IMAGE PERCEPTIONS OF UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

The aim of this study is to determine the destination image perceptions of university students and to compare the perceptions of students of two state universities (Kırklareli and Bursa Uludag). For his purpose, 435 questionnaires were delivered to students. As a result of the research, as part of the perceptions of destination image of university students studying at both schools; it has been determined that the holiday region's being a fashionable place, the shopping opportunities in the holiday region, the prices of the shopping opportunities in the holiday region and the prices of the entertainment facilities in the holiday region were evaluated at a low level. On the other hand, the perceptions of image statements which were highly evaluated by university students were of relaxing features of the holiday region, hygiene and cleanliness of the food and beverage establishments in the holiday region, feeling safe in the holiday region, the natural environment beauties in the holiday region, the hygiene and cleaning of the accommodation facilities in the holiday region, the historical and cultural beauties of the holiday region, and the holiday region's being a reliable place in terms of terrorist incidents. The results show that the perceptions of destination image of university students were similar and concentrated on similar statements.

Keywords: Destination Marketing, Image, University Students.

Jel Codes: L80, L83, L89.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, aydin-unal@hotmail.com.tr, ORCID: 0000-0002-6377-858

² Öğr. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, onurcelen@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4601-2173

Geliş Tarihi (Received): 19.03.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 12.05.2020

Atıf/Citation: Ünal, A. ve Çelen, O. (2020). Üniversite öğrencilerinin destinasyon imaj algılarını belirlemeye yönelik karşılaştırmalı bir araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 43-58.

Giriş

Turistik faaliyetler yazılı insanlık tarihinin başlangıcından (fiziksel ihtiyaçlar temelinde yer değiştirmeler, vb.) günümüze sürekli artarak devam eden çok boyutlu bir olgudur. Turizmin ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik, çevresel, vb. yönleri dikkate alındığında, turizmin ekonomik ve sosyolojik yönlerinin daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. İnsanları turizme yönelten çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Başta “varılacak olan yer” yani destinasyonlar olmak üzere, merak, eğlence, dinlenme, bölgedeki doğal, kültürel ve tarihi öğeler, bölge halkının yaşam tarzı ve kültürü, alt ve üst yapı durumları, bölgedeki çeşitli etkinliklerin mevcudiyeti vb. bu unsurlar arasında sayılabilir. Bu unsurlar ayrıca insanların turistik taleplerini, destinasyon tercihlerini, satın alma kararlarını ve satın alma sonrası değerlendirmelerini de etkilemektedir. Hızlı gelişen teknolojiler, çağdaş pazarlama yaklaşımları, araçları ve bu gelişmelerin turistlere olan pozitif yansımaları mevcut ve potansiyel turistlerin seyahat etmelerini daha kolay hale getirmektedir (Adan, 2015, ss. 6607-6608; Çelen ve Bayram, 2018, ss. 75-76).

Turizm anlamında çekicilik yaratan, çekim merkezi olan ve insanların turizm talebine yön verebilen yerler turizm alanı/merkezi veya destinasyonu olarak adlandırılabilir. Bir destinasyonun mevcut ve potansiyel turistlerde belirtilen etkiyi oluşturulmasında ve talebi harekete geçirebilmesinde gidilecek yerin imajı son derece önemli bir konudur (Baloğlu ve McCleary, 1990, s. 870). Çünkü ülkelerin ve destinasyonların sahip oldukları çekicilikler turizm talebi üzerinde etkili olsa da bir turistik destinasyonun imajı sahip olunan kaynakların ve çekiciliğin önüne geçebilmektedir. Yöre halkının turistlere yaklaşımı, bölgedeki sosyal imkânlar, bölgenin güvenliği ve daha önce ilgili destinasyonu tercih eden kişilerin deneyimleri destinasyon imajı üzerinde olumlu veya olumsuz etki edebilmektedir (Beerli ve Martin, 2004, s. 658).

1950’li yıllarla birlikte turizmin sosyal bir olgu haline dönüşmesi ve her kesimden insanın turizme katılmasıyla turizm hareketleri küresel ve kitlesel bir harekete dönüşmüştür. Bu hareketin sonucunda oluşan turizm pazarları ve destinasyonları arası yoğun rekabet imaj çalışmalarının önemini daha da arttırmıştır. İmaj çalışmalarında sağlanacak başarı sayısız destinasyonlar arasında rekabet avantajı sağlanmasını ve turistik talebin uzun zaman ilgili destinasyona yönelik olmasını mümkün kılmaktadır (Yazıcıoğlu ve Akbulut, 2015, s. 137).

Son yarım asırlık dönemde turistik talebin artmasında insanların yaşam süresinin uzamasından çalışma sürelerinin kısalmasına kadar birçok faktör etkili olmuştur. Ancak bu faktörler içerisinde insanların eğitim, entelektüel bilgi seviyelerini artırma, kişisel gelişim ve merak arzuları da önemli bir yer tutmaktadır. Ülkelerin özellikle genç yaş gruplarında eğitim düzeylerinin artması ve gençlerin de turizme katılma eğilimlerinin yüksek olması üniversite öğrencilerinin seyahat kararlarında destinasyon imajının etkisinin ölçülmesini önemli hale getirmektedir. Literatürde özellikle üniversite öğrencilerinin bu kapsamda ele alınmasında üniversite öğrencilerinin tatillerine ailelerinin yanı sıra birbirleriyle veya tek başlarına çıkabilme serbestliğine sahip olmaları ve gelecekte potansiyel turist olmaya devam etmeleri etkili olmaktadır. Bu çalışmada da Kırklareli Üniversitesi (Pınarhisar MYO) ve Bursa Uludağ Üniversitesi (Harmancık MYO) öğrencilerinin destinasyon imaj algılarının ölçülmesi amaçlanmaktadır.

1. Literatür

Turizm sektörü insanların yer değiştirmelerinde ve gidilen yerlerde ortaya çıkan ihtiyaçlarının karşılanmasında; ulaşım, tarım, yeme-içme, eğlence, dinlenme, iletişim vb. birçok unsurdan yararlanmaktadır (Sirgy ve Su, 2000, s. 340). Bu faaliyetlerin ve seyahatlerin gerçekleştiği alanlar turizmde destinasyon kavramıyla açıklanmaktadır. Duman ve Öztürk (2005, s. 10) destinasyonu; “*yerel ölçekte sunulan mal, hizmet ve tatil birleşimi*” olarak tanımlamaktadırlar. Ancak daha geniş bir haliyle Tosun ve Jenkins (1996) destinasyonu; “ülke bütününden küçük ve ülke içindeki pek çok kentten büyük, insan beyninde belli bir imaja sahip markalaşmış ulusal bir alan ve önemli turistik çekiciliklere sahip, bölge içinde kurulmuş iyi bir ulaşım ağına, gelişim

potansiyeline ve turistik tesislerin gelişimi için yeterli coğrafi alana sahip bir bölge” şeklinde tanımlamaktadırlar.

Turizm pazarlaması içerisinde destinasyon ve destinasyon imajı kavramları önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü insanların turizm amaçlı tercih edebilecekleri sayısız destinasyon bulunmaktadır. Destinasyon imajı sayesinde diğer ülkelere ve bölgelere göre rekabet avantajı sağlanabilecektir. Bu durum ise planların ve stratejilerin geliştirilmesinde imaj odaklılığı gerektirmektedir (İlban ve diğerleri, 2008, s. 107). Literatürdeki destinasyon tanımlarının çoğunda da imaj kavramına rastlamak mümkündür. Destinasyon imajı; “farklı kaynaklardan ve zaman içerisinde turistik bir ülke veya bölge hakkında edinilen bilgilerle oluşan insanların fikirleri, inanışları, yaşadıkları etkileşim ve hissiyatlarının tamamı” şeklinde ifade edilebilir (Akyurt ve Atay, 2009, s. 3). Turistlerde turistik ürünleri ve hizmetleri satın alma davranışının gerçekleşebilmesi için destinasyona yönelik bir imajın oluşturulması veya destinasyona yönelik bir imaj varsa da olumlu anlamda güçlendirilmesi son derece önemlidir. Bu kapsamda yapılabilecekler aşağıda sıralanmıştır (Chon, 1991, ss. 68-69):

1. Potansiyel ve mevcut turistlerin zihinlerinde olan önceki deneyimleriyle ilgili birikimler belirlenmelidir/ölçülmelidir.
2. Gelecek dönemlerde potansiyel ve mevcut turistlerin zihinlerindeki imaja destinasyon hakkında yeni bilgiler eklenmelidir.
3. İnsanlarda seyahate çıkma isteği oluşturulmalıdır.
4. İnsanlardaki seyahat isteği ilgili destinasyona yönlendirilmelidir.
5. İlgili destinasyona varış ve tüketim faaliyetlerinin başlaması sağlanmalıdır.
6. İnsanların zihinlerindeki imajdan daha güçlü imajı oluşturacak ürünler hizmetler, etkinlikler ve olanaklar insanlara sunulmalıdır ve ilgili faaliyetleri tecrübe etmeleri sonucunda insanların zihinlerinde hareketlilik başlatılmalıdır.
7. Destinasyon hakkındaki imajın daha önceki tecrübelerden daha etkili olduğunun hissedilmesi sağlanmalıdır.

Turistlerin daha önce ilgili destinasyonu ziyaret etmemelerine bağlı olarak potansiyel turist konumunda kalmaları ve destinasyon hakkında sınırlı düzeyde fikir sahip olmaları bu çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Potansiyel turistlerin sahip oldukları düşünceler ve inanışlar değişik iletişim araçlarından sağlanmış göstermelik, sözde ve yanlış ifadelerden oluşabilmektedir. Belirtilen bu olumsuzlukları gidermek ve potansiyel turistleri destinasyona çekebilmek için başarılı, sistemli ve sürekli imaj çalışmaları yürütülmelidir (Akyol ve diğerleri, 2018, s. 641).

1.1. İlgili Araştırmalar

Kozak ve Rimmington (2000) turistlere anket uyguladıkları araştırmalarının sonucunda destinasyon imajı konusunda misafirperverlik ve destinasyonun sahip olduğu çekiciliklerin önemli destinasyon bileşenlerinden olduğu, destinasyonlarda imajın kuvvetlendirerek turistlerin beklentilerinin karşılanabileceği ve ilgili turistlerin destinasyonu yeniden ziyaret etmelerinde imajın önemli bir bileşen olduğu sonucuna ulaşılmışlardır. Mackay ve Fesenmaier (2000) destinasyon imajı üzerinde kültürün etkisini belirlemek amacıyla anket uyguladıkları araştırmalarının sonuçlarına göre; gelen destinasyon ile gidilen destinasyon arasındaki farklılıkların destinasyon imajı üzerinde olumsuz bir etkiye neden olabileceği benzer kültürler arasında ise olumlu bir etkiye sahip olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Mazzarol ve Soutar (2002) öğrencilerin uluslararası öğrenci değişim programlarına başvurularını gerçekleştirirken gidilecek ülkenin sahip olduğu destinasyonlarını değerlendirme düzeylerini belirlemek amacıyla anket uyguladıkları araştırmalarının sonuçlarına göre; gidilecek destinasyon seçiminde kişisel öneriler, ülkenin konumu ve bilinirliği, varış noktasının yakınlığı, gidilecek ülkenin civarındaki diğer destinasyonlar, ulaşım ağı, sosyal yapı ve bütçeye uygunluğu gibi

değişkenlerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmışlardır. Öztürk (2004) yerli turistlerin destinasyondan beklentilerini ve tekrar ziyaret niyetlerini araştırmak üzere anket uyguladığı araştırmasının sonuçlarına göre; turistlerin destinasyon bileşenlerinden beklentilerinin giderilmesinde imajın önemli olduğunu ve olumlu imajın turistlerin destinasyondan memnun kalma düzeylerini ve destinasyonu yeniden ziyaret etme niyetlerini arttırdığını tespit etmiştir.

Govers ve diğerleri (2007) destinasyon imajı oluşturulması sürecinde bilgi sistemi ve modelinin önemine dikkat çektikleri nitel araştırmalarında; destinasyon imajının oluşturulmasının ve mevcut imajın güçlendirilmesinin mümkün olabilmesi destinasyonda etkili bir bilgi ağının varlığına bağlıdır. İlgili destinasyonun özelliklerinin, sahip olduğu çekiciliklerin, sosyal ve kültürel olanaklarının hedef kitlelere iletilmesiyle destinasyona yönelik güçlü bir talep yapısının oluşacağını vurgulamışlardır. Taşçı ve Gartner (2007) destinasyon imajı ile fonksiyonel ilişkiler arasındaki bağlantıları inceledikleri modelleme çalışmalarında; destinasyon imajının çeşitlilik göstermesi gerektiği vurgulanmıştır. Araştırmaya göre destinasyon imajının çeşitliliği sayesinde her yaş aralığındaki insanların destinasyonu tercih etme olasılığının artacağı düşünülmektedir. Ayrıca destinasyonda sunulan ürünlerin ve hizmetlerin çeşitliliği, sahip olduğu tarihi, kültürel ve doğal güzellikler, yöreye özgü geliştirilen ürünlerin ve hizmetlerin imaj konusunda çeşitlilik sağlayacağı ifade edilmektedir. Yaraşlı (2007) destinasyon imajı bağlamında modelleme yaptığı çalışmada; destinasyon imaj oluşum süreci ve uyarıcı faktörler detaylandırılmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda Trabzon'da yapılacak imaj çalışmalarının inanç ve yayla turizmine yönelik olduğu tespit edilmiştir.

Chi ve Qu (2008) destinasyon imajı bağlamında destinasyonları yapısal eşitlik modeli ile analiz ettikleri çalışmalarının sonucunda; destinasyon imajının turist memnuniyeti üzerinde doğrudan ve yüksek seviyede etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Destinasyonda sunulan hizmetlerin çeşitliliğinin, mevcut aktivitelerin ve çekiciliklerin turistlerde beklentiyi karşılayarak tatmini sağladığı ve destinasyon sadakati oluşturduğu belirlenmiştir. Qu ve diğerleri (2011) destinasyon markalaşma sürecinde destinasyon imajının oluşumunu tasarlamaya çalıştıkları araştırmalarında; destinasyon imajının sıradan bir bileşen olmadığı ve kendine has özelliklerle dolu bir yapıya sahip olmasıyla da destinasyon tercih edilebilirliğini arttırabileceği ve destinasyonun markalaşmasının başarıyla sonuçlanacağını belirtmişlerdir.

Yaldırğan ve diğerleri (2015) öğrencilerin destinasyon imajı algılarını belirlemek amacıyla anket uyguladıkları araştırmalarında destinasyonun sahip olduğu avantajlar, yörenin turistik özellikleri, soyut etmenler ve yöre halkının öğrenciye karşı tutumları ölçülmüştür. Araştırma sonucunda yörenin coğrafi konumu, yemekleri, eğitim imkânları, yürüyüş alanları ve tesisleri açısından olumlu bir imaja sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak belirtilen destinasyonun sahip olduğu olumlu yönlerine ek olarak eğlence, ulaşım ve etkinlik konularında yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

Serçek Özaltaş ve Serçek (2017) X, Y ve Z kuşaklarında yer alan turistlerin destinasyon imaj algılarını belirlemek amacıyla anket uyguladıkları çalışmalarının sonuçlarına göre; katılımcıların destinasyon imajı algılamaları içinde buldukları kuşağa göre farklılık göstermektedir. Ayrıca kuşak gruplarının bilişsel ve duygusal algılama konularında etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Akyol ve diğerleri (2018) destinasyon pazarlamasında imajın rolünün öğrenciler tarafından nasıl değerlendirildiğini belirlemek amacıyla anket uyguladıkları araştırmalarının sonuçlarına göre; gidilecek destinasyonun terör olaylarından uzakta olması, hijyenik bir yapıya sahip olması, tesislerin çeşitliliği ve uygun fiyat yapısına sahip olması öne çıkan imaj bileşenleri olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin destinasyonun moda ve uygun olması, yöreye ait el sanatları ve gece hayatı olanakları gibi bileşenleri ise düşük seviyede algıladıkları tespit edilmiştir.

2. Yöntem

Yapılan bu çalışmanın temel amacını; üniversite öğrencilerinin destinasyon imaj algılarının belirlenmesi ve iki farklı devlet üniversitesinin (Kırklareli ve Bursa Uludağ) öğrencilerinin

algılarının karşılaştırılması oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırma katılımcılarının demografik özellikleri ve destinasyon imaj algılarını belirleyen ifadeler değerlendirilmiştir. İlgili çalışmanın yapılmasında üniversite düzeyinde öğrenim öğrencilerin destinasyonlarda en çok dikkat ettikleri veya edebilecekleri özelliklerin belirlenmesi ve bu bağlamda farklı kurumlarda öğrenim gören öğrencilerin karşılaştırıldığı çalışmaların oldukça sınırlı olması (Akyol ve diğerleri, 2018), Pınarhisar ve Harmancık ölçeğinde bireylerin destinasyon tercihlerini belirleyen özelliklerin belirlenmesine ve ölçülmesine yönelik çalışmaların literatürde bulunmaması etkili olmuştur.

Araştırmada Akyol ve diğerlerinin (2018) ve Ülker (2010) tarafından çalışmalarında kullanılan ölçeklerin harmanlanması ile oluşturulan ölçekten yararlanılmıştır. İlgili çalışma temelinde üniversite öğrencilerine uygulanmak üzere iki bölümden oluşan bir anket formu oluşturulmuştur. Anket formunun oluşturulması sürecinde dil bilgisi ve anlam bütünlüğü konularında ilgili akademisyenlerden destek alınmıştır. Anket formunun ilk bölümü (dokuz soru) katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik çoktan seçmeli ifadelerden oluşan; cinsiyet, medeni durum, yaş, sınıf, program, ailesinin aylık geliri, öğrencinin aylık geliri, öğrencinin aylık gideri ve öğrencinin ikamet şekli sorularından oluşmaktadır. Anket formunun ikinci bölümü ise Akyol ve diğerleri (2018) ve Ülker (2010) tarafından çalışmalarında kullanılan ve katılımcıların destinasyon imaj algılarını belirlemeye yönelik 28 adet 5'li Likert tipi ifadeden ((5) Tamamen Katılıyorum, (4) Katılıyorum, (3) Kararsızım, (2) Katılmıyorum, (1) Tamamen Katılmıyorum)) oluşmaktadır.

Araştırmanın evrenin Pınarhisar ve Harmancık Meslek Yüksekokullarında öğrenim gören 2019-2020 Güz döneminde ders kaydı yapmış öğrenciler (toplam 650) oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise ilgili okullarda öğrenim gören, dönem ders kayıtlarını yapan, devam koşulları bulunan ve araştırma veri toplama sürecinde ulaşılabilen öğrencilerden (toplam 435) oluşmaktadır. Araştırmanın veri toplama süreci Eylül-Ekim 2019 arasında tamamlanmış olup toplam 435 anket (281'i Pınarhisar MYO ve 154'ü Harmancık MYO olmak üzere) üniversite öğrencileri ile yüz yüze iletişim sağlanarak uygulanmıştır. Uygulanan anketlerin tümünün analizlere uygun verilerle doldurulduğu, cevap seçeneklerinin %50'den daha fazlasının boş bırakıldığı ya da aynı cevap seçeneğinin birden fazla kodlandığı anket olmadığı belirlenmiştir. Anket uygulanan öğrencilerin belirlenmesinde zaman ve maliyet avantajı, erişim kolaylığı, eldeki mevcut veya gönüllü bireylere uygulanması avantajları nedeniyle olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden *kolayda örnekleme* tekniğinden yararlanılmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2007, s. 67; Erkuş, 2011, s. 106). Araştırma sonucunda anket formlarından elde edilen veriler bilgisayara kaydedilerek veri seti oluşturulmuştur. İlgili veri seti sosyal bilimler çalışmalarında yaygın bir biçimde kullanılan SPSS istatistikî veri programında analize tabi tutulmuştur. Araştırmada üniversite öğrencilerinin demografik değişkenlerine ve destinasyon imaj algılamalarını belirlemeye yönelik veriler yüzde ve frekans değerleriyle analiz edilmiştir. Ölçekteki Likert tipi ifadelerin güvenilirliği Cronbach's Alpha katsayısından yararlanılarak analiz edilmiştir. Güvenirlik analizinden sonra ölçek normallik testine ve açıklayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur.

3. Bulgular

3.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma katılımcılarının demografik özelliklerine ilişkin genel bir değerlendirmenin yapılabilmesi için öncelikle frekans analizi yapılmıştır ve sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Pınarhisar MYO Öğrencilerinin Demografik Özelliklerine İlişkin Dağılımları (n=281)

Demografik Özellikler		Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	122	43,4
	Erkek	159	56,6
Medeni Durum	Bekâr	275	97,9
	Evli	6	2,1
Yaş	18-21 Yaş	241	85,8
	22-25 Yaş	31	11,0
	26 Yaş ve Üzeri	9	3,2
Sınıf	1. Sınıf	153	54,4
	2. Sınıf	128	45,6
Program	Bilgisayar Programcılığı	54	19,2
	Bilgi Yönetimi	19	6,8
	Yapı Denetimi	24	8,5
	Kontrol ve Otomasyon	23	8,2
	Halkla İlişkiler	39	13,9
	Medya ve İletişim	54	19,2
	Aşçılık	58	20,6
Ailenizin Aylık Geliri	Asgari Ücret ve Altında	83	29,5
	Asgari Ücret ve Üzerinde	198	70,5
Sizin Aylık Geliriniz	0-500 TL	120	42,7
	501 TL-1000 TL Arası	122	43,4
	1001 TL ve Üzerinde	39	13,9
Sizin Aylık Gideriniz	0-500 TL	183	65,1
	501 TL-1000 TL Arası	79	28,1
	1001 TL ve Üzerinde	19	6,8
İkamet Şekliniz	Ailele Birlikte	28	10,0
	Öğrenci Evi	106	37,7
	Öğrenci Yurdu	53	18,9
	Öğrenci Apartı	94	33,5
Toplam		281	100

Frekans analizi sonuçlarına göre araştırmaya katılan ve Pınarhisar Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin %56,6'sı erkek ve %43,4'ü kadındır. Öğrencilerin %97,9'u bekâr ve %2,1'i evlidir. Öğrencilerin %85,8'i 18-21 yaş aralığında, %11'i 22-25 yaş aralığında ve %3,2'si 26 yaş ve üzerindedir. Öğrencilerin %54,4'ü 1. sınıfta ve %45,6'sı 2. sınıfta eğitim görmektedirler. Öğrencilerin %19,2'si bilgisayar programcılığı, %6,8'i bilgi yönetimi, %8,5'i yapı denetimi, %8,2'si kontrol ve otomasyon, %13,9'u halkla ilişkiler, %19,2'si medya ve iletişim, %20,6'sı aşçılık ve %3,6'sı turizm ve seyahat hizmetleri programlarında öğrenim görmektedirler. Öğrenciler ailelerinin %29,5'i asgari ücret ve altında ve %70,5'i asgari ücret ve üzerinde aylık gelire sahip olduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin %42,7'si 0-500 TL, %43,4'ü 501 TL-1000 TL ve %13,9'u 1001 TL ve üzerinde aylık gelire sahip olduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin %65,1'i 0-500 TL, %28,1'i 501 TL-1000 TL ve %6,8'i 1001 TL ve üzerinde aylık gidere sahip olduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin %10'u ailesi ile, %37,7'si öğrenci evinde, %18,9'u öğrenci yurdunda ve %33,5'i öğrenci apartında ikamet ettikleri belirlenmiştir.

Tablo 2: Harmancık MYO Öğrencilerinin Demografik Özelliklerine İlişkin Dağılımları (n=154)

Demografik Özellikler		Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	94	61,0
	Erkek	60	39,0
Medeni Durum	Bekâr	153	99,4
	Evli	1	,6
Yaş	18-21 Yaş Aralığı	143	92,9
	22-25 Yaş Aralığı	10	6,5
	26 Yaş ve Üzeri	1	,6
Sınıf	1. Sınıf	84	54,5
	2. Sınıf	70	45,5
Program	Aşçılık	69	44,8
	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	25	16,2
	Turizm ve Otel	29	18,8
	Turizm ve Seyahat	31	20,1
Ailenizin Aylık Geliri	Asgari Ücreti ve Altında	50	32,5
	Asgari Ücret ve Üzerinde	104	67,5
Sizin Aylık Geliriniz	0-500 TL	105	68,2
	501 TL-1000 TL Arası	49	31,8
Sizin Aylık Gideriniz	0-500 TL	97	63,0
	501 TL-1000 TL Arası	57	37,0
İkamet Şekliniz	Ailele Birlikte	4	2,6
	Öğrenci Evi	32	20,8
	Öğrenci Yurdu	37	24,0
	Öğrenci Apartı	81	52,6
Toplam		154	100

Frekans analizi sonuçlarına göre (Tablo 2) araştırmaya katılan ve Harmancık Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin %39'u erkek ve %61'i kadındır. Öğrencilerin %99,4'ü bekâr ve %0,6'sı evlidir. Öğrencilerin %92,9'u 18-21 yaş aralığında, %6,5'i 22-25 yaş aralığında ve %0,6'sı 26 yaş ve üzerindedir. Öğrencilerin %54,5'i 1. sınıfta ve %45,5'i 2. sınıfta eğitim görmektedirler. Öğrencilerin %44,8'i aşçılık, %16,2'si muhasebe ve vergi uygulamaları, %18,8'i turizm ve otel işletmeciliği ve %20,1'i turizm ve seyahat hizmetleri programlarında öğrenim görmektedirler. Öğrenciler ailelerinin %32,5'i asgari ücret ve altında ve %67,5'i asgari ücret ve üzerinde aylık gelire sahip olduklarını belirlemişlerdir. Öğrencilerin %68,2'si 0-500 TL ve %31,8'i 501 TL-1000 TL aylık gelire sahip olduklarını belirlemişlerdir. Öğrencilerin %63'ü 0-500 TL ve %37'si 501 TL-1000 TL aylık gidere sahip olduklarını belirlemişlerdir. Öğrencilerin %2,6'sı ailesi ile, %20,8'i öğrenci evinde, %24'ü öğrenci yurdunda ve %52,6'sı öğrenci apartında ikamet ettikleri belirlenmiştir.

3.2. Faktör Analizi Sonuçlarına İlişkin Bulgular

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda araştırmada kullanılan ölçeğin (Pınarhisar MYO) Cronbach's Alpha katsayısı ,868 olarak bulunmuştur. Elde edilen katsayı oranı ölçeğin güvenilir olduğuna işaret etmektedir (Ural ve Kılıç, 2005, s. 258). Bu çalışmada uygulanan normallik testi sonuçlarına göre Skewness (çarpıklık) değeri -,414 ile ,512 arasında ve Kurtosis (yatıklık) değeri ise ,784 ile -,341 arasında değişmektedir. Normallik testinde ilgili Skewness ve Kurtosis değerleri -1.5 ile +1.5 olduğu için ölçek normal dağılıma sahiptir denilebilir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Normal dağılım testinden sonra ölçeğe uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonucunda (Tablo 3) KMO değeri ,856 olarak (p=0,000) belirlenmiştir. Bu değer literatürde kabul görmüş değer aralıkları çerçevesinde mükemmel olarak değerlendirilmektedir (Durmuş ve diğerleri, 2010, s. 79).

Tablo 3: Pınarhisar MYO Araştırma Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları (n=281)

Araştırma İfadeleri	DP	DTHO	DTHF	DTÇ	DGMD
Tatil Yöresinin Tanınırlığı ve Bilinirliği	,744				
Tatil Yöresinin Modaya Uygun Bir Yer Olması	,728				
Tatil Yöresindeki Konaklama Tesislerinin Hizmet Kalitesi		,734			
Tatil Yöresindeki Konaklama Tesislerinin Hijyeni ve Temizliği		,725			
Tatil Yöresindeki Yiyecek İçecek İşletmelerinin Kalitesi		,712			
Tatil Yöresindeki Eğlence Olanakları		,706			
Tatil Yöresindeki Yerel Kültürel Etkinlikler (Festival, Kutlama, Panayır, vb.)		,698			
Tatil Yöresindeki Yerel Yiyecek İçecek Çeşitliliği (Yerel Gastronomik Özellikler)		,691			
Tatil Yöresindeki Yiyecek İçecek İşletmelerinin Hijyeni ve Temizliği		,675			
Tatil Yöresine Ulaşım Olanakları (karayolu, havayolu, denizyolu, demiryolu)		,669			
Tatil Yöresine Ulaşımın Kolaylığı		,659			
Tatil Yöresindeki Alışveriş Olanakları (Hediyelik Eşya, Alışveriş Merkezi, vb.)		,642			
Tatil Yöresine Ulaşım Fiyatları			,718		
Tatil Yöresindeki Konaklama Tesislerinin Fiyatları			,711		
Tatil Yöresindeki Yiyecek İçecek İşletmelerinin Fiyatları			,706		
Tatil Yöresindeki Alışveriş Olanaklarının Fiyatları			,700		
Tatil Yöresindeki Eğlence Olanaklarının Fiyatları			,689		
Tatil Yöresinin Doğal Çevre Güzellikleri				,736	
Tatil Yöresinin Tarihi ve Kültürel Güzellikleri				,729	
Tatil Yöresinin İklim Koşulları ve Güzellikleri				,715	
Tatil Yöresinin Spor ve Macera Açısından Sunduğu Olanaklar				,702	
Tatil Yöresinin Dinlendirici ve Rahatlatıcı Özellikleri				,697	
Tatil Yöresinin Sağlık Hizmetleri Açısından Yeterliği				,689	
Tatil Yöresinde Kendini Güvende Hissetme					,732
Tatil Yöresindeki Suç Oranı Düzeyinin Düşük Olması					,724
Tatil Yöresinin Terör Olayları Açısından Güvenilir Bir Yer Olması					,709
Tatil Yöresindeki Yerel Halkın Misafirperver Yaklaşımı					,703
<i>Özdeğerler</i>	2,449	4,674	4,548	3,256	2,871
<i>Alpha Değerleri</i>	,888	,845	,856	,880	,896
<i>Açıklanan Varyans (%)</i>	8,765	19,158	17,784	14,237	12,134
<i>Toplam Açıklanan Varyans (%)</i>	73,340				
<i>KMO Yeterliği</i>	,856				
<i>Barlett Küresel Test Değeri</i>	3475,181				
<i>Sig. p değeri-Olasılık Değeri</i>	,000				

Ayrıca Barlett's Test of Sphericity-Küresellik Testi sonucu 3475,181 tespit edilmiştir. Bu oranın düzeyi de örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli ve uygun olduğunu göstermektedir. Çalışmada hem faktör yükleri açısından 0,30'un altında olan hem de eşkökenlilik (communalities) değerleri 0,50'nin altında olan ifadeler değerlendirme dışı bırakılarak açıklayıcı faktör analizinin

geçerliğinin artırılması amaçlanmıştır. Yapılan bu iki işlem sonucunda ölçekte yer alan 28 ifadeden birinin (tatil yöresindeki yaşam kalitesi düzeyi) ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Kalan 27 ifade ile ikinci kez uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonucunda bu ifadelerin beş boyut altında toplandıkları belirlenmiştir, ilgili boyutların toplam varyansı açıklama oranı %72,078 olarak gerçekleşmiştir ve ölçek boyutları; Destinasyonun Popülerliği (DP), Destinasyon Turistik Hizmet Olanakları (DTHO), Destinasyon Turistik Hizmet Fiyatları (DTHF), Destinasyon Turistik Çekicilikleri (DTÇ) ve Destinasyon Güvenlik ve Misafirperverlik Düzeyi (DGMD) olarak adlandırılmalarına karar verilmiştir.

Yapılan güvenirlik analizi sonucunda araştırmada kullanılan ölçeğin (Harmancık MYO) Cronbach's Alpha katsayısı ,882 olarak bulunmuştur. Elde edilen katsayı oranı ölçeğin güvenilir olduğuna işaret etmektedir (Ural ve Kılıç, 2005, s. 258). Bu çalışmada uygulanan normallik testi sonuçlarına göre Skewness (çarpıklık) değeri -,384 ile ,478 arasında ve Kurtosis (yatıklık) değeri ise ,586 ile -,198 arasında değişmektedir. Normallik testinde ilgili Skewness ve Kurtosis değerleri -1.5 ile +1.5 olduğu için ölçek normal dağılıma sahiptir denilebilir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Normal dağılım testinden sonra ölçeğe uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonucunda (Tablo 4) KMO değeri ,884 olarak (p=0,000) belirlenmiştir. Bu değer literatürde kabul görmüş değer aralıkları çerçevesinde mükemmel olarak değerlendirilmektedir (Durmuş ve diğerleri, 2010, s. 79).

Tablo 4: Harmancık MYO Araştırma Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları (n=154)

Araştırma İfadeleri	DP	DTHO	DTHF	DTÇ	DGMD
Tatil Yöresinin Tanınırlığı ve Bilinirliği	,732				
Tatil Yöresinin Modaya Uygun Bir Yer Olması	,718				
Tatil Yöresindeki Konaklama Tesislerinin Hizmet Kalitesi		,724			
Tatil Yöresindeki Konaklama Tesislerinin Hijyeni ve Temizliği		,711			
Tatil Yöresindeki Yiyecek İçecek İşletmelerinin Kalitesi		,703			
Tatil Yöresindeki Eğlence Olanakları		,694			
Tatil Yöresindeki Yerel Yiyecek İçecek Çeşitliliği (Yerel Gastronomik Özellikler)		,686			
Tatil Yöresindeki Yiyecek İçecek İşletmelerinin Hijyeni ve Temizliği		,679			
Tatil Yöresine Ulaşım Olanakları (karayolu, havayolu, denizyolu, demiryolu)		,675			
Tatil Yöresine Ulaşımın Kolaylığı		,668			
Tatil Yöresindeki Alışveriş Olanakları (Hediyelik Eşya, Alışveriş Merkezi, vb.)		,659			
Tatil Yöresine Ulaşım Fiyatları			,721		
Tatil Yöresindeki Konaklama Tesislerinin Fiyatları			,715		
Tatil Yöresindeki Yiyecek İçecek İşletmelerinin Fiyatları			,711		
Tatil Yöresindeki Alışveriş Olanaklarının Fiyatları			,702		
Tatil Yöresindeki Eğlence Olanaklarının Fiyatları			,688		
Tatil Yöresinin Doğal Çevre Güzellikleri				,728	
Tatil Yöresinin Tarihi ve Kültürel Güzellikleri				,719	
Tatil Yöresinin Spor ve Macera Açısından Sunduğu Olanaklar				,713	
Tatil Yöresinin Dinlendirici ve Rahatlatıcı Özellikleri				,705	
Tatil Yöresinin Sağlık Hizmetleri Açısından Yeterliği				,696	
Tatil Yöresinde Kendini Güvende Hissetme					,738
Tatil Yöresindeki Suç Oranı Düzeyinin Düşük Olması					,729

Tatil Yöresinin Terör Olayları Açısından Güvenilir Bir Yer Olması					,716
Tatil Yöresindeki Yerel Halkın Misafirperver Yaklaşımı					,711
Özdeğerler	2,221	4,443	3,789	3,543	3,108
Alpha Değerleri	,894	,856	,842	,829	,798
Açıklanan Varyans (%)	7,568	19,865	19,243	16,189	13,343
Toplam Açıklanan Varyans (%)	76,208				
KMO Yeterliği	,884				
Barlett Küresel Test Değeri	3866,234				
Sig. p değeri-Olasılık Değeri	,000				

Ayrıca Barlett's Test of Sphericity-Küresellik Testi sonucu 3866,234 tespit edilmiştir. Bu oranın düzeyi de örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli ve uygun olduğunu göstermektedir. Çalışmada hem faktör yükleri açısından 0,30'un altında olan hem de eşkökenlilik (communalities) değerleri 0,50'nin altında olan ifadeler değerlendirme dışı bırakılarak açıklayıcı faktör analizinin geçerliğinin artırılması amaçlanmıştır. Yapılan bu iki işlem sonucunda ölçekte yer alan 28 ifadeden üçünün (tatil yöresindeki yaşam kalitesi düzeyi tatil yöresinin iklim koşulları ve güzellikleri ve tatil yöresindeki yerel kültürel etkinlikler) ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Kalan 25 ifade ile ikinci kez uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonucunda bu ifadelerin beş boyut altında toplandıkları belirlenmiştir, ilgili boyutların toplam varyansı açıklama oranı %76,208 olarak gerçekleşmiştir ve ölçek boyutları; Destinasyonun Popülarlığı (DP), Destinasyon Turistik Hizmet Olanakları (DTHO), Destinasyon Turistik Hizmet Fiyatları (DTHF), Destinasyon Turistik Çekicilikleri (DTC) ve Destinasyon Güvenlik ve Misafirperverlik Düzeyi (DGMD) olarak adlandırılmalarına karar verilmiştir.

3.3. Araştırma İfadelerine İlişkin Bulgular

Üniversite öğrencilerinin destinasyon imaj algılarının dağılımlarına yönelik yapılan frekans analizi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Üniversite Öğrencilerinin Destinasyon İmaj Algılarına İlişkin Dağılımlar

İfadeler	Pınarhisar MYO		Harmancık MYO	
	Ort. (x̄)	Std. Sap.	Ort. (x̄)	Std. Sap.
Tatil Yöresinin Tanınırlığı ve Bilinirliği	3,73	1,25	4,02	1,27
Tatil Yöresinin Modaya Uygun Bir Yer Olması	2,88	1,32	3,34	1,38
Tatil Yöresindeki Konaklama Tesislerinin Hizmet Kalitesi	4,22	1,07	4,43	1,06
Tatil Yöresindeki Konaklama Tesislerinin Fiyatları	4,03	1,15	4,05	1,17
Tatil Yöresindeki Konaklama Tesislerinin Hijyeni ve Temizliği	4,44	,93	4,40	1,09
Tatil Yöresine Ulaşım Olanakları (karayolu, havayolu, denizyolu, demiryolu)	4,16	1,08	4,05	1,31
Tatil Yöresine Ulaşım Fiyatları	4,05	1,10	3,92	1,27
Tatil Yöresine Ulaşımın Kolaylığı	4,28	1,03	4,15	1,18
Tatil Yöresindeki Yiyecek İçecek İşletmelerinin Kalitesi	4,21	1,10	4,39	1,11
Tatil Yöresindeki Yiyecek İçecek İşletmelerinin Fiyatları	4,06	1,13	4,02	1,14
Tatil Yöresindeki Yiyecek İçecek İşletmelerinin Hijyeni ve Temizliği	4,37	1,00	4,46	1,01
Tatil Yöresindeki Alışveriş Olanakları (Hediyelik Eşya, Alışveriş Merkezi, vb.)	3,71	1,19	3,85	1,22
Tatil Yöresindeki Alışveriş Olanaklarının Fiyatları	3,86	1,12	3,77	1,18
Tatil Yöresindeki Eğlence Olanakları	4,06	1,10	4,16	1,17
Tatil Yöresindeki Eğlence Olanaklarının Fiyatları	3,93	1,18	3,88	1,25
Tatil Yöresindeki Yerel Kültürel Etkinlikler (Festival, Kutlama, Panayır, vb.)	4,12	1,08		

Tatil Yöresindeki Yerel Yiyecek İçecek Çeşitliliği (Yerel Gastronomik Özellikler)	3,99	1,15	4,25	1,12
Tatil Yöresindeki Yerel Halkın Misafirperver Yaklaşımı	4,24	1,00	4,20	1,12
Tatil Yöresinin Doğal Çevre Güzellikleri	4,43	,94	4,48	,86
Tatil Yöresinin Tarihi ve Kültürel Güzellikleri	4,46	,86	4,43	,94
Tatil Yöresinin İklim Koşulları ve Güzellikleri	4,35	,90		
Tatil Yöresinin Spor ve Macera Açısından Sunduğu Olanaklar	3,97	1,13	4,04	1,21
Tatil Yöresinin Dinlendirici ve Rahatlatıcı Özellikleri	4,33	,99	4,49	,95
Tatil Yöresinin Sağlık Hizmetleri Açısından Yeterliği	4,27	1,02	4,37	1,10
Tatil Yöresinde Kendini Güvende Hissetme	4,37	1,02	4,51	1,04
Tatil Yöresindeki Suç Oranı Düzeyinin Düşük Olması	4,22	1,14	4,29	1,19
Tatil Yöresinin Terör Olayları Açısından Güvenilir Bir Yer Olması	4,48	,98	4,50	1,00

Analiz sonuçlarına bakıldığında Pınarhisar MYO’nda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin en düşük düzeyde değerlendirdikleri imaj algısı ifadeleri olarak; tatil yöresinin modaya uygun bir yer olması (\bar{x} =2,88); tatil yöresindeki alışveriş olanakları (\bar{x} =3,71), tatil yöresinin tanınırlığı ve bilinirliği (\bar{x} =3,73), tatil yöresindeki alışveriş olanaklarının fiyatları (\bar{x} =3,86), tatil yöresindeki eğlence olanaklarının fiyatları (\bar{x} =3,93), tatil yöresindeki spor ve macera olanakları (\bar{x} =3,97) ve tatil yöresindeki yerel yiyecek ve içecek çeşitliliği (\bar{x} =3,99) olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin en yüksek düzeyde değerlendirdikleri destinasyon imaj algısı ifadeleri ise; tatil yöresinin dinlendirici ve rahatlatıcı özellikleri (\bar{x} =4,33), tatil yöresinin iklim koşulları ve güzellikleri (\bar{x} =4,35), tatil yöresindeki yiyecek içecek işletmelerinin hijyeni ve temizliği (\bar{x} =4,37), tatil yöresinde kendini güvende hissetme (\bar{x} =4,37), tatil yöresindeki doğal çevre güzellikleri (\bar{x} =4,43), tatil yöresindeki konaklama tesislerinin hijyeni ve temizliği (\bar{x} =4,44), tatil yöresinin tarihi ve kültürel güzellikleri (\bar{x} =4,46) ve tatil yöresinin terör olayları açısından güvenilir bir yer olması (\bar{x} =4,48) olmuştur. Diğer ifadelerin algı düzeyi (\bar{x} =4,03-4,28) ise orta ve birbirlerine yakın düzeyde gerçekleşmiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında Harmançık MYO’nda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin en düşük düzeyde değerlendirdikleri imaj algısı ifadeleri olarak; tatil yöresinin modaya uygun bir yer olması (\bar{x} =3,34); tatil yöresindeki alışveriş olanaklarının fiyatları (\bar{x} =3,77), tatil yöresinin alışveriş olanakları (\bar{x} =3,85), tatil yöresindeki eğlence olanaklarının fiyatları (\bar{x} =3,88) ve tatil yöresine ulaşım fiyatları (\bar{x} =3,92) olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin en yüksek düzeyde değerlendirdikleri destinasyon imaj algısı ifadeleri ise; tatil yöresindeki sağlık hizmetlerinin yeterliği (\bar{x} =4,37), tatil yöresindeki yiyecek içecek işletmelerinin kalitesi (\bar{x} =4,39), tatil yöresindeki konaklama tesislerinin hijyeni ve temizliği (\bar{x} =4,40), tatil yöresindeki konaklama tesislerinin hizmet kalitesi (\bar{x} =4,43), tatil yöresinin tarihi ve kültürel güzellikleri (\bar{x} =4,43), tatil yöresindeki yiyecek içecek işletmelerinin hijyeni ve temizliği (\bar{x} =4,46), tatil yöresindeki doğal çevre güzellikleri (\bar{x} =4,48), tatil yöresinin dinlendirici ve rahatlatıcı özellikleri (\bar{x} =4,49), tatil yöresinin terör olayları açısından güvenilir bir yer olması (\bar{x} =4,50) ve tatil yöresinde kendini güvende hissetme (\bar{x} =4,51) olmuştur. Diğer ifadelerin algı düzeyi (\bar{x} =4,02-4,29) ise orta ve birbirlerine yakın düzeyde gerçekleşmiştir.

4. Sonuç

Yapılan bu araştırmanın temel amacını; üniversite öğrencilerinin destinasyon imaj algılarının belirlenmesi ve iki farklı devlet üniversitesinin (Kırklareli ve Bursa Uludağ) öğrencilerinin algılarının karşılaştırılması oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırma katılımcılarının destinasyon imaj algılarını belirleyen ifadeler değerlendirilmiştir. Yapılan analizler neticesinde elde edilen önemli sonuçlar ise şu şekildedir.

Pınarhisar MYO’nda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin düşük düzeyde değerlendirdikleri imaj algısı ifadeleri olarak; tatil yöresinin modaya uygun bir yer olması, tatil yöresindeki alışveriş olanakları, tatil yöresinin tanınırlığı ve bilinirliği, tatil yöresindeki alışveriş olanaklarının fiyatları, tatil yöresindeki eğlence olanaklarının fiyatları, tatil yöresindeki spor ve macera olanakları ve tatil

yöresindeki yerel yiyecek ve içecek çeşitliliği olduğu belirlenmiştir. Genel anlamda sonuçları özellikle destinasyon seçiminde yöresel lezzetlerin etkisini Yaldırgan ve diğerlerinin (2015) çalışması da desteklemektedir. Pınarhisar MYO'nda öğrencilerin yüksek düzeyde değerlendirdikleri destinasyon imaj algısı ifadeleri ise tatil yöresinin dinlendirici ve rahatlatıcı özellikleri, tatil yöresinin iklim koşulları ve güzellikleri, tatil yöresindeki yiyecek içecek işletmelerinin hijyeni ve temizliği, tatil yöresinde kendini güvende hissetme, tatil yöresindeki doğal çevre güzellikleri, tatil yöresindeki konaklama tesislerinin hijyeni ve temizliği, tatil yöresinin tarihi ve kültürel güzellikleri ve tatil yöresinin terör olayları açısından güvenilir bir yer olması olmuştur.

Harmancık MYO'nda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin düşük düzeyde değerlendirdikleri imaj algısı ifadeleri olarak; tatil yöresinin modaya uygun bir yer olması, tatil yöresindeki alışveriş olanaklarının fiyatları, tatil yöresinin alışveriş olanakları, tatil yöresindeki eğlence olanaklarının fiyatları ve tatil yöresine ulaşım fiyatları olduğu belirlenmiştir. Mazzarol ve Soutar (2002) öğrencilerin uluslararası öğrenci değişim programlarına başvurularını gerçekleştirirken gidilecek ülkenin sahip olduğu destinasyonlarını değerlendirme düzeyleri üzerinde; destinasyon seçiminde kişisel öneriler, ülkenin konumu ve bilinirliği, varış noktasının yakınlığı, gidilecek ülkenin civarındaki diğer destinasyonlar, ulaşım ağı, sosyal yapı ve bütçeye uygunluğu olduğunu belirlemişlerdir. Dolayısıyla bölgedeki sunulan hizmetler, ulaşım ve fiyat ile ilgili sonuçlar dikkate alındığında önceki araştırmalarla benzer sonuçlara ulaşıldığını söylemek mümkündür.

Harmancık MYO'nda öğrenim gören öğrencilerin yüksek düzeyde değerlendirdikleri destinasyon imaj algısı ifadeleri ise tatil yöresindeki sağlık hizmetlerinin yeterliği, tatil yöresindeki yiyecek içecek işletmelerinin kalitesi, tatil yöresindeki konaklama tesislerinin hijyeni ve temizliği, tatil yöresindeki konaklama tesislerinin hizmet kalitesi, tatil yöresinin tarihi ve kültürel güzellikleri, tatil yöresindeki yiyecek içecek işletmelerinin hijyeni ve temizliği, tatil yöresindeki doğal çevre güzellikleri, tatil yöresinin dinlendirici ve rahatlatıcı özellikleri, tatil yöresinin terör olayları açısından güvenilir bir yer olması ve tatil yöresinde kendini güvende hissetme olmuştur. Öğrencilerin özellikle destinasyon seçimlerinde güvenlik ve hijyen faktörünü dikkate almaları Akyol ve diğerleri (2018) tarafından yürütülen çalışmanın sonuçlarıyla desteklenmektedir.

Her iki okulda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin düşük düzeyde değerlendirdikleri imaj algısı ifadeleri olarak; tatil yöresinin modaya uygun bir yer olması, tatil yöresindeki alışveriş olanakları, tatil yöresindeki alışveriş olanaklarının fiyatları ve tatil yöresindeki eğlence olanaklarının fiyatları olduğu belirlenmiştir. Her iki okulda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin yüksek düzeyde değerlendirdikleri imaj algısı ifadeleri olarak ise tatil yöresinin dinlendirici ve rahatlatıcı özellikleri, tatil yöresindeki yiyecek içecek işletmelerinin hijyeni ve temizliği, tatil yöresinde kendini güvende hissetme, tatil yöresindeki doğal çevre güzellikleri, tatil yöresindeki konaklama tesislerinin hijyeni ve temizliği, tatil yöresinin tarihi ve kültürel güzellikleri ve tatil yöresinin terör olayları açısından güvenilir bir yer olması olmuştur. Elde edilen sonuçlar üniversite düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin destinasyon seçim süreçlerinde ve imaj değerlendirmelerinde yörenin coğrafi konumu, yemekleri, eğitim imkânları, yürüyüş alanları ve tesisleri açısından olumlu bir imaja sahip olmasını dikkate almaları yönüyle Yaldırgan ve diğerleri (2015) tarafından yürütülen çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Elde edilen sonuçlar anlamında üniversite öğrencilerinin destinasyon imajı algılarının benzer ifadeler üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Genel anlamda turistlerin destinasyon seçim kararlarında, imaj algılamalarında, memnuniyet ve hizmet kalitesi değerlendirmelerinde dikkate aldıkları destinasyon çekicilikleri, ürünleri, hizmetleri, işletmeleri, vb. ile ilgili önermeler ve boyutlar açısından yapılan çalışmalarla bu çalışmanın benzer sonuçlara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; Chi ve Qu'nun (2008) çalışmasında turistlerin destinasyon seçimlerinde memnuniyetin ve hizmet kalitesinin önemli olduğu ve Qu ve diğerleri (2011) çalışmalarında destinasyon imajı oluşturmak için destinasyonun kendine özgü ürünlerinin ve özelliklerinin olması gerektiğine yönelik sonuçları araştırma sonuçlarını desteklemektedir. Dolayısıyla destinasyonun

tercih edilebilmesi için kendisine özgü ürünlerinin ve özelliklerinin olması son derece önemlidir. Ayrıca Taşçı ve Garther (2007) çalışmalarında destinasyonun tercihinde çekiciliğin önemli bir unsur olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmada yararlanılan ölçeğin; destinasyonun popülerliği, destinasyon turistik hizmet olanakları, destinasyon turistik hizmet fiyatları, destinasyon turistik çekicilikleri ve destinasyon güvenlik ve misafirperverlik düzeyi boyutlarından oluştuğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda bir destinasyonun gençler açısından tercih edilmesinde popüler olmasının önemli bir bileşen olarak öne çıktığı görülmektedir. Destinasyonun bilinirliği ve moda uygun olması özellikle genç ve potansiyel turistler için önemlidir. Dolayısıyla, ilgili hususta destinasyon yönetim ve pazarlama örgütlerinin destinasyon imajı çalışmalarında popüleriteyi ön plana çıkararak ve sürekliliğini sağlayacak tanıtım ve tutundurma faaliyetlerine odaklanmaları ve bunu sağlayacak araçları (sosyal medya, vb.) daha öncelikli kullanmaları gerekmektedir.

Destinasyon turistik hizmet olanakları ise potansiyel turistlerin destinasyon tercih süreçlerine doğrudan etkili etmektedir. Turistik hizmet olanakları başta konaklama, ulaşım, yeme-içme, eğlence ve alışveriş başta olmak üzere destinasyonun niteliğine ve sunduğu turistik ürün ve hizmet çeşidine göre çok sayıda faktörden ve bileşenden oluşmaktadır (Kozak, 2001; Chi ve Qu, 2008; Ülker, 2010; Yaldırgan ve diğerleri, 2015; Akyol ve diğerleri, 2018). Destinasyonlar çok sayıda ürünün ve hizmetin bileşiminden oluşan ve bunların emek yoğun bir şekilde sunuldukları turistik alanlardır. Turistler herhangi bir destinasyona giderek turistik ürün ve hizmet satın alabilirler ancak burada önemli olan ve turistler nezdinde sadakati sağlayacak olan sunulan ürününün ve hizmetin kalite düzeyidir. Bir turistik destinasyonda hizmet olanaklarından bahsedilebilmesi için gerekli altyapı ve üstyapı yatırımlarının yapılması ve turistlerin kendilerine sunulacak hizmetlerde çeşitlilik ve kalitenin sürekliliğini algılamaları gerekmektedir. Günümüzün potansiyel geleceğin ise fiili turistlerin olan gençlerin tercihleri sürekli değişim ve gelişim göstereceğinden dolayı gerekli pazarlama, kalite algısı, memnuniyet değerlendirmesi, vb. araştırmaların yapılmasıyla gençlerin ikna edilmeleri ve destinasyondaki hizmet olanaklarını tercih etmeleri daha rahat olacaktır. Bu durum destinasyonların kendilerini, ürünlerini ve hizmetlerini de geliştirmelerine katkı sağlayacaktır. Örneğin; turistik işletmelerin, araçların, ürünlerin ve hizmetlerin hijyeni, temizliği ve sunumu gibi konularda değişen durumlara göre (Covid-19 pandemisi) gösterilen hassasiyetin artması, bu yönde geliştirici çalışmaların yapılması ve potansiyel turistlere de yapılan çalışmaların aktarılabilmesi onların destinasyon seçimlerini doğrudan etkileyecektir.

Destinasyonlardaki turistik hizmet fiyatları da turistlerin destinasyon seçim süreçlerine ve tatil sonrası değerlendirmelerine etki etmektedir ve algıladıkları kalite-fiyat değerlendirmeleri sonraki seyahat kararlarında belirleyici olabilmektedir (Kozak ve Rimmington, 2000; Mazzarol ve Soutar, 2002; Ülker, 2010; Akyol ve diğerleri, 2018). Üniversite öğrencilerinin özellikle fiyata hassasiyet göstermeleri, destinasyon yönetimi konusunda yetkili ve karar verici mercilerin dikkat etmesi gerektiği ayrı bir konuyu oluşturmaktadır. Sosyal turizm anlayışında olduğu gibi gençlere hem kaliteli hem de uygun fiyatlı hizmetlerin sunulması gençler nezdinde destinasyonun olumlu bir imaja sahip olmasını sağlarken, tercih edilebilirliğini, tanınırlığını ve pazarlama faaliyetlerinin başarıya ulaşmasını da kolaylaştıracaktır.

Turistlerin destinasyon seçimlerinde ve imaj değerlendirmelerinde önem verdikleri bir diğer boyut da destinasyonun sahip olduğu çekiciliklerdir (Öztürk, 2004; Taşçı ve Garther, 2007; Chi ve Qu, 2008). Çünkü insanların bir destinasyonu tercih etmelerinde destinasyonun sahip olduğu çeşitli insan yapımı ve doğal çekiciliklerin olması gerekmektedir. Örneğin; destinasyonun doğal, tarihi ve kültürel güzellikleri, macera ve spor imkânları, rahatlatıcı ve dinlendirici atmosferi, mimari özellikleri, iklimsel güzellikleri, vb. potansiyel turistlerce özellikle dikkate alınan çekiciliklerden sadece birkaçıdır. Dolayısıyla bu bileşen nezdinde potansiyel turistlerde merak ve heyecan uyandıracak rekreatif alanların oluşturulması, doğal, kültürel ve tarihi kaynakların korunması, çevre temizliği ve düzenlemesi çalışmaları destinasyonun imajı, tanıtımı ve pazarlanması konularında olumlu katkılar sağlayacaktır.

Destinasyon güvenlik ve misafirperverlik düzeyi boyutuyla ilgili olarak turistlerin kendilerini güvende hissedecekleri ve güvenilir olarak algıladıkları destinasyonları seçtikleri bilinmektedir (Kozak ve Rimmington, 2000; Öztürk, 2004). Bir destinasyonun can ve mal güvenliği açısından güvenilir olması, yerel halkın destinasyona gelen özellikle kadın turistler başta olmak üzere turistlere yönelik misafirperver tutumları, turistik işletmelerde çalışanların turistlere yönelik davranışları, vb. destinasyonun imajını olumlu veya olumsuz olarak etkilemektedir. Turistler nezdinde güvenlik zafiyeti bulunmayan ve misafirperver olan destinasyonlar değerli ve önemli olarak kabul edilmektedirler. Turistlerin destinasyon tercihlerinde güvenliğe ve misafirperverliğe verdikleri değer dikkate alındığında yerel halkın ve turizm çalışanlarının eğitilmesi, her açıdan güvenli bir destinasyonun tasarlanması ve bu yönde geliştirici çalışmaların yapılması önem kazanmaktadır.

Yapılan bu araştırmanın ilgili literatüre ve sonraki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecekteki çalışmalarda araştırmaya dâhil edilecek örneklem kapsamının artırılması ve araştırma ölçeğine yapılacak demografik eklemeler ile araştırma sonuçlarının daha çok genellenmesi mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adan, Ö. (2015). “Destinasyon Marka İmajı ve Bir Pazar Bölümü Olarak İş Amaçlı Gelen Turistlere Yönelik Uygulanması”. *Journal of Yasar University*. 10 (39): 6607-6611.
- Akyol, C., Zengin, B., Akkaşoğlu, S. ve Ulama, Ş. (2018). “Destinasyon Pazarlamasında İmaj Rolünün Üniversite Öğrencileri Tarafından Algılanması: Arhavi Meslek Yüksekokulu Örneği”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2): 637-655.
- Akyurt, H. ve Atay, L. (2009). “Destinasyonda İmaj Oluşturma Süreci”. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 1(1): 1-14.
- Altunışık, R., Çoşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-SPSS Uygulamalı. (Geliştirilmiş 5. Baskı.)*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Baloğlu, S. and McCleary, K. W. (1990). “A Model of Destination Image Formation”. *Annals of Tourism Research*, 26(4): 868-897.
- Berli, A. and Martin, J. D. (2004). “Factors Influencing Destination Image”. *Annals of Tourism Research*, 31(3): 657-681.
- Chi, C. G. and Qu, H. (2008). “Examining the Structural Relationships of Destination Image, Tourist Satisfaction and Destination Loyalty: An Integrated Approach”. *Tourism Management*. 29: 624-636.
- Chon, K. S. (1991). “Tourism Destination Image Modification Progress: Marketing Implications”. *Tourism Management*, 12(1): 68-72.
- Çelen, O. ve Bayram, A. T. (2018). “Turizm Arzı”. *Turizm Ekonomisi (75-99)*. Sakarya: Değişim Yayınları.
- Duman, T. ve Öztürk, A. B. (2005). “Yerli Turistlerin Mersin Kızkalesi Destinasyonu ve Tekrar Ziyaret Niyetleri ile İlgili Algılamaları Üzerine Bir Araştırma”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(1): 9-23.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (2010). *Sosyal Bilimlerde SPSS’le Veri Analizi. (Tıpkı Üçüncü Basım)*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Erkuş, A. (2011). *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci. (Güncellenmiş Üçüncü Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Govers, R., Go, F. M. and Kumar, K. (2007). “Promoting Tourism Destination Image”. *Journal of Travel Research*, 46: 15-23.
- İlban, M. O., Köroğlu, A. ve Bozok, D. (2008). “Termal Turizm Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Gönen Örneği”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13): 105-129.
- Kozak, M. and Rimmington, M. (2000). “Tourist Satisfaction with Mallorca, Spain, as an Off-Season Holiday Destination”. *Journal of Travel Research*. 38: 260-269.
- Kozak, M. (2001). “Comparative Assessment of Tourist Satisfaction with Destinations Across Two Nationalities”. *Tourism Management*, 22(4): 391-401.
- Mackay, K. J. and Fesenmaier, D. R. (2000). “An Exploration of Cross-Cultural Destination Image Assesment”. *Research Notes&Communication*, 38(4): 417-423.
- Mazzarol, T. and Soutar, G. N. (2002). “Push-Pull Factors Influencing International Student Destination Choise”. *The International Journal of Educational Management*, 16(2): 82-90.

- Öztürk, B. A. (2004). *Kızkalesi Yöresinde Tatilini Geçiren Turistlerin Memnuniyetlerini Etkileyen Faktörler*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin.
- Serçek Özaltaş, G. ve Serçek, S. (2017). “X, Y ve Z Kuşaklarındaki Turistlerin Destinasyon İmaj Algılarının Karşılaştırılması”. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(1): 6-19.
- Sirgy, M. J. and Su, C. (2000). “Destination Image, Self-Congruity, and Travel Behavior: Toward an Integrative Model”. *Journal of Travel Research*, 38: 340-352.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson.
- Taşçı, A. D. A. and Gartner, W. C. (2007). “Destination Image and its Functional Relationships”. *Journal of Travel Research*, 45(4): 413-425.
- Tosun, C. and Jenkins, L. C. (1996). “Regional Planning Approaches to Tourism Development: The Case of Turkey”. *Tourism Management*, 17(7): 519-531.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ülker, E. (2010). *Destinasyon Pazarlamasında Destinasyon Seçimi Karar Verme Süreci Üzerine Bir Çalışma: Bozcada Örneği*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Qu, H., Kim, L. H. and Im, H. H. (2011). “A Model of Destination Branding: Integrating the Concepts of the Branding and Destination Image”. *Tourism Management*, 32: 465-476.
- Yaldırgan, R., Batman, O. ve Sarıışık, M. (2015). “Sapanca’nın Turistik Destinasyon İmajı Üzerine Bir Alan Araştırması”. *İşletme Bilimi Dergisi*, 3(2): 109-125.
- Yaraşlı, G. Y. (2007). *Destinasyon İmajı ve Trabzon Yöresine Dönük Bir Çalışma*. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2007). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. (Genişletilmiş İkinci Baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yazıcıoğlu, İ. ve Akbulut, B. A. (2015). “Turistik Destinasyon Olarak Ankara’nın Bilişsel ve Duygusal İmaj Bileşenleri Açısından Analizi”. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(3): 136-144.

İNSAN KAYNAKLARI AKTİVİTELERİ VE KÂRLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ: BIST-100 ŞİRKETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Oğuz Başol¹

Erkan Öztürk²

Rahmi Akıncıoğlu³

Öz

Günümüzde işletmelerin en önemli kaynağı insan olarak değerlendirilmektedir. İnsan kaynağı doğası gereği diğer tüm kaynaklardan daha etkin ve onların yöneticisi konumundadır. Bu bağlamda işletmelerin sürdürülebilirliği ancak en kıymetli kaynak olan insan kaynaklarının niteliğinin sağlanmasıyla mümkün görülmektedir. Mevcut araştırma, İstanbul borsasında işlem gören BIST-100 şirketlerinin faaliyet raporlarında sundukları insan kaynakları aktiviteleri ile şirketlerin karlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemeyi, insan kaynakları aktivitelerinin çalışan sayısına ve sektöre göre farklılaşmasını incelemeyi hedeflemektedir. Elde edilen sonuçlar; Borsa İstanbul'da işlem gören BIST-100 şirketlerindeki ortalama insan kaynakları aktivite sayısının 9, ortalama insan kaynakları aktivite indeksi değerinin %31,23 olduğu göstermiştir. Araştırma kapsamında ileri sürülen hipotezlerden yalnızca insan kaynakları aktivite indeksi ile çalışan sayısı arasındaki ilişkiye dair hipotez kabul edilmiştir. Buna göre, şirketlerin çalışan sayısı ile insan kaynakları aktivite indeksi arasında pozitif bir ilişki vardır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları Yönetimi, Beşeri Sermaye, BİST-100.

JEL Kodları: J24

THE RELATIONSHIP BETWEEN HUMAN RESOURCES ACTIVITIES AND PROFITABILITY: A RESEARCH ON BIST-100 COMPANIES

Abstract

Today, the most important source of enterprises is considered as human. By its nature, human resources are more effective and manager of the other resource. In this context, the sustainability of businesses seems possible only by ensuring the quality of human resources, which is the most valuable resource. The current research aims to examine; the relationship between the human resources activities offered by BIST-100 companies traded on the Istanbul stock exchange and the profitability of the companies, and human resources activities by the size of the company and the sector. Results show that; the average number of human resources activities in BIST-100 companies traded on the Istanbul Stock Exchange is 9, and the average human resources activity index value is 31.23%. Among the hypotheses proposed within the research, only the relationship between the human resources activity index and the size of the company supported. Accordingly, there is a positive correlation between the size of the company and the rate of human resources activity.

Keywords: Human Resources Management, Human Capital, BIST-100.

JEL Codes: J24

* Bu araştırma, Doç. Dr. Erkan ÖZTÜRK danışmanlığında yürütülen ve Rahmi AKINCIOĞLU tarafından kaleme alınan "İnsan Kaynakları Aktiviteleri ve Karlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: BIST-100 Şirketleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, oguzbasol@klu.edu.tr ORCID: 0000-0002-7523-4544

² Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, erkan.ozturk@klu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9356-1557

³ Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Erasmus Koordinatörlüğü, rahmiakincioglu@klu.edu.tr ORCID: 0000-0003-1759-5752

Geliş Tarihi (Received): 30.05.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 12.06.2020

Atf/Citation: Başol, O., Öztürk, E. ve Akıncıoğlu, R. (2020). İnsan kaynakları aktiviteleri ve kârlılık arasındaki ilişki: BIST-100 şirketleri üzerine bir araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 59-71.

Giriş

İnsan kaynaklarının ilk hali olan personel yönetimi, insan kaynağının kaydını tutma (örneğin yıllık izinler, raporlar vb.) ile sınırlı olan bir yaklaşımdır. İnsanın önemini keşfedilmesine paralel olarak personel yönetimi yerini, insan kaynakları yönetimi yaklaşımına bırakmıştır. İnsan kaynakları yönetimi; insanın değerli bir varlık olduğunu ve işletmenin niteliklerini iyileştireceğini ileri sürmektedir. Ancak bu yaklaşımda da insan stratejik bir faktör olarak değerlendirilmemiş, yalnızca önemli olarak resmedilmiştir. İnsan kaynakları yönetiminin devamında stratejik insan kaynakları yönetimi bakış açısı ortaya çıkmış, insanın hem önemli bir varlık olduğu hem de işletmenin stratejik bir ortağı olduğu kabulü kendini göstermiştir. Stratejik insan kaynakları anlayışı insanın; diğer kaynaklardan (örneğin sermaye, doğal kaynaklar vb.) daha önemli olduğunu, düşüncelerinin önemsendiğini, işletmenin gelişmesinin sağlayıcısı olduğunu ve işletmenin stratejisini oluşturan varlık olduğunu ileri sürmüştür. Ancak son yirmi yılda yetkinlik temelli yaklaşımlar ön plana çıkmaya başlamış, stratejik insan kaynaklarının yerini yetenek yönetimi yaklaşımı almıştır. Yetenek yönetimi; insanın sadece stratejik bir ortak olduğu düşüncesini kabul etmemekte, sürdürülebilir bir rekabet yaratmak için yetkinliklerin önemli olduğunu, bu sebeple insanın yönetilmesi değil, yeteneğin yönetilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Yeteneğin bu denli önemli olduğu günümüzde işletmelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması, insan kaynaklarına verdiği önemle paralellik göstermektedir. İşletmelerin sürdürülebilirliğini belirleyen en temel unsurlardan biri de karlılıktır. Bu sebeple mevcut araştırma insan kaynakları aktivitelerine verilen önem ile işletmelerin karlılığı arasındaki ilişkiyi incelemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda araştırmanın birinci bölümünde; personel yönetiminden yetenek yönetimine olan dönüşüm, ikinci bölümünde; insan kaynaklarının önemi ve sonuçlarına, üçüncü bölümde; insan kaynaklarının raporlanmasına yer verilmiş, son bölümde ise BIST-100 şirketleri üzerine gerçekleştirilen araştırma sonuçları değerlendirilmiştir.

1. Personel yönetiminden yetenek yönetimi yaklaşımına dönüşüm

19. yüzyılda yaşanan sanayi devrimiyle birlikte toplumsal yaşamda ve çalışma hayatında büyük değişimler meydana gelmiştir. Az çalışanlı üretim tesislerinden, çok daha fazla çalışanlı fabrikalara geçiş olmuştur. Fabrikalarda ilk başlarda işe alma, işten çıkarma ve maaş ödeme gibi konular işletme sahipleri tarafından yürütülmüştür. Ancak fabrikaların büyümesi ve çalışan sayısının daha da artması yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuş, personel yönetimi kavramı bu değişimler sonucu ortaya çıkmıştır (Akdemir, Demirkaya ve Uçkun, 2016, s. 22). İşçi sendikalarının, diğer etkenlerin baskıları ve çalışanların hak arayışları sonucunda, çalışanların hayatlarını kolaylaştırmak için yemekhane, dinlenme yerleri, sağlık hizmetleri gibi etkinlikler personel yönetimi kapsamında ele alınmış, bu bölümde çalışanın ücret, eğitim, sağlık ve güvenlik konularına odaklanılmıştır (Aktaş, 2015, s. 36). Personel yönetimi, işletmede çalışacakların işe alınması, işe uyumunun sağlanması, eğitimi ve denetlenmesi üzerine odaklanmıştır. Ayrıca personel yönetimi anlayışı, çalışanlardan etkin bir şekilde yararlanabilmek için deneyim, kabiliyet ve beceriler üzerine de odaklanmakta ve geleneksel yönetim anlayışını temsil etmektedir (Yörük Karakılıç, 2002, ss. 46-47). Personel yönetimi, temel olarak verimlilik, maksimum çıktı üzerine odaklanmakta, çalışanın insan olduğunu göz ardı ederek, iş odaklı hareket etmektedir (Aktaş, 2015, s. 43).

20. yüzyılın sonlarına doğru, personel yönetimi yaklaşımının yerini insan kaynakları yönetimi yaklaşımı (İKY) almıştır. İki yaklaşım arasındaki temel fark; personel yönetimi yaklaşımı işletme çıkarlarını ön planda tutarken, İKY çalışanların memnuniyetini de amaçlamaktadır. İKY, işletme için uygun işgücünü bulup, geliştirerek, süreklilik sağlamayı hedeflemektedir (Sabuncuoğlu, 2005, s. 9). İKY'de personel yönetiminden farklı olarak çalışan, bir birey olarak değerlendirilmektedir (Uslu, 2018, s. 7). Nitekim işgücüyle ilgili maliyetler, verimlilik, işgücündeki olumsuzluk belirtileri, yeni kuşakların çalışma yaşamına katılması ve küreselleşme gibi nedenlerle İKY'nin önemi artmaya başlamış, zamanla personencilik yaklaşımının yerini almıştır (Sadullah, 2015, s. 5; DeCenzo, Robbins ve Verhulst, 2017, s. 9). Bu bağlamda İKY'de temel amaç çalışandan etkin bir

şekilde organizasyon içerisinde yararlanmaktadır ve bu anlayış, işletme içerisinde yer alan bir üretim aracının değil, çalışanın yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifade ile İKY, yöneticiden çalışana kadar, işletmedeki herkese sorumluluk vermektedir (Aktaş, 2015, s. 44).

İKY kavramının “strateji” kavramı ile birlikte kullanılması ve İKY’nin stratejik yapısının incelenmeye başlanması 1980’lere dayanmaktadır. Stratejik yönetim ve insan kaynakları birleşiminden oluşan, stratejik insan kaynakları yönetimi, işletmelerin hedeflerine ulaşabilmek için insan kaynaklarının stratejik önemini vurgulamaktadır (Cingöz, 2011, s. 33). Stratejik insan kaynakları yönetimi, organizasyonların nihai hedeflerine ulaşabilmeleri için tutarlı politika ve programların uygulanması sürecidir. İKY’nin stratejik yapısı, politika ve programların geliştirilmesi ve bu geliştirilen politikaların birbiri ile uyumlu olarak organizasyonun hedefini gerçekleştirebilmesi anlamına gelmektedir (Demir, 2018, s. 71). Stratejik insan kaynakları yönetimi, örgütlerdeki misyon, vizyon, temel değerler ve kültür, çevrenin analizi konularını kapsamakta, insan kaynakları politikaları ve kararlarının örgüt stratejisine ve misyonuna göre düzenlenmesini içermektedir (DeCenzo, Robbins ve Verhulst, 2017, ss. 30-34).

Günümüz işletmeleri artan küresel rekabet, değişen pazarlar ve öngörülemez durumlarla yüz yüze gelmeye başlamıştır. Buna rağmen ihtiyaç duydukları, vasıflı çalışanları işe cezbetmek, geliştirmek ve ellerinde tutmakta her zamankinden daha fazla zorluklarla karşılaşmıştır. İKY yetenekli insanları işe alarak başarıya zemin hazırlamıştır (McCauley ve Wakefield, 2006, p. 4). Nitekim 2000’li yılların başında yaşanan finansal kriz sonucunda işletmelerin karşılaştığı güçlükler, işletmeler arası rekabetin ürün ve hizmetten öte çalışanların yetenekleri üzerinden olduğunun önemi anlaşılmıştır (Benligiray, 2007, ss. 8-9). Bu bağlamda yetenek yönetimi, işletmelerin rekabet stratejisini destekleyecek işgücü planlamasının yapılması, yetenekli çalışanların işletmeye kazandırılması, işletme içindeki performanslarının takip edilmesi, nitelikli çalışanların yeteneklerinin geliştirilmesi ve elde tutulması olarak tanımlanmaktadır (Öztürk, Başol ve Balcı, 2018, ss. 106-107; Gündüzalp ve Boydak Özan, 2019, s. 3). Bethke-Langenegger, Mahler ve Staffebach (2011) ise yetenek yönetimini, şirkete rekabet avantajı sağlama potansiyeline sahip çalışanlara odaklanan özgün bir süreç olarak betimlemektedir. Bu bağlamda yetenek yönetimi, yetenekli çalışanları etkili ve verimli bir şekilde yöneterek, şirketin uzun dönem rekabetçiliğini sağlamayı amaçlayan bir yaklaşım olarak kendini göstermektedir.

Buradan hareketle, küreselleşme, farklı kuşaklardan çalışanların emek piyasasına girmesi, farklılıklar ve teknolojik gelişmeler insan kaynağının yönetim biçimini değiştirmiştir. Başta yalnızca ücret, sağlık gibi koşulları yönetmeye çalışan personelleme anlayışı bu dönüşümlerle insan üzerinden rekabetin yönetildiği yetenek yönetimi anlayışına evrilmiştir.

2. İnsan kaynakları yönetiminin önemi ve sonuçları

İnsan kaynağı, organizasyon içerisinde yer alan üretim ve yönetim kademesini ve organizasyon dışında olup gelecekte muhtemel yararlanılabilecek işgücünü kapsamaktadır. İnsan kaynağı yönetimi de insan kaynağının organizasyona, kendine ve çevreye yararlı olacak şekilde yönetilmesidir. İnsan kaynağı yönetiminin temel amacı organizasyon içerisinde verimliliği arttırmak ve iş hayatının niteliğini yükselterek rekabet üstünlüğü elde etmektir (Sadullah, 2015, ss. 2-3). İnsan kaynağı yönetimi, insan sermayesinin oluşmasını ve organizasyonun etkinliğinin artmasını sağlayan önemli bir etkidir. Organizasyonun hedefleri doğrultusunda çalışanların desteklenmesi ve yönlendirilmesi organizasyonun rekabet avantajı edebilmesinde önemlidir (Bilgin, 2007, s. 7; Cascio, 2010, p. 5).

İnsan kaynakları yönetiminin çalışan, örgüt ve devlet için sonuçları bulunmaktadır. İnsan kaynakları yönetimine yapılan yatırımlar çalışan için iş tatmini gibi olumlu tutumlar yaratırken; örgüt için rekabet üstünlüğü, devlet için ise kayıtlı çalışmayı destekleme gibi sonuçlar üretmektedir. Bu bağlamda, insan kaynakları uygulamaları çalışanların iş tatmini ve örgütsel bağlılık gibi olumlu tutumlar geliştirmesini sağlarken, işe devamsızlık ve işten ayrılma niyeti gibi olumsuz tutumlar sergilemesinin önüne geçebilmektedir (Gürbüz, 2011, s. 400; Gürbüz ve Bekmezci, 2012, ss. 189-213; Öztürk Başol ve Demirkaya, 2017, pp. 236-237). Aynı zamanda

insan kaynakları yönetimi, örgütlerin de çıkarlarını gözetmekte ve maksimize etmeyi amaçlamaktadır. Nitekim araştırmalar, insan kaynakları uygulamalarının örgütler için karlılık, etkinlik, işveren markası kazanma ve rekabet üstünlüğü gibi sonuçları olduğunu göstermektedir (Becker ve Huselid, 1998; Ağdelen ve Erkut, 2003; Youndt ve Snell, 2004; Bhattacharya, Gibson ve Doty, 2005; Ekin, 2008; Alayoğlu, 2010). İnsan kaynakları yönetimi uygulamaları bir yandan birey ve örgütleri desteklerken, diğer yandan devlet için de pozitif sonuçlar doğurmaktadır. Buna göre insan kaynakları yönetimi uygulamaları devlet için istihdam yaratılması, ülkedeki nitelikli bireylerin nitelikli işlere yönlendirilmesi, kayıtlı çalışmanın desteklenmesi ve entelektüel sermaye yaratılması gibi alanlarda fayda sağlamaktadır (Becker ve Huselid, 1998; Youndt ve Snell, 2004).

3. İnsan kaynaklarının raporlanması

Küreselleşme, artan rekabet ve dinamik iş çevreleriyle birlikte artan fırsat ve tehditlere karşı işletmeler yenilikçi olmaya yönelmektedir (Subramaniam ve Youndt, 2005). Ayrıca bilgi çağıyla birlikte ekonomik sistemin değişerek daha çok maddi olmayan varlıklara dayalı hale gelmesiyle zeka, beceri ve bilgi maddi varlıklara kıyasla ön plana çıkmıştır (Marr, 2008). Bilgi, organizasyonun rekabet üstünlüğü sağlayabilmek ve sürdürülebilmek için önemli bir unsur konumuna dönüşmüştür. Entelektüel sermaye, organizasyonun değer yaratabilmesinin temel faktörü olmuştur (Ghosh ve Wu, 2007; Curado, Henriques ve Bontis, 2011; Wang, Sharma ve Davey, 2016). Bundan dolayı organizasyon yöneticilerinin temel görevi insan kaynakları yönetimini geliştirerek, organizasyonun entelektüel sermayesinin oluşumunu sağlamak ve buna bağlı olarak da inovasyon kapasitesini ve performansını arttırmaktır (Swart ve Kinnie, 2010). Organizasyonun inovasyon kapasitesi ile entelektüel sermaye arasında yakın ilişki olduğu genel kabul görmektedir (Subramaniam ve Youndt, 2005).

Stewart (1997), entelektüel sermayeyi, kolektif beyin gücü veya faydalı bilgi paketi sonucu elde edilen ve zenginlik yaratmak için kullanılabilen bilgi, deneyim ve entelektüel özellik ve kısacası organizasyon çalışanlarının bildiği her şeyin toplamı olarak ifade etmektedir. Bahsi geçen tanımlara göre entelektüel sermaye; bilgi, bilgi sistemleri, patent, telif hakkı ve lisans sözleşmeleri vb. maddi olmayan varlıkların toplamından meydana gelmekte ve entelektüel sermayenin temelini organizasyonun şimdiki ve gelecekteki başarısını, diğer organizasyonlara göre durumunu etkileyen bilgi, beceri ve deneyim oluşturmaktadır (Kaya, Güzel Şahin, ve Gürson, 2010, s. 154). Entelektüel sermaye organizasyonun performans ve değerinin belirlenmesinde kilit rol oynamaktadır (Giray, 2013, s. 91).

Entelektüel sermaye, organizasyonlar için değer yaratmak ve geliştirmek açısından önemli bir yere sahiptir. Artan rekabet ortamında organizasyonların varlıklarını sürdürübilmesi, kar elde edebilmesi için entelektüel sermaye ve onu yönetme yeteneği gerekmektedir (Chen, Zhu ve Xie, 2004, p. 195). Dolayısıyla organizasyonun gelecek performansı hakkında öngöründe bulunabilmek için entelektüel sermayenin ölçülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir (Aslanoğlu ve Zor, 2006, s. 156). Her organizasyonda çeşitli seviyelerde bulunan entelektüel sermayeyi (insan kaynağını) yönetebilmek için ölçülmesi diğer bir ifadeyle görünür hale getirilmesi gerekmektedir. Tam olarak görüntülenemediği takdirde tam olarak yönetilmesi de mümkün olmamaktadır (Kerimov, 2011, s. 43). Bu bağlamda organizasyondaki insan kaynağı olan entelektüel sermayenin ölçülmesi ve raporlanması şirketin gerçek değerinin ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.

Entelektüel sermayenin ölçülmesi ve işletmelerin finansal raporlarında bir varlık olarak raporlanabilmesi için farklı yaklaşımlara sahip yöntemler geliştirilmiş olmakla beraber; bu yöntemler, finansal raporlarda yer alan bilgileri güvenilirliği kaygısından dolayı raporlama uygulamalarında yer bulamamıştır. Bu kapsamda Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına bakıldığında da entelektüel sermayenin raporlanması konusuna değinilmediği; daha da ötesi, ölçüm belirsizliği nedeniyle insan kaynaklarının finansal raporlarda yer almaması gerektiği yönünde görüş belirtildiği görülmektedir. Ancak bu durum, insan kaynağının işletme için yarattığı değer varlığını ortadan kaldırmamaktadır. Bunun bilincinde olan işletmeler her ne kadar tabi oldukları muhasebe ve raporlama mevzuatı çerçevesinde insan kaynaklarını bir işletme varlığı

olarak finansal raporlarına alamasalar da, faaliyet raporlarında insan kaynaklarına ilişkin daha fazla bilgi açıklama çabası içerisine girmektedir. Mevcut çalışmanın temel tezini de ortaya koyan bu güdülenme; karlılık ve büyüme gibi hedeflerinde başarıya ulaşan ve hatta hedeflerinin üzerinde başarı elde eden işletmelerin, bu başarılarındaki insan kaynaklarının katkısını açıklamak istemesinin bir sonucudur.

4. BIST-100 şirketleri üzerine bir araştırma

4.1. Araştırmanın amacı, önemi ve hipotezleri

Mevcut araştırma İstanbul borsasında işlem gören BIST-100 şirketlerinin faaliyet raporlarında sundukları insan kaynakları aktiviteleri ile şirketlerin karlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemeyi, insan kaynakları aktivitelerinin çalışan sayısına ve sektöre göre farklılaşmasını incelemeyi hedeflemektedir.

Ulusal ve uluslararası çalışmalar incelendiğinde geniş bir literatürün oluşmadığı görülmüştür. Mevcut araştırmanın konusuyla yakından ilişkili 1 ulusal ve 3 uluslararası araştırmanın mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmalardan ilki; Öztürk, Başol ve Balcı (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmadır ve çalışmada BIST-30 şirketlerinde insan kaynakları aktiviteleri ile karlılık arasındaki ilişki incelenmiştir. Uluslararası çalışmaların ise biri Tayland'ı incelerken, diğer ikisi Nijerya'yı incelemektedir. Uluslararası çalışmalar detaylıca incelendiğinde; Syed (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın Tayland, Bangkok borsasında işlem gören firmalar arasından belirlenen 55 firmanın kurumsal özellikleriyle insan kaynakları aktiviteleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Diğer bir çalışma; Enofe, Mgbame, Otuya ve Ovie (2013) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Nijerya borsasında işlem gören finansal ve finansal olmayan kuruluşlar arasından rastgele belirlenen firmaların faaliyet raporlarında belirtilen insan kaynakları aktiviteleri ve finansal performans arasında ilişki incelenmiştir. Nijerya'yı içeren bir diğer çalışma ise Oyewo, Faboyede ve Fakile (2014) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada üretim ve finans firmalarının büyüklüğü ile insan kaynakları aktivitelerini raporlaması arasındaki ilişkinin incelendiği görülmüştür.

Mevcut araştırma Türkiye'deki durumu incelemesi bakımından uluslararası çalışmalardan farklılaşmakta, BIST-100 şirketlerini incelemesi bakımından ise Öztürk, Başol ve Balcı (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmadan farklılaşmakta ve bu açıdan yazındaki önemli bir boşluğu kapatmayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda, literatürdeki araştırmalardan hareketle aşağıdaki 5 hipotez ileri sürülmüştür:

H₁: İnsan kaynakları aktivite indeksi ile şirketlerin dönem karı arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

H₂: İnsan kaynakları aktivite indeksi ile şirketlerin aktif karlılığı arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

H₃: İnsan kaynakları aktivite indeksi ile şirketlerin özkaynak karlılığı arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

H₄: İnsan kaynakları aktivite indeksi ile çalışan sayısı arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

H₅: İnsan kaynakları aktivite indeksi şirketlerin sektörlerine göre farklılaşmaktadır.

4.2. Araştırmanın yöntemi

Mevcut araştırmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Nitel bir araştırma tekniği olan içerik analizi yöntemi, insan kaynakları aktivitelerinin belirlenmesi için kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemi ise nitel yöntem ile elde edilen verilerin karlılık ile ilişkisini, sektöre ve çalışan sayısına göre farklılaşmasını belirlemek için kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan nitel bir araştırma tekniği olan içerik analizi yöntemi, belirlenen dokümanlardaki kelime, kelime grubu, cümle, paragraf ve temaların detaylı incelenmesini ve analiz edilmesini mümkün kılan bir tekniktir

(Kümbetoğlu, 2015, s. 148; Yıldırım ve Şimşek, 2016, ss. 199-200; Baş ve Akturan, 2017, ss. 124-125).

İstanbul borsasında işlem gören BIST-100 şirketlerinin 2018 yılı faaliyet raporlarının incelenmesinde Oyewo ve diğerleri (2014) tarafından belirlenen, Öztürk ve diğerleri (2018) tarafından Türkiye’de kullanılan insan kaynakları aktiviteleri ölçeği kullanılmıştır (Örnek; çalışan sayısı bilgisine yer verilmiş mi?). Bu aktiviteler, şirketlerde uygulanan insan kaynakları aktivitelerinin ne ölçüde uygulandığını ve raporlandığını göstermektedir.

İçerik analizi sonrasında her bir şirkete ilişkin hangi insan kaynakları aktivitelerinin raporlandığı belirlenmiş ve insan kaynakları aktivite (İKA) puanları hesaplanmıştır. Puanların hesaplanması sürecinde, her bir aktivite “1” puan ile değerlendirilmiş, böylece şirketlerin İKA puanları belirlenmiştir. Bu puanlar 0 ile 30 arasında değişmektedir. Puan 0’a yaklaştığında şirketlerin insan kaynakları aktivite raporlama sayısı düşmekte, 30’a yaklaştığında ise şirketlerin insan kaynakları aktivite raporlama sayısı yükselmektedir. Diğer bir ifade ile İKA puanı azaldığında insan kaynakları uygulamalarının sınırlı olduğunu, İKA puanı arttığında ise insan kaynakları uygulamalarının zenginleştiğini söylemek yerinde olacaktır.

Araştırmada ise doğrudan şirketlerin İKA puanlarının kullanılması yerine, “İKA İndeksi” oluşturulmuş ve bu indeks değerleri kullanılmıştır (İKA İndeksi = İKA Puanı x 100 / 30). Bir örnek üzerinden İKA indeksi anlatılacak olursa; örneğin bir şirketin İKA puanı 3 ise; (İKA İndeksi = 3 x 100 / 30 = 10) İKA İndeksi % 10 olarak hesaplanmıştır.

4.3. Araştırmanın bulguları

Mevcut bölümde gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına yer verilmiştir. Bu bağlamda öncelikle, 2018 yılı faaliyet raporlarına göre; şirketlerin dönem karlarına, aktif ve özkaynak karlılıklarına, çalışan sayılarına, insan kaynakları aktivitelerine ve son olarak da sektörlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Sonrasında ise araştırma kapsamında ileri sürülen hipotezlerin sonuçlarına ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Tablo 1: Şirketlere İlişkin Bilgiler

	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Dönem Karı/Zararı*	31.077 TL	157.781	-682.911 TL	814.259 TL
Aktif Karlılık (%)	5,64	10,7575	-23,99	45,92
Özkaynak Karlılığı (%)	37,1162	241,77292	-131,55	2419,2
Çalışan Sayısı	7758,40	13644,50	2	92631
İKA	9,37	3,151	2	15
İKA İndeks	%31,23	10,50	%6,67	%50

*Dönem Karı/Zararı x 1.000

Tablo 1’de şirketlere ilişkin bilgiler gösterilmektedir. Buna göre İstanbul borsasında işlem gören BIST-100 şirketlerinin dönem karı incelendiğinde, ortalama net kar düzeyinin 31 milyon TL seviyesinde olduğu, en düşük dönem karının -628 milyon TL, en yüksek dönem karının ise 800 milyon TL’nin üzerinde olduğu görülmüştür. Şirketlerin aktif karlılık yüzdeleri incelendiğinde, ortalama aktif karlılık oranının %5,64 olduğu, en düşük aktif karlılık oranının -%23,99, en yüksek aktif karlılık oranının ise %45,92 olduğu tespit edilmiştir. Şirketlerin özkaynak karlılık oranları incelendiğinde, ortalama özkaynak karlılığının %37,11 olduğu, en düşük özkaynak karlılığının -%131 iken en yüksek özkaynak karlılığının %2419 olduğu tespit edilmiştir. Şirketlerin çalışan sayıları incelendiğinde, şirketlerde ortalama çalışan sayısı 7.758 olarak gerçekleşirken, en düşük çalışan sayısının 2, en yüksek çalışan sayısının ise 92.631 olduğu görülmüştür. Şirketlerin ortalama insan kaynakları aktivite sayısı 9 (ss: 3,15) olarak hesaplanmıştır. En düşük insan kaynakları aktivite sayısı 2, en yüksek insan kaynakları aktivite sayısı 15 olarak görülmüştür. İnsan kaynakları

aktivite sayısından yola çıkılarak oluşturulan insan kaynakları aktivite indeksi incelendiğinde, ortalama indeks değerinin %31,23, en düşük indeks değerinin %6,67, en yüksek indeks değerinin ise %50 olduğu görülmüştür. Buradan hareketle İstanbul borsasında işlem gören BIST-100 şirketlerinin insan kaynakları faaliyetlerini raporlama oranlarının oldukça düşük olduğu görülebilir.

Tablo 2: Şirketlerin Sektör Dağılımına İlişkin Bilgiler

Sektörler	Frekans	Yüzde (%)
İmalat sanayi	37	37,0
Mali kuruluşlar	37	37,0
Ulaştırma, haberleşme, otel, lokanta ve inşaat	7	7,0
Toptan ve perakende ticaret	5	5,0
Elektrik, gaz ve su	4	4,0
Eğitim, sağlık, spor ve sosyal	4	4,0
Madencilik	4	4,0
Teknoloji	2	2,0
<i>Toplam</i>	<i>100</i>	<i>100,0</i>

Tablo 2’de şirketlerin sektör dağılımlarına ilişkin bilgiler gösterilmektedir. Buna göre, şirketlerin %37’si imalat sanayi, %37’si mali kuruluşlar, %7’si ulaştırma, haberleşme, otel, lokanta ve inşaat, %5 toptan ve perakende, %4 elektrik, gaz ve su, %4 eğitim, sağlık, spor ve sosyal, %4 madencilik ve son olarak %2’si teknoloji sektöründe faaliyet göstermektedir.

Tablo 3: Değişkenlere İlişkin Normal Dağılım Analizi Sonuçları

Değişkenler	Kolmogorov-Smirnov Z	p
İKA İndeksi	1,275	0,04
Dönem Karı/Zararı	3,210	0,00
Aktif Karlılık (%)	1,256	0,04
Özkaynak Karlılığı (%)	4,339	0,00
Çalışan Sayısı	2,849	0,00

Tablo 3’te değişkenlere ilişkin normal dağılım analizi sonuçları gösterilmektedir. Buna göre, insan kaynakları aktivite indeksinden, çalışan sayısına kadar tüm değişkenlerin normal dağılım ölçütlerine uymadığı ($p < 0,05$) görülmüştür. Dolayısıyla ileri sürülen ilk 4 hipotezin test edilmesi için Spearman’s rho korelasyon testi ve son hipotezin test edilmesi için ise Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır.

Tablo 4: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

	İKA İndeksi
1. İKA İndeksi	-
2. Dönem Karı/Zararı	-,049
3. Aktif Karlılık (%)	-,069
4. Özkaynak Karlılığı (%)	-,057
5. Çalışan Sayısı	,289**

Tablo 4’te değişkenlere ilişkin korelasyon analizi sonuçları gösterilmektedir. Bu tablo, mevcut araştırma kapsamında ileri sürülen ilk 4 hipotezin test edilmesi için tasarlanmıştır. Buna göre, insan kaynakları aktivite indeksi ile şirketlerin dönem karı arasındaki ilişki incelendiğinde, bu ilişkinin istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($r: -0,049$; $p > 0,05$). Bu sonuç, H_1

hipotezinin reddedildiğini göstermiştir. Araştırmaya konu olan bir diğer ilişki ise insan kaynakları aktivite indeksi ile şirketlerin aktif karlılığı arasındaki ilişkidir. Araştırma sonuçları, iki değişken arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermiştir ($r: -0,069$; $p>0,05$). Dolayısıyla H_2 hipotezinin de reddedildiğini söylemek yerinde olacaktır. İnsan kaynakları aktivite indeksi ile özkaynak karlılığı arasında da istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir ($r: -0,057$; $p>0,05$). Buradan hareketle H_3 hipotezinin reddedildiği görülmüştür. İnsan kaynakları aktivite indeksi ile çalışan sayısı ilişkisi incelendiğinde ise iki değişken arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($r: 0,289$; $p<0,01$). Diğer bir ifade ile şirketlerin çalışan sayısının artması, insan kaynakları aktivite oranını arttırmaktadır. Dolayısıyla bu bulgudan hareketle, şirketin ölçeğinin büyümesi insan kaynaklarını kurumsal hale getirmektedir yorumu yapılabilir. Buradan hareketle H_4 hipotezinin kabul edildiği görülmektedir.

Tablo 5: *Şirketlerin Sektörlerine Göre İnsan Kaynakları Aktivite İndeksinin Farklılaşmasına İlişkin Sonuçlar*

Sektör	Ortalama	Standart sapma	Test	p
İmalat sanayi	30,45	10,45	14,49	0,53
Mali kuruluşlar	33,42	10,19		
Elektrik, gaz, su	32,50	15,24		
Teknoloji	31,66	2,35		
Eğitim, sağlık, spor, sosyal	19,16	6,87		
Toptan ve perakende ticaret	38,00	9,00		
Ulaştırma, haberleşme, otel, lokanta, inşaat	31,42	8,99		
Madencilik	20,00	4,71		

Tablo 5’te şirketlerin sektörlerine göre insan kaynakları aktivite indeksi farklılaşmasına ilişkin sonuçlar gösterilmektedir. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre, şirketlere ait insan kaynakları aktivite indeksi oranlarının şirketlerin sektörlerine göre istatistiki olarak farklılaşmadığı görülmüştür (Chi-square: 14,49; $p>0,05$). Buradan hareketle H_5 hipotezinin reddedildiği sonucuna ulaşılmıştır.

5. Sonuç ve tartışma

Mevcut araştırma İstanbul borsasında işlem gören BIST-100 şirketlerinin faaliyet raporlarında sundukları insan kaynakları aktiviteleri ile şirketlerin karlılıkları arasındaki ilişkiyi ve insan kaynakları aktivitelerinin çalışan sayısına ve sektöre göre farklılaşmasını incelemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda mevcut araştırmada, İstanbul borsasında işlem gören BIST-100 şirketlerinin 2018 yılı faaliyet raporlarındaki, Oyewo ve diğerleri (2014) tarafından belirlenen, Öztürk ve diğerleri (2018) tarafından Türkiye’de kullanılmış olan insan kaynakları aktiviteleri incelenmiştir.

Şirketlerle ilgili bilgiler incelendiğinde, şirketlerin ortalama dönem net kar düzeyinin 31 milyon TL seviyesinde olduğu, şirketlerin ortalama aktif karlılık oranının %5,64, ortalama özkaynak karlılığının ise %37,11 olduğu tespit edilmiştir. Son olarak şirketlerin çalışan sayıları incelendiğinde, şirketlerde ortalama çalışan sayısı 7.758 olduğu görülmüştür. Bu şirketlerin sektör dağılımları incelendiğinde, şirketlerin %37’si imalat sanayi, %37’si mali kuruluşlar, %7’si ulaştırma, haberleşme, otel, lokanta ve inşaat, %5 toptan ve perakende, %4 elektrik, gaz ve su, %4 eğitim, sağlık, spor ve sosyal, %4 madencilik ve son olarak %2’si teknoloji sektöründe faaliyet göstermektedir. Bahsi geçen şirketlerin insan kaynakları aktivitelerine ilişkin bilgiler değerlendirildiğinde, ortalama insan kaynakları aktivite sayısının 9, ortalama insan kaynakları aktivite indeks değerinin %31,23 olduğu görülmüştür. Buradan hareketle İstanbul borsasında işlem gören BIST-100 şirketlerinin insan kaynakları faaliyetlerini raporlama oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

İnsan kaynakları aktivite indeksi ile; şirketlerin dönem karı, aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle şirketlerin karlılık oranları ile insan kaynakları aktiviteleri arasında bir ilişki bulunmadığını söylemek yerinde olacaktır. Bu sonuca göre, 2018 yılı İstanbul borsasında işlem gören BIST-100 şirketleri için insan kaynaklarına yapılan yatırımların kara dönüşmediği ya da şirketlerdeki karın insan kaynakları aktivitelerini iyileştirmek için kullanılmadığı söylenebilir. Ayrıca, şirketlerin insan kaynakları aktivite indeksi oranlarının şirketlerin sektörlerine göre farklılaşmadığı da elde edilen bulgular arasındadır. Buradan hareketle, imalat sanayisinden mali kuruluşlara, teknoloji den ticarete kadar bahsi geçen tüm şirketlerde insan kaynakları aktiviteleri istatistiki olarak birbirine benzemektedir. Son olarak, insan kaynakları aktivite indeksi ile çalışan sayısı ilişkisi incelendiğinde ise iki değişken arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile şirketlerin çalışan sayısının artması, insan kaynakları aktivite oranını arttırmaktadır. Elde edilen sonuçtan hareketle, şirketin ölçeğinin büyümesinin insan kaynaklarını kurumsal hale getirdiği yorumu yapılabilir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, literatürdeki araştırmaların bazılarıyla örtüşmektedir. Örneğin, Öztürk, Başol ve Balcı (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırma, BIST-30 şirketleri için raporlanan insan kaynakları faaliyetleri ile finansal performans arasındaki ilişkiye odaklanmakta ve iki değişken arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Dolayısıyla mevcut araştırmanın sonuçları Öztürk, Başol ve Balcı (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçlarıyla benzemektedir. Her iki araştırma da raporlanan insan kaynakları faaliyetleri ile finansal performans arasında ilişki olmadığını dile getirmektedir. Elbette bu durum, insan kaynakları faaliyetleri ile finansal performans arasında ilişki yoktur anlamına gelmemektedir. Bu sonuç daha çok, insan kaynakları faaliyetlerinin raporlanmadığı şeklinde yorumlanmalıdır. Diğer yandan Syed (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışma, Tayland, Bangkok borsasında işlem gören 55 şirketin kurumsal özellikleriyle insan kaynakları aktiviteleri arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır ve araştırma sonuçları, şirkette çalışan sayısı ile insan kaynakları aktiviteleri arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Oyewo, Faboyede ve Fakile (2014) tarafından Nijerya'yı içeren çalışmada da benzer bir bulguya ulaşılmıştır. Buna göre şirket büyüklüğü ile insan kaynakları aktivitelerinin raporlanması arasında pozitif bir ilişki vardır.

Bazı araştırmaların sonuçları ise mevcut araştırma sonuçlarıyla örtüşmemektedir. Buna göre, Syed (2009) ve Enofe, vd. (2013); Oyewo, Faboyede ve Fakile (2014)) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçları, insan kaynakları aktiviteleri ve kar arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve finansal kuruluşlarda insan kaynakları aktivite raporlanma durumunun finansal olmayanlara oranla daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Tüm bulgulardan hareketle, finansal raporlama standartları gibi uluslararası geçerliliği olan raporlama biçimlerinin insan kaynakları için de geliştirilmesi, hem şirketlerin beşeri sermaye değerlerinin raporlanmasını kolaylaştıracak hem de insan kaynakları değerinin finansal performans üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla kullanılabilir. Ayrıca bu standartlar, ülkelerin beşeri sermaye değerlerinin karşılaştırılmasına imkan verebilecektir. Son olarak da standartlaştırılmış insan kaynakları raporlamaları potansiyel nitelikli çalışanlar için "beşeri sermaye değeri kuvvetli şirketler" ile ilgili bir yol haritası ortaya koyabilecektir. Tüm öneriler bir arada değerlendirildiğinde, insan kaynakları faaliyetlerine raporlama standartlarının getirilmesi; bireylere, şirketlere, uluslararası kuruluşlara ve devletlere insan kaynağının niteliğini belirleme ve karşılaştırma fırsatı sunabilecektir.

Unutulmamalıdır ki, bu sonuçlar İstanbul borsasında işlem gören BIST-100 şirketlerinin 2018 yılı faaliyet raporları temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla farklı şirketler ve yıllar için farklı sonuçların elde edilebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca son yıllardaki ekonomik krizin varlığı nedeniyle finansal göstergelerin ve insan kaynakları aktivitelerinin sayısının ve oranının düştüğü de unutulmamalıdır. Son olarak şirketlerin insan kaynakları faaliyetlerini raporlama zorunluluğunun olmamasının bu sonuçlar üzerinde etkili olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Gelecekteki araştırmacılar için konunun kültürlerarası (örneğin; ABD, İngiltere, Almanya ile Türkiye) karşılaştırmasının yapılması yazındaki önemli bir boşluğu kapatabilir. Ayrıca, faaliyet raporları yerine bu şirketlerin insan kaynakları yönetimi birimleriyle derinlemesine mülakat yöntemi ile görüşmelerin yapılması ve karşılaştırmaların bu veriler üzerinden gerçekleştirilmesi de yazındaki önemli bir boşluğu kapatabilir. Son olarak da ulusal yazında insan kaynakları faaliyetlerinin raporlanmasına ilişkin standartlaştırma çalışmalarının yapılmadığı görülmüştür. Bu bağlamda insan kaynakları faaliyetlerinin raporlanmasına ilişkin standartlaştırma çalışmalarının gerçekleştirilmesi bir yandan şirketlere ve bireylere diğer yandan uluslararası yatırımcılara ve devletlere önemli faydalar sağlayabilecek ayrıca standart formlar üzerinden karşılaştırma imkanı sunabilecektir.

KAYNAKÇA

- Ağdelen, Z. ve Erkut, H. (2003). “İnsan Kaynakları Yönetiminin Firma Finansal Performansı Üzerindeki Etkisi”. *İTÜ Dergisi*, 2(4): 65-74.
- Akdemir, A., Demirkaya, H. ve Uçkun, G. (2016). “İnsan Kaynakları Yönetiminin Kavramsal ve Kronolojik Temelleri”. *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Ed. A. Akdemir ve H. Demirkaya, Ankara: Orion Kitabevi.
- Aktaş, Y. (2015). “İnsan Kaynakları Yönetimi’ne Giriş”. *Bir Bakışta İnsan Kaynakları Yönetimi*. der. Y. Aktaş ve E. Cesur, Bursa: Dora Basım-Yayın.
- Alayoğlu, N. (2010). “Rekabet Üstünlüğü Sağlamada İnsan Kaynakları ve Rekabet Stratejileri Uyumunun Önemi”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17): 27-49.
- Aslanoğlu, S. ve Zor, İ. (2006). “Bilgi Varlıklarının Değerlemesi: Entelektüel Sermaye Ölçüm ve Değerleme Modelleri; Karşılaştırmalı Bir Analiz”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 29: 152-165.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2017). *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayınları.
- Becker, B. ve Huselid, M. (1998). “High Performance Work Systems and Firm Performance: A Synthesis of Research and Managerial Implications”. *Research in Personnel and Human Resource Management*, 16: 53-101.
- Benligiray, S. (2007). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Bethke-Langenegger, P., Mahler, P. ve Staffelbach, B. (2011). “Effectiveness of Talent Management Strategies”. *European Journal International Management*, 5(5): 524-539.
- Bhattacharya, M., Gibson, D. E. ve Doty, D. H. (2005). “The Effects of Flexibility in Employee Skills, Employee Behaviors, and Human Resource Practices on Firm Performance”. *Journal of Management*, 31(4): 622-640.
- Bilgin, L. (2007). “İnsan Kaynakları Yönetimi ve Örgütlenmesi”, *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Ed. R. Geylan, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 902.
- Cascio W. F. (2010). *Managing Human Resources*. New York: McGraw-Hill /Irwin.
- Chen, J., Zhu, Z. ve Yuan Xie, H. (2004). “Measuring Intellectual Capital: A New Model and Empirical Study”. *Journal of Intellectual Capital*, 5(1): 195-212.
- Cingöz, A. (2011). *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin Örgütsel Performans ve İç Girişimcilik (Girişimsel Performans) Üzerindeki Etkileri: Kayseri İmalat Sanayinde Bir Araştırma*. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri.
- Curado, C., Henriques, L. ve Bontis, N. (2011). “Intellectual Capital Disclosure Payback”, *Management Decision*, 49(7): 1080-1098.
- DeCenzo, D. A., Robbins, S. P., Verhulst, S. L. (2017). *İnsan Kaynakları Yönetiminin Temelleri*. Çeviren: Canan Çetin, M. Lütfi Arslan. Ankara: Nobel Yayınları.
- Demir, B. (2018). “A Research on the Effects of R&D Based Innovation Activities and Strategic Human Resource Management on Sustainable Competitive Advantage”. *Social Sciences Research Journal*, 7(2): 68-81.
- Ekin, F. (2008). “Kamu Personel Yönetiminden İnsan Kaynakları Uygulamasına Geçişin Çalışanların Verimliliğine Etkisi”. *Maliye Dergisi*, 155(Temmuz-Aralık): 175-185.

- Enofe, A.O., Mgbame, C., Otuya, S., Ovie, C. (2013). "Human Resources Accounting Disclosures in Nigeria Quoted Firms". *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(13): 7-12.
- Ghosh, D. ve Wu, A. (2007). "Intellectual Capital and Capital Markets: Additional Evidence". *Journal of Intellectual Capital*, 8(2): 216-235.
- Giray, G. (2013). *Entelektüel Sermayenin Finansal Tablolarda Raporlanmasına İlişkin Yaklaşımlar ve Değerlendirilmesi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Gündüzalp, S. ve Boydak Özcan, M. (2019). "Akademisyenlerin Yetenek Yönetimi Algısı". *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2): 1-14.
- Gürbüz, S. (2011). "Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin Örgütsel Bağlılığa ve İş Tatminine Etkisi: İnsan Kaynakları Yöneticileri Üzerinde Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2): 397-418.
- Gürbüz, S. ve Bekmezci, M. (2012). "İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Bilgi İşçilerinin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Duygusal Bağlılığın Aracılık ve Düzenleyicilik Rolü", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 41(2): 189-213.
- Kaya, F. B., Güzel Şahin, G. ve Gürson, P. (2010). "Intellectual Capital in Organizations", *Problems and Perspectives in Management*, 8(1): 153-160.
- Kerimov, R. (2011). *Entelektüel Sermayenin Ölçülmesi, Raporlanması ve İşletme Performansına Etkisi: Örnek Bir Uygulama*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, Ankara.
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınevi.
- Marr, B. (2008). "Disclosing the Invisible: Publishing Intellectual Capital Statements". *CMA Management*, 82(5): 35-39.
- McCauley, C. ve Wakefield, M. (2006). "Talent Management in the 21st Century: Help Your Company Find, Develop and Keep its Strongest Workers", *The Journal for Quality and Participation*, 29(4): 4-39.
- Oyewo, B. M., Faboyede, O. S. ve Fakile, A. S. (2014). "Human Resource Management and Accounting as Strategies for Achieving Global Competitiveness and Vision 2020 in Nigeria". *Journal of South African Business Research*, (2014): 1-12.
- Öztürk Başol, R., Demirkaya, H. (2017). "The Relationship between Managerial Satisfaction and Job Turnover Intention: The Mediating Role of Job Satisfaction". *Management*, 12(3): 235-248.
- Öztürk, E., Başol, O. ve Balcı, B. (2018). "İnsan Kaynakları Aktiviteleri ve Karlılık Arasındaki İlişinin İncelenmesi: BIST-30 Şirketleri Üzerine Bir Araştırma". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33: 105-114.
- Sabuncuoğlu, Z. (2005). *İnsan Kaynakları Yönetimi (Uygulamalı)*. Bursa: Alfa Aktüel Basım.
- Sadullah, Ö. (2015). "İnsan Kaynakları Yönetimine Giriş: İnsan Kaynakları Yönetiminin Tanımı, Önemi ve Çevresel Faktörler", *İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Stewart, T. A. (1991). "Brainpower". *Fortune*, 123(11): 42-60.
- Subramaniam, M. ve Youndt, M. A. (2005). "The Influence of Intellectual Capital on the Types of Innovative Capabilities". *Academy of Management Journal*, 48(3): 450-463.

- Swart, J. ve Kinnie, N. (2010). “Organisational Learning, Knowledge Assets and HR Practices in Professional Service Firms”. *Human Resource Management Journal*, 20(1): 64-79.
- Syed, A. M. (2009). “Human Resource Accounting Disclosure of Bangladeshi Companies and Its Association with Corporate Characteristics”. *BRAC University Journal*, 6(1): 35-43.
- Uslu, M. E. (2018). İnsan Kaynakları Yönetiminde Performans Ölçümünün Demografik Faktörlerle İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Wang, Q, Sharma, U. ve Davey, H. (2016). “Intellectual Capital Disclosure by Chinese and Indian Information Technology Companies: A Comparative Analysis”. *Journal of Intellectual Capital*, 17(3): 507-529.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Youndt, M. A. ve Snell, S. A. (2004). “Human Resource Configurations, Intellectual Capital, and Organizational Performance”. *Journal of Managerial Issues*, 16(3): 337-360.
- Yörük Karakılıç, N. (2002). *Şirket Birleşmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.

THE EFFECT OF DEMOCRATIZATION PROCESS ON ECONOMIC AGRICULTURE IN TURKISH POLITICAL LIFE (1950-1960)

Hasan Acar¹

Abstract

The Democratic Party rule (1950-1960) is considered one of the important periods in Turkish political life. After the establishment of the Republic of Turkey, 27 years of one-party rule period, the result of the elections held on 14 May 1950, it has ended. Adnan Menderes's Democratic Party in this period in the presidency, Turkey's NATO entry and the application of the European Economic Community, has been realized. Besides, domestic political developments attracted attention during the period. The Democratic Party's ruling period has attracted attention with its economic policies as well as political developments. After the Second World War, 80% of the population lived in agricultural areas in the Anatolian geography. The world order and democratization efforts that were established after the war-affected Turkish political and economic life. During this period, Marshall's aid by the USA had an impact on economic, social and political fields. In the light of this information, this article aims to reveal the effects of the economic policies followed by the Democratic Party, which won the first multi-party elections of Turkish political life, in the ruling period. Thus, the level of success and the results of the economic approach after the democratization process were discussed.

Keywords: Turkish Political Life, Democratic Party, Multi-Party Political Life, Adnan Menderes, Agricultural Policy.

TÜRK SİYASAL HAYATINDA DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNİN İKTİSADİ TARIMA ETKİSİ (1950-1960)

Öz

Demokrat Parti iktidarı dönemi (1950-1960), Türk siyasi hayatında önemli dönemlerden biri olarak kabul edilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra 27 yıl süren tek parti iktidarı dönemi, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler sonucu sona ermiştir. Demokrat Parti'nin Adnan Menderes başkanlığındaki bu dönem içerisinde, Türkiye'nin NATO'ya girmesi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurusu gerçekleşmiştir. Bunun yanında, iç siyasi gelişmeler dönem içerisinde dikkat çekmiştir. Demokrat Parti iktidarı dönemi, siyasi gelişmelerin yanında ekonomi politikalarıyla da dikkat çekmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Anadolu coğrafyasında, halkın %80'i tarım alanlarında yaşam sürmüştür. Savaş sonrasında yeni kurulan dünya düzeni ve demokratikleşme çabaları, Türk siyasi ve iktisadi hayatını etkilemiştir. Bu dönem içerisinde ABD tarafından yapılan Marshall yardımı, iktisadi, sosyal ve siyasi alanlarda etki sağlamıştır. Bu makale, bahsedilen bu bilgiler ışığında, Türk siyasi hayatının ilk çok partili seçimlerini kazanan Demokrat Parti'nin, iktidar döneminde izlediği iktisadi politikaların, tarım sektörüne olan etkilerini ortaya koyma amacındadır. Böylelikle, demokratikleşme süreci sonrasındaki ekonomik yaklaşımın ne düzeyde başarılı olduğu ve sonuçlarının ne olduğu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Siyasal Hayatı, Demokrat Parti, Çok Partili Siyasi Hayat, Adnan Menderes, Tarım Politikaları.

¹ Ph.D., Gendarmerie and Coast Guard Academy, hasanacar.uludag@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8956-7836.

Geliş Tarihi (Received): 16.05.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 17.06.2020

Atıf/Citation: Acar, H. (2020). The effect of democratization process on economic agriculture in Turkish political life (1950-1960). *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 72-82.

Introduction

Transition to a multi-party experiment, which is an indicator of democracy started in the Second Constitutional Era in Turkey. In this process, many parties with different structures and ideas were established and engaged in activities. The multi-party period has not ended for a long time and ended with the oppressive practices of the Committee of Union and Progress. In the founding years of the Republic of Turkey, Mustafa Kemal Atatürk and his supporters have been a multi-party political life trial. The Progressive Republican Party founded in 1925 and the Liberal Republican Party established in 1930 revealed the social events of the period and the opinion that the public was not ready for this process, and the parties in question were closed. Attempts to transition to multi-party life have been unsuccessful. At the beginning of this group, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan and Adnan Menderes came to the fore. In the new world order that emerged after the end of the Second World War, the transition to multi-party political life has become essential.

This period, the deputies who opposed the land reform regulation that İsmet İnönü insisted, would be the first opposition movement. The “Law On Giving Land to Farmer (1945)” meant taking the land from large landowners and distributing it to the peasants without land. Those who have great land among parliamentary deputies strongly opposed this situation (İnce, 2008: 21).

The process of leaving the Republican People's Party (RPP) started with the declaration of “Proposal of the Four” signed by Fuat Köprülü, Celal Bayar, Adnan Menderes and Refik Koraltan. This group followed a very harsh opposition by taking the floor during the discussions on the “Law On Giving Land to Farmer (1945)” and voted against the law (Albayrak, 2004: 44). This development within the RPP meant the acceleration of the separation process. Also, İsmet İnönü gave statements that the people's will improve and that steps could be taken in this direction in the life of democracy.

RPP opponents argued in their memorandum to the RPP Assembly Group on June 7, 1945, that the pressure environment should be lifted before this process was extended. The constitutional freedoms should be recognized, that a multi-party political life should be implemented and the government should be auditable (Şahin & Tunç, 2015: 34). “Law On Giving Land to Farmer (1945)” did not receive the expected attention in essence, but led to the discussion of the internal dynamics of the RPP. The disagreement at this point led to a review of the current system.

Adnan Menderes and Fuat Köprülü, two of the four, passed to the opposition after a while, after the “Proposal of the Four” was put down to vote on June 12, 1945. In the face of the attitude followed, the party management convened and the decision to issue was issued for Adnan Menderes and Fuat Köprülü on September 21, 1945 (Uran, 1959: 435). Following the process, Celal Bayar resigned from his post as a deputy on September 28, 1945. After these developments, the opposition's predictions that the party will establish in this process ended with the establishment of the Democratic Party (DP) on January 7, 1946 (Kırman, 2006: 69). Having completed its organization, the Democratic Party met on February 2, 1946 in Samsun under the leadership of Avni Özüdoğru. The organization process, which lasted about two years in various provinces of Anatolia, started in this way (Yücel, 2001). One of the issues that the DP insisted on was the neutrality of the administration and the separation of the presidency and the party presidency.

After the Second World War, as a result of the atmosphere of democracy, the National Development Party was founded in 1945, and later the Democratic Party (1956), which would play an active role in Turkish political life (Akandere, 1998: 29). After the process, the political conflict was slowly forming. While the opposition was loading to the RPP administration, the statement that the 1947 elections were taken to 1946 enabled the DP, whose organization was not completed, to enter the elections (Atay, April 27, 1946). Thus, the first multi-party election in the history of Turkish political life was took place. Although the Democratic Party did not see

the expected interest in these elections, it had the right to represent with 61 deputies and started hoping for the next election. The candidate-based block system, which was implemented for the first time, caused the Democratic Party to raise its objections against the election system until the new elections. Upon these developments, the new election draft was started to be discussed in the parliament in February 1950. With the decision taken on February 16, 1950, the new election draft was adopted. Politicians and the public have shown great interest in this new electoral system, which they are not accustomed to. Democratic Party, which entered with the slogan: "Enough, nation speaks!", won the election against the Republican People's Party. This election is the beginning of a new historical period in Turkish political life (Gologlu, 2013: 271).

1. Agricultural policy in the Democratic Party Government period

The Democratic Party witnessed an unexpected war in the world a month after Prime Minister Adnan Menderes Government took office and the Korean War started on June 25, 1950. With the war, prices of raw materials and agricultural products had increased rapidly in the international markets. These unexpected conditions have caused the Menderes Government to take measures to increase production in the field of agriculture. Then, the government put forward three basic economic goals: prioritizing agriculture, acting under the leadership of the private sector in industrialization and minimizing state intervention in foreign economic relations (Tokgöz, 2010: 330-332).

Regarding the priority in agriculture, Adnan Menderes and his team took measures to satisfy the peasant people who brought them to power. Grain production was supported in Anatolian soil. The crop produced by the farmer was bought at a price above the market. The "Turkish Grain Board" was harming and the office was borrowing causing inflation. In this process, by giving importance to industrialization in agriculture, a tractor was supplied to the farmer from an external source. Agriculture was supported by cheap credit and low tax practices.

Looking at the developments in the Democratic Party's development policy, agriculture has been the most important area. The first targets were the policy to be followed for the development of agriculture, the only working area of the villagers and peasants, which constituted 80 percent of the country at that time. Adnan Menderes started to draw the lines of agricultural policy: "We will reconsider the agricultural credit case, agricultural tools, the fight against disease and pests, the issues of improving good seeds, the remedies for advancing the agricultural technique by acting with a view that puts agriculture at the forefront." (Dikilitaş, 2007: 245-247). Also in the first government program expressed that the importance would be given to agriculture in economic development programs: "We will never ignore that agriculture is the basis of our economic structure." (Yılmaz, 2012: 52-54). In the 54th article of the Democratic Party's Government program was stated as: "Since agricultural development constitutes the largest source of agricultural national income and 80 percent of our population is spent with agriculture, there is no doubt that agricultural development will be the basis of the development of the country. For this reason, we consider it imperative that the state efforts are gathered in the target of "buying abundant, good and cheap crops from the soil" (Yılmaz, 2012: 60-62). When we look at the statements made by the government, we see that overall agriculture is given priority and efforts are being made to expand its efforts in this direction.

2. Agricultural policy of the Menderes Government within the framework of the Marshall Plan

In the 1950-1960 period, it was aimed to industrialize with the emphasis on the private sector, and thanks to the assistance under the Marshall Plan received from the United States, it is seen that the development and mechanization of agriculture started. As the boundaries of the arable land started to expand, the development in agriculture started to increase with the improvement of the climatic conditions. The Democratic Party Government wanted to try to narrow the state's place in economic life by criticizing statism and the state's intervention in economic life. It paved

the way for private sectors to use more loans to move from the statist economy to the liberal economy (Şahin & Tunç, 2015: 105). As can be seen, in this period, the state support was tried to be put in the background a little bit compared to previous periods and the economy started to be revived with the private sector movements.

The Democratic Party during the agricultural sector with the help of the Marshall Plan, including agricultural vehicles and tractors, had begun to make a significant breakthrough with the introduction of Turkey (Cinar, 2018: 26). However, the aid provided for Turkey's need for space under the plan began to be used in areas where the US wants too. Most of the aid was provided for use in agricultural machinery and road construction. For the first fifteen months of the Marshall Plan, it was envisaged to provide \$ 58.900.000 aid in the form of tools and electrical equipment to be used in agriculture and mining (Erhan, 2012: 541-543).

During the Republican People's Party Government, the number of tractors under the Marshall Plan was 1756. In the Democratic party period, it exceeded 16 thousand in 1950 and 40 thousand in 1955. The Menderes Government accelerated the mechanization of agriculture and greatly increased tractor imports with favorable outsourced resources. This rapid mechanization gave rise to excess labor in agriculture and these unemployed were forced to migrate to big cities. This time, the land-rich ones started to flock to the big cities and started to buy land, buildings and workplaces in the cities. The wealth of the land started to form after the wealthy (Tokgöz 2010: 331-333).

In addition to the positive effects of rapid mechanization, some negative effects also put the state in a difficult situation (Şahin & Tunç, 2015: 117). With the mechanization, cultivated areas started to expand, leading to increased production. Agriculture started to open up to the markets and migration from village to city was also intensely engaged. When the hidden unemployment in agriculture turned into open unemployment, distorted urbanization occurred in the cities (Şahin & Tunç, 2015: 106-107). The utilization of loans from agriculture with Marshall Assistance for machinery purchase also revealed an important demand power especially for the tractor (Doğruel, 1993: 38-40). In this way, with the increase in demand for tractors, it has increased the cultivated areas and expanded the yield in the unit area. Thus, the need for human and animal power started to decrease.

With mechanization in agriculture, the technical knowledge capacity of the villager could not be improved. Tractor use could not be increased to increase efficiency. For this reason, the machines that entered agriculture could not be used effectively, most of them were out of use. If the technical capacity was increased within the scope of these machine purchases, the efficiency would be higher (Şahin & Tunç, 2015: 120). Secondly, the prices of agricultural and mineral raw materials started to rise in the economic field in the world politics created by the Korean War. The increase in agricultural production and export revenues also caused the economy to revive with domestic demands and the expansion of investments. On the one hand, the development of agriculture shows development or collapse depending on the climatic conditions. The good climatic conditions in 1950-1953 caused an increase in agricultural production.

Table 1: Sectoral Distribution of Employment (%) (Şahin & Tunç, 2015: 113)

Years	Agriculture	Industry	Services	Unknown
1950	85,7	7,4	6,9	-
1960	74,9	9,6	10,3	5,2

In the manufacturing sector, agriculture in Turkey, as shown in the figure above, which ranks first. In this case, the foreground emerges as an indicator of the importance given to agriculture. This rapid mechanization and opening to the market incidents in agriculture within the

framework of the Marshall Plan revived the domestic market. It also led to the start of an awakening that went well in agriculture.

In agriculture, mechanization has been largely due to foreign aid provided by the USA. US support for Turkey given the increase in the mandatory retention of tractors number for agriculture that helps in the frame, and as a result of his influences it has led to the increase of production and cultivated area (Sbarounis, 1951: 78).

Crop production in agriculture started to increase at high rates until 1953 within favorable climatic conditions (Şahin & Tunç, 2015: 118). With the opportunities provided, the most significant increase was seen in wheat production. Adnan Menderes said in his speech about the wheat prices in the parliament speech: "It is in memory that, in the first years of the war, when all the prices are rising, the wheat preparation is under heavy pressures to keep wheat prices forced by around ten cents by saying the so-called price withholding policy. The government of Şükrü Saraçoğlu had released wheat prices without any precautions this time, and the prices had increased from fifteen to fifty kurus in a month or two." (Boots, 2007: 532-533).

Between 1950 and 1960, mechanization in the developments made in agriculture and the introduction of modern methods, increasing the cultivated areas and ensuring the increase in yields allowed the agricultural production to grow. Agriculture reached more markets and the welfare level of the villagers started to improve. However, in addition to this improvement, the increasing employment deficit with mechanization forced immigration from the village to the city and caused the increase of the population in the cities and many problems such as unemployment. In this period, an economy based on climate has developed in agriculture. Change due to climate conditions caused a visible situation (Kayırhan, 1995: 63-66). In addition, the Marshall Plan, spare parts for tractors imported from the United States as provided for within the US, there was indirect assistance to Turkey as it has taken back. The income obtained from all machines sold in the US was sending military aid to Turkey.

Within the framework of the developed economies of the US and the policies pursued in this area, Turkey has taken back his assistance as most of the profit as examples. The need to focus on here is highly regarded as too hasty in the agricultural policy pursued by Turkey. These developments, which were carried out without creating a detailed plan, made the country economically difficult in the following processes. Turkey against the US in fact, it could use in areas where it wants to take credit could reach a level economically more prosperous. On the opposition side regarding the excess of tractors purchased, Adnan Menderes brought many criticisms to the government. Prime Minister Adnan Menderes responded to these criticisms as follows: "Turkey has become today tractor cemetery. No, guys, don't be afraid of that. In 1945, there were 11 thousand transport vehicles in the country. Today, at the end of 1952, 45-50 thousand entered the army. If you calculate 25-30 thousand, there are 80 thousand transport vehicles. Turkish peasant friends know how to use the tractor. I think what will be astounded is that the Turkish peasants used the agricultural tools entering the country." (Çizmeli, 2007: 538).

To summarize the Marshall Plan of the United States, as a result of Turkey's imposed economic policy was to give priority to the basic elements of agriculture. Marshall Plan with Turkey, which suffered massive destruction during the war had become Europe's food and raw materials warehouse. The Democratic Party, as the victim of this policy, accepted the plan as a rule. As a result, Ziraat Bank caused the expansion of its loans to the public and caused the country to have a significant impact on inflation (Çavdar, 2003: 390).

3. Development of agriculture policies in the Democratic Party period

Increasing the use of capital in agriculture during the Democratic Party period may be among the innovations. However, agricultural investments for mechanization have the biggest share among them. The crises that emerged after 1956 started to slow down these developments. The emergence of foreign capital caused this slowdown. Along with the climatic conditions,

fertilization, spraying and irrigation opportunities were provided, thus increasing the productivity (Şahin & Tunç, 2015: 118).

In this period, agriculture was tried to be supported by the expansion of base prices and support purchases policy. On the one hand, the number of products has been increased within the framework of support purchases, while high base prices have been applied to the products purchased. The Turkish Grain Board chose to leave a price profit to the producer while determining the price of the products it purchases. When the prices paid by the institution are above normal export prices, the institutions have mostly lost. Treasury was used to cover these losses. This is one of the main causes of inflation towards the end of the period (Şahin & Tunç, 2015: 120). The Democratic Party Government has relied on this difficulty for a certain time by forcing its economy with the developments in agricultural policy in order to ensure the welfare of the people. However, it was unable to withstand this difficulty and succumbed to inflation.

In the determination of base prices in agriculture, some products caused the production to shift to other lands as a result of excessive expansion in the production areas. This situation led to the expansion of vegetative production against pastures and livestock, causing other lands to be opened for production, lower average yields and higher costs (Tören, 2007: 7). Another negative aspect of the base price determination is that it causes great distortions on income distributions. Along with the base prices, there was an income transfer to agriculture. The distribution of the transferred income is determined by the size of the business and the ratio of the product marketed in each business size to the production. The market rate of the product is higher in large enterprises and the rate of self-consumption is higher in subsistence agricultural enterprises. It also caused the uneven distribution of land existing in the sector (Yurtoğlu, 2014: 46). This situation caused inequality in income distribution, and since Democrat Party could not make any improvement in tax policies, it caused difficulties in the following years (Şahin & Tunç, 2015: 120).

The Menderes government has accelerated the process of cooperatives to accelerate the developments further and started to focus on the establishment of factories where products can be processed. Accordingly, he laid the foundations of the Adapazarı Sugar Factory in 1952 and made the tender for the construction of Amasya, Kütahya and Konya Sugar Factories (Çakıcı, 2013: 81).

Prime Minister Adnan Menderes, summed up the agriculture wheat policy as follows: "the basis of the national economic structure, such as Turkey farmer and in a country which constitutes the villagers, what trade expands agriculture unless there is serious and genuine development, what the industry is established, nor regains domestic prosperity. Turkey still says that it is larger than 60 percent of the cultivated area compared to 1950 is enough to give an idea about the progress achieved. In addition, our agricultural products were diversified and the characteristics of our crops were improved. When we came to power in 1950, the advice that cheapness could only be made with the prices of our crops began to fall from all sides. It was the beginning of June of 1950, it was necessary to determine the grain prices immediately. Relevant departments of the Ministry of Commerce offered and recommended reducing the wheat price by five cents per kilo for the 1950-1951 crop year. Indeed, however, our agriculture is appreciated that it is taken forward that the peasants and farmers, who make up 80 percent of our population, will increase their purchasing power and thousands of results the power to spend. This situation will activate the domestic market, the traders, tradesmen and the people of the city will benefit from this considerably." (Çizmeli, 2007: 535)

Adnan Menderes stated that because the production in the villages depends on the soil. The soil would be at the best level in terms of seeds, fertilizer, machinery and irrigation, and that these programs would be supported by the Ziraat Bank, and that they would provide interest loans through the Ziraat Bank (Çakıcı, 2013: 82). During the Democratic Party government, low-interest credit to farmers, declared low taxes between 1951-1953, favorable climate conditions to

agriculture and there have been developments that increased the welfare of the Turkish farmers, such as the export prices of agricultural products due to the Korean War (Pamuk & Toprak, 1988: 70-71).

Table 2: *Wheat Production by Years (Çizmeli, 2007: 540)*

Years	Wheat Production (Ton)	Office Price (Penny)	Wheat Cultivated Field (Hectare)	Yield Ton Per	Grain Cultivated Area (Hectares)
1935	2.521.000	3	3.429.000	0,73	6.404.071
1936	3.853.000	3	3.530.000	1,09	6.777.005
1937	3.693.000	3	3.303.000	1,11	6.397.949
1938	4.278.000	4	3.830.000	1,11	7.314.145
1939	4.191.000	4	4.021.000	1,04	7.663.852
1940	4.067.000	3	4.381.000	0,92	8.198.898
1941	3.483.000	8	4.394.000	0,79	8.173.354
1942	4.263.000	21	4.369.000	0,97	8.124.064
1943	3.509.000	31	3.502.000	1,00	6.613.439
1944	3.148.000	19	3.704.000	0,84	6.974.685
1945	2.189.000	21	3.742.000	0,58	6.893.883
1946	3.548.000	17	3.830.000	0,92	7.193.263
1947	3.245.000	17	4.176.000	0,77	7.691.092
1948	4.867.000	19	4.538.000	1,07	8.070.816
1949	2.515.000	28	4.007.000	0,62	7.525.340
1950	3.871.000	18	4.477.000	0,86	8.244.182
1951	6.600.000	18	4.789.000	1,37	8.804.700
1952	5.447.000	19	5.400.000	1,00	9.868.000
1953	8.000.000	22	6.410.000	1,24	11.077.206
1954	4.900.000	26	6.405.000	0,76	11.271.300
1955	6.900.000	26	7.060.000	0,97	12.078.900
1956	6.400.000	30	7.335.000	0,87	12.370.200
1957	8.300.000	38	7.157.000	1,15	12.207.000
1958	8.550.000	36	7.450.000	1,14	12.545.500
1959	7.852.000	43	7.535.000	1,04	12.687.400
1960	8.450.000	49	7.700.000	1,09	12.945.000

As seen in the table above, there is a significant increase in wheat production during the period when the Democratic Party government remained in power. However, the cultivated areas were expanding with the tractors purchased within the Marshall Plan.

Since 1954, with the unfavorable weather conditions, it caused a decrease in agricultural production and deterioration of the economy's internal and external balances based on agriculture. The country had become importing some agricultural products that it exported. The foreign trade deficit started to grow increasingly. Thus, the Menderes government decided to change the strategy to give priority to industry instead of agriculture (Tokgöz, 2009: 331-333).

4. Fluctuations in the economy of the Menderes Government and 1958 stability decisions

Disruptions in the balance of payments since 1954 the economic crisis in 1958 has become inevitable due to the contraction in the real sector (Kazgan, 1999: 101-102). American aid was seen as the only way out of resolving the economic troubles that shook the political reputation of the government. As soon as possible Prime Minister Adnan Menderes started to apply to the US authorities frequently. On the other hand, Menderes tried to borrow more from the IMF (International Monetary Fund) that Turkey joined in 1947. It was stated that this figure, which was \$ 495.848.000 in American aid in 1954, increased to \$ 601.025.000 in June 1955, and that military aid was excluded from this figure (Evsile, 2018: 66).

Foreign borrowing was gradually increasing, and there were fierce debates between the government and the opposition. In 1998, it was announced that the military aid received from the US by the Foreign Minister was \$ 1,7 million. The opposition party argued that the ruling government did not use the aid received productively and therefore failed. Celal Bayar would explain to the aid that first asked for 300 million dollars in 1954 and that no result had been achieved. When the Democratic Party government realized that the drowning economy could not be saved, it requested that they were guided by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). They were a member of and that technical and financial aid should be provided. These demands to Turkey on a 'stabilization package' was available. This included reducing the value of the Turkish lira and applying the premium according to the type of export goods to be switched to the 'currency exchange' system. Understanding that he could not get additional assistance and credit from Western European countries, especially the United States. The Menderes Government started to trade with Eastern Bloc countries by barter. Afterward, a total of 359 million dollars foreign aid was provided from the USA, World Bank, IMF and European Payments Union (Erhan, 2012: 559). Towards the end of the period, the country had a total foreign debt of 1 billion dollars (Tokgöz, 2009: 333).

Inflation has increased steadily so that import-oriented trade and aid implemented during the Democratic Party period cannot be used efficiently. International financial institutions in assessing the economic conditions of Turkey has demanded that the devaluation made. The Democratic Party, on the other hand, has planned to implement the National Protection Law. The decisions taken will not prevent inflation. International financial companies were making statements that the situation was getting worse. The USA predicted that if a program was not made, the economy would collapse.

As a result of the negative weather in the economy, the Democratic Party has put into force the stabilization program on August 4, 1958. Decisions were taken in the stability program to balance the internal trade. An agreement with the IMF was reached in August 1958. He defended the necessity of the program by the Minister of Finance Hasan Polatkan. It is possible to summarize the 1995 decisions as follows:

- The value of the Turkish currency will be reduced against the dollar
- Money supply will be brought under control, emission and credit volume will be narrowed
- Import and export system will be rearranged
- Budget will be balanced and expenditures will be reduced,
- Short-term projects will be initiated in investments

It was observed that the decisions did not prevent inflation in the domestic market, but on the contrary, inflation increased gradually. This process caused an increase in foreign trade and loans. The period of 1950-1960 was a period of unplanned and unbalanced growth. Imports were opened and the budget was restricted. As a result of the decisions taken, a new loan of 359 million dollars was taken. Celal Bayar and Adnan Menderes returned without a positive outcome from the US visit. After the visit, relations with Russia were reorganized by trade. The 1958 decisions were taken to eliminate the shortage in the economy. The finance minister explained that he received the citizen to improve his living conditions (Polatkan, 1959: 281).

It was aimed at preventing inflation argues that the foreign trade of Turkey's economy could survive these programs afloat. They argued that the situation in the opposition party was caused by the wrong policy pursued by the DP. While the devaluation made increases the prices of imported goods, the production of domestic capital has become expensive and difficult. In the face of imported products, companies with domestic capital have lost power (Parasız, 1998: 64).

As a result of the stabilization measures implemented with the 1958 Program, the contraction process occurred and this process turned into a recession that would continue until 1962. The troubled state of the economy has had social and political consequences. The government changed in 1960 as a result of military intervention in political administration (Tokgöz, 2009: 125).

5. Conclusion

Democratization and liberalization tendencies that started with the end of the Second World War, has started to come up with the transition to a multi-party system in Turkish political life. The years of 1945-1950 were years of transition to multi-party life. After the transition to multi-party life, changes occurred in many areas with the change of power. During the Democratic Party period, the liberal economy was introduced and the idea of selling economic state enterprises was advocated. Effective agricultural policies have been followed, in order to keep the welfare level of the peasants at the highest level, which was a major factor in their coming to power.

In 1947, in the conflict between the United States and Russia, the USA pursued aid policies to create allies on its axis. The first implementations of this decision were within the framework of the Truman Doctrine in 1947 and the Marshall Plan in 1948. Aid packages started to be taken in the military field had an impact on the economic field. In the following period, the economy directly affected agriculture and social life. The aid process that started with Marshall aid has not been prevented. The economy was tried to survive with the help. If it could use the aid under the Marshall Plan taken from the USA in its areas, it would not have been in such inflation.

In this period, which was the years when mechanization increased in agriculture, it is observed that there was a migration to cities due to unemployment. It was argued that in this period when agricultural products increased, imported products adversely affected the market. Domestic manufacturers have had difficulty surviving against imported products. Aid caused more inflation. The criticism of the opposition was generally answered as having a plan.

As a result, the environment in which aid has reduced the economy can be summarized as follows: Aid received led to the need for a new aid in order to repay debts. This environment has increased the state's dependence on foreign countries. US policy has been effective over Turkey in this period. The movements of mechanization and economic development in agriculture have not been fully implemented. Economic crisis and inflation continued to increase. The social crises caused by the economic crises affected political life and resulted in the Democratic Party losing its power through an anti-democratic military intervention despite the positive developments in agricultural policies. Despite this negative result that strikes democracy, it would not be possible to ignore the positive impact of the Democratic Party on Turkish political life.

REFERENCES

- Akandere, O. (1998). Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Atay, F.R. (1946). “Yeni Seçimlere Doğru”, Ulus, 27 Nisan 1946.
- Albayrak, M. (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Çakıcı, S. (2013). “1950-1954 Arası Demokrat Parti'nin Tarım Politikası”, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Çavdar, T. (2003). Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960, İmge Kitabevi, Ankara.
- Çınar, Y. (2018). “Modernleşme ve Bağımlılık Teorisinde Marshall Yardımı ve Türkiye”, MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:16, Sayı:2.
- Çizmeli, Ş. (2007). Menderes Demokrasi Yıldızı, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Doğruel, F. (1993). “Tarım Destekleme Politikaları ve Sonuçları: ABD, AT ve Türkiye”, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
- Dikilitaş, O.S. (2007). “Demokrat Parti Hükümetlerinin Sosyo-Ekonomik Alandaki İcraatları (1950-1960)”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erhan, Ç. (2012). “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, Türk Dış Politikası, C.I, (ed.Baskın Oran), İstanbul.
- Goloğlu, M. (2013). Demokrasiye Geçiş, 1946-1950, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hilmi, U. (1959). Hatıralarım, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Kazgan, G. (1999). Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kırman, E. (2006). Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Pamuk, Ş. & Toprak, Z. (1988). Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Yurt Yayınları, Ankara.
- Parasız, İ. (1998). Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Sbarounis, A.J. (1951). “Marshall Planı ve Karşılıklı Güvenlik Ekonomisi” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.3.
- Tokgöz, E. (2009). “Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-2009, 9. Baskı, İmaj Kitabevi, Ankara.
- Tokgöz, E. (2010). “Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler”, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Ankara.
- Tören, T. (2007). Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması, SAV Yayınları, İstanbul.
- Şahin, E. & Tunç B. (2015). “Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)”, Sakarya: Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, s.31-69.

- Yılmaz, D. (2012). “Demokrat Parti’nin Tarım Politikasının Aydın Ölçeğinde Değerlendirilmesi (1950-1960)”, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Yurtoğlu, N. (2014). Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesireleri (1950-1960), Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Yücel, S. (2001). Demokrat Parti, Ülke Kitapları, İstanbul.

TÜRKİYE’DE KONUT ÜRETİM ÖZELLİKLERİNİN 1964-2019 ARASINDA UZUN DÖNEMLİ DÖNÜŞÜMÜ

Murat Çiftçi¹

Öz

Konut üretimi, sanayileşme ve beraberinde getirdiği kentleşmeyle birlikte hız kazanmıştır. Türkiye’de de Demokrat Parti döneminden itibaren hız kazanan kentleşme, konut ihtiyacının da süratle artışına yol açmıştır. Son yıllardaysa konut üretiminde çok ciddi sıçrama yaşanmıştır. Bu durum, 2008 küresel krizi sonrasında bollaşan yabancı sermayenin ülkemizde sabit sermaye yatırımları yerine verimsiz olduğu savunulan konut üretimine aktarıldığı eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada ise 1964-2019 arasındaki 56 yıllık dönemde apartman ve ev nitelikli konut üretiminde yaşanan gelişimin analizine odaklanılmıştır. Veriler TÜİK’ten derlenmiştir. 56 yıllık uzun dönem ise a) 1964-1979 için planlı kalkınma dönemi, b) 1980-2002 arası için neoliberal dönem, c) 2003-2019 arası için Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi olarak 3 alt döneme ayrılarak alt dönemler arasında karşılaştırmalar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, konut üretiminin sürekli arttığını göstermektedir. Konut üretiminde apartmanların büyüklüğü her geçen gün yükselirken apartman başına düşen daire sayısı da süratle artmıştır. Buysa apartmanların hem m² hem de daire sayısı cinsinden büyüdüğüdür. Hem daire hem müstakil ev büyüklüğüyle özellikle 2003 sonrasında çok keskin şekilde artmıştır. Gerek daire gerekse de müstakil ev büyüklüğünde yaşanan artış, üretilen konut niteliğinde de düzenli olarak iyileşmenin yaşandığını, diğer bir deyişle lüks niteliğinde olduğunu desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Konut piyasası, konut piyasasında kamu politikası, konut üretimi.

JEL Kodları: R31, L85, R38.

LONG TERM TRANSFORMATION OF HOUSING PRODUCTION CHARACTERISTICS IN TURKEY FROM 1964 TO 2009

Abstract

With industrialization and urbanization, which is brought together with industrialization, housing production has gained momentum. Urbanization which gained momentum since the era of Democratic Party, has led to a rapid increase in housing need in Turkey. In last recent years, there has been a serious leap in housing production. This situation, brought with it the criticism that foreign capital, which gained abundance after the 2008 global crisis, was transferred to the production of housing, which was deemed to be inefficient instead of fixed capital investments in our country. In this study, it was focused on the analysis of the development in the production of flats and houses in the 56-year period between 1964 and 2019. The data were compiled from TSI. The 56-year long period was divided into 3 sub-periods as a) Planned development period for the period between 1964 and 1979, b) Neoliberal period for the period between 1980 and 2002, c) Justice and Development Party period for the period between 2003 and 2019. Comparisons were made between sub-periods. Findings show that housing production is constantly increasing. While the size of apartments in housing production has been increasing day by day, the number of flats per apartment has increased rapidly. This fact shows that apartments grow both in m² and in the number of flats. The size of both apartments and detached houses increased sharply, especially after 2003. The increase in the size of both the apartment and the detached house supports that, there is a regular improvement in the quality of the produced housing. In other words, supports the fact that it is a luxury.

Key Words: Housing market, public policies in housing market, housing production.

JEL Codes: R31, L85, R38.

¹ Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü muratciftci@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6277-6360

Geliş Tarihi (Received): 25.05.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 17.06.2020

Atf/Citation: Çiftçi, M. (2020). Türkiye’de konut üretim özelliklerinin 1964-2019 arasında uzun dönemli dönüşümü. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 83-99.

Giriş

İnsanoğlunun en temel ihtiyaçlarından birisi de barınma ihtiyacıdır. Tarım devrimiyle birlikte yerleşik hayata geçiş kademeli olarak komünal yaşamdan çıkışı beraberinde getirmiştir. Marks’ın ilkel komünist aşama olarak tanımladığı avcılık-toplayıcılık evresinin aşılmasıyla da Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinin ikinci basamağını oluşturan güvenlik ihtiyacı içerisinde yer alan mülkiyet güvenliği, fizyolojik ihtiyaçların ardından en önemli ihtiyaç konumuna erişmiştir. Sanayi inkılabına kadar üretimin ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayanması, kırsal yerleşimi de zorunlu kılmıştır. Kırsal yerleşim içerisinde de üretim yapılan mekân ile barınma mekânı özdeş olmuş ve bu özelliğini küresel ölçekte binlerce yıl boyunca korumuştur. Ancak sanayi inkılabıyla birlikte kentsel yerleşim alanlarında gerçekleştirilen tarım dışı üretim kapsamında üretim mekânı ile barınma mekânı “iş – ev” birbirinden ayrılarak mülkiyet güvenliğinde geniş kitleleri oluşturan bağımlı çalışanlar için barınma mekânı öne çıkmıştır. Neticede endüstriyel üretimin yapıldığı fabrikaların mülkiyeti işçilere ait olmayıp, üretim mekânının mülkiyet güvenliği de işçiler açısından barınma mekânının mülkiyet güvenliği kadar büyük önem taşımamıştır.

Mülkiyet güvenliği denildiğinde ilk akla gelen sahipliktir. Hâlbuki eşya üzerindeki kontrolü ifade eden mülkiyetin illa sahipliğe dayanması da gerekmez. Özel mülkiyet temelde koşullu ve koşulsuz olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılır. Koşulsuz mülkiyette eşya üzerindeki kontrol, herhangi bir koşula bağlı olmaksızın kişi veya kuruma aittir. Sahipliğe dayalı mülkiyet de koşulsuz mülkiyeti tanımlar. Ancak kiracının ikamet ettiği mekân üzerinde de kontrolü mevcuttur. Ev sahibi istediği zaman istediği gibi kiraya verdiği eve giremez. Aynı durum kurumların sağladığı çalışma ofisi veya çalışanlarına barınma amaçlı sağladıkları lojmanlar açısından da geçerlidir. Burada mekân üzerindeki kontrol ise koşula bağlıdır. Kiracı kirasını ödediği müddetçe veya lojmanda ikamet eden çalışan, lojmanı sağlayan kurumda görev aldığı müddetçe mekân üzerinde kontrol hakkına sahiptir. Dolayısıyla da koşulsuz özel mülkiyette süreden ve koşuldan bağımsız olarak mevcut olan kontrol hakkı, koşullu özel mülkiyette kontrat sürelerine ve kira ödeme koşullarına dayalı olarak gerçekleşir.

İster koşullu ister koşulsuz olsun kent yaşamında barınma, bireysel bazda temel ihtiyaçlar içinde fizyolojik ihtiyaçların hemen ardından gelen önemini arttırarak korumaktadır. Türkiye’de uzun Osmanlı döneminden itibaren DP dönemine kadar %20-25 bandında oturmuş olan kentleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, barınma sorunu da önemini arttırmıştır. Kırdan kente yönelik göç akımının da etkisiyle, konut üretimine duyulan ihtiyacın süratlenmesini de beraberinde getirmiştir. Ancak uzun yıllar boyunca resmi kayıtlara geçecek izne dayalı ve standartlara uygun konut üretimi, sadece yüksek gelir ve servete sahip azınlıkta kalan kesimler için gerçekleştirilmiştir. Yoğun gecekondulaşmanın 1984 imar affına kadar sürdüğü düzlemde aksini beklemek de oldukça güçtür. İmar affı sonrasında mülkleşen gecekonduların imara açılmasıyla birlikte üretim, nispeten tabana yayılmıştır. Ancak zamanla yeniden gelir ve servet düzeyi yüksek kesimlerin konut sektöründeki baskınlığı artmış, konut kredisi mekanizmasının gelişimiyle birlikte yeniden tabana yayılım gerçekleşmiştir. Buna karşılık son yıllarda konut kredisiyle alımlarda da yüksek gelir ve servet düzeyine sahip azınlığa yönelik yüksek nitelikli konut inşasında hızlı bir ivme yaşanmışsa da söz konusu kesim tarafından yüksek nitelikli konutlara yeterli talebin gelmesiyle birlikte, başta İstanbul olmak üzere pek çok kentte konut stoğu fazlasının oluşumuyla karşılaşmıştır. Günümüzde konut sektörüne yönelik yapılan eleştiriler de oluşan arz fazlasına yöneliktir.

Bu çalışmada odaklanılan temel konu, 1964-2019 arasında geçen 56 yıllık uzun dönemde konut üretimindeki ivmenin alt dönemler arasındaki farklılaşması ve bu farklılaşmanın hangi dönemler lehine olduğudur. Aynı zamanda konut ve daire ölçeklerinin dönemsel değişiminden hareketle de, konut standartlarında yaşanan dönüşümün de ana hatlarını tespit etmek bir diğer çalışma amacını oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye İstatistik Kurumu “TÜİK”ndan derlenmiştir. Herhangi bir istatistik – ekonometrik modellemeye gitme ihtiyacı duyulmamıştır. Alt

dönemler ve 56 yıllık uzun dönem bütünündeki toplam ve ortalama yıllık üretim hacimlerinin hesaplanarak yorumlanmasına gidilmiştir.

1. Türkiye’de konut üretiminde yaşanan dönüşüme dair genel görünüm

Sanayi inkılabının kentlerde yol açtığı olumsuz barınma koşullarına karşılık Birinci Dünya Savaşı’na kadar devlet, kamu aracılığıyla halkın konut ihtiyaçlarına ilgisiz kalmış, iki dünya savaşı arasındaki dönemdeyse Avrupa ülkelerinin çoğunda konut sorunları artık ulusal ölçekte bir sorun olarak kabul görerek kamunun konut sorununun çözümüne yönelik aktif rol almasını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde sosyal konut politikaları doğmuş, çok sayıda ucuz konut inşasının dar gelirli ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak, devletlerin varmak istedikleri temel hedef noktasına gelmiştir (Keleş, 1966: 167-168). Ancak sosyal konutla ilgili yasal düzenlemelerin Belçika’da 1889’da, İngiltere’de 1890’da, Fransa’daysa 1894’te yapıldığı görülmektedir (Akalin,2016: 109). Dolayısıyla yasal düzenlemelerle uygulamalar arasında yarım asra yaklaşan bir farklılığın olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır.

Türkiye’deki kentsel yerleşim incelendiğinde, Osmanlı dönemindeki mahalle dokusunun 19. yüzyıla kadar değişim göstermediği, yol düzeniyle ilgili planlamalarla sınırlı kalan uygulamalarına yakın zamana kadar mahallenin sosyo-kültürel özelliğini korumasına engel teşkil etmediğini savunmak mümkündür. 1980’lerden günümüze ekonomik ve kültürel değişimler sosyal yapıda da kendini göstererek mahallenin anlamını yerel yönetim bağlamıyla sınırlandırmasına yol açmıştır (Özbek Eren, 2012: 1548).

Konut üreticisi taraflar açısından konu ele alındığında, ABD ve Avrupa ülkelerinde konut üretiminin özel kesime terk edilmiş olmakla birlikte sınırlı miktarda kooperatifler yoluyla kamu sosyal konut inşasının da gerçekleştirildiği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Özellikle büyük buhran sonrasında 1930’dan itibaren dar gelirli için toplu kamusal konut üretimi ve kira kontrolleri uygulamalarının gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir (Keleş, 1976: 32). Tam da bu döneme denk gelen bir zaman diliminde Türkiye’de yapı kooperatifçiliği de 1934 yılında devlet-belediye işbirliği ile oluşturulan “Bahçelievler Yapı Kooperatifi” ile başlamış, 1980’li yıllara gelindiğinde konut üretiminin %36’sı konut yapı kooperatiflerince üretilir hale gelmiş, 1990’ların başlarından itibaren bu ağırlıkta düşüş eğilimi başlamıştır (Güney, 2009: 171-172). 1934’te başlayan konut kooperatifçiliği, 1980’lerle birlikte Batıkent, Kent Koop projelerinde olduğu gibi kent kooperatifçiliğine dönüşmüştür (Turan, 1993: 42). Günümüzde konut üretiminde ağırlığı oluşturan dikey ve yatay kapalı konutların da kökenleri, yine kooperatiflere dayanmaktadır. Örneğin İzmir’de 1980-2005 arası dönemde devlet eliyle kamu arazileri üzerinde üretilen toplu konutlarla kooperatifleşmeler yoluyla büyük ölçekli konut topluluğu uygulamalarının önü açılmış, dar gelir gruplarını hedef alan bu uygulamalar da kapalı konut sitelerinin altyapısını oluşturmuştur (Akyol Altun, 2012: 47).

Türkiye’de özellikle metropollerde yerleşimle ilgili uzun dönemde etkisini sürdüren sorunlardan birisi de gecekondulardır. Gecekonduların Türkiye’deki kökenini Tekeli (1995: 54) baraka adıyla 1930’larda oluşturulan yapılara, Kıray (1972: 562) ise 1945’e kadar götürmekte olup, 1970’lerin başında üç metropolde gecekondularda yaşayanların ağırlıklarının İstanbul’da %45, Ankara’da %61 ve İzmir’de de %43’e ulaştığı görülmektedir. Çoban (2012:81) ise ilk gecekonduların 1930’larda Ankara’da belirlemeye başladığını ifade etmektedir. Göçmenlerin o dönemde %70’inin iş bulurken çoğunluğu zanaatkar, küçük esnaf ve vasıflı işçi konumuna gelmeyi başarmıştır (Keleş, 1965: 423). İclal ve Enlil (2002: 416)’in işaret ettikleri üzere, sosyal ağlar ve enformel iş ve konut piyasaları vasıtasıyla kırdan kente göç eden kitleler içerisindeki önemli bir kesim, yoksulluktan kurtulabilmiştir. Böylece de gecekonduların alanlarının sakinleri alt-orta tabaka konut mahallerine dönüşebilmiştir (Kıray, 1998: 24). Gecekondular ile diğer meskenler arasındaki barınma ve hizmet standartlarındaki farklılıklar, gelir dağılımı farklılıklarının dolaysız sonucudur (Keleş, 1970: 73). 1950’lerden itibaren yaşanan nüfus ve sanayi yatırımlarının İstanbul’da toplanması süreci, beraberinde plansız ve altyapıdan yoksun bir gelişimi beraberinde getirmiştir (Dinçer vd, 2009: 82). Konut sorunu da 1950’lerden itibaren yaşanan ekonomik, sosyal ve mekânsal bir sorun olarak

ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2016: 33). Ortaya çıkan konut sorunu, konut arzındaki yetersizlik, arsa üretilmemesi ve artan konut talebiyle şekillenmiştir (Yılmaz, 2016: 33).

Hızlı kentleşme, konut talebinin karşılanmasını da sınırlandırmıştır. Keleş (1961: 250) 1961 – 1970 yılları arasında kentlerdeki yıllık konut ihtiyacının ancak üçte birinin karşılanabileceğine işaret etmiştir. İnsanların dar alanlarda yaşamaya zorlanması, beraberinde düzensiz apartmanlar ve gecekonduların açık ve yeşil alanlar aleyhine genişlemesine yol açmıştır (Bekdemir, 2007: 82). Sonuçta mevcut sınırlı sermaye, arsa ve inşaat malzemesiyle de daha fazla konut üretimine gidilmiştir (Dirimtekin, 1969: 9). Yani gecekonduların yanı sıra apartmanlar da yeni mesken türü olarak yaygınlaşmaya başlamıştır. Esasen apartmanların kökenleri Türkiye’de 19. yüzyıla kadar dayanmaktadır (Görgülü, 2016: 167).

Kurtuluş (2006: 7)’un da işaret ettiği üzere 1950’li yıllardan itibaren göç alan kentlerde göçmenler, o dönem için ulaşımı zor, iklim koşulları nispeten kötü ve sağlıksız çevre koşullarına sahip İstanbul’un boğaz sirtları, eski sayfiye yerleşim yerleri, kent içi çöküntü alanları gibi bölgelere yerleşmişlerdir. Adaman ve Keyder (2006: 10) mekânsal dışlanmanın, toplumun diğer katmanlarınca bireyin hakir görülüp ayrımcılığa tabi tutulması ya da bireyin yaşadığı mekanda unutulmuş sağlıklı yaşam için gerekli olan imkanlardan mahrum kalması şeklinde gerçekleştiğini vurgulamaktadırlar. Bu iki mekânsal dışlanma şeklinin ikisi de gecekondular mahallelerinde yaşanmıştır. Her türlü altyapıdan yoksun olan gecekondular mahallelerine, Gecekondular yasasıyla altyapı hizmetleri getirilerek görece iyileşme sağlanmaya çalışılmıştır (Aksoylu, 2015: 415). 1961 anayasasında devlete dar gelirli ve yoksul yurttaşlara sağlık koşullarına uygun konut gereksinimlerini sağlamaya yönelik önlemleri alma ödevi verilirken, anayasaya uygun olarak da 1966 yılında 775 sayılı Gecekondular yasası çıkartılmıştır. Bu yasanın 25. maddesinde de gecekonduların ıslahı ve yeniden gecekondular yapılmasını önlemek için kamu kurumlarınca dar gelirli ve yoksul yurttaşlara her çeşit yardım yapılması hükmü getirilmiştir (Keleş, 1988, 90). Bu durum aslında gecekonduların kentin kalıcı bir realitesi olmada gösterge özelliğindedir.

Avrupa’da merkezi idarelerin arazi kullanımındaki koruyucu yaklaşımlarıyla kentsel büyümeyi denetleyici özellikleri karşısında Amerikan kentlerinde mülk konuta ağırlık veren kamu politikasının baskınlığı karşısında kapalı konutların kent çeperlerindeki geniş alanlara yayılımları serbestçe gerçekleşmiştir. Türkiye’deki kentleşme modeli de daha çok Amerikan kentleşmesine benzer bir yapıya sahiptir (Akyol Altun, 2012: 57). Avrupa’da Birinci Dünya Savaşı sonrasında hükümet desteğiyle işçi, memur ve çalışanlara destek sağlanmasıyla büyük toplu konut projelerinin başlaması, ABD’nde de 1937’de çıkan yasa sonrasında bütün eyaletlerde yönetimlerin, dar gelirli ve yoksul ailelere konut edinmeleri için yardım ve kredi sağlamaları sonrasında ivme kazanmıştır (Görgülü, 2016: 167). Kapalı konut yerleşiminde ilk hızlı artışta oldukça uzun zaman sonra ABD’nin California eyaletinde gerçekleşmiş olup, 1980’ler ve takip eden dönemlerde başta ABD’nin diğer eyaletleri olmak üzere Afrika’ya kadar dünyanın hemen her yerine yayılmıştır (Kurtuluş, 2011: 51). Bu durum konutun “görüntü ve sembolik değeri”nin “kullanım değeri”ne göre daha önemli hale gelişine yol açmıştır (Özaslan vd, 2011: 2598). Bozdoğan (1996: 14)’ın ifadesiyle büyükşehirlerdeki vasat standartlara sahip betonarme döşeme-blok inşaatlardan oluşan spekülatif apartman binaları, kentin biçimsel ve estetik yıkımın oluşturduğu yeni değerleri cazip kılmıştır.

Güvenlikli yerleşimi ifade eden, duvarlarla kentin diğer bölümlerinden soyutlanan kapalı konut yerleşimlerinin küresel ölçekte ortaya çıkışları birbiriyle yakın aralıklara denk geldiği görülmektedir. Esasen duvarlarla çevrili yerleşimlerin kökeni, kale kentlere kadar gitmektedir. Ancak kapalı konut yerleşimleri, kale kentlerden önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Duvarlar sadece güvenlik amacıyla izolasyonu sağlamakla sınırlı kalmayıp, seksenlerden itibaren gelişmiş ve gelişen ülkelerdeki yükselen sınıflar için yeni bir yaşam yaratmayı amaçlamıştır. Kamusal alanların özelleştirildiği kentleşmenin bu yeni formu, metropoliten parçalanmayı sembolize ederken sosyoekonomik eşitsizliklerin mekâna yansımaları olarak sosyal bölünmeyi de

arttırmaktadır (Berköz, 2012: 173-174). Kamu alanlarının özelleştirilmesi bu alanları kullananların müşteri durumuna geçişine yol açmış, bu alanlar da ödeme gücü olanlar için tasarlanan alanlar haline dönüşmüştür (Gökgür, 2017: 9). Hâlbuki tanım gereği kamusal alanlar, evsel olmayan mekânlar bütünüdür (Çelikyay, 2017: 21). Kamusal alanların özelleştirilmesiyle evsel olmayan mekânlar da evsel alanların içine çekilmiştir. Yaşanan sınıfsal ayrışmanın mekâna yansması da sınıfsal ve kültürel yaşam alanlarının homojenleşip izole yaşam alanlarının oluşması, kamusal mekânların özelleşmesinin sosyal dışlama mekanizması özelliği göstermesi ve neticede kentin bir yandan korkulan yerlerinin arttığı diğer yandan da güvenli kapalı konut yerleşimlerinin arttığı iki halin toplamı olan bir kent bütününe yol açmıştır (Şen, 2011: 6). Yeni liberalizmin kentinde sadece büyük gökdelenler, lüks rezidans ve plazalar yükselmekte, aynı zamanda kutuplaşma, yoksunlaşma ve yoksullaşma da derinleşerek alt-sınıflar sayısal olarak artarak orta sınıflaşma aşınmakta, yeni bir orta sınıf gündeme gelirken ötekileştirme, dışlama ve bütünleşme sorunları, sosyal ayrışmanın mekânsal bazda belirginleşmesine yol açmaktadır (Sipahi, 2012: 113). Çoğunlukla yüksek gelir ve servete sahip ayrıcalıklı tabakaların yaşanan gelişmelere tepkisiye, iç içe yaşanan kentsel hayattan çekilmeleri ve özelleştirilmiş-kişiselleştirilmiş bir yaşam tarzını benimsemelerine sebep olmuştur (Tanulku, 2012: 519). Neticede konut, birey için sadece barınma ihtiyacını karşıladığı bir mekân olmayıp, aynı zamanda bireyin kimliğiyle sosyoekonomik statüsünün belirleyicisi olmuş, bireyin çevresel bir bütün olarak konutu algılaması sebebiyle de konutun yer aldığı sosyal ve fiziki çevre de konutun kendisi gibi talebin şekillenmesine etki etmiştir (Akyol Altun, 2010: 217). Literatürde kapalı konut siteleri a) söz konusu üst gelir grubunun prestijli, ayrıcalıklı konut talebinin karşılanması, b) kentsel alandaki suç korkusu ve güvenlik arayışı, c) kentsel sorunlardan uzaklaşarak doğa içinde yaşama isteğinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Akyol Altın, 2012: 41).

Türkiye’de kapalı konut yerleşimlerinin ortaya çıkışı 1980’lere kadar gitmekte olup, bu dönüşüm 1980’li yılların ekonomik ve siyasi ikliminden fazlasıyla etkilenmiştir. Yerel yönetimlerdeki siyasi reformlar, büyükşehir belediyelerinden bağımsız hareket eden belde belediyelerinin yeni konut projelerinin inşasına izin vermeleri, büyük şehirleri küresel kentlere çevirmeyi hedefleyen büyük sermaye gruplarının iç siyaset sebebiyle avantajlı konuma gelişleri, bu yeni yerleşim yapısının da tetikleyicileridir (Tanülkü, 2012: 129). İstanbul’daysa kapalı konut yerleşimlerinde 1987 yılında 6831 sayılı Orman Kanunu’nun 52. maddesinde yapılan değişiklik temel dayanağı oluşturmuştur. Böylece İstanbul’da üst-orta ve üst gelir gruplarını hedef alan, banliyö ve site anlayışından farklı şekilde gelişen kapalı yerleşimlerin ortaya çıkmasının önü açılmıştır. Bu madde değişikliği ile özel orman statüsündeki alanlar kat karşılığı müteahhit firmalara satılarak, taban inşaat alanı özel orman alanının %6’sını geçmeyip ifraz yapılmaması ve orman vasfının korunması şartıyla imara açılmıştır. Ancak şartlı imara açışa rağmen bu alanlar orman vasfını kaybetmiş, İstanbul’un her iki yakasının kuzeyinde yer alan doğal sit alanlarındaki kapalı yerleşimlerin sayısı, 1980’lerin sonlarından itibaren süratle artmıştır (Derin Öncel ve Özaydın, 2012: 63). Yerel yönetimler tarafından kentsel rantı destekleyecek şekilde örgütlenen planlama politikalarına göre hazırlanan imar düzenlemelerinin de yetmediği noktada, kişisel ilişkilere dayalı olarak geliştirilen mevzi imar planlarıyla kapalı konut yerleşimleri hız kazanmıştır (Akyol Altun, 2012: 57). Yerel yönetimlerin her türlü plan yapma yetkisiyle donatılmış olmasıysa yerini 2000’lerden itibaren yerel yönetimlerin yetkilerinin merkezileştirilmesine, hatta zamanla kentsel dönüşüm konusunda tek söz sahibinin TOKİ olmasına, diğer aktörlerinse Özelleştirme İdaresi, yeni profesyoneller ve orta-üst sınıflar oluşuna bırakmıştır (Güzey, 2012: 67). Ancak bu dönüşümün yapılaşma üzerindeki tesirlerinin olumlu yönde şekillendiğini savunmak oldukça güçtür.

Ulaşım ve iletişim ağlarının merkezindeki yerler ve kentte faaliyetlerin yoğun olduğu noktalara yakın yerler kentte tekeli rantı oluşturmakta olup, tekeli ranta konu olan emlak ve araziler, benzersiz özelliğe sahiptir (İnce ve Dinçer, 2017: 638). Konut da geçmişteki gibi sadece barınma amaçlı alınmayıp, aynı zamanda yatırım amacıyla da satın alınmaktadır (Su ve Kaplan, 2017: 2). Türkün (2015: 2) kentsel arazide değişim değerinin kullanım değerine göre önem kazanışını 1990’lı yıllarla tarihlendirmektedir. Türkiye’nin de içerisinde bulunduğu gelişen ülkelerde artan

gelirin, beraberinde konut ve arsa buhranlarını da beraberinde getirdiğini eklemek gerekir (Rodwin, 1961: 19). İstanbul örneğinden hareket edilecek olursa, kent merkezinde boş ve büyük arazilerin son derece sınırlı ve yüksek maliyetli oluşu, beraberinde düşeyde karma kullanımlı gökdelenlerin/rezidansların inşasını beraberinde getirmiştir (Özkan Töre ve Kozaman Som, 2009: 124). Kapalı konut yerleşimleri içerisinde son dönemlerde öne çıkmaya başlayan dikey kapalı konut türü de rezidanslardır. Rezidanslar, yapı yüksekliğinin 20 kattan yüksek olduğu; ağırlıklı olarak konut – mesken boyutuna sahip; ikamet edenlere 24 saat spor, sağlık, güzellik, çocuk bakımı alanlarını da içeren geniş kapsamlı, ayrıcalıklı ve sürekli hizmetlerin sunulduğu; m² fiyatlarının İstanbul özelinde 2012’de 5-18 bin dolar aralığında yüksek fiyatlı olduğu ve şehir dokusunun yoğun, tarihi ve merkezi konumda yer aldığı binaları ifade etmektedir. İstanbul’da ilk rezidans özellikli dikey kapalı konut 1993’te inşa edilen Akmerkez olup, 2005’ten bu yana İstanbul’da yeni bir emlak ürünü olarak piyasaya sunulmaktadır (Pérouse,2012: 85-86).

1990 ve 2000’li yılların başında yüksek ve orta üst gelir grubundakilere yönelik üretilen lüks kapalı sitelerin, 2008 krizinin etkisiyle daha geniş kesimlere yönelik üretilmeye başlandığı görülmektedir. Esasen kapalı konut yerleşim üretiminde 2005’ten itibaren patlama yaşanmış olup, bu patlamanın kaynağı ise doyumluğa ulaşan lüks kapalı konut yerleşimlerinin yerine, inşaat şirketlerinin esas talebi oluşturan düşük gelir grubundakilere yönelik üretime yönelmeleridir. Bu süreçte kooperatif sistemi de ortadan kaldırılarak, kurumsal yapısı değiştirilen TOKİ ile orta ve büyük ölçekli inşaat şirketleri temel üretici konumuna gelmiştir (Aydın, 2012: 97). TOKİ’nin baş aktör olarak fonksiyon gördüğü karma-gelirli konut olarak ifade edilen yeni tip toplu konutlarda farklı gelir grupları, sosyal konut alanlarının dönüşümünde kullanılan yeni bir kentsel yenileme aracı olarak konut piyasasına dahil olmuştur (Bektaş ve Türkün, 2017: 265).

Konut yapısında yaşanan dönüşüm özetlendiğinde, her dönemde bir önceki döneme göre kentsel alanlarda konut alanlarının genişlediği, dikeyde konut alanlarında kat sayılarının arttığı, bina büyüklüklerinin ve konut genişliğinin arttığı dikkat çekmektedir. Bu kapsamda üç alt dönem arasında yaşanan dönüşümün sayısal gelişiminin analizi ihtiyacı oluşmaktadır.

2. Apartman özellikli konut üretiminde yaşanan dönüşüm

Apartman özellikli konut üretiminin uzun dönemli gelişimi incelendiğinde, 1964-2019 arasında geçen 56 yıllık dönem boyunca yaklaşık 2,5 milyon apartmanın üretildiği görülmektedir. Üretilen 2.5 milyon apartmandaki daire sayısı ise yaklaşık 16.2 milyona ulaşmıştır. Toplam konut alanı ise 2,3 milyar m² olup bu alan, 80 milyonu aşan nüfusa sahip olan bir ülke olarak Türkiye’de, neredeyse kişi başına 30 m²’lik konut üretiminin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Yıllık ortalama konut üretim hacimleri incelendiğindeyse 1964-2019 arasında ortalama yılda 41 milyon m²’yi aşan büyüklükteki 44,430 apartmanın, bu apartmanlar içerisinde de 289,336 dairenin inşa edildiği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Ortalama apartman büyüklüğü incelendiğinde, 1964-2019 arası dönem bütününde 923,9 m²’lik ortalama apartman büyüklüğüne sahip olduğu, apartman başına düşen daire sayısının ise 6,5 adet olduğu ve dairelerin ortalama büyüklüğünün de 141,9 m²’lik alana sahip olduğu görülmektedir. Bu rakamlarsa apartmanların ağırlıklı olarak büyük ölçekli olmadığını, dairelerinse 141,9 m²’lik brüt alanla daha çok 3+1 özellikli olduğunu desteklemektedir. Tabii son yıllarda öne çıkan tek kişi hanelere göre tasarlanan 1+1’lerin varlığı düşünüldüğünde, 3+1 ve üzeri bölümlü aile konutlarının baskınlığını daha da derinleştirmektedir.

Tablo 1: 1964-2019 Arasında Apartman Özellikli Konut Üretimi

Göstergeler / Yıl aralıkları		1964-1979	1980-2002	2003-2019	1964-2019
Apartman adeti	Toplam	250.108	1.065.244	1.172.731	2.488.083
	Yıllık ortalama	15.632	46.315	68.984	44.430
Daire adeti	Toplam	878.166	4.003.867	11.320.783	16.202.816
	Yıllık ortalama	54.885	174.081	665.928	289.336
Konut alanı (m ²)	Toplam	87.439.033	466.438.026	1.744.798.318	2.298.675.377
	Yıllık ortalama	5.464.940	20.279.914	102.635.195	41.047.775
Ortalama	Apartman büyüklüğü (m ²)	349,6	437,9	1487,8	923,9
	Daire büyüklüğü (m ²)	99,6	116,5	154,1	141,9
Ortalama apartman başına düşen daire sayısı		3,5	3,8	9,7	6,5

Hesaplama kullanılan veri kaynağı: TÜİK

Apartman özellikli konut üretiminin alt dönemlere göre gelişimi incelendiğindeyse, özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı dönemini içeren 2003-2019 arasındaki dönemde yoğun üretimin gerçekleştirildiği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Bu alt dönemde 56 yıllık dönemde üretilen 2,3 milyar m²'lik apartman özellikli konut üretiminin 1,74 milyar m²'yi aşan kısmı gerçekleştirilmiş olup, bu miktar 56 yıllık üretimin %75,9'una denk gelmektedir. Hâlbuki 1964-79 yılları arası dönemi içeren planlı kalkınma döneminde 87,4 milyon m²'lik konut üretimiyle %3,8'lik paya ancak ulaşılabilmişken, 1980-2002 arasındaki neoliberal dönemde de 466,4 milyon m²'lik konut üretimiyle %20,3'lik paya ulaşılmıştır.

Alt dönemler arasında yaşanan temel farklılaşma ise apartman ve daire büyüklüklerinde gerçekleşmektedir. Planlı kalkınma döneminde yeni inşa edilen ortalama apartman büyüklüğü 349,6 m² iken, bu büyüklük 1980-2002 neoliberal dönemde 437,9'a ve 2003-2019 arasındaki Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeyse 1487,8 m²'ye yükselmiştir. Dikkat edilecek olursa 1964-1979 ile 1980-2002 arasındaki dönemler arasında yaşanan artış yaklaşık %25 ile sınırlıyken, 1980-2002 ile 2003-2019 arasındaki dönemler arasında yaşanan artış %340 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle apartman üretiminde m² büyüklüğüne göre neoliberal dönemle Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi arasında 3,4 katlık artış yaşanmıştır.

Daire adetine göre apartman büyüklüğü açısından da benzer bir yapıyla karşılaşılmaktadır. Buna göre planlı kalkınma döneminde inşa edilen apartmanlarda ortalama daire adeti 3,5 iken, neoliberal dönemde sınırlı bir artışla 3,8'e çıkmış, Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeyse bu sayı iki buçuk katı aşan artışla 9,7'ye sıçramıştır.

Daire büyüklüklerinde de alt dönemler arasında istikrarlı bir artışın yaşandığı dikkat çekmektedir. Buna göre planlı kalkınma döneminde yeni inşa edilen ortalama bir dairenin büyüklüğü 99,6 m²'lik brüt alana sahipken, bu alan neoliberal dönemde 116,5 m²'ye yükselmiş, Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeyse 154,1 m²'ye ulaşmıştır. Hanehalkı büyüklüğünde üç alt dönem itibarıyla istikrarlı bir düşüşün oluşumuna ve ailenin küçülmesine karşılık, daire brüt alanlarında yaşanan artış oldukça önemlidir.

Aslında her üç m² alana da 3+1 daire inşa etmek mümkündür. Yapım yılı planlı kalkınma döneminde denk gelen dairelerde genelde mutfak küçüktür. Günümüzdeki gibi yemek hazırlama dışında yemek yenen ve hatta yakın geçmişte başlayıp günümüzde yaygınlaşan açık mutfakla aynı zamanda gündelik oturma odası fonksiyonunu da sağlamaz. Kısacası mutfağın yapım yılı planlı kalkınma dönemine denk gelen konutlarda yemek hazırlama yeri özelliği dışında çokça fonksiyonunun olmadığı savunulabilir. Keza söz konusu dönemde inşa edilen konutlarda tuvalet, banyo ve balkon da genelde küçüktür. Nadiren çift banyo wc bulunur. Odalar da günümüze göre genelde son derece küçük olup, ebeveyn yatak odalarında da giyinme odası, ebeveyn banyosu gibi eklentiler görülmez. Hatta yatak odası takımlarında çift kişilik yatak eni dahi 130 cm'i nadiren aşar ve gardrop da genelde üç kapılıdır. Hâlbuki günümüzde yaygın olan yatak eni 160 cm ve

gardroplar da 5 kapı ve üzerindedir. Hatta gardroplar çoğu zaman giyinme odası içerisinde eklenti boyunca döndürülmektedir. Sadece salon, salomanj adı verilen eklentiyle birleştirilmiş iki ayrı bölümden oluşmakta olup, günümüzdeki salon büyüklüğüyle alan olarak benzer, dizayn olarak farklı özelliktedir. Kullanım alanı olarak yaklaşık %20 ile %30 arasında değişen genelde dar merdiven boşlukları ve kömürlükle sınırlı ortak kullanım alanlarıyla duvar payları düşüldüğünde planlı kalkınma döneminde inşa edilen ortalama daire büyüklüğünün yaklaşık 75 m² ile 80 m² arasında olduğunu söylemek mümkündür.

Neoliberal dönemde ortak kullanım alanlarında kısmi genişleme olmuş, asansör yaygınlaşmış, I. Körfez Savaşı’yla da sığınak eklentisi getirilmiştir. Yani bu dönemde ortak kullanım alanlarıyla duvar payları, planlı kalkınma dönemindeki gibi brüt konut alanının %20’sine kadar indirilebilecek seviyede olmamıştır. Brüt 116,5 m² olan neoliberal dönemde inşa edilen ortalama bir konutun kullanım oranı da %30’luk iskontoyla yaklaşık 90 m²’ye yükselmiştir. Diğer bir deyişle kullanım alanı olarak bir önceki alt döneme göre 10-15 m²’lik artış yaşanmıştır. Bu dönemde inşa edilen konutlarda günümüze doğru gelindikçe mutfak büyüklüğünün arttığı, özellikle 3+1 dairelerde ikinci bir tuvaletin yapıldığı, balkon, banyo ve odaların nispeten büyüdüğü görülmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde inşa edilen konutlardaysa merdiven boşlukları genişlemiş, enerji odası hatta yüksek nitelikli konutlarda misafir ağırlanacak ortak odalar, kapalı otopark, spor alanı, sauna, yüzme havuzu gibi yeni ortak kullanım alanları eklenmiş, kimilerinde resepsiyon dahi oluşturulmuştur. Dolayısıyla da kullanım alanı da brüt alanın en az %30’una denk gelen iskonto oranı çıktıktan sonra da 110 m² ile 120 m² arasında gerçekleşmiştir. Konut kullanım alanında da ciddi değişiklikler yaşanmış olup, sadece yatak odalarına eklenen ebeveyn banyosu ve giderek artan düzeyde eklenen giyinme odaları da daha önce vurgulandığı gibi ebeveyn yatak odalarının 10-15 m²’den, 20-30 m²’ye yükselmesine yol açmaktadır. Keza mutfak ve balkon/ların genişletilmesi, ikinci bir tuvalet eklenmesi, balkon ya da konut içi kör alanlara küçük kiler eklenmesi de giderek yaygınlaşmakta olup, neoliberal dönemle oluşan 20-30m²’lik kullanım alanı artışını da açıklamaktadır.

Tablo 2: 1964-2019 Arasında Apartman Özellikli Konut Üretiminin Alt Dönemlere Göre Yüzdelerle Ağırlıkları

Göstergeler / Yıl aralıkları		1964-1979	1980-2002	2003-2019	1964-2019
Apartman adeti	Toplam	10,1	42,8	47,1	100,0
	Yıllık ortalama	0,6	1,9	2,8	1,8
Daire adeti	Toplam	5,4	24,7	69,9	100,0
	Yıllık ortalama	0,3	1,1	4,1	1,8
Konut alanı (m ²)	Toplam	3,8	20,3	75,9	100,0
	Yıllık ortalama	0,2	0,9	4,5	1,8

Hesaplama kullanılan veri kaynağı: TÜİK

3. Ev özellikli konut üretiminde yaşanan dönüşüm

Ev özellikli konut üretiminin uzun dönemli gelişimi incelendiğinde, 1964-2019 arasında geçen 56 yıllık dönem boyunca yaklaşık 1,5 milyon evin üretildiği görülmektedir. Üretilen 1.5 milyon evdeki daire sayısı ise yaklaşık 1,7 milyondur. Toplam konut alanı ise 208 milyon m² olup bu alan, 80 milyonu aşan nüfusa sahip olan bir ülke olarak Türkiye’de, neredeyse kişi başına 2,5 m²’lik ev özellikli konut üretiminin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Yıllık ortalama konut üretim hacimleri incelendiğindeyse 1964-2019 arasında ortalama yılda 3,7 milyon m²’yi aşan büyüklükteki 27 bin evin, bu evler içerisinde de yaklaşık 30 bin dairenin inşa edildiği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Ortalama ev büyüklüğüyse, 1964-2019 arası dönem bütününde 137,6 m²’lik ortalama ev büyüklüğüne sahip olduğu, ev başına düşen daire sayısının ise 1,1 adet olduğu ve dairelerin ortalama büyüklüğünün de 124,5 m²’lik alana sahip olduğu görülmektedir. Bu

rakamlarsa evlerin ağırlıklı olarak tek daireli yani müstakil özellikli olduğunu desteklemektedir. Bu noktada dikkat çekici noktaysa, ev büyüklüğünün apartmanlardaki daire büyüklüğünün oldukça altında genişliğe sahip olmasıdır.

Tablo 3: 1964-2019 Arasında Ev Özellikli Konut Üretimi

Göstergeler / Yıl aralıkları		1964-1979	1980-2002	2003-2019	1964-2019
Ev adeti	Toplam	316.793	805.685	389.524	1.512.002
	Yıllık ortalama	19.800	35.030	22.913	27.000
Daire adeti	Toplam	365.031	913.798	392.247	1.671.076
	Yıllık ortalama	22.814	39.730	23.073	29.841
Konut alanı (m ²)	Toplam	31.608.312	98.836.038	77.580.651	208.025.001
	Yıllık ortalama	1.975.520	4.297.219	4.563.568	3.714.732
Ortalama	Ev büyüklüğü (m ²)	99,8	122,7	199,2	137,6
	Daire büyüklüğü (m ²)	86,6	108,2	197,8	124,5
Ortalama ev başına düşen daire sayısı		1,2	1,1	1,0	1,1

Hesaplama kullanılan veri kaynağı: TÜİK

Ev özellikli konut üretiminin alt dönemlere göre gelişimi incelendiğindeyse, özellikle 1980-2002 arasındaki neoliberal dönemde yoğun üretimin gerçekleştirildiği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Bu alt dönemde 56 yıllık dönemde üretilen 208 milyon m²'lik ev özellikli konut üretiminin 99 milyon m²'yi aşan kısmı gerçekleştirilmiş olup, bu miktar 56 yıllık üretimin %47,5'ine ulaşmıştır. Hâlbuki 1964-79 yılları arası dönemi içeren planlı kalkınma döneminde 31,6 milyon m²'lik konut üretimiyle %15,2'lik paya ancak ulaşılabilmişken, 2003-2019 arasındaki Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde de 77,6 milyon m²'lik konut üretimiyle %37,3'lük paya ulaşılmıştır.

Daire adetine göre de benzer yapı mevcuttur. Bunun sebebi ise ev başına düşen daire sayısının planlı kalkınma döneminde 1,2 adet, neoliberal dönemde 1,1 adet ve Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeyse 1 olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla hem ev ve daire adetinde, hem de konut alanı açısından alt dönemler içerisinde en yoğun üretimin neoliberal dönemde gerçekleştiği görülmektedir. Alt dönemler arasında yaşanan farklılaşma ise ortalama ev ve ev özellikli konutlardaki daire yüzölçümünde görülmektedir. Buna göre planlı kalkınma döneminde ortalama ev büyüklüğü 99,8 m² ve daire büyüklüğü de 86,6 m² iken, neoliberal dönemde bu büyüklük ev için 122,7 m²'ye ve dairede ise 108,2 m²'ye yükselmiştir. Esas büyük artışta Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde yaşanmış olup, ortalama ev büyüklüğü 199,2 m²'ye, daire büyüklüğü de 197,8 m²'ye sıçramıştır. Buradan hareketle sayısal olarak önceki alt dönemleri yakalamamakla birlikte, ev üretiminde Adalet ve Kalkınma Partisi döneminin lüks müstakil ev odaklı şekillendiği sonucuna ulaşılabilir. Nispeten düşük ve orta bütçeye sahip alıcıların müstakil ev yerine Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde apartman özellikli konut alımına yöneldiği, yüksek gelir düzeyine sahip alıcıların ise geçmişe göre daha büyük müstakil konutlara daha çok talep gösterdiği ve üretimin de bu bağlamda şekillendiği görülmektedir.

Tablo 4: 1964-2019 Arasında Ev Özellikli Konut Üretiminin Alt Dönemlere Göre Yüzdeler Ağırlıkları

Göstergeler / Yıl aralıkları		1964-1979	1980-2002	2003-2019	1964-2019
Ev adeti	Toplam	21,0	53,3	25,8	100,0
	Yıllık ortalama	1,3	2,3	1,5	1,8
Daire adeti	Toplam	21,8	54,7	23,5	100,0
	Yıllık ortalama	1,4	2,4	1,4	1,8
Konut alanı (m ²)	Toplam	15,2	47,5	37,3	100,0
	Yıllık ortalama	0,9	2,1	2,2	1,8

Hesaplama kullanılan veri kaynağı: TÜİK

4. Apartman ve ev özellikli konut bütünündeki üretimde yaşanan dönüşüm

Apartman ve ev özellikli konut üretiminin uzun dönemli gelişimi incelendiğinde, 1964-2019 arasında geçen 56 yıllık dönem boyunca yaklaşık 4 milyon apartman ve ev özellikli konutun üretildiği görülmektedir. Üretilen 4 milyon apartman ve ev özellikli konuttaki daire sayısı ise yaklaşık 17,8 milyona ulaşmıştır. Toplam konut alanı ise 2,5 milyar m² olup bu alan, 80 milyonu aşan nüfusa sahip olan bir ülke olarak Türkiye’de, neredeyse kişi başına 30 m²’yi aşan konut üretiminin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Yıllık ortalama konut üretim hacimleri incelendiğindeyse 1964-2019 arasında ortalama yılda 44,7 milyon m²’yi aşan büyüklükteki 71,430 apartman ve evin, bu apartman ve evler içerisinde de 319,177 dairenin inşa edildiği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Ortalama apartman ve ev özellikli konut bütünündeki büyüklük incelendiğinde, 1964-2019 arası dönem bütününde 626,7 m²’lik ortalama bina büyüklüğüne sahip olduğu, bina başına düşen daire sayısının ise 4,5 adet olduğu ve dairelerin ortalama büyüklüğünün de 141,9 m²’lik alana sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 5: 1964-2019 Arasında Apartman ve Ev Özellikli Konut Üretimi

Göstergeler / Yıl aralıkları		1964-1979	1980-2002	2003-2019	1964-2019
Apartman ve ev adeti	Toplam	566.901	1.870.929	1.562.255	4.000.085
	Yıllık ortalama	35.431	81.345	91.897	71.430
Daire adeti	Toplam	1.243.197	4.917.665	11.713.030	17.873.892
	Yıllık ortalama	77.700	213.812	689.002	319.177
Konut alanı (m ²)	Toplam	119.047.345	565.274.064	1.822.378.969	2.506.700.378
	Yıllık ortalama	7.440.459	24.577.133	107.198.763	44.762.507
Ortalama	Apartman büyüklüğü (m ²)	210,0	302,1	1166,5	626,7
	Daire büyüklüğü (m ²)	95,8	114,9	155,6	140,2
Ortalama apartman başına düşen daire sayısı		2,2	2,6	7,5	4,5

Hesaplama kullanılan veri kaynağı: TÜİK

Apartman ve ev özellikli konut üretimi bütününe alt dönemlere göre gelişimi incelendiğindeyse, özellikle 2003-2019 arasındaki Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde yoğunlaştığı sonucuyla karşılaşılmaktadır. Elbette bu yoğunlaşmanın temel nedeni apartman özellikli konut üretimidir. Bu alt dönemde 56 yıllık dönemde üretilen 2,5 milyar m²’lik ev apartman özellikli konut üretiminin 1,8 milyar m²’yi aşan kısmı gerçekleştirilmiş olup, bu miktar 56 yıllık üretimin %75,9’una ulaşmıştır. Hâlbuki 1964-79 yılları arası dönemi içeren planlı kalkınma döneminde 119 milyon m²’lik konut üretimiyle %3,8’lik paya ancak ulaşılabilmişken, 1980-2002 arasındaki neoliberal dönemde de 565 milyon m²’lik konut üretimiyle %20,3’lük paya ulaşılmıştır.

Apartman ve ev özellikli konut adetine göre alt dönemler karşılaştırıldığında, en yüksek ağırlığın yaklaşık 1,9 milyon konutla neoliberal dönem olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. İkinci sırayı ise 1,5 milyon adeti aşan ve %39,1’lik ağırlığa ulaşan Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi almaktadır. Üçüncü ve son sıradaysa 567 bin konut ve %14,2’lik dönem payı ile planlı kalkınma dönemi almaktadır. Ancak bu sıralama, ortalama yıllık konut üretim adetine göre bakıldığında değişmekte olup, ilk sırayı yaklaşık 92 bin konutla Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi almakta, ikinci sırayı 81 bin civarındaki üretimle neoliberal dönem almakta ve son sırayı da 35 bin civarındaki konut üretimiyle planlı kalkınma dönemi almaktadır.

Daire sayısına göre alt dönemlerin karşılaştırması yapıldığıdaysa, %72,7’lik dönem payı ve 11,7 milyon civarındaki daire üretimiyle Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi ilk sırayı almaktadır. Bu dönemi %22,6’lık dönem payı ve 4,9 milyonluk daire üretimiyle neoliberal dönem takip etmektedir. Son sırayı ise %4,7’lik dönem payı ve kabaca 1,2 milyonluk daire üretimiyle planlı kalkınma dönemi işgal etmektedir.

Alt dönemler arasında yaşanan temel farklılaşma ise apartman ve ev özellikli konut bütünüyle dairelerdeki büyüklüklerde yaşanmıştır. Planlı kalkınma döneminde yeni inşa edilen ortalama

apartman ve ev özellikli konut büyüklüğü 210 m² iken, bu büyüklük 1980-2002 neoliberal dönemde 302,1 m²'ye ve 2003-2019 arasındaki Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeyse 1166,5 m²'ye yükselmiştir. Dikkat edilecek olursa 1964-1979 ile 1980-2002 arasındaki dönemler arasında yaşanan artış yaklaşık %44 ile sınırlıyken, 1980-2002 ile 2003-2019 arasındaki dönemler arasında yaşanan artış %386 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle apartman ve özellikli konut üretiminde m² büyüklüğüne göre neoliberal dönemle Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi arasında neredeyse 4 katlık artış yaşanmıştır.

Daire büyüklüklerinin alt dönemler itibarıyla gelişimi incelendiğindeyse planlı kalkınma döneminde 95,8 m² olan ortalama daire büyüklüğü, neoliberal dönemde 114,9 m²'ye, Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeyse 155,6 m²'ye yükselmiştir. Dolayısıyla apartman ve ev özellikli konut büyüklüğünde alt dönemler arasında yaşanan değişimin benzeri, daire büyüklüklerinde de gerçekleşmiştir.

Tablo 6: 1964-2019 Arasında Apartman ve Ev Özellikli Konut Üretiminin Alt Dönemlere Göre Yüzdelerle Ağırlıkları

Göstergeler / Yıl aralıkları		1964-1979	1980-2002	2003-2019	1964-2019
Apartman ve ev adeti	Toplam	14,2	46,8	39,1	100,0
	Yıllık ortalama	0,9	2,0	2,3	1,8
Daire adeti	Toplam	7,0	27,5	65,5	100,0
	Yıllık ortalama	0,4	1,2	3,9	1,8
Konut alanı (m ²)	Toplam	4,7	22,6	72,7	100,0
	Yıllık ortalama	0,3	1,0	4,3	1,8

Hesaplama kullanılan veri kaynağı: TÜİK

5. Alt dönemler arasında apartman ve ev özellikli konut gelişiminde yaşanan ayrışma

Ev ve apartman özellikli bina üretiminin alt dönemlere göre ağırlıkları incelendiğinde, planlı kalkınma döneminde yapı adetinde ev özellikli konut imalatının baskın olduğu görülmektedir. Planlı kalkınma döneminden itibaren yapı adetinde apartman özellikli bina üretiminin ağırlığı, ev özellikli bina üretiminin üzerinde gerçekleşmiş olup, apartman özellikli bina üretiminin ağırlığı Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde baskın hale gelmiştir. Daire adeti açısından konu incelendiğindeyse, 56 yıllık uzun dönemli süreç boyunca her üç alt dönemde de apartman özellikli binalardaki daire adetinin, ev özellikli binalardaki daire adetine göre baskın olduğu ve birbirini takip eden dönemlerin tümünde, bir önceki döneme göre belirgin artışın yaşandığı görülmektedir. Bina konut alanı açısından da daire adetinde mevcut olan yapının hakim olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır.

Yapı adeti açısından konu ele alındığında, planlı kalkınma döneminde apartman özellikli bina adeti ağırlığı %44,1 iken ev özellikli bina adeti ağırlığının %55,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dağılım neoliberal dönemdeyse apartman özellikli bina adetinde %56,9'a çıkarken ev özellikli bina adetinde %43,1'e gerilemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeyse apartman özellikli bina adetinin ağırlığı %62,2'ye yükselirken, ev özellikli bina adeti ağırlığı %37,8'e kadar gerilemiştir.

Daire adeti açısından konu ele alındığında, planlı kalkınma döneminde apartman özellikli binalardaki daire adeti ağırlığı %70,6 iken ev özellikli binalardaki daire adeti ağırlığının %29,4 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dağılım neoliberal dönemdeyse apartman özellikli binalardaki daire adetinde %81,4'e çıkarken ev özellikli bina adetinde %18,6'ya gerilemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeyse apartman özellikli binalardaki daire adetinin ağırlığı %90,7'ye yükselirken, ev özellikli binalardaki daire adeti ağırlığı %9,3'e kadar gerilemiştir.

Konut alanı açısından konu ele alındığında, planlı kalkınma döneminde apartman özellikli binaların alanındaki ağırlığı %73,4 iken ev özellikli binaların alanındaki ağırlığın %26,6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dağılım neoliberal dönemdeyse apartman özellikli bina alanında

%82,5’e çıkarken ev özellikli bina alanında %17,5’e gerilemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi dönemindeyse apartman özellikli bina alanının ağırlığı %91,7’ye yükselirken, ev özellikli bina alanındaki ağırlıkta %8,3’e kadar gerilemiştir.

Tablo 7: 1964-2019 Arasında Konut Üretiminde Apartman ve Ev Özellikli Konut Üretim Ağırlıkları

Göstergeler / Yıl aralıkları		1964-1979	1980-2002	2003-2019	1964-2019
Yapı adeti	Apartman	44,1	56,9	75,1	62,2
	Ev	55,9	43,1	24,9	37,8
	Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
Daire adeti	Apartman	70,6	81,4	96,7	90,7
	Ev	29,4	18,6	3,3	9,3
	Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
Konut alanı (m ²)	Apartman	73,4	82,5	95,7	91,7
	Ev	26,6	17,5	4,3	8,3
	Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

Hesaplama kullanılan veri kaynağı: TÜİK

Alt dönemler itibarıyla konut üretiminin gelişimi, ilk alt dönemi oluşturan 1964-1979 planlı kalkınma dönemindeki üretim hacimlerinin 100 olarak endekslediği durumdaysa şu sonuçlarla karşılaşılmaktadır. 1980-2002 neoliberal dönemde apartman özellikli bina adeti 425,9’a, ev özellikli bina adeti 254,3’e ve toplam bina adetindeyse 330’a yükselmiştir. Daire adetinde apartman özellikli binalardaki dairelerde 455,9’a, ev özellikli binalardaki dairelerde 250,3’e ve bütün binalardaki dairelerdeyse 395,6’ya çıkmıştır. Konut alanındaysa apartman özellikli binalarda 533,4’e, ev özellikli binalarda 312,7’ye ve bütün binalardaysa 474,8’e yükselmiştir.

2003-2019 yılları arasındaki Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde endeks değerleri yapı adetine göre apartman özellikli binalarda 468,9’a, ev özellikli binalarda 123’e ve binalar bütününde de 275,6’ya çıkmıştır. Daire adetinde apartman özellikli binalardaki dairelerde 1289,1’e, ev özellikli binalardaki dairelerde 107,5’e ve bütün binalardaki dairelerdeyse 942,2’ye yükselmiştir. Konut alanındaysa apartman özellikli binalarda 1995,4’e, ev özellikli binalarda 245,4’e ve bütün binalardaysa 1530,8’e çıkmıştır.

Tablo 8: 1964-2019 Arasında Apartman, Ev Özellikli Konut Üretiminin Alt Dönemlere Göre Gelişimi, 1964-1979=100 İndeksine Göre

Göstergeler / Yıl aralıkları		1964-1979	1980-2002	2003-2019
Yapı adeti	Apartman	100,0	425,9	468,9
	Ev	100,0	254,3	123,0
	Toplam	100,0	330,0	275,6
Daire adeti	Apartman	100,0	455,9	1289,1
	Ev	100,0	250,3	107,5
	Toplam	100,0	395,6	942,2
Konut alanı (m ²)	Apartman	100,0	533,4	1995,4
	Ev	100,0	312,7	245,4
	Toplam	100,0	474,8	1530,8

Hesaplama kullanılan veri kaynağı: TÜİK

Neoliberal dönem ile Adalet ve Kalkınma Partisi dönemlerindeki bina ve daire sayıları ile konut alanlarında bir önceki döneme göre yaşanan oransal değişim incelendiğindeyse şu bulgularla karşılaşılmaktadır: Neoliberal dönemde planlı kalkınma döneminde yaşanan konut üretimine göre apartman özellikli bina adetinde %325,9’luk, ev özellikli bina adetine göre %145,3’lük, toplamdaysa %230’luk artış yaşanmıştır. Daire adetine göre yaşanan değişim ise apartman özellikli binalardaki daireler açısından %355,9’a, ev özellikli daireler açısından %150,3’e,

toplamdaysa %295,6'ya ulaşmaktadır. Konut alanına göre değişim ise apartman özellikli binalardaki daireler açısından %343,4; ev özellikli daireler açısından %212,7 ve toplamdaysa %374,8 olarak gerçekleşmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde neoliberal dönemde yaşanan konut üretimine göre apartman özellikli bina adetinde %10,1'lik artış yaşanmışken, ev özellikli bina adetine göre %-51,7'lik ve toplamdaysa %-16,5'lik düşüş gerçekleşmiştir. Daire adetine göre yaşanan değişim ise apartman özellikli binalardaki daireler açısından %182,7'ye ulaşırken, ev özellikli daireler açısından %-57,1'lik gerileme yaşanmış, toplamdaysa %138,2'lik yükseliş gerçekleşmiştir. Konut alanına göre değişim ise apartman özellikli binalardaki daireler açısından %274,1'lik yükselişe karşılık ev özellikli daireler açısından %-21,5'lik düşüşle ve toplamdaysa %222,4'lük artışla sonuçlanmıştır.

Tablo 9: 1980-2002 ve 2003-2019 Alt Dönemlerinde Bir Önceki Döneme Göre Yapı ve Daire Adeti İle Konut Alanında Yaşanan Yüzdesele Değişim

Göstergeler / Yıl aralıkları		1964-1979 dönemine göre 1980-2002'deki değişim, %	1980-2002 dönemine göre 2003- 2019'daki değişim, %
Yapı adeti	Apartman	325,9	10,1
	Ev	154,3	-51,7
	Toplam	230,0	-16,5
Daire adeti	Apartman	355,9	182,7
	Ev	150,3	-57,1
	Toplam	295,6	138,2
Konut alanı	Apartman	433,4	274,1
	Ev	212,7	-21,5
	Toplam	374,8	222,4

Hesaplama da kullanılan veri kaynağı: TÜİK

6. Sonuç

Türkiye'de konut üretimi, uzun yıllardır artarak sürmüştür. Barınma ihtiyacının karşılanması fonksiyonu dışında finans ayağında küresel sermaye akımlarının görece bolluğu, bu akımlara bağlı olarak artan konut kredisi kullandırım olanaklarındaki artış, müşteri açısından ise barınma amacı yanında kimi zaman prestij statü göstergesi kimi zaman da yatırım amacıyla kullanımının belirleyici hale gelişi, bu artış ivmesini tetiklemiştir. Özellikle son yıllarda atıl yatırım olarak kabul edilip eleştirilere konu olan konut üretiminin özelliklerinde de dönüşümün yaşandığı görülmektedir.

Bağımsız bölüm olarak daire büyüklüğünde uzun dönemde istikrarlı bir artışın yaşanması, özellikle mesken olarak doğrudan yaşanan kullanım alanları ile daire donatıları arasındaki ayrışmayla daha da şiddetlenmiş durumdadır. Dolayısıyla da brüt alan ile kullanım alanı arasında ciddi artışların yaşanmasıyla büyüyen daire genişlikleriyle karşılaşmaktadır. Somutlaştırmak gerekirse, doğrudan mesken kullanım alanına yakın geçmişte duvar payları, apartman boşlukları, kömürlük eklentisinin eklenmesiyle hesaplanan brüt alana bugün spor salonu, sauna, kapalı yüzme havuzları, otopark gibi çok sayıda eklenti ilave olmuştur. Bu durum başlarda orta-yüksek ve yüksek gelir grubuna hitap eden kapalı konut yerleşimlerinde hakimken, zamanla karma-gelirli, sosyal konutlarda da kısmen de olsa ilave edilmektedir. Dolayısıyla genel olarak konut standartlarında ülke bütününde konfor artışının yaşandığı savunulabilir.

Apartman özellikli bina büyüklükleri açısından yaşanan dönüşüm incelendiğinde, uzun dönemde hem alan hem de bağımsız bölüm olarak daire sayılarında süratli bir artışın yaşandığı sonucuya ulaşılmaktadır. Hem alan hem de içerdiği daire sayısı olarak belirgin artışın yaşanması ise, özellikle dikey kapalı konut yerleşimlerinde yaşanan büyümenin katkısı olarak görülebilir. 20 kat üstü yüksekliğe sahip yüksek nitelikli rezidansların da 2005 sonrasında yaygınlaşmaya başlaması da konut üretim ölçeğini büyütmemektedir.

Müstakil özellikli evlerin büyüklükleri açısından konu ele alındığında, uzun dönemde tıpkı apartmanlarda olduğu gibi konut alanının büyüdüğü dikkat çekmektedir. Geçmişte özellikle küçük kentler ve kasabalar ile büyükşehirlerin gecekondulu bölgeleri dışında kalan ama benzer sosyo-ekonomik özellikler gösteren kenar mahallelerinde inşa edilen formel müstakil konutların, barınma ihtiyacı odaklı fonksiyon gördüğü açıktır. Günümüze geldikçe bu tür konutlarda da brüt inşa alanının genişlemesi, yatay kapalı konut yerleşimlerinin müstakil konutlar içerisindeki ağırlığında yaşanan artışa bağlanabilir. Yine kullanıcı talepleri, apartmanlarda olduğu gibi müstakil özellikli konutlarda da konfor artışına dayalı bir dönüşümün varlığını desteklemektedir.

Apartman ve müstakil özellikli bina alanlarının üretilen toplam konut alanları içerisindeki dağılımları incelendiğindeyse, apartman özellikli binaların ağırlıklarının giderek arttığı görülmektedir. Özellikle büyükşehirlerde arsa üretiminde yaşanan zorluk ve arazi maliyetlerindeki süratli artış, müstakil özellikli konut üretimi yerine dikey toplu konutların/kapalı konut yerleşimlerinin ağırlıksal olarak artışını zorunlu kılmıştır.

Bu çalışma kapsamında yapılan en önemli tespit, üç alt dönem arasında yaşanan konut üretim hacmindeki değişimde yaşanan şaşırtıcı büyüme farklılaşmasıdır. Genel olarak Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde konut üretiminin devasa düzeyde artarak atıl yatırım olarak kaynak israfının oluşumuna yol açıldığı yönünde mevcut olan yaygın eleştirileri elde edilen bulgular desteklemektedir. 1964-1979 arasını ifade eden 16 yıllık planlı kalkınma dönemi, 1980-2002 arasını ifade eden 23 yıllık neoliberal dönem ve 2003-2019 arasını ifade eden Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi karşılaştırıldığında, apartman veya müstakil nitelikli bina büyüklüklerine göre, apartmanlardaki daire büyüklüklerine göre, apartmanlardaki daire sayısına göre en yüksek artış neoliberal dönemde gerçekleşmiştir. Bu durum hem alt dönemlerdeki üretim hacminin bütününde hem de yıllık üretim hacimlerinde birbiriyle örtüşmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde en yüksek artışın sağlandığı tek konu, konut üretim büyüklüğü içerisinde apartman özellikli bina inşaat alanının ağırlığında yaşanan artışla sınırlıdır. Buna rağmen Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde en büyük konut üretim artışının sağlandığına yönelik algı oldukça yaygındır. Bu algı yanlışsa muhtemelen satışı uzun zamandır gerçekleştirilemeyen yüksek konfor odaklı dikey kapalı konut yerleşimlerinden kaynaklanmaktadır. Neticede özellikle 2008 krizi sonrasında tüm gelişen ülke piyasalarında olduğu gibi Türkiye’de de yabancı finans kapital akımının esasen konut üretim hacmini çok daha yüksek hacimde arttırması gerekirken, neoliberal dönemdeki artışın gerisinde kalmıştır. Muhtemelen bu algı yanlışlığının altında yatan ana faktörse, konut piyasasının doygunluğa ulaşması olarak görülebilir. Doygunlaşan piyasada satışın sınırlanması kaçınılmazdır. Bu kaçınılmazlığa, kullanılmayan yeni inşa edilmiş çok sayıda konutun varlığına yol açar. Atıl konut hacminde yaşanan artışta, doğal olarak toplumun her kesiminde kaynak israfı olarak değerlendirmelerde bulunulmasına yol açar.

KAYNAKÇA

- Adaman, F. ve Ç. Keyder (2006). *Türkiye’de Büyük Kentlerin, Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. İstanbul, Araştırma Raporu.
- Akalın, M. (2016). “Sosyal Konutların Türkiye’nin Konut Politikaları İçerisindeki Yeri ve Toki’nin Sosyal Konut Uygulamaları”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (1): 107-123.
- Aksoylu, S. (2015). “Development of the Urban Periphery and Issues Related to Urban Landscape Due to Gated Communities”. *Journalism and Mass Communication*, 5 (8): 415-427.
- Akyol Altun, T. D. (2010). “Kapalı Konut Siteleri ve ‘Mahalle’ Kavramı”. *İdealkent Dergisi*, 2: 216-244.
- Akyol Altun, T. D. (2012). “İzmir’de Yeni Bir Konut Üretim Süreci Olarak Kapalı Konut Siteleri”. *İdealkent Dergisi*, 6: 40-61.
- Aydın, S. (2012). “İstanbul’da “Orta Sınıf” ve Kapalı Siteler”, *İdealkent Dergisi*, 6: 96-123
- Bekdemir, A. P. (2007). “İstanbul - Bahçeşehir Toplukonut Yerleşmesinde Dış Mekân Kullanım Olanaklarının İrdelenmesi”. *İÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 57 (1): 81-105.
- Bektaş, Y. ve A. Türkün (2017). “Kentsel Dönüşümde Karma Gelirli Konut Stratejisi ve Türkiye’ye Özgü Dinamikler: Ankara Altındağ-Gültepe Örneği”. *Megaron*, 11 (2): 263-279.
- Berköz, L. (2012). “Güvenlikli Yerleşimler: Konut Kullanıcılarının Yaşam Tercihlerindeki Değişim”. *İdealkent Dergisi*, 6: 172-189.
- Bozdoğan, S. (1996). “Vernacular Architecture and Identity Politics: The Case of the "Turkish House". *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 7 (2): 7-18.
- Çelikyay, H. Selma (2017). “Kent İmgelerinin Kamusal Alanı Tariflemesindeki Rolü”. s. 19-41, Editör: H. Selma Çelikyay, *Kamusal Alanların Mekânsal Organizasyonu*, Bartın Üniversitesi yayınları, Bartın.
- Çoban, A. N. (2012). “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(3): 75-108.
- Derin Öncel, A. ve G. Özaydın (2012). “Kapalı Site Olgusunun Değişim Sürecine Bir Bakış: Beykoz Soğuksu Örneği”. *İdealkent Dergisi*, 6: 62-83.
- Diñer, İ. ve Z. M. Enlil (2002). “Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarla başı-İstanbul”. s. 415-424, Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama konulu Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu, Ankara. 6-8. Kasım.2002 TMMOB Şehir Plancıları Odası ve Gazi Üniversitesi. *Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama Bildiri Kitabı*.
- Diñer, İ., Z. Enlil ve Y. Evren (2009). “İstanbul’un Koruma Alanlarının Değerlendirilmesi”. *Megaron*, 4 (1): 81-95.
- Dirimtekin, H. (1969). “Konut Ekonomisi”. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 5 (1): 8-22.
- Gökgür, P. (2017). “Kamusal Alanın Değişimini ve Dönüşümünü Etkileyen Faktörler”. s. 1-18, Editör: H. Selma Çelikyay, *Kamusal Alanların Mekânsal Organizasyonu*, Bartın Üniversitesi yayınları, Bartın.
- Görgülü, T. (2016). “Apartman Tipolojisinde Geçmişten Bugüne; Kira Apartmanından “Rezidans’a” Geçiş”. *TÜBA-KED*, 14: 165-178.
- Güney, S. (2009). “Mortgage Krizi Ve Yapı Kooperatifleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (30): 167-180

- Güzey, Ö. (2012). “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları”. *İdealkent Dergisi*, 7: 64-83.
- İnce, E. ve İ. Dinçer (2017). “Marka Kent Bağlamında Kent Kimliğinin Konut Projelerinin Pazarlanmasında Kullanılması: İstanbul Örneği”. *Megaron*, 12 (4): 635-646.
- Keleş, R. (1961). “Şehir Plancılığımızı İlgilendiren Yeni Gelişmelerden Bazıları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 16 (4): 247-256.
- Keleş, R. (1965). “Bölgesel ve Mahalli İdarelerin Planlı Kalkınmadaki Rolü”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 20 (1): 419-426.
- Keleş, R. (1970). “Türkiye de Şehirleşme Eğilimleri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 25 (4): 41-83.
- Keleş, R. (1976). “İdeolojiler, Kent Politikaları ve Üçüncü Dünya”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 31 (1): 29-52.
- Keleş, R. (1988). “Dar Gelirli Kentliler İçin Bir Konut Edindirme Yöntemi: Evini Yapana Yardım”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43 (1): 81-112.
- Keleş, R. (1966). “Sosyal Konut Politikası Kavramı Üzerinde Bir Deneme ve Türkiye de Sosyal Konut Politikası”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 21 (2): 167-234.
- Kıray, M. B. (1998). Gecekondu”. s. 19-27, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Kıray, M. B. (1972). Gecekondu: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakta Kopma ve Kentle Bütünleşememe”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 27 (3): 561-573.
- Kurtuluş, H. (2006). “Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak”. *Planlama*, 2006/2, 7-11.
- Kurtuluş, H. (2011). “Gated Communities As A Representation of New Upper and Middle Classes In Istanbul”. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 44: 49-65.
- Özaslan, N., Akalın, A. ve C. Wilson (2011). “Postmodernism and Consumer Culture: Image-Production Via Residential Architecture in Post-1980s Turkey”. *African Journal of Business Management*, 5 (7): 2597-2606.
- Özbek Eren, İ. (2012). “Türkiye’de Dönüşen Kentlerin Son Kalesi: Kent Kurucu Öge Olarak Osmanlı'dan Günümüze 'Mahalle””. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9 (2) : 1547-1568.
- Özkan T., E. ve S. Kozaman Som (2009). ”Sosyo-Mekânsal Ayrışmada Korunaklı Konut Yerleşmeleri: İstanbul Örneği”. *Megaron*, 4(3): 121-130.
- Pérouse, J.F. (2012). “Kapalı Dikey Rezidanslar ve Üst Sınıfların Merkeze Koşullu Dönüş Eğilimi: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *İdealkent Dergisi*. 6: 84-95.
- Rodvin, L. (1961). “İktisaden Gelişen Ülkelerde Büyük Şehir Politikası”, Çev. Ruşen Keleş, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 16 (1): 19-35.
- Sipahi, E. B. (2012). ““Yeni” Liberalizmin “Yeni” Yaşam Alanları Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği”. *İdealkent Dergisi*, 7: 110-135.
- Su, Ö. ve B. Kaplan (2017). Konut Pazarlamasında Pazarlama Karmaşı Stratejileri Üzerine Bir Araştırma”, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 8(15): 1-26.
- Şen, B. (2011). “Kentsel Mekânda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 44: 1-21.
- Tanülkü, B. (2012). “Gated communities: From “Self-Sufficient Towns” to “Active Urban Agents”. *Geoforum*, 43: 518–528.

- Tanülkü, B. (2012). “Güvenlikli Siteler Arası Rekabet: “Ahlklı Kapitalizm”in Kimlik zerindeki Etkisi”. *İdealkent Dergisi*, 6: 124-153.
- Tekeli, İ. (1995). “Bir Modernite Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması”. *Ege Mimarlık*, 16: 51-55.
- Turan, N. (1993). “Konut Sorununun özmnde Belediye, Kooperatif ve Toplu Konut İdaresi'nin Rolü”. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11 (1-2): 45-57.
- Yılmaz, E. (2016). “Konut Sorunu ve Toplu Konut retiminde Toki’nin ve Belediyelerin Rolü”. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (7): 31-50.

HAMDULLAH HAMDÎ'NİN LEYLÂ İLE MECNÛN MESNEVİSİNDEKİ ARKAİK SÖZCÜKLER

Orhan Balcı¹

Öz

Kaynağı hakkında birden fazla rivayet olan Leylâ ile Mecnûn hikayesi başta Türk edebiyatı olmak üzere, bütün İslâm edebiyatlarında kendisine yer bulmuştur. Leylâ ile Mecnûn, edebiyatımızda etkisini artırarak yüzyıllar boyunca işlene gelen aşk konulu hikâyelerin başında gelir. Çalışmamızda başta edebiyat ve onunla ilgili diğer alanlar olmak üzere Türk edebiyatı içerisinde mühim bir yeri olan bu hikayedeki arkaik sözcükler incelenecektir. Çalışmamızda tarihi lehçelerdeki seyirlerini tespit edebildiğimiz sözcüklerin değişim süreci verilmiştir. Bu kelimeler, ait olduğu dönemin Türkçesinin sözcük dağarcığıyla ilgili kıymetli ipuçları sunmaktadır. Ayrıca bu sözcükler; dönemin toplum yaşayışı, kültürel birikimleri, gelenek-görenekleri, dini yaşayışları hakkında da bilgi verebilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Hamdullah Hamdî, Leylâ ile Mecnûn, Arkaik Sözcük, Mesnevi.

ARCHAIC WORDS OF HAMDULLAH HAMDİ'S LAYLA AND MAJNUN MATHNAWI

Abstract

The story of Layla and Majnun, which has more than one argument about its origin, has taken its place in all Islamic literatures, especially in Turkish literature. The stories of Layla and Majnun are at the top of the stories about love that coming from centuries and increasing its influence in Turkish literature. In our study, archaic words in this story, which has a very important place in Turkish literature, especially literature and related fields, will be examined. In our study, the process of change for the words in which we can determine the course of historical dialects were given. These words provide important tips about the vocabulary of Turkish of the period. In addition, these words can also provide information about the social life, culture, traditions and religious life of the period.

Keywords: Hamdullah Hamdi, Layla and Majnun, Archaic Word, Mathnawi.

¹ Arş. Gör. Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, orhan.balci@siirt.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5228-3653

Geliş Tarihi (Received): 30.03.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 06.05.2020

Atıf/Citation: Balcı, O. (2020). Hamdullah Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn mesnevisindeki arkaik sözcükler. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 100-112.

Giriş

Bir dilin yapısında mevcut ve günlük konuşma dilinde kullanılan arkaik öğeler o dilin kadim köklerinin araştırılmasında ve elde edilen bulguların meydana çıkarılmasında önemli bir vazife üstlenirler. Bu sözcüklerin bir diğer hususiyeti ise meydana çıktığı dönemin yaşayışı, duyuş-düşünüş, gelenek görenek, dini yaşayışları ve genel bir ifadeyle kültürel birikimleri hakkında bilgi sahibi olmamıza katkıda bulunmalarıdır. Sözcüklerin bu tarihî süreç seyrinde geçirdiği değişimlerin incelenmesinde bu tarz eserlerin önemli ipuçları içerdiği ifade edilebilir.

Hamdullah Hamdî, XV. yüzyılın ikinci yarısında Sultan II. Bayezid devri şairlerinden olup 1449 yılında Bolu yakınındaki Göynükte doğmuştur. Hacı Bayram-ı Velî'nin halifesi Akşemseddin'in on iki çocuğunun en küçüğüdür. Kaleme aldığı eserlerinden hareketle iyi bir eğitim gördüğü, kuvvetli bir edebiyat, tasavvuf ve musiki kültürü aldığı anlaşılmaktadır. Gördüğü bir rüya üzerine babasının eski halifesi İbrahim-i Tenûrî'ye mürit olmuş, 1503 yılında Göynük'te vefat etmiştir (Macit, vd. 2015: 119). Onun Leylâ ve Mecnûn mesnevisi 905/1499-1500 tarihinde yazılmıştır ve Türk edebiyatında müstakil olarak yazılmış ikinci Leylâ ve Mecnûn mesnevisidir. Eser, mefâilün mefâilün feûlün vezniyle yazılmıştır. Hamdullah Hamdî'nin bu eseri, tasavvufî bir aşk mesnevisidir. Hamdullah Hamdî'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisi 905/1499-1500 yılında yazıldığından ötürü Türk dilinin tarihi gelişimi göz önünde bulundurulduğunda Eski Anadolu Türkçesi devrine girer. "Eski Anadolu Türkçesi Batı Türkçesinin ilk devresidir. XIII ve XV. asırları içine alır." (Ergin, 2001: 60)

Bilindiği üzere, Batı Türkçesi içerisinde kabul ettiğimiz Eski Anadolu Türkçesi, XIII. yüzyıldan başlayarak ilerleme göstermiş, XV. yüzyılda da klâsik bir hüviyete bürünmüştür. Bu üç asırlık zaman dilimi içerisinde kaleme alınmış edebî eserlere şöyle bir göz gezdirildiğinde, birbirini tutmayan ses ve imlâ özellikleri görülür. Hamdullah Hamdî'nin yaşamış olduğu XV. yüzyılda aynı zamanda kuruluş dönemini nihayete erdiren Klâsik Türk edebiyatı yavaş yavaş etkinliğini artırmaya ve ön plana çıkmaya başlamıştır.

Klâsik Türk edebiyatı, Türkçe arkaik sözcükler bakımından önemli bir birikime sahiptir. Klâsik Türk edebiyatına ait bu metinler yardımıyla eserin ait olduğu dönemin söz varlığı hatta bazı gramer şekilleri arkaik unsurlar bakımından tespit edilip ortaya konulabilir. Bu çerçevede kapsamında incelenen Hamdullah Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn mesnevisi, XV. yüzyıl Anadolu topraklarında yaşayan ancak günümüz yazı diline ulaşamamış ya da yerel ağızlarda varlığını sürdüren arkaik sözcüklerin bir kısmını barındırması bakımından önemlidir.

1. Arkaik sözcük terimi üzerine

Çalışmamızın iskeletini oluşturan arkaik sözcüklere geçmeden önce çalışmamızı üzerine temellendirmeye çalıştığımız arkaizm teriminin tanım ve sınırlarının çizilmesi faydalı olacaktır.

Fransızca 'archaisme' sözcüğünün edebiyatımızdaki tanımı şu şekildedir: "Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan (eski söz veya deyim)". Sözcüğün ikinci anlamı ise biraz daha genel bir çerçevede çizilmektedir: "Kullanıldığı devirden daha eski bir dönemden kalma bir biçimin, bir yapının özelliği" (Türkçe Sözlük 2011: 153). "Arkaizm okuyucunun ilgisini çekeceği düşünülen, varlığı tarihe karışan formların kullanımı anlamına gelir. Spenser, Shakespeare, Milton, T.S. Eliot gibi kanonik yazarların eserlerinde eski edebiyatın değerlerinin birçok örneğini görmek mümkündür." (Bingöl, 2019: 114).

Genel olarak baktığımızda yukarıya aldığımız tanımların ortak yönü, arkaizme konu olan öğelerin maziyle olan ilişkisidir. İkinci özellik ise kullanıldığı devir ile olan ilintisinin bu arkaik hususiyetine bakarak kesilmiş olmasıdır.

Zeynep Korkmaz konuyla ilgili olarak "Gramer Terimleri Sözlüğü" adlı kitabında eski kelime başlığı altında "Bugün artık kullanılıştan düşmüş bulunan veya eski biçimi ile kullanılan kelime" (Korkmaz, 2010: 85), Berke Vardar ise Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde genelin aksine

arkaik ifadesi yerine eskil biçim ifadesini kullanarak “Kullanımdan düşmüş, dilsel çevrimden çıkmış bulunan sözlüksel birim, sözdizimsel olgu” (Vardar, 2007: 93) olarak tanımlamışlardır.

XV. yüzyıl, Eski Anadolu Türkçesinin varlığını halen sürdürdüğü bir devirdir. Bu çağda aynı zamanda kuruluş dönemini nihayete erdiren Klâsik Türk edebiyatı yavaş yavaş etkinliğini artırmaya ve ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu yazıda Hamdullah Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin ele alınmasının temel nedeni, Hamdullah Hamdî'nin çağdaşlarını ve kendisinden sonraki dönemlerde gelen önemli şahsiyetleri etkilemiş kilit isimlerinden biri olmasıdır.

Hamdullah Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn mesnevisindeki arkaik sözcüklerin ele alındığı bu çalışmada arkaik olarak sadece Türkçe söz varlığı ele alındı. Yöntem olarak ilk önce arkaik sözcüklerin geçtiği beyitler tespit edilmiş akabinde ilgili sözlükler yardımıyla tespit edilen sözcük anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu arkaik sözcüklerin geçtiği beyitler ise tanımı yapılan sözcüğün hemen altında verilmiştir. Tarama, tasnif ve anlamlandırma sürecinde sözcüklerin sadece sözlüklerdeki anlamlarıyla değil, Hamdullah Hamdî'nin mesnevisinde kelimeye yüklediği ve şiirde kazandığı anlamların da sözcükleri anlamlandırma sürecinde dikkate alınması gerektiği kanaatine varılmıştır. Örnek olarak verilen beytin hemen bitiminde beytin mesnevi içinde geçtiği beyit numarası verilmiştir.

Hamdullah Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn Mesnevisi'nde tespit ettiğimiz arkaik sözcükler ve bu sözcüklerin geçtiği beyitler şunlardır.²

çâv-: (yüksek ve etkili ses, haber, şöhret) anlamlarına gelen sözcüğün (Dilçin, 1983: 51) metinde ‘şöhret’ anlamıyla kullanılmış olup mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

İşidüp **çâvım** her ehl-i idrāk

Gelürdi görmege anı heves-nāk (2640)

depret: Sarsmak, hareket ettirmek, titretmek’ (Dilçin, 1983: 64) anlamlarındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Turup **depretdi** vahşuñ her birine

Ki siñdi her biri yerlü yirine (2737)

dirgür-: (ET. tîrgür- tîrgür-) Diriltmek, ihya etmek (Dilçin, 1983: 69) anlamlarındaki bu sözcüğün metinde her iki anlamı mevcut olup mesnevi içinde kullanımları şu şekildedir:

Anuñ Aḥmed gibi mu‘ciz beyānı

Dem-i ‘İşğ gibi **dirgürdi** cānı (2871)

Umar kim nā-gehān bir gün iresin

Şafā-yı vaşluñ ile **dirgüresin** (3701)

döy-: “EAT döy- „dayanmak, sabretmek” (Taş 2015, 79), Tahammül etmek, dayanmak (Dilçin, 1983: 73) anlamlarındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Nice şabr iyleyem bār-ı firāḳa

² Hamdullah Hamdî'nin “Leylâ ile Mecnûn” adlı eserinden yapılan alıntılarda şu eser kaynak olarak kullanılmıştır: Güler, Z. (1982). “Hamdullah Hamdî: Leylâ ve Mecnûn (İnceleme-Metin)”, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Ed. Fak., Erzurum.

Ki **döymez** ol yüki çekmeğe nâka (615)

Bu derdi kim çekersin şabr idüp sen
Ne taş **döyer** belâsına ne âhen (2435)

Ža'ifem **döymezem** ben bu belāya
Döyer mi peşşe darb-ı ejdehāya (3771)

düriş-: (EAT düriş- çalışmak, çabalamak) Çalışmak, sebat etmek (Dilçin, 1983: 75) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Uşanma ehl-i diller şöhetinden
Düriş kaçma ulular hizmetinden (1063)

Bir işi it diseñ itmez urışur
Eger itme diseñ durmaz **dürişür** (2117)

em: ET, OT. Em: ilaç, merhem, Uyg. Emlämäk, tedavi etmek (Gülmez ve Direkci, 2017: 285), İlaç, çare (Dilçin, 1983: 82) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

O hınçer kim **em** olmaz yāresine
İrüp saña nice bir yara şine (2427)

gin, [gen] : Geniş (Dilçin, 1983: 94) anlamına gelen sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Bu heybetden o kim 'ibret alurdu
Yağın gelmezdi **giñ** yirde kalurdu (3588)

ilen-: [yilenc] Beddua, Azarlama) anlamlarına gelen sözcüğün (Dilçin, 1983: 114) metinde 'beddua' anlamıyla kullanılmış olup mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

O hûd başın açup 'aşkın dilendi
Du'ā itdi aña gendüye **ilendi** (886)

iñen-: [inende] Pek, daha çok, ziyade, daha ziyade (Dilçin, 1983: 116) anlamlarına gelen sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

İñen üftāde oldı cān-ı mestüm
Demidür tutasın ey dōst destüm (801)

Metinde ayrıca yukarıdaki anlamların dışında 'sakın, bir daha asla' anlamlarıyla kullanılmış olup mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

İñende meyveye el şunma küstāh
Ki ğayruñ mülkidür bu meyve-i şāh (2064)

İnen şūrīde-ser itme ğarībi
Çatı zır ü zeber itme ğarībi (3121)

irgür-: “ET irtür- ‘eriştirmek’ EAT ergir-, ergür-, irgir-, irgür-” İletmek, eriştirmek (Gülmez ve Direkçi, 2017: 14) anlamlarına gelen sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Çü sünnet emrin **irgürdi** kemale
Ol ayı mektebe itdi havāle (278)

Beni ‘aşkımda **irgür** ol maķāma
Yitem ben kıala ‘aşkımda bi’s-selāma (874)

Dükendi tākatum kıaldum ‘amelden
Meded **irgürmez** iseñ düşdüm elden (1466)

kars-: Alkışlamak, el çırpılarak çıkarılan ses (Gülmez ve Direkçi, 2017: 285) anlamına gelen sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Atuñ oynadığı yir şarşar idi
Bu lu‘be-senc ayasın **karşar** idi (1624)

Kayı: “[kad-gû>kayı] {eAT} is. Kayı” (Çağbayır 2007: 2493), “Yağmur, sağanak, bora, Kayı, endişe (Dilçin, 1983: 131) manalarına gelen Eski Anadolu Türkçesi döneminden kalma bir sözcük olup mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Pür oldı eşk ile çeşmi kıuyusı
Kıyasa şığmayub Kıys’uñ **kayusı** (657)

Tolup gönliñ ğam-ı dil-ber **kayusı**
Kıomadı ata havfı er kıayusı (2081)

Kığır-: Seslenmek, davet etmek, haykırmak’ (Dilçin, 1983: 131) anlamlarındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

İnanmazsañ **kığır** ahvālını şor
Eger dıvāne ise kıapudan sür (707)

Oturup hücrede tırkırdı keydi

Ƙıġırdı ħalvetine ya 'nî Zeyd'i (3551)

Kuşkun, [kusġun]: Eyer, palan ve semerin arkasında bulunan ve atın kuyruġu altından geçirilen kuşak (Dilçin, 1983: 149) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı Şu Şekildedir:

Aña daġi ne **kuşkun** bir semerdür

Seme serseme uymaz ol ki serdür (1685)

oġı-: 1. Seslenmek, davet etmek. 2. İletmek. 3. Yad etmek gibi (Dilçin, 1983: 161) anlamları bulunan oġı- sözcüğünün mesnevi içinde kullanımı Şu Şekildedir:

Oġıyup her kabîle leşkerini

Şavaşa cem ' idüp her ceng erini (1612)

Olup Leylî anuñ ħâlinden āġāh

Oġıdup ħâlini Őorardı geh ġāh (3348)

Mesnevide günümüz Türkçesinde kullanılan “(kitap) okumak” anlamındaki okı- fiili de mevcuttur:

Dilerseñ olasin ' aşġ ile Őeydā

Oġı efsâne-i Mecnûn u Leylâ (209)

öġür: Eş, birbirine alıŐmış olma (canlılar), ünsiyet (Dilçin, 1983, 167) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı Şu Şekildedir:

Bu gice bunu bulmazsa **öġüri**

İlenür saña **öġüri öġüri** (1804)

sınmak: “(< sı-n-mak) E. T. Türk. ve halk aġzı. 1. Daġılmak, paramparça olmak. 2. Bozguna uğramak, maġlup olmak” (Ayverdi 2008: 2815), “1. Takatten düşmek, çaresiz kalmak. 2. Yitip gitmek, yitmek. 3. Bozulmaya yüz tutmak. 4. Eksilmek, etkisini yitirmek. (Dilçin 1983: 186) manalarına gelen ve Eski Türkçe devrinden kalma bir fiil olup Hamdullah Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn mesnevisinde 'parçalanmak, yenmek ve öldürmek' anlamlarında kullanılmıştır. Mesnevi içinde kullanımları Şu Şekildedir:

Çün irdi Nevfel'e fâl-ı sa'âdet

Şıdı kırdı bulup ā ' dāya fırsat (1640)

Şımasa mey göñül endişesini

Şımazdı kimse anuñ Őışsesine (2189)

Göñül **şınmasa** hergiz rüşen olmaz

ZemİN yırtılmayınca ġülşen olmaz (2913)

sor: Emmek, yalamak (Dilçin, 1983: 1374) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Şormağ ‘aceb degül tudağñ la‘l-i kân mıdur
Al iden anı zulm ile itdügi kan mıdur (3467)

söyken-, [söykegilenmek, söykelenmek, söykünmek] : Dayanmak, yaslanmak, güvenmek (Dilçin,1983: 192) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Yile **söykenme** vü şuya tayanma
Televvün ehli bed-ğūya inanma (1702)

söyün-: (EAT söyün-, söğün-, sövün-, ‘sönmek, ışıltısını kaybetmek’) Sönmek, parlaklığı gitmek (Dilçin, 1983: 192) anlamlarındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Güler şem‘i ferağ nūrı **söyünmiş**
Başından od yanar bağı göyinmiş (1179)

Felek anuñ da dürdi defterini
Söyündürdi anuñ da ağterini (3718)

suvar-, [sıvar-] : Sulamak, su vermek (Dilçin, 1983: 195) anlamındaki bu sözcüğün metinde ‘(kanında) sulamak’ anlamıyla kullanılmış olup mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Ciger kaniyle teşne nice kana
Şuvar anı deminde girme kana (1471)

sünü, [süni] : Süngü, mızrak, kargı (Dilçin, 1983: 196) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Bularuñ hāli taldı kıyl u käle
Süñü sığmadı cehd ile çuvāle (333)

sünük: Kemik (Dilçin, 1983: 196) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Size āhum irişmez irdi göge
Sözi kes kim bıçağ irdi **süñüğe** (2038)

Sünük ‘kemik’ kelime olarak kullanımı Köktürk Türkçesinden itibaren mevcut olup Eski Anadolu Türkçesin ve klâsik üslubun oluşmaya başladığı XV. yy. Osmanlıcasının ilk dönemlerinde kullanılmaya devam edilen sözcük, daha sonra kullanımdan düşmüştür (Küçük, 2014: 17).

tabanca, [dabanca] : Tokat, şamar (Dilçin, 1983: 203) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Yüzine def gibi urdı **tabanca**

Tehî dilden figân iyledi anca (2556)

tamzur-: Damlatmak, damıtmak (Dilçin, 1983: 201) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

O dem penbe olup rahmet seḫābı

Ġarībūñ aġzına **ṭamzurdı** ābı (3851)

tan-: Danışmak, müşavere etmek (Dilçin, 1983: 202) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

İşüm şimden girü kime **ṭanaym**

Odum cūş iylese kime yanaym (2573)

ṭapucı: Memur, hizmetçi (Dilçin, 1983: 204) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Ṭapucılar baña oldı ṭapacı

Çün acıdur baña mihrūñ ṭap acı (1602)

tart-: Çektirmek, çekmek (Dilçin, 1983: 204) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Ki itmeye dirig ü çekmeye bjm

°Adūya tiġ **ṭarta** dōsta sjm (1420)

Şavaşa varsa **ṭartılmış** yarağdur

Ḳılıç gibi şavaşda yüzi ağdur (1998)

Tart- 'çekmek, çekilmek' kelime olarak Uygur Türkçesinden itibaren kullanımı mevcut olup Eski Anadolu Türkçesinin ve klâsik üslubun oluşmaya başladığı XV. yy. Osmanlıcasının ilk dönemlerinde de kullanılmaya devam edilen kelime, daha sonra 'çekmek- çekilmek' anlamlarını kaybederek 'tartmak' anlamında kullanılmaya devam edilmiştir (Küçük, 2014: 13).

ṭuş ol-: Rast gelmek, karşılaşmak, müptela olmak (Dilçin, 1983: 214) anlamlarındaki bu sözcüğün her üç kullanımı metin içerisinde mevcut olup mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Geçerken **oldı** Mecnûn'a gözi **ṭuş**

Anı gördi yatur ser-mest ü medḫūş (996)

Gezerken deşti çün bād-ı seḫer-gāh

Ṭuş oldı ḫasreti Mecnûn'a nā-gāh (1012)

Giderken irdi nā-geh bir maḳāma

Gözi göñli gibi **ṭuş oldı** dama (1797)

tütüz-, [dütüz-]: Koku vermesi için bir şeyi yakıp tütürmek veya tütsülemek' (Dilçin, 1983: 76) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Kimesne pendile açmaz bu bendi

Ölen şayruya tap **tütüz** sipendi (1092)

uğru: (ET ogrı~OT ogrı < og(u)r- 'çalmak'+ı(u)) Hırsız, haydut (Dilçin, 1983: 217) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi kullanımı şu şekildedir:

İy zülfî gibi tarrâr u siyeh-kâr

Çara gözi gibi **uğrı** vü 'ayyâr (3110)

Şakın aldanma kallâş-ı zamâne

İnanma **uğrıdur** düzd-i cihâne (3880)

uvat-: Ufaltmak, ufalmak, kırmak, parçalamak (Dilçin, 1983: 221) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi kullanımı şu şekildedir:

İle in'âm iderken bal u yağın

Uvattı urdı Mecnûn'un çanağın (2901)

Ne bildüñüz nedür kaçdı habîbüñ

Uvatmağdan çanağın ben ğarîbüñ (2907)

ün: 1. Ses, nida, sada, yüksek ses. 2. Şöhret, nam (Dilçin, 1983: 223) anlamlarındaki bu sözcüğün sadece 'ses, nida' kullanımı metin içerisinde mevcut olup mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Anuñ güş iyleyüp Mecnûn selâmın

Üninden añlamayup şordı namın (2925)

Ne bilsün sūzişi bî-dāğ olan dil

Ne tuysun nâliş **ünin** şağ olan dil (3355)

Ütül-: Kesilmiş, yolunmuş (Dilçin, 1983: 225) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Çararmakdan **ütülmiş** ota dönmiş

Çurumakdan teni tâbüta dönmiş (1007)

Uçarken kondı ammâ per şikeste

Ütülmiş murğa beñzer ser şikeste (2137)

üzül-, [üzil-] : 1. Kopmak, koparılmak, kırılmak, uzaklaşmak, çürümek. 2. İlgiyi, alakayı kesmek. 3. İyileşmeğe başladığı andan itibaren tekrardan sağlığı bozulmak (Dilçin, 1983: 226) anlamlarındaki bu sözcüğün sadece 'koparılmak ve yeniden hastalanmak' anlamları metin içerisinde mevcut olup mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Üzüldi gülşenüñden tüt ki bir gül

Ya andan uçdı bir āvāre bülbül (2492)

Kaçan perhîzi bîmāruñ bozuldı

Üzüldi eyle kim ümmîd üzüldi (3429)

yağı: (Eski Türkçe kökü kesin olarak saptanmış değildir.) Eski Türkçe'de 'Düşman, hasım' (Ayverdi 2008: 3384) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Virür bāle belāsı bal u yağı

Vebāl olur olursam bāle **yağı** (1554)

yap yap: Yavaş, yavaşça, yavaş yavaş (Dilçin, 1983: 234) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Varup yanına yap yap rik̄kat ile

Başın yüzün şıgadı şefkat ile (2413)

yavuz: (=ET yabız, yavaz, yavuz~OT yafuz, yawuz) 1. Kötü, tehlikeli. 2. Azılı, keskin, sert, zorlu. 3. Fenalık (Gülmez ve Direkçi, 2017: 20) anlamlarındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Düşüp bu her iyü **yavuz** zebāne

İyü **yavuz** haber taldı cihāne (951)

Zemān-ı 'ömr kim bünyādı yokdur

Yavuz ad ile geçse tadı yokdur (2440)

Sen esdürmezdüñ üstümden **yavuz** yıl

Ben itdüm anı kim güldi saña il (2581)

yidilmek, [yedilmek] : Yedekte götürülmek, birinin kılavuzluğunda yol almak (Dilçin, 1983: 245) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Yider 'avret anı boynında urgan

Görüp Mecnûn bu şahşı kaldı hayrān (1892)

yil- : Koşmak, hızlı adımlarla yol almak (Dilçin, 1983: 246) anlamındaki bu sözcüğün mesnevi içinde kullanımı şu şekildedir:

Perişân yıl gibi nice **yilersin**

Ne yitürdün yabanda ne dilersin (922)

Sipâh-ı Nevfel içinde **yilerdi**

Gürüh-ı Leylî'ye nuşret dilerdi (1532)

yu-: “(Eski Türkçe yumgak<yum-mak) 1. Sarılmış yuvarlak yün, iplik vb. 2. (Eski Türkçe yu-mak) Eski Türkiye Türkçesi. 3. Yıkamak.” (Ayverdi 2008: 3487) anlamlarındaki sözcüğün sadece ‘yıkamak’ anlamı metin içerisinde mevcut olup metin içinde kullanımı şöyledir:

Eger öldürse Leylî haylin aşhâb

Anı **yurdu** ağıdup dîdeden âb (1541)

Beni **yumağa** şuyum eşk-i ter kıl

Buğür-ı ıtrımı büy-ı ciger kıl (3686)

2. Sonuç

Her yüzyıl kendi edebiyatını oluşturur derler. Osmanlı'nın sınır beyliğinden imparatorluğa doğru gittiği süreçte Türk edebiyatı da gelişmelere paralel olarak oluşumunu tamamlayıp klâsik bir görünüme yavaş yavaş kavuşmaya başlamıştır. Klâsik Türk şiirinin gelişimini takip edenlerin toplumsal değişimlere paralel olarak toplumsal düşünce sistemindeki mevcut söz varlığının küçük ivmelerle değişime uğradığını ve bu değişimin dizelere de yansıdığını görebilir. Bu değişimi sağlıklı bir şekilde takip edebilmek için edebî metinlerin içerisinde barındırdıkları söz varlığının incelenmeye ihtiyacı olduğu ortadadır.

Sözcüklerin ve onların mesnevi içerisinde geçtiği beyitlerin çalışmamızda verilmesinden sonra sunu ifade edebiliriz. Gerek dar gerekse geniş bir çerçevede bir ulusun tarih ve geleneğinin izini sürmede o milletin bireyleri arasında iletişimi sağlayan dil ve o dilin tarihi seyri esnasındaki değişimlerin izlenmesinde arkaik kelimelerin önemi büyüktür. Klâsik Türk edebiyatımızın manzum ve mensur metinleri arkaik kelime bakımından zengin bir malzemeye sahiptir. Kadim dönemlere ait metinler, bu sözcüklerin tespit edilip gün yüzüne çıkarılmasında önemli bir araç olmuşlardır. Bu metinler tetkik edilerek arkaik kelimelerin dilimizin gelişim sürecindeki payı ortaya çıkarılabilir.

Hamdullah Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn mesnevisi de XV. yüzyılın arkaik kelime bakımından incelenmeye değer metinlerinden birisidir. Mesnevide tespit edebildiğimiz arkaik sözcüklerin sayısı kırk bir olup metindeki toplam kelime sayısı içindeki oranları yaklaşık olarak %1'e tekabül etmektedir. Arkaik sözcüklerin geçtiği beyitlerde Arapça ve Farsça sözcüklerin daha az veya hiç olmadığı, anlam olarak da diğer beyitlere nazaran daha açık ve anlaşılır oldukları söylenebilir. Hamdullah Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn mesnevisiyle birçok Klâsik Türk şairi gibi döneminin ve kendi içinde bulunduğu toplumun gelenek, görenek ve kültürel mirasına ışık tutmuştur. Hamdullah Hamdî mesnevisini kaleme alırken bir taraftan Arapça ve Farsça sözcükler tercih ederken diğer bir taraftan da döneminin halk arasında konuşulan sade Türkçeden de istifade ederek devrinin yerel ağızlarına ait sözcükleri mesnevisine çok iyi bir şekilde kullanmıştır. Böylelikle günümüzde kullanımdan düşmüş arkaik kelimeleri eserine taşıyarak kültürel hafızamızdan yok olup gitmesini

engellemiştir. Çalışmamızda Hamdullah Hamdî ve Leylâ ile Mecnûn mesnevisiyle ilgili bilgi verildikten sonra eseri taranarak arkaik kelimeler tespit edilmiş ve sözlükler yardımıyla anlamları ve varsa mesnevi içerisinde farklı anlamları verilmeye çalışılmıştır. Mesnevi içerisinde tespit ettiğimiz arkaik sözcükler hem arkaik sözcük arşivinin genişlemesini sağlayacak hem de arkaik unsurların tarihi süreç içerisindeki değişimleri için önemli birer kaynak olmaya devam edeceklerdir.

KAYNAKÇA

- Ayverdi, İlhan. (2008), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C.I-II-III, İstanbul, Kubbealtı Yayınevi.
- Bingöl, Ulaş. (2019), *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Akademik Kitaplar Yayınevi.
- Çağbayır, Yaşar. (2007), *Ötüken Türkçe Sözlük*, C. 1-5. İstanbul, Ötüken Yayınevi.
- Dilçin, Cem. (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara, TDK.
- Ergin, Muharrem. (2001), *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul, Bayrak Yayınevi.
- Güler, Zülfü (1982). “*Hamdullah Hamdî: Leylâ ve Mecnûn (İnceleme-Metin)*”, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Ed. Fak., Erzurum.
- Gülmez, Mevlüt ve Direkçi, Bekir. (2017), Muhibbî Dîvânı’nda Eski Anadolu Türkçesi Unsurları, *Mediterranean Journal of Humanities*, VolVII/2, s 272-291.
- Korkmaz, Zeynep, (2010), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDK.
- Küçük, Serhat, (2014), “Zâtî Dîvânı’nda Arkaik Unsurlar” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 52 s. 1-25.
- Macit, Muhsin. Ceylan, Ömür. Yılmaz, Ozan. (2015), *Klâsik Dönem Osmanlı Nazmı*, İstanbul, Kesit Yayınları.
- Taş, İbrahim. (2015). *Süheyl ü Nev-bahâr ’da Eskicil Ögeler*, TDK, Ankara.
- Türkçe Sözlük*, (2011) Ankara, TDK.
- Vardar, Berke, (2007), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

BENLİK, ÖZ-DUYARLIK VE KİMLİK BAĞLAMINDA YEKTA KOPAN'IN *AİLE ÇAY BAHÇESİ* ROMANINDA BİREYİN VAROLUŞ SORUNSALI

Semih Zeka¹

Öz

Benlik, çocuğun zihninde kendine dair belirlediği görünümdür. Birey, dünyaya benlik sahibi olarak gelmez. Birey, benliğini diğer insanlarla etkileşimi sonucunda elde eder. Bireyin ilk dönemlerinde benlik kavramı somut niteliklerle sergilenir; ancak bireyin yaşı ilerledikçe benlik kavramı duygu ve düşüncelerle soyut bir hal alır. Benlik saygısı, bireyin kendinden hoşnut olma halidir. Ergenlik döneminde benlik kavramı, kendini kimlik olarak gösterir. Kimlik, bireyin kendi beni ile öteki/ötekilerin beninin bir araya gelmesi ile oluşur. Öz-duyarlık ise bireyin kendi beni ile diğerlerinin beni arasındaki etkileşimin sorunsuz gerçekleşmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Çünkü birey, öz-duyarlık sergileyerek bu etkileşimde yaşadığı sorunları kendini ve diğerlerini suçlayarak sürekli hale getirmez.

Yekta Kopan'ın "Aile Çay Bahçesi" adlı romanının birincil kişisi Müzeyyen, sınırları önceden belirlenmiş hayat tarzından uzaklaşıp yeni bir kimlik edinme süreci yaşar. Müzeyyen'in kendisine ve diğer insanlara yönelttiği eleştirel tutum ise onu kolektif bir kimliğin parçası olmaktan uzaklaştırır. Ancak bu kimliğin yerine neyi yerleştireceğini bilmeyen Müzeyyen, hayata karşı ümidini kaybeder. Müzeyyen'in annesi Meral Hanım, babası Nejat Bey, kız kardeşi Çiğdem ile babasının birlikte yaşadığı Hayriye Hanım da kimlik edinme sürecinde sorun yaşayan kişilerdir. Bu özellikleriyle onlar, değer yargılarının değişimiyle yalnızlaşan, içinde bulunduğu toplumla uyum sorunu yaşarken kendi varlığını anlamlandıramayan modern insanı yansıtır. Bu çalışmada Yekta Kopan'ın "Aile Çay Bahçesi" adlı romanında modern insanın birer örneği olan Müzeyyen, Meral Hanım, Nejat Bey, Çiğdem ve Hayriye Hanım'ın varoluş sorunsalı, benlik, öz-duyarlık ve kimlik kavramları bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yekta Kopan, Benlik, Öz-duyarlık, Kimlik

Jel Kodu: Y30, Y92

¹Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü zekasemih@hotmail.com ORCID: 0000-0003-2319-5229.

Geliş Tarihi (Received): 27.01.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 16.06.2020

Atf/Citation: Zeka, S. (2020). Benlik, öz-duyarlık ve kimlik bağlamında Yekta Kopan'ın *Aile Çay Bahçesi* romanında bireyin varoluş sorunsalı. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 113-127.

EXISTENTIAL PROBLEMATIC OF THE INDIVIDUAL IN THE NOVEL NAMED *AİLE ÇAY BAHÇESİ* OF YEKTA KOPAN WITHIN THE CONTEXT OF SELF, SELF-COMPASSION AND IDENTITY

Abstract

The self is the appearance of the child in his/her mind about himself/herself. The individual does not come to the world as an owner of self. The individual obtains his / her self through interaction with other people. In the early stages of the individual, the concept of self is exhibited with concrete qualities. However, as the age of the individual progresses, the concept of self becomes abstract with feelings and thoughts. Self-esteem is an individual's contentment about himself/herself. The concept of self during adolescence reveals itself as identity. Identity occurs with the combination of the individual's self and the others' self. On the other hand, self-compassion has an important place in terms of the smooth interaction between the individual's self and the others' self. Through self-compassion, the individual does not make the problems he / she experiences in this interaction continuous by blaming himself and others.

Müzeyyen, the primary person of Yekta Kopan's novel named *Aile Çay Bahçesi*, experiences a new identity process by not adopting the given lifestyle. Müzeyyen's critical attitude towards herself and others precludes her from being a part of a collective identity. However, Müzeyyen, who does not know what to replace this identity, loses hope of life. Müzeyyen's mother Meral Hanım, her father Nejat Bey, her sister Çiğdem and Hayriye Hanım her father lived with are people who have problems in the process of obtaining identity. With these features, they reflect modern people who are alone with the change of their value judgments and who cannot understand their own existence while having a problem of harmony with the society they live in. In this study, the existence problematic of Müzeyyen, Meral Hanım, Nejat Bey, Çiğdem and Hayriye Hanım who are examples of modern people was examined in the context of self, sensitivity and identity.

Key Words: Yekta Kopan, Self, Self-compassion, Identity

Jel Classification: Y30, Y92

Giriş

Benlik, psikolojinin insanı anlama yolunda oluşturduğu kavramlardan biridir. “Benlik kavramı, insanın kendi benliğini algılayış ve kavrayış biçimi olarak tanımlanır.” (Yavuzer, 2014a; s.40) diyen Yavuzer, benliğin çocuğun kendisine dair çizdiği görünüm olduğunun altını çizer. Bu görünümün içinde çocuğun özgüven sahibi olup olmayacağı, içe ya da dışa dönük özellikler sergileyip sergilemeyeceği yer alır. Dünyaya benlik sahibi olarak gelmeyen birey, benliğini başta anne-babası, kardeşleri ve arkadaşları olmak üzere toplumsal çevre ile olan iletişimi sonucunda edinir (Yavuzer, 2014a; s.40).

“Benlik” kavramı çocuğun bebeklik döneminde kendisini gösterir. Bebeğin bir oyuncacı hareket ettirdiğinde ya da onu sıkarak ondan bir ses çıkardığında ulaştığı haz, ona özne olduğunu duyumsatır. Bu ise bebekte benlik kavramının ortaya çıkışının ilk işaretidir. Bunun yanında çocuğun kimi davranışlarının anne ya da babası üzerindeki etkisini görmesi de bu noktada altı çizilmesi gereken bir husustur. Benliğin ortaya çıkışında bir diğer önemli aşama çocuğun kendisinin de nesnelere biri olduğunu fark etmesiyle gerçekleşir. Nasıl ki bir topun yuvarlanabilirliği, daireselliği gibi özellikleri vardır, benlik de kendisinin cinsiyeti, adı, utangaçlığı ya da atılganlığı gibi özelliklerinin olduğunun ayırıcısına varır (Bee ve Boyd, 2009; s. 543).

Benlik farkındalığı olan yürüme çağındaki çocuklar, yaptıkları her ne ise bunu kendi başlarına yapmakta ısrarcıyken değer verdikleri nesnelere de sahiplenmeye başlarlar. Yürüme çağındaki çocukta benlik farkındalığının yanında mahcubiyet ve gurur gibi benlik bilincini somut kılan ifadeler de görülmeye başlanır. Bunun gerçekleşmesi için de çocuğun bazı davranış kurallarından haberdar olması gerekir. Bu gelişim aşamasının önemli bir unsuru da çocuğun iki yaşından sonra yetişkinlerin onayını almak için hevesli olması ve beklentileri yerine getirip getirmemeleri noktasında yetişkinlerin karşılıklarını ölçüt kabul etmesidir (Bee ve Boyd, 2009; s. 544-545).

Çocuk, iki yaşından itibaren toplumdaki düzenin bir parçası olduğunun ayırımına varır ve toplumsal senaryoları öğrenmiş bir haldedir. Artık o, kendini kimi durumda yardımcı, kimi durumda patron olarak görür. Bunun yanında çocuk, aile içerisinde bireylerin konumunu da – baba, anne, kardeş- kavrar. Bununla birlikte benlik, somut çerçevede tanımlanmaya devam eder. “Kendisini algılayışı daha kalıcı içsel niteliklerden çok kız ya da erkek olması, nasıl görüldüğü, kimle ya da neyle oynadığı, nerede yaşadığı, neleri iyi neleri kötü yaptığı gibi belirli ortamlara ve görevlere bağlıdır” (Bee ve Boyd, 2009; s. 546-547).

Çocuğun ilerleyen aşamalarda ortaya çıkan bir özelliği de dışavurumlarının farkına varması ve bunları düzenlemesidir. Okul öncesinde çocuk, etrafından aldığı kimi talimatları içselleştirerek bu düzenleme iradesini anne-babasından kendi üzerine alır. Bundan dolayıdır ki beş altı yaşındaki çocuk, bir şeye sinirlendiği zaman birine ya da bir şeye vurmayacağını, iki gözü iki çeşme ağlamayacağını bilir (Bee ve Boyd, 2009; s. 547). “İlkokul yıllarında çocuktaki somut benlik kavramı giderek daha soyut, karşılaştırmalı, daha genel bir benlik tanımına doğru kayar” (Bee ve Boyd, 2009; s. 549). Yaşının ilerlemesiyle çocukların dış özelliklere daha az yer verirken duygu ve düşünceler üzerinde daha fazla yoğunlaştıkları fark edilir (Bee ve Boyd, 2009; s. 550).

Benliğin yanında benlik saygısı da altı çizilmesi gereken bir kavramdır. Bireyin kendinden hoşnut olma hali olarak ifade edilebilecek benlik saygısı, bireyin benliğini onaylamasından doğar. Aile içinde fertlerin benlik saygısından yoksun olması, fertler arasında iletişimin aksamasının sebeplerindedir. “Benlik saygısının yüksek olması için, çocuğun içinde bulunduğu aile, özgüvenli, aralarında ve çocukla iyi iletişim kuran, çocuklarına karşı güven verici, hoşgörülü ve esnek bir yaklaşım içinde olan bireylerden oluşmalıdır” (Yavuzer, 2014a; s. 41) diyen Yavuzer, böylece bireyin benlik saygısında ailenin ne denli önemli rol oynadığının da altını çizer.

“Benlik tanımında daha fazla soyutlama eğilimi, ergenlik döneminde de sürer ve benlik kavramı olgun kimlik duygusu olarak meyve verir” (Bee ve Boyd, 2009; s. 552). Kimliğin oluşumu bağlamında iki yaklaşımdan söz edilir: öznelci yaklaşım ve nesnelci yaklaşım. Kimliği yaşam boyunca büyük oranda aynı kalan gerçek bir ben olarak değerlendiren öznelci yaklaşımın yanında nesnelci yaklaşım kimliği, bireyin iç dinamikleri yanında çevresi ile olan etkileşimlerinin neticesinde oluşmuş bir bütünlük, tutarlılık ve süreklilik olarak görür. Bu ise “ben” olarak kendisinin farkında olan bireyin, kendisini diğer insanların tutumlarına göre belirlediği anlamını içerir (Aşkın, 2010; s.214). Bu etkileşimde “kimlik veren” ve “kimlik edinen” insanların varlığından söz edilebilir. Bunun sonucunda kimlik, kimlik edinen (ben) ile “kimlik verenin” (öteki) bir araya gelmesidir (Şanlı, 2014; s. 7).

James Marcia, ergen kimliğinin oluşumunu iki noktada ele alır: kriz ve bağlanma. Burada kriz ile kastedilen eski değerlerin ve tercihlerin yeniden gözden geçirilmesi ve bir karara ulaşma sürecidir. Bu krizin neticesi, özel bir role ya da düşünceye bağlanma şeklinde tezahür eder (Bee ve Boyd, 2009; s. 554). Bu noktada dört kimlik statüsü ile karşılaşılır:

“Başarılı kimlik: Genç krizi atlatmış ve ideolojik ya da mesleki hedeflerine bağlanmayı başarmıştır.

Moratoryum: Kriz ilerleme aşamasındadır ancak henüz bir bağlanma söz konusu değildir.

İpotekli: Kişi herhangi bir kriz yaşamadan bağlanma gerçekleştirmiştir. Eski konular yeniden değerlendirilmemiş, bunun yerine genç sadece ailesi ya da kültürü tarafından tanımlanmış bir bağlamı kabul etmiştir.

Kimlik yayılması: Genç bir kriz yaşamamaktadır (bununla birlikte, geçmişte yaşamış olabilir) ve bağlanma gerçekleşmemiştir. Kargaşa, sürecin henüz erken (krizden önceki) bir aşamasının yaşandığını ya da krizden sonra bir bağlanmanın başılamadığını gösterir” (Bee ve Boyd, 2009; s. 554-555).

Bireyin kendini idraki noktasında üzerinde durulması gereken bir kavram da öz-duyarlıktır. Öz-duyarlık kavramı öncelikle kişinin hayatta karşılaştığı durumları ve olayları insanlığın ortak deneyimlerinden biri olarak algılamasını ifade eder. Bu deneyimlerden ortaya çıkan acı, keder, başarısızlık ve yetersizlik gibi duygu durumları, yine insanlık halinin bir unsuru olarak algılanır. Bunun yanında kişi, öz-duyarlık kavramı bağlamında kendisi de dâhil olmak üzere bütün insanların duyarlı davranılmayı hak ettiğine dair anlayışı benimser. Bu hayatı ve insanları algılayış tarzı beraberinde kişinin kendi hata ve eksikliklerini affetmesini ve sınırları ve hataları ile “tam bir insan” olarak kendini kabul etmesini zorunlu kılar. Öz-duyarlık, olumsuz düşünce, duygu ve davranış biçimlerinin her yönüyle algılanması imkânını verirken bunların düzeltilmesi noktasında bireyin gereksinim duyduğu duygusal güvenliği de temin eder (Akın, 2013; s.16-17).

Öz-duyarlık bağlamında birey, olumsuz duygusal deneyimlerinden kaçmaz, benliğini sevecen ve anlayışlı bir yaklaşımla cesaretlendirir. Bunun ardından da birey bilinçli bir farkındalık haliyle kendisinin yaşadığı bu deneyimleri bütün insanların yaşadığını kabullenmeye gayret gösterir. Bu kabulleniş, öncelikle olumsuz duyguların olumlu duygulara dönüşümünü tetikler ve bireyin içinde yer aldığı durumu daha berrak idrak etmesini, kendisinin ve çevresinin değişimini başlatacak davranışların gerçekleşmesini sağlar. Bundan dolayıdır ki öz-duyarlık sahibi bireyler, acı ve sıkıntılı deneyimlerini abartmazlar, bu acı ve sıkıntıları kendini suçlayarak ve eleştirerek sürekli hale getirmezler, kendilerini diğer insanlardan izole ederek yabancılaşma duygusu yaşamazlar (Akın, 2013; s.19).

Yukarıda sözü edilen benlik, benlik saygısı, kimlik, kimlik edinen, kimlik veren ve öz-duyarlık kavramları psikoloji biliminin insanın duygusal ve zihinsel süreçlerini anlama gayretinin birer

sonucudur. Psikoloji gibi insanın duygusal ve zihinsel süreçlerini kendisine konu edinen bilim alanlarından biri de edebiyattır. Edebiyat, insanı anlamada, onu edebi metinlere aktarmada ve edebi metinlerin derinlikli incelenmesinde psikoloji biliminin imkânlarından yararlanır. Gerek dünya edebiyatından gerekse Türk edebiyatından birçok yazar ve şair, insanın iç dünyasına ışık tutan eserler kaleme alırken onların eserleri de psikoloji biliminin yöntemleri ile incelenmiştir. Bireyin bilinçaltını ele alarak insanlık hallerini eserlerine yansıtan ve eserleri psikolojinin yöntemleriyle incelenmeye uygun son dönem Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri de Yekta Kopan'dır.

1968 yılında dünyaya gelen Yekta Kopan'ın ilk kitabı "Fildişi Karası" 2000 yılında yayımlanır. "Aşk Mutfağından Yalnızlık Tarifleri" adlı kitabı ile 2002 yılında Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, "Karbon Kopya" adlı kitabıyla 2007 Dünya Kitap Yılım Telif Kitabı Ödülü'nü kazanan Yekta Kopan, "Bir de Baktım Yoksun" adlı eseriyle 2010 Yunus Nadi Öykü Ödülü'ne ve 2010 Haldun Taner Öykü Ödülü'ne layık görülür. Çocuk edebiyatı sahasında "Burun", "Burun Tatilde", "Komşuluk Şarkısı", "Uzun Kocaman Çok" ve "Orman Lokantası" adlı eserlerini kaleme alan yazarın diğer eserleri şu şekilde sıralanabilir: "İçimde Kim Var", "Kara Kedinin Gölgesi", "Yedi Derste Vicdan Muhasebesi", "Kediler Güzel Uyanır", "İki Şiirin Arasında", "Sakin Oraya Gitme", "Sıradan Bir Gün". (www.canyayınları.com 2020; www.markaokulu.bilgi.edu.tr 2020)

Yekta Kopan'ın 2013 yılında Can Yayınlarından çıkan "Aile Çay Bahçesi" romanının birincil kişisi Müzeyyen, gece hayatına düşkün, farklı kadınlarla gönül maceraları yaşayan, ailesine karşı ilgisiz bir baba ile kocasını pencerede sigara içerek bekleyen, hayatından memnun olmayan ancak değişim için sorumluluk almayan bir annenin iki kızından biridir. Sınırları diğer insanlar tarafından belirlenmiş hayat tarzından uzaklaşıp yeni bir kimlik edinme süreci yaşayan Müzeyyen'in kendisine ve diğer insanlara yönelttiği eleştirel tutum, roman boyunca kendini hissettirir. Bu eleştirel tutum, onu kolektif bir kimliğin parçası olmaktan uzaklaştırır. Ancak bu kimliğin yerine neyi yerleştireceğini bilemeyen Müzeyyen, babasının da aynı sorunu yaşadığı ve bundan kaçamadığı itirafı ile ümidini kaybeder. Romanın başkışisi Müzeyyen'in yanında onun annesi Meral Hanım, babası Nejat Bey, kız kardeşi Çiğdem ile babasının birlikte yaşadığı Hayriye Hanım da kimlik edinme sürecinde sorun yaşayan kişilerdir. Bu çalışmada başta Müzeyyen olmak üzere, Müzeyyen'in kız kardeşi Çiğdem, annesi Meral Hanım, babası Nejat Bey ve Hayriye Hanım'ın yaşadıkları sorunsal benlik, öz-duyarlık ve kimlik bağlamında ele alınacaktır.

1. Kendini ve hayatı anlamaya çalışan bir kadın: Müzeyyen

1.1. Sınırları belirlenmiş bir hayat ve bu hayata tutunmaya çalışan bir kız çocuğu

Müzeyyen, özgürlüğünün toplum tarafından önceden belirlenmiş sınırlar dâhilinde olduğunu bilincinde olan bir kadındır. Bu toplumsal sınırların ilk belirtisi ise adıdır. "Zînetlendirilmiş, süslenmiş, süslü"(Devellioğlu; 1998; s. 791) anlamına gelen adı, yaratılışından farklı bir hal ile görünmesi gerektiğinin ilk işaretidir. Başta annesi, öğretmeni ve babası olmak üzere toplumun beklentileri tarafından "süslenmiş" Müzeyyen, kendisini şu şekilde tanıtır: "Benim adım Müzeyyen. Süslenmiş, güzelliklerle bezenmiş, demek. Ben güzelliklerle bezeliyim. Süslenmiş bir hayat benimki. Müzeyyen'im ben. Doğmadan belliymiş adım. Müzeyyen adında bir kız olarak doğmuşum. Anneannemin adını vermişler bana" (Kopan, 2017; s. 47). O, olduğundan farklı görünmek zorunda kalan, adı gibi hayatının sınırları da başkaları tarafından çizilmiş, toplumun her daim vitrininde arz-ı endam eden yapma bir mankindir.

Romanın ilk sayfalarında Müzeyyen'in annesini üzmemeyi öncelediği görülür. O, daha altı yaşında olmasına karşın annesinin halının üstündeki yılan motifinin üstüne oturmamasına dair isteğine uyar. Annesi bu yılan motifinin görünür olmasının eve akrep girmesini ya da başka bir kötülüğü engellediği inancındadır. Müzeyyen bunun gerçekliğine inanmadan annesinin isteğine uyar: "Altı yaşındaydım. Yılandan da, yılanın popomu ısırmasından da, akrebin getireceği kötülüklerden de korkmuyordum. Bir tek, annemi üzmemekten korkardım" (Kopan, 2017; s. 14).

Annesinin bayılma rahatsızlığı vardır ve bu hastalık Müzeyyen'in üzerine doğrultulmuş bir silahtır. Müzeyyen, çarşıda parlak taşlı bir tokayı ısrarla istemesini annesinin çarşıda “boş bir çuval gibi” düşüp bayılmasının sebebi olarak değerlendirir ve annesinin bayılmasına sebep olduğu kanısıyla vicdan azabı çeker. Bunun içindir ki Müzeyyen, annesini üzmemeyi şiar edinir.

“Eşler en çok ilk çocuklarını kendilerinin bir örneği gibi görmek eğilimindedirler” (Yörükoğlu, 2004; s. 160). Anne ve babasının ilk çocuğu olan Müzeyyen de öncelikle annesinin ve ardından öğretmeninin belirlediği ve onlara da toplumun dayattığı davranış kalıplarına uyan birey olarak gösterilir. Evde annesinin belirlediği kalıpları okulda öğretmeni devam ettirir. Müzeyyen küçük yaşlarından itibaren iyi bir çocuk beklentisini karşılayacak şekilde hareket eder: çoraplarını eteklerinin bittiği yere kadar çeker, kurdelesinin bozulmasına müsaade etmez, saçını tek başına atkuyruğu yapabilir, notlarının hepsi pekiyidir, 23 Nisan töreninde şiir okur, haftada bir kitap bitirir, bunların bir paragraflık özetini defterine yazar, paragraflara bir parmak içeriden başlamayı unutmaz, defterlerini temiz tutarken defterlerinin sayfalarının köşesinin kalkmaması için ataş kullanır. Okuldaki kantinden bir şey almadığı gibi annesinin hazırladığı yiyecekleri yer, her gün sabah ve akşam süt içer, yemek ayırmaz, annesi yemek olarak ne verirse hepsini bitirir. Misafirlige gittiklerinde annesinin uyarısı doğrultusunda bir dilimden fazla kek yemezken babaannesi geldiğinde onun hem elini öper hem kendisine verdiği harçlığı “arsız çocuklar”ın aksine hemen annesine verir. Müzeyyen, annesinin, öğretmeninin kısacası toplumun ondan beklediği davranış kalıplarını daha çocukluk yıllarında hayatına tatbik etmiş “kocaman ve uslu bir kız” (Kopan, 2017; s. 17)dir.

Müzeyyen'in kendisine belirlenmiş “kocaman ve uslu bir kız” sınırları içinde kalması gerektiğine dair beklenti, sadece annesi ve öğretmeninden gelmez; babası Nejat Bey de onun bu sınırlar içinde kalmasını talep eder. Nejat Bey'in bu yöndeki beklentisini yazar, Müzeyyen'in annesi ile onun saat dükkânına gitmesi vesile ile romanına yansıtır. Nejat Bey, Müzeyyen'e elindeki bir saatin akrep ve yelkovanı hakkında bilgi verir. Bu sırada Müzeyyen, saniyeleri gösteren parçanın da adını öğrenmek ister. Babası bunun bir adının olmadığını belirtirken onun sınırlarını aşma gayretini Müzeyyen'in elini bırakmayan annesi Meral Hanım'a öfkeli bir şekilde ifade eder: “Doğruluyor çömeldiği yerden, anneme dönüyor. ‘Gördün mü Meral, bir şey öğreteyim dedim, ettiği lafa bak. Nerden buluyor böyle tuhaf soruları, bilmiyorum ki’”(Kopan, 2017; s. 22). Müzeyyen, “Başka soru sormuyorum. Uslu bir kızım ben, babamı kızdırmamam gerektiğini biliyorum” (Kopan, 2017; s. 22) diyerek yeniden kendisine belirlenen sınırların gerisine çekilir.

1.2. Rüyanın sonu

Müzeyyen, insanlara karşı iyi ve sorumluluklarını yerine gerektiren bir insan olursa onlar tarafından el üstünde tutulacağına inanan, onların kötülüklerinden de kendini koruyabileceğini düşünen biridir. Ancak onun bu anlayışı, kardeşi olacağını öğrenmesi ile geçersiz hale gelir. Müzeyyen, kardeşi olacağı haberini aldığı anda şoke olur ve elindeki oyuncuğu Sırma'yı yere düşürür. Çünkü kardeş, bütün güzel davranışlarına karşın ona verilmiş cezadır: “(...) yapmıyordum işte, kötü şeyler yapmıyordum. Hiçbir suçum yoktu. Bu cezayı hak etmemiştim” (Kopan, 2017; s. 18). Bununla birlikte Müzeyyen'i “cici kız” rüyasından uyandıran, annesinin ölümü olur.

Müzeyyen, kız kardeşi Çiğdem'e yazdığı mektubunda Çiğdem'in şımarıklığı ile annesinin 5. kattan düşüp ölümüne sebep olmasının altını çizer ve mektubun ardından “Üzümlü kek kokusu. Halıdaki yılan. Annemin havada sallanan eli. Kaldırım. Kan. Kan.” (Kopan, 2017; s. 71) şeklinde düşünür. “Kan” ile babasını ziyarete geldiği yazlıkta gördüğü rüya arasında bağlantı vardır. Rüyasında elindeki bardağı yere düşüren Müzeyyen, bardağın kırılmamasına sevinir; çünkü ona göre bardak kırılrsa rüyası bitecektir. Ama bu sırada öteki yarısıyla göz göze gelir: “Öteki yarınla göz göze geliyorsun. Ah zavallı prenses, sen de ikiye bölündün. ‘Cam kırılınca

değil, kan akınca bozulur rüyalar,' altta kalan yarın" (Kopan, 2017; s. 68). O, annesinin ölümü ile rüyasından uyanır.

İnsanların beklentisi doğrultusunda davrandığında her şeyin yolunda gideceğini düşünen Müzeyyen, kardeşinin olacağı haberi ve annesinin ölümü ile bu beklentisinin gerçekleşmeyeceğini anlar. Onun hayata bakışını sorgulatan ve davranışları bağlamında alışılmışın dışına çıkmasına sebep olan bir olay da babaannesinin kaldığı sitede kendisinden üç yaş büyük Sinan isimli bir çocuğun tacizine uğramasıdır. Sinan'ın tacizinin ardından onun tehdit ve şantajına boyun eğmeyen Müzeyyen, hem kadın olarak toplumun belirlediği sınırları aşmaya çalışır hem de bu sınırlara direnen içindeki gücü fark eder: "Koca memeli Müzeyyen'i o kayalığa götürüp gözlüklü Müzeyyen'i doğuracaktım. Nasıl olsa, istediğimde içimden çıkaracağım ikinci bir Müzeyyen olduğunu öğrenmiştim" (Kopan, 2017; s. 39). Kardeşinin olması, annesinin ölmesi ve tacize uğraması Müzeyyen'in uygulayageldiği davranış kalıplarını da alt üst eder:

"Yavrucaktım ben artık, yediği her haltın bahanesi olan bir gariban. Kötü bir kız. Kumlu ayaklarıyla yatak odasına kadar giren, reçelli bıçağı yalayarak temizleyen, ağzında sakız geviş getiren, televizyon seyredirken kıcını kaşıyan, öğretmenin yaz tatili için verdiği ödevleri yapmayan, ayak tırnaklarına oje süren, geceleri eve söz verdiği saatte girmeyen, küçük kız kardeşiyle hiç ilgilenmeyen kötü bir kız. Babaannemi bile üzüyordum. Daha ne kadar kötü olunabilirdi ki?" (Kopan, 2017; s. 37)

Müzeyyen, iyi insan olursa insanlardan olumlu karşılık alacağını uman ama yaşadıkları ile bu düşüncesinin yanlışlığını anlayan bir kadındır. Bu sebep sonuç beklentisinin gerçekleşmemesi, onun ruh dünyasını olumsuz etkiler ki onu insanlardan nefret eder hale getirir. Bir gün Müzeyyen'in bilinçaltını temsil eden bir salyangoz ile diyalogu, onun düşüncesini değiştirmesine yönelik beklentisini yansıtır. Müzeyyen'e insanların kötü yönlerini bilerek yaşamasını öğütleyen Salyangoz, kurbağanın yapışkanlı dilinin tadını, bir kuşun kabuklarını kayalara vura vura parçalayacağını, etlerini kaç lokmada yutacağını bilerek yaşadıklarını belirtir. Müzeyyen de bunu bilmelidir; çünkü o da kırmızı bir salyangozdur. "Şaşırma öyle. Elbette tanıyorum seni. Biz kırmızı salyangozlar birbirimizi tanırız." (Kopan, 2017; s. 76) diyen Salyangoz, Müzeyyen'e yaşamın gerçeğini bütün açıklığı ve acılığıyla anlatır ve ondan da bunu kabul etmesini bekler.

1.3. Koruyucu ve yönlendirici insanlara ihtiyaç duyan bir kadın: Müzeyyen

Çocukların toplumsal yaşama uyum sağlamasında birçok insanın etkisi söz konusudur. Bu insanların başında doğal olarak çocukların anne ve babaları gelir. Bununla birlikte anne ve babalar, çoğu zaman farkında olmadan çocuklarına karşı olumsuz tutum sergileyebilirler. Onların bu olumsuz tutumlarından biri ise aşırı korumacı yaklaşımdır. "Ana-babanın aşırı koruması, çocuğa gereğinden fazla kontrol ve özen göstermesi anlamına gelir. Bunun sonucu olarak çocuk, diğer kimselere aşırı bağımlı, güvensiz, duygusal kırıkları olan bir kişi olabilir. Bu bağımlılık çocuğun yaşamı boyunca sürebilir ve aynı koruyucu tutumu gelecekte eşinden bekleyebilir." (Yavuzer, 2014a; s. 31) diyen Haluk Yavuzer, bu aşırı koruyucu tutumun ardında ise annenin duygusal yalnızlığının yattığını belirtir. Böyle bir koruyucu tutum altında büyüyen çocuk, kendi kendini yönetebilen birey olamadığı gibi diğer insanlara bağımlı kişilik özelliği de sergiler (Yavuzer, 2014a; s. 31-32).

"Kişinin kimliğini açık seçik bulması, başkalarına ne denli bağımlı olursa olsun, kendini diğerlerinden ayrı bir varlık, bir birey olarak algılamasına, kendini bir 'bütünlük' içinde görmesine, 'ben varım' demesine bağlıdır, hem de yalnızca bazı anlarda değil, her zaman için..." (Yavuzer, 2014b; s. 286). Müzeyyen ise başkalarının yazdığı bir oyunun parçası olduğunu duyumsar. "Benim repliklerimi kim yazmıştı, mizansenlerimi kim belirlemişti? Sahneye hangi taraftan gireceğime, uslu kızı oynarken neler giyeceğime, içimdeki kötülüğü kusmaya başladığımda nelerden soyunacağıma kim karar vermişti?" (Kopan, 2017; s.53) diyen Müzeyyen, hayatını dışarıdan izlediğinin farkındadır ve "Ömrüm boyunca, ikinci el eşya satan bir dükkânın

vitrinine bakar gibi baktım hayatıma” (Kopan, 2017; s.54) demekten kendini alamaz. Bununla birlikte yanında bir annenin ya da öğretmenin bulunmasına gereksinim duyan Müzeyyen, başkalarının yönlendirmelerinden de kendini kurtaramaz

Müzeyyen, annesini kaybetmesinin ardından hayatına ona nasıl davranması gerektiğini söyleyecek, onu dış dünyanın saldırılarından koruyacak yeni bir anne dâhil eder. Bu, Güzel Sanatlar Lisesinde tanıştığı ve üniversite öğrenciliği sürecinde ve sonrasında da yanında bulunan Özlem'dir. Onunla tanışmasını anlatırken Özlem'in öğretici ve koruyucu anne/öğretmen vasfını Müzeyyen, şu şekilde belirtir: “Lisenin ilk yılında Özlem'le tanıştım. İkimiz de yatılıydık. Ben resim okuyordum, o sinema-televizyon. Kantinde tanışmıştık. Sırada beklerken önüme geçen bir kıza diklenmişti. Hakkımı geri almayı başaramamıştık ama birbirimizi bulmuştuk. Hep kenarda durmayı seven Müzeyyen'le, kendini ortalara atmaktan hiç çekinmeyen Özlem. Benim annem yoktu, onun babası. O bana anne oldu, ben ona baba” (Kopan, 2017; s.99-100).

Müzeyyen'in Özlem karşısında edilgenliği üniversitede ev arkadaşlıkları sırasında da kendini gösterir. Kanepenin birer köşesinde film izleyecekleri zaman Özlem, Müzeyyen'in çekirdek çitlemesine izin vermez. Aynı zamanda hangi filmin izleneceğine de karar veren Özlem'dir. O, Müzeyyen'in düşüncesini belirtmesine izin dahi vermez: “Kanepeye kurulmamızdan iki saat önce başlıyor Özlem'in heyecanı. Akşam yemeği sırasında, ‘Birlikte film izleyeceğiz bu akşam,’ diyor. Ağzımı açmama fırsat vermeden ekliyor: ‘Hamlet’”(Kopan, 2017; s.92-93).

Özlem'in Müzeyyen'i yönlendirici rolü, Müzeyyen'in babasını ziyarete gidip gitmemesi konusunda da kendini gösterir. Müzeyyen, ölüm döşeğindeki babasını ziyaret etmeye istekli olmasa da arkadaşı Özlem'in ısrarına karşı duramaz. “Sonra çok pişman olacaktım, inadımı bırakmam gerekiyordu, en azından onun hatırı için yapmalıydım bunu falan filan...”(Kopan, 2017; s.24) şeklinde Özlem'in ısrarını belirten Müzeyyen “Nasıl da yenik düşmüştüm sözlerine.” (Kopan, 2017; s.23) diyerek kendi kararından çok Özlem'in -annesinin/öğretmeninin- kararını öncelediğini gösterir. Müzeyyen, Özlem'in baskın karakterini tartışmaları bağlamında ise şu şekilde ifade eder: “Sık sık tartışırdık. Tartışmaların kazananı hep Özlem olurdu, doğru cümleleri seçer, vurucu benzetmelerle sözümü çürütürdü. Ben geçip gitmek isterdim hayattan, o iz bırakmak için uğraşırdı” (Kopan, 2017; s.105). Böylece Müzeyyen, annesinin ve öğretmenin ardından Özlem'in de koruyuculuğunu ve yönlendiriciliğini benimsediğini ifade eder.

1.4. Yaşı ilerlemesine rağmen cici kız rolünden çıkamayan Müzeyyen

Anne bağımlılığı ya da annesi tarafından yönlendirilme gereksinimi Müzeyyen'in iş görüşmesi bağlamında dile getirilir. Müzeyyen'in iş görüşmesi yaptığı insan kaynakları sorumlusu kadın, evli ve çocuk sahibidir. Kadın, Müzeyyen'in hiç evlenmediğini öğrenmesinin ardından ona bakışı ve davranışı küçümseyici bir hal alır. Bu noktada Müzeyyen'in “Annem burada olsaydı, 'Kalk Müzeyyen, gidiyoruz, bu kadının bizi daha fazla aşağılamasını çekemeyeceğim,' derdi.” (Kopan, 2017; s.29) ifadesi onun öldükten sonra dahi annesinin yönlendirici etkisinden kurtulamadığını gösterir. Müzeyyen bu durumun altını şu şekilde çizer: “Ben daha ağzımı açmadan kolumdan tutup çıkarmaya çalışırdı. Tam kapıdayken dayanamayıp döner, başlardı bu geri zekâlıya saydırmaya: (...)”(Kopan, 2017; s.29) Bu ifadeleri Müzeyyen'in duygularını baskılayan özelliğinden kurtulamadığının işaretidir. Müzeyyen, insan kaynaklarından kadının davranışından ve kendisine bakışından nefret etse de sadece bu işi istemediğini belirtmekle yetinir:

“Küfretmeliydim. Rahatlamalıydım.

Ama ancak, 'İstemiyorum bu işi', diyebildim.

Çıktım” (Kopan, 2017; s.32).

Bir zamanlar babaannesi Fatma Hanım ile yaşadığı şimdi babasının Hayriye Hanım ile kaldığı yazlığa Müzeyyen, babası Nejat Bey'in ölüm döşeğinde olması nedeniyle gider. Müzeyyen'in yetiştirilme şekli onun duygularını baskılaması yönündedir. O, her zaman iyi bir insan, cici bir kız olmak zorunda bırakılmış, bireyleşim sürecini tamamlayamamıştır. Bu özelliği otogara gitmek için bindiği taksinin şoförüne karşı da kendini gösterir. Otogara varıncaya kadar Müzeyyen hazzetmese de şoförün benzin fiyatlarına dair yakınmasını ve bireysel faiz oranları hakkındaki düşüncelerini dinlemek mecburiyetinde kalır. Müzeyyen “üfleyip püfleyerek” bu konuşmadan memnun olmadığını belli etmeye çalışsa da duygusunu doğrudan şoföre iletmez.

Müzeyyen'in “cici kız” rolünden sıyrılmadığı, babasının Hayriye Hanım ile yaşadığı yazlığın bulunduğu sitedeki bakkalda da fark edilir. Bakkala sigara almak için giren Müzeyyen, eskiden beri aynı bakkalı işleten ve kalp krizinden eşi Hürmet Hanım'ı kaybetmiş Hasan Amca'nın sıkıntılarını dinler ve sigara almaya utandığı için bir süre sonra bakkaldan çıkar. Bu durum Müzeyyen'in hala kendisi olamadığının, annesinin yetiştirdiği “cici kız” rolünden tam manasıyla çıkamadığının bir göstergesidir. Bunun içindir ki Hasan Amca, Müzeyyen'e, bakkaldan çıkarken gofret verir: “Hasan Amca'nın elime tutuşturduğu gofreti yolun kenarına fırlattım” (Kopan, 2017; s.84).

Müzeyyen'in “cici kız” rolünden çıkamaması Çiğdem ve Hayriye Hanım ile birlikte babasının yanında bulunduğu bir durumda da kendini gösterir. Hayriye Hanım, oksijen maskesi altında yaşam mücadelesi veren Nejat Bey'e “Birileri olsa da tavla oynasam diyordun Nejat Bey, Müzeyyen bilir oynamayı. Getireyim şuraya sehpayı oynayiverin ha!” (Kopan, 2017; s.96) der. Hayriye Hanım'ın bu sözüne karşılık Müzeyyen ona bir tokat atmaya geçirir içinden: “O an kalkıp suratına bir tokat çakmak geldi içimden. Hemen frenledim kendimi” (Kopan, 2017; s. 96). Müzeyyen, kendini tutar. Ancak Çiğdem, Hayriye Hanım'a “Sen, ne yapacağımıza karar verme, Hayriye Hanım,...” (Kopan, 2017; s. 96) der. Bu noktada Müzeyyen'in düşünceleri onun içinde bulunduğu ruh durumunu göstermesi bakımından önemlidir: “Utandım kendimden. Ben onun kadar güçlü davranmamıştım. Kimseye gösteremediğim fırtına bulutları içimde dönüp dururken yine sinmişim köşeme” (Kopan, 2017; s. 96).

Çiğdem ile kendisini kıyaslayan Müzeyyen her daim kendi kabuğunun altında yaşamayı sürdürdüğünü şu şekilde ifade eder: “Anladım ki, söylenmesi gerekenleri hep o söyledi. Ben sadece düşündüm. Zihnimde tartıştım insanlarla. Ne yaptırısam kabuğumun altında yaşadım” (Kopan, 2017; s. 97). Holt, anne ve babaların, çocuklarının etrafında güvenli bir bölge oluşturma isteklerine çocukların ise bundan hoşnut olmadıklarına şu şekilde değinir: “Aile büyüklerinde genel olarak çocuklarını etrafı kalın duvarlarla örülü bir bahçe içinde koruma eğilimi vardır. Oysa bu yaklaşım çocukların etraflarında kurulan bahçeye karşı bir kızgınlık beslemelerine neden olmaktadır” (Holt, 2000; s. 47). Müzeyyen, aile bahçesinin ötesine geçmek ister; ancak kendisine giydirilmiş “cici kız” elbisesi o denli benliğine yapışmıştır ki o bu elbise ile aile bahçesinin duvarını aşamaz. Bundan dolayı Müzeyyen etrafında yaşanan olumsuzluklara hep zihninde cevaplar verir, bunları insanların yüzlerine doğrudan ifade etmekten çekinir: “Ses olmadı düşündüklerim. Nefretimi kusamadım dünyaya. O güvenli kabuğumun altından çıkaramadım başımı” (Kopan, 2017; s. 97).

Romanda Müzeyyen, çocukluğundan beri içselleştirmesi beklenen davranış kalıplarının baskısı altında yorulmuş bir halde, kendini olduğu gibi yansıtamamanın sıkıntısını yaşar. Bu sıkıntı onda o denli büyüktür ki rahat hareket eden bir köpeğe dahi özenir: “Sırılsıklam olmuş bir köpek geçti yoldan. Bir ara durup ona baktım. Arka ayağıyla kulağımı kaşıyıp devam etti hayatına. Hiçbir zaman o kadar özgür davranamayacağımı düşündüm” (Kopan, 2017; s. 90). Bununla birlikte çocukluğunda kendisine dayatılan kişilik özelliklerinin bilincinde olan Müzeyyen, Müzehher Teyzesinin mezarını ziyaretinden söz ederken bu durumu “Çok sıcak bir gündü ilk defa bir mezarlığa gidiyordum. Dik yokuş ikimizi de terletmişti. Yine de hiç söylenmemiştim. Annemi üzmediğim, cici kız olduğum zamanlardı” (Kopan, 2017; s. 50) sözüyle ortaya koyar. Çocukluk dönemine ait bu hatırlamada söylenmeden yokuşu çıkmasını, annesini üzmemesini o dönemdeki

cici kız rolüne bağlayan Müzeyyen, bunun bir zamanlar olduğunun altını çizirken bu rolü benimsememesi gerektiğini de ima eder.

2. Sınırlarını aşamayan bir anne: Meral Hanım

Meral Hanım, yaşadığı olumsuzluklara ses çıkarmayan, bunların kendiliğinden düzelmesini bekleyen bir kadındır. Onun bu durumunu yazar, dört yaşında annesini ve babasını kaybettiği ve kendisinin ise burnunun dahi kanamadığı tren kazasından hareketle yansıtır: “Ankara-İstanbul arasında birbirine girmiş iki trenin kanla, acıyla boyanmış metallerinin arasında ponponlu kırmızı paltosuyla oturuyormuş öylece. Ağlamıyormuş. Ağlasaymış daha erken bulurlarmış, o zaman soğuktan donayazmış ayakları. İki gün yürüyememiş” (Kopan, 2017; s. 47). Meral Hanım ponponlu kırmızı paltosuyla, kana bulanmış metallerin arasında, her şeye ağlamayan, “cici bir kız” haliyle kurtarılmayı beklemiştir.

Müzeyyen'in ağzından yazar, Meral Hanım hakkında bilgi verir. O, kendini ev hanımlığı çemberi içine hapsetmiş bir kadındır. Müzeyyen'in ifadesi ile küçük elleri çamaşır suyu kokan, bütün gün evi temizleyen Meral Hanım, ev işlerine sabahları erkenden başlar, kahvaltıyı hazırlar, kızını okula kocasını işe gönderir, sonrasında da odaları, banyoyu, tuvaleti, camları, kapıları, halıları, fayansları ile evi temizlemeye başlar. Bunların yanında gün aşırı beyazları kaynatır, renkli kıyafetleri sudan geçirir, öğlene ve akşama ayrı ayrı yemekler hazırlar. Komşusuyla öğle molasını yarım saatle sınırlar, konuşmaları ise yemek tarifleri ya da alışveriş üzerinedir. Müzeyyen üzerinden yazar, bu temposunun onun sığınma alanı olduğunu, bu alandan çıktığında varlığını yitireceğini “Bir an dursa dengesini yitirip düşecekmişçesine çalışırdı annem” (Kopan, 2017; s. 15) ifadesiyle belirtir.

Meral Hanım, kendisine belirlenmiş sınıрын ötesine geçemeyen kadındır. Onun bu özelliği bir işe girmesi konusunda da kendini gösterir. O, evde oturmasını kocasına bağlar. Bu, Müzeyyen tarafından “Babamın suçuydu annemin evde oturması, öyle derdi” (Kopan, 2017; s. 48) şeklinde belirtilir. Meral Hanım, biçki dikiş kursundaki hocası ve atölye sahibi Vedia Hanım'ın yanında çalış teklifini, kocasının “Sen koskoca saatçi Nejat'ın karısı oldun Meral, elalemin eteğine mi eğileceksin?” (Kopan, 2017; s. 49) demesi nedeniyle kabul etmez.

Müzeyyen de annesinin etrafındaki çemberi kıramayacağını, onun sabırla kocasının yolunu pencerede sigara içerek bekleyen kadın rolünün ötesine geçemeyeceğini bilir. Meral Hanım, Almanya'ya kuzenlerinin yanına gidip orada bir hazır giyim fabrikasında çalışma ihtimalini dillendirse de Müzeyyen, bunun lafta kalacağını “Gidemezdi annem. Pencere önündeki divana demir atmıştı. Babamın yolunu gözlediği nöbet noktasından ayrılamazdı. Beni ders başına yolladıktan sonra, hemen bir sigara yakar, uçkuruna sahip çıkamayan kocasını beklemeye devam ederdi” (Kopan, 2017; s. 50) şeklinde belirtir.

3. Çemberini kırmaya çalışan bir kız kardeş: Çiğdem

Aile Çay Bahçesi'nde Müzeyyen ve kız kardeşi Çiğdem bağlamında kardeşler arası ilişkiye yer verilir. Çocukların ailelerine yeni katılan kardeşlerini benimseme süreçleri onların kişilik özellikleri ile yakından ilgilidir. Olayları olumlu açıdan görmeye eğilimli çocuklar, kardeşinin oluşturabileceği sorunları kendi gayretleri ile çözerler. Olayları olumsuz açıdan değerlendirmeye eğilimli çocuklar ise dünyaya yeni gelen kardeşlerinden anneleri ile olan ilişkilerine zarar vereceği düşüncesiyle nefret ederler. (Adler, 2012; s. 59). Olayları olumsuz açıdan değerlendirmeye eğilimli Müzeyyen, aile çay bahçesinin kadınlarından biri olan kız kardeşi Çiğdem'den nefret eder. Müzeyyen'in bu nefretinin temelinde ise Çiğdem'in annesinin ölümüne sebep olarak onu kendisinden ayırdığı düşüncesi yatar. Çünkü Meral Hanım, beşinci katta pencereleri silerken Çiğdem'in ağlamasının verdiği telaşla düşmüş ve ölmüştür. Bunu Müzeyyen şu şekilde anlatır: “Her saniyesi gözümün önünde. Çiğdem'in salonun ortasında ağlama krizine girişi. Yatırınca gözleri kapanan bebeğinin elbisesi yırtıldığı için çığlık çığlığa

bağırması. Benim panik içinde salona koşmam. Küçük kızına bir şey oldu korkusuyla içeri girmeye çalışan annemin dengesini yitirşi. Çamaşır suyu kokan ellerinin boşlukta sallanışı. Bir dal arar gibi. Bir dal “(Kopan, 2017; s. 31). Müzeyyen, Çiğdem’e duyduğu nefreti ona yazmış olduğu mektupta “Bil ki sonu gelmez şımarıklıkların annemi aramızdan, annemi benden aldığı gündən beri kendimden şüphe etmeyeceğim kadar keskin bir duyguyla nefret ediyorum senden” (Kopan, 2017; s. 71) şeklinde belirtir.

Müzeyyen, Çiğdem’i kendisini ilgi odağı olmaktan çıkararak, herkesin sevgisini kendi üzerine toplayan biri olması dolayısıyla da sevmez: “Yarın o çöp bidonunun yanından alımlı vücudu, ulaşılmaz güzellikteki yüzü, iyilik dolu kalbiyle herkesin sevgilisi Çiğdem gelecekti” (Kopan, 2017; s. 69). Ancak onun bu nefretinde Çiğdem’in kendisinin yapmak isteyip de yapamadıklarını gerçekleştiren birisi olması da etkilidir. “Daha doğmadan tekmeleriyle rahatsızlık veren Çiğdem” (Kopan, 2017; s. 49) kendisine belirlenmiş sınırları aşan ve kendi olan haliyle Müzeyyen’i huzursuz eder.

Romanda Çiğdem’in kadın olarak toplum tarafından kendisine çizilmiş sınırları aşan ve bu haliyle Müzeyyen’i huzursuz eden davranışlarına yer verilir. Bunlardan birinde Çiğdem, Müzeyyen ile bir lokantada rakı içtikten sonra sarhoş olur, bağırarak “Dönülmez akşamın ufkundayım” şarkısını söyler. Lokantadan çıktıktan sonra yolda çalılıkların arasında idrarını yapar; bir duvarın dibine oturduğu gibi içmek için sigara çıkarır ama çakmak bulamayınca Müzeyyen’e tütün çığnemeyi teklif eder. Müzeyyen’in site sakinlerini uyandıracağı uyarısına karşın o, “uyansınlar” diyerek konuşmasına devam eder. En nihayetinde Çiğdem’in de Müzeyyen gibi toplumun beklediği davranışları sergileyen bir kadın olmanın ağırlığını yaşadığı fark edilir. Bunu o, ablasına şu şekilde ifade eder: “Değilim abla. Hiç iyi olmadım ki ben. Ben hep şey oldum... Hah, buldum. Vitrindeki manken. Böyle durur ya hani. Güzel ama ruhsuz” (Kopan, 2017; s.115-116).

Romanda kişilerin birbirlerine karşı sınırlandırıcı bir görev üstlendikleri fark edilir. Müzeyyen’in üzerinde annesi Meral Hanım, babası Nejat Bey ve öğretmeni bu işlevi yerine getirirken Müzeyyen ise farkında olmasa da kız kardeşi Çiğdem üzerinde denetleyici görev ifa etmiştir. Bu, Çiğdem’in şu sözlerinden anlaşılır: “Şişşşt! Bağırmasın Çiğdem, Müzeyyen kızar sonra. Fazla eğlenmesin Çiğdem, Müzeyyen bozulur sonra. Babası kucağından indirsin Çiğdem’i, yoksa...” (Kopan, 2017; s. 16) Çiğdem, Müzeyyen’in kızının nasıl davranması gerektiğini baskıyla öğretmeye çalışan anne rolünde karşısına çıktığını ise şu şekilde ifade eder: “Yanlış konuşmayayım yoksa Müzeyyen sopasını çıkarır. Uslu ablalar bunun için vardır, yaramaz biz kardeşlerini hizaya getirmek için” (Kopan, 2017; s.116).

Müzeyyen’in sorunu, toplumsal davranış kalıplarının annesi tarafından kendisine öğretilmiş olmasıdır. O, bu davranışları yerine getirdiğinde karşılık olarak iyilik bulacağını bekler; ancak hayatın çirkin yüzü ile karşılaşınca kendini, insanları ve hayatı sorgulamaya başlar. Bu en nihayetinde kendisini insanlardan ve hayattan nefret eder hale getirir. Öte yandan Çiğdem’in sorunu da nasıl davranacağını kendisine öğretilmemiş olmasıdır: “Öğretmediniz ki bana? Ne yapmam gerektiğini söylemediniz. Hepiniz kaçacak bir delik buldunuz. Öldünüz, kendi hayatınıza daldınız, arkanızı dönüp gittiniz. Çiğdem ne yapıyor, diye bir gün bile düşünmediniz” (Kopan, 2017; s.116). Aile, bireyin toplum içinde varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi için gerekli bilgileri edindiği ilk toplumsal çevredir. Demirtaş’ın ifadesiyle “Aile, bireyin eğitim-öğrenim aldığı ve yaşadığı ilk çevre olarak, kişiliğin oluşumunda ve gelişiminde bireyi etkileyen en önemli faktörlerden biridir” (Demirtaş, 2017; s. 14). Genç yaşta ölen annesinin ve gece hayatı nedeniyle ailesiyle ilgilenmeyen babasının rehberliğinden mahrum kalan Çiğdem, toplum içinde nasıl davranacağını öğrenememiştir.

Müzeyyen insanı üzen kişi ve anlayışları cezalandırmak istegindedir. Çünkü o, iyi bir insanın yapması gereken her şeyi yaptığı halde hayatın çirkin yüzüyle karşılaşmaktan kurtulamamıştır. Çiğdem’i Müzeyyen’den farklı kılan unsur, hayatı olduğu gibi kabul etmesidir. Çiğdem, içki

masasında Müzeyyen'e şöyle der: "Yapma abla, bizi üzen her şeyi sen cezalandıramazsın. Dünya böyle dönüyor. Kalamarlar ölüyor. Anneler ölüyor. Babalar ölüyor. Günü geldiğinde biz de öleceğiz. Şunu içmekten başka ne yapabiliriz ki? Hadi çak!" (Kopan, 2017; s.111) Böylece Çiğdem'in, yaşamış olduğu olumsuzlukları, her insanın ve hatta canlının yaşayabileceği bilinciyle zihninde sürekli hale getirmediği ve hayata dâhil olduğu görülür.

4. Aile Çay Bahçesi'nin çocuk kalmış adamı: Nejat Bey

Anne ve babalar, çocuklarını kendi kişisel deneyimlerine uygun şekilde eğitmeye çalışır. Ancak onların bu çabası, hayatlarının ileriki dönemlerinde çocuklarının sorun yaşamasına sebep olur. Bu noktada Adler şu tespitte bulunur: "Anne ve babalar, çocuklarını kendi görüşlerine göre eğitmek isterler daha çok, böylece çocuğun sonraki yaşamında karşılaştığı durumla bağdaşamayacak bir eğilimin temelini atarlar. Bu yolda eğitilen çocuklar ileride ister istemez büyük güçlüklerle karşılaşır" (Adler, 2001; s. 171). "Aile Çay Bahçesi"nin annesi tarafından kendi görüşleri etrafında şekillendirilmeye çalışılan kişilerinden biri de Nejat Bey'dir. Öncelikle Fatma Hanım, onun Meral Hanım ile evlenmesinde etkin rol üstlenir. "Nejat'ın en ufak bir haylazlığı olursa bil ki, senden önce ben veririm cezasını" (Kopan, 2017; s. 52) diyerek Meral Hanım'ın teyzesi Müzehher Hanım'ı ikna etmeye çalışan Fatma Hanım, oğlunun üzerindeki gücünü de göstermiş olur. Onun bu tavrı, Meral Hanım ve Nejat Bey'in düğünlerinde de kendini gösterir. Müzeyyen, annesinden dinlediği evlilik hatırasını "Gelen altınları gelinliğinden tek tek söküp almış babaannem. Alırken de, 'Nejat hesabını bilmez kızım, çarçur olur bunlar, en iyisi bende durması,' diye fısıldamış kulağına" (Kopan, 2017; s. 53) şeklinde ifade ederken Fatma Hanım'ın oğlunu sorumluluktan uzak, güdük bir kişilikte bıraktığı anlaşılır.

Müzeyyen'in babası ile konuşması, Nejat Bey'in annesinin çizdiği sınırlardan gece hayatıyla, içkiyle, kadınlarla kaçmaya çalışan biri olduğunu gösterir: "Ben de annemin gölgesinden uzakta bir hayat kurmaya çalışıyordum. Doğru olup olmadığına annemin karar vermediği bir şeyler yapmak istiyordum" (Kopan, 2017; s.128). Nejat Bey, kendisine dayatılan davranış kalıplarına direnmeye çalışmıştır; ama başarılı olamamıştır: "Elime yüzüme bulaştırdım. Bir tek anasının kuzusuyken ayakta durabiliyormuşum meğer" (Kopan, 2017; s.128). Nejat Bey, Müzeyyen'in de kendi kaderini yaşadığının altını çizer: "Sen de aynı şeyi yapıyorsun, biliyorum. Kaçıyorsun kızım. Baban nasıl kaçtıysa sen de öyle kaçılıyorsun hayattan" (Kopan, 2017; s. 126). O, kızına nereye giderse gitsin bu hayatın bütün yönleriyle kendisini göstereceğini vurgular. Ona göre bu gerçeklikten insan ancak ölüm ile kurtulur: "Ama nereye gidersen git, peşini bırakmayacak. Hayat hep peşimizden gelecek. Ta ki..." (Kopan, 2017; s. 126)

Müzeyyen de babası gibi, "Sen hakikaten bana çekmişsin Müzeyyen" (Kopan, 2017; s.129) diyen babası gibi, hayattan kaçtığını ifade eder: "Hayat istediği kadar kovalasın, ben bildiğim yollardan kaçmaya devam edecektim" (Kopan, 2017; s.129). Nejat Bey ise bu kaçıştan yorulmuştur ve ölmekle bu kaçışın sona ereceğini düşünür. Bu nedenle kızından kendisini öldürmesini ister. Müzeyyen önce bu teklifi kabul etmez; ama odadan çıkarken Nejat Bey'in "Sen bana benziyorsun Müzeyyen, hiçbir farkın yok babandan" (Kopan, 2017; s.131) sözü ile geri döner ve yastığı babasının yüzüne kapatarak onu öldürür. Müzeyyen'i bu davranışa iten Nejat Bey'in son sözüdür. Çünkü Nejat Bey son sözünü sınırları başkaları tarafından çizilmiş hayattan kaçamayacağı, kendi istekleri doğrultusunda özgürce hareket edebileceği bir hayat kuramayacağı gerçeğini Müzeyyen'in yüzüne vurmuştur.

5. Mutfağa sığınmış bir kadın: Hayriye Hanım

Hayriye Hanım, Müzeyyen'in babası Nejat Bey'in birlikte yaşadığı son kadındır. Hayriye Hanım, Nejat Bey'in ölüm döşeginde olması dolayısıyla Müzeyyen'i telefonla arar. Müzeyyen, onun evde nerede durduğunun tahmininden hareketle temizliğine ve düzenliliğine dikkat çeker: "Tertemiz olacaktı sineklikler. Hayriye Hanım titiz. Hayriye Hanım tertipli kadın. Annem de

öyleydi. Babam olacak adam, temizliğe düşkün kadınlardan hoşlanıyor. O kirlettikçe, günlerini sonsuz bir geceye çevirdiği kadınlar temizliyor hayatı” (Kopan, 2017; s. 43). Hayriye Hanım da Meral Hanım gibi duygularını açıkça söylemeyen biridir. Konuşması dahi bu özelliği yansıtır niteliktedir. Onun bu özelliğini Müzeyyen şu şekilde belirtir: “Nejat Bey’in kim bilir ne zaman yazdığı ‘Hayatıma Girecek Kadınlar Anayasası’nın değişmez beş maddesinden biri bu: Kadın, boğuk bir sesle içine içine konuşmalıdır” (Kopan, 2017; s. 44).

Hayriye Hanım, ömrünün kalan kısmını yalnız geçirmemek için bir erkeğe sığınan “dekolteli elbiselerini gardıroba kaldırıp” (Kopan, 2017; s. 44) gün boyu üzerinde taşıdığı “basmaya” mahkûm olan kadınların bir örneğidir. O, Meral Hanım gibi en nihayetinde Nejat Bey’in dönmesini beklerken içtiği sigaranın etkisiyle sağ elinin parmakları sararmış bir kadına dönüşen biri, “Hayatın anlamını paket paket sigaralarda bulmaya çalışan kadınlar listesinde”(Kopan, 2017; s. 41) bir isimdir. Bu özelliği ile Hayriye Hanım, hayatta kendi kararlarını verememiş, bir erkeğe bağımlı kalarak bireyleşim sürecini tamamlayamamış biri olarak romanda yer alır.

Sonuç

Bireyin ailesi ve çevresi ile etkileşiminin sonucu oluşan benlik, kişinin kendisine dair zihninde çizdiği görünümdür. Bireyin içinde yer aldığı aileyi oluşturan diğerlerinin özgüvenli oluşu, çocuğa güven verici tutumları, esnek yaklaşımları, çocuğun kendinden hoşnut olma hali olarak ifade edilebilecek benlik saygısını doğurur. Bireyin “ben”i ile diğer insanların “ben”inin bir araya gelmesi ise kimlik kavramını oluşturur. Bireyin iradesine ve düşünme yetisine göre değişim gösteren kimliğin oluşumunda kriz ve bağlanma iki nirengi noktasıdır. Kimliğin oluşumunda önemli bir unsur olarak öz-duyarlık kavramının altı çizilmelidir. Öz-duyarlık bağlamında birey, öncelikle diğer insanlar ile birlikte kendi varlığının da değerli davranılmayı hak ettiğini bilir. Bu noktada yaşadığı acı, keder, sıkıntı ve yetersizliklerin insanlık halinin bir parçası olduğunu gören birey, içinde bulunduğu durumu daha açık idrak eder. Yaşadığı olumsuzlukları başkalarını ve kendisini suçlayarak devamlı hale getirmez ve diğer insanlardan da kendisini izole etmez.

Aile Çay Bahçesi romanının birincil kişisi Müzeyyen, ailesine karşı ilgisiz bir baba ile hayatından memnun olmayan ancak değişim için sorumluluk almayan bir annenin iki kızından biridir. Özgüvensiz, aralarında olumlu iletişimin bulunmadığı bireylerden müteşekkil bir ailenin kızı olarak Müzeyyen’in toplumun bir parçası olamadığı görülür. Kendisinden hoşnut olmayan Müzeyyen’in çevresindeki insanların yanlış tutum ve davranışlarının da etkisiyle kimliğini belirlemede sorun yaşadığı fark edilir. Bu sorunun temelinde ise Müzeyyen’in öz-duyarlık bağlamında eksikliği yatar. Diğerlerine ve özellikle kendisine duyarlı bir yaklaşımdan uzak Müzeyyen, yaşadığı sıkıntıların bütün insanların ortak sıkıntıları ve kendisinin de “salyangozlar”dan biri olduğunu görmezden gelir. O, acı ve sıkıntılarını kendisini ve diğerlerini suçlayarak sürekli hale getirirken kendini insanlardan izole eder. Müzeyyen’in yaşadığı kimlik “krizi” ve “bağlan(ama)ma” sorunu onu hayattan kaçan, ölüme yaklaşan bir insana dönüştürür.

Müzeyyen’in nefret ettiği Çiğdem, romanda önce diğer insanların kendisine karşı tutum ve davranışlarını önemsemeyen biri olarak anlatılır. Ancak Müzeyyen ile konuşmalarından Çiğdem’in toplumsal değerlerin kendisine öğretilmemesi nedeniyle sorun yaşadığı fark edilir. Çünkü “kimlik edinen” olarak “kimlik veren”lerin beklentilerinin ne olduğunu ona öğretecek insanlar o daha küçükken etrafından ayrılmışlardır. Bununla birlikte Çiğdem’i Müzeyyen’den farklı kılan unsur ise onun hayatı olduğu gibi kabul etmesi, “salyangozlar”dan biri olduğunu kabullenmesidir.

Çocukluğundan itibaren kendisinden beklenenleri -bir kaza sonrasında ağlamadan kurtarılmayı beklemek gibi- karşılamaya çalışan Meral Hanım, hayatındaki olumsuzlukların çözümü için aktif rol üstlenmeyen, bunların kendiliğinden düzelmesini bekleyen bir ev kadımıdır. Kendisine duyarlı olmayan ve benlik saygısı gelişmemiş Meral Hanım, kimliğin oluşumunu sağlayan iki bileşenden kimlik edinen-ben’ini göz ardı ederken kimlik veren-ötekini ön plana çıkarır. Bu

dengesiz durum içinde her ne kadar ev kadınlığına bağlanmaya çalışsa da evin temizliğini yaparken beşinci kattan düşüp ölmesi bu bağlanmanın gerçekleşmediği şeklinde yorumlanabilir. Hayriye Hanım ise herhangi bir kimlik sorunu yaşamadan ev kadınlığına ve Nejat Bey'in varlığına bağlanmış bir görünüm sergiler.

Hayatı ile ilgili konularda neyin doğru neyin yanlış olduğuna annesi Fatma Hanım'ın karar vermesi dolayısıyla "benlik"i gelişmeyen Nejat Bey, gece hayatına, içkiye ve kadınlara kaçarak etrafına çizilmiş sınırlardan kurtulmaya çalışır. "Kimlik edinen-ben" yönü güdük bırakıldığı gibi "kimlik veren-ötekini" de umursamayan Nejat Bey, bu bağlamda kimliğini oluşturamaz ve annesinden uzakta kendi ayakları üzerinde duramadığı gerçeği ile yüz yüze gelir. Kaçışın fayda vermediğini anlayan Nejat Bey'in son bir sığınağı kalır: ölüm.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2001). *Yaşama Sanatı* (Çev. Kâmuran Şipal). 7. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2012). *Yaşamla İlgili Sorunlar* (Çev. Lütfi Yarbaşı). 3. Baskı, İzmir: İlya Yayınevi.
- Akın, Ü. (2013). “Öz-duyarlık (Self-Compassion)”, Ahmet Akın (ed). *Güncel Psikolojik Kavramlar: Benlik* (ss.15-44), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Aşkın, M. (2010). Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (2), 213-220.
- Bee, H., Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (Çev. Okhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Demirtaş, E., T. (2017). “Kişilik ve Kişiliğin Temel Kavramları”. Dilek Gençtanırım Kurt, Evrim Çetinkaya (ed). *Kişilik Kuramları* (ss. 1-31). Ankara: Pegem Akademi.
- Derin, S. (2017). “Analitik Psikoloji: C. Jung”. Dilek Gençtanırım Kurt, Evrim Çetinkaya (ed). *Kişilik Kuramları* (ss. 104-149). Ankara: Pegem Akademi.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 15. Baskı, İstanbul: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Holt, J. (2000). *Çocukluktan Kaçış* (Çev. Sinem Yılandı, Cihan Aksoy). İstanbul: Beyaz Yayınları.
- <https://canyayinlari.com/kisidetay/yazarlar/11497/null/> [Erişim Tarihi: 13.01.2020]
- <https://markaokulu.bilgi.edu.tr/yekta-kopan/> [Erişim: 13.01.2020]
- Kopan, Y. (2017). *Aile Çay Bahçesi*. 3. Baskı, İstanbul: Can Yayınları.
- Şanlı, Ö. (2014). *Ortaöğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Kimlik, Örgütsel İmaj Algılarının Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi (Malatya İli Örneği)*, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ.
- Tamer, M., G. (2014). “Kimlik/lerin Seyrine Bir Keşif”, Folklor/Edebiyat Dergisi, Cilt:20, Sayı: 77, 83-99.
- Yavuzer, H. (2014a). *Ana-Baba ve Çocuk*. 25. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2014b). *Çocuk Psikolojisi*. 37. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (2004). *Çocuk Ruh Sağlığı*. 27. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

BENJAMİN'DEN BATAİLLE'A YASANIN HARABELERİ

Özlem Derin¹

Öz

1930-1940 yılları arasında Fransa'nın Nazi işgali tehlikesi altında yaşadığı süreç ve 1940'ta meydana gelen işgal hareketi Fransa'da yaşayan düşünürlerin fikirlerini derinden etkilemiştir. Alman-Yahudisi olan Walter Benjamin Nazi hareketinin başlamasıyla Fransa'ya sığınmıştır. Burada Georges Bataille ile karşılaşması, Pasajlar isimli eserinin korunması açısından hayati bir önem taşıyacaktır. Metin Benjamin'in Fransa'dan İspanya'ya geçiş sürecinin anlatımıyla başlayıp, Benjamin ve Bataille arasındaki düşünsel benzerliklerin çocuk düşüncesi üzerinden incelenmesiyle devam edecektir. Bunun nedeni tarihsel süreçlerin yakın ilişki içindeki iki insan üzerinde nasıl etki bıraktığının görülmesi ve bu süreçlerin onların düşüncelerinde yarattığı durumların gözlemlenmesidir. İlk olarak iki düşünürün şiddet düşüncesi ele alınarak, savaş ve toplum kavrayışları ilişki içerisinde ele alınarak incelenecektir. Ardından kurban etme kavramı ve Mesihyanik anlayış ışığında – yasanın egemen ve baskın tutumu karşısında – uyanan ve süreci kesintiye uğratan insan fikri üzerinde düşünülecektir.

Anahtar Kelimeler: Bataille, Benjamin, Mesihyanik anlayış, Kurban etme, Şiddet

FROM BENJAMIN TO BATAILLE RUINS OF LAW

Abstract

The process that France experienced under the threat of Nazi occupation between 1930-1940 and the occupation movement that took place in 1940 deeply affected the ideas of the thinkers living in France. Walter Benjamin, a German-Jew, took refuge in France with the start of the Nazi movement. The encounter with Georges Bataille here will be crucial for the protection of his work, The Arcades Project. The text will begin with the explanation of Benjamin's transition from France to Spain and will continue with an examination of the intellectual similarities between Benjamin and Bataille through the idea of a child. The reason for this is to see how historical processes affect two people in close relationships and to observe the situations created by these processes in their thoughts. Firstly, the thoughts of violence of the two thinkers will be examined and the concepts of war and society will be examined in a relationship. Then, in the light of the concept of sacrifice and Mesianic understanding - in the face of the dominant attitude of the law - the idea of a person who wakes up and interrupts the process will be considered.

Keywords: Bataille, Benjamin, Messianic understanding, Sacrifice, Violence

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, ozlemderin22@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5866-6628

Geliş Tarihi (Received): 02.03.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 07.05.2020

Atıf/Citation: Derin, Ö. (2020). Benjamin'den Bataille'a yasanın harabeleri. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 128-138.

Giriş

Benjamin sanat, edebiyat ve felsefeye olan yoğun ilgisiyle disiplinler arası düzlemde kendi görüşlerini temellendirmiştir. Özellikle estetik, dinsel, mitolojik ve politik düzlemleri birbiriyle ilişkilendirerek ortaya koyduğu fikrîsel yapısı; onu yaşamaktan çok yaşamda kalma düşüncesine itmiştir. Zira yaşamı süresince tanık olduğu ölümler ve kendi yaşam alanından kopmasına neden olan savaş durumu düşünüldüğünde bu fikrin oluşması düşüncesi doğal görünmektedir. Bu metnin devamında inceleyeceğimiz asıl düşünce yaşamda kalma durumunun nasıl korunacağı ve Benjamin ve Bataille düşünceleri bağlamında yaşamın nasıl anlamlandırılması gerektiğine dair bir fikir oluşturulmasıdır. Söz konusu incelemenin bu iki düşünür çerçevesinde gerçekleştirilmesinin özel bir amaç taşıdığı vurgulanmalıdır. Geçmiş yaşantıların bu düşünürlerin üzerindeki etkileri ile tarihsel olguların yarattığı karmaşayı incelemeyi planlamaktayız. Birbirine yakın olduğu bilinen iki ismin yaşadığı dönüşüm ve etkileşimi incelemek için önce tarihsel ve siyasal ortam irdelenmelidir:

“Walter Benjamin (1892-1940), savaş yılları boyunca kendi anavatanları üzerinde önyargıyla yaşamak zorunda kalan ve Nazi zulmünden kaçan Alman Yahudi entelektüellerden biridir. Üstün başarısına rağmen Alman üniversitelerindeki fakülte pozisyonu adaylıkları reddedilmiş, 1920'lerin sonunda Kudüs'teki İbrani Üniversitesi'nin kurucu üyesi olan arkadaşı Gershom Scholem aracılığıyla, Filistin'e göç etme fırsatı yakalamıştır. Scholem 1927'de olası bir pozisyon için fakülte rektörü ve Benjamin arasında bir toplantı ayarlamıştır. Benjamin bu olasılık hakkında duyduğu coşkuyu ve hazırlık olarak İbranice öğrenme isteğini dile getirmiştir. (Scholem, 1981, pp.190-192) Ancak sonunda sığınmak için Paris'i seçmiştir... Son yedir yılını Paris'te tecrit ve yoksulluk içinde geçirir. (Taussig, 2006, pp. 3-30) Nazi tehdidinin daha etkin bir hale geldiği 1930'lu yılların sonunda, Fransız vatandaşlığına kabul edilmiştir... Bununla birlikte yabancı kıyıların güvenli olduğunu hiçbir zaman düşünmemiştir.” (Hutton, 2008, p. 3)

Benjamin ve Bataille'ın arkadaşlıkları, College de Sociologie² grubunda etkili bir isim olan Michél Leiris'in iki ismi tanıştırmamasıyla başlamaktadır. O dönemde Bataille, Bibliotheque Nationale'de görev yapmaktadır. Benjamin de Pasajlar (*Passagen-werk, Arcades Project*) adını taşıyan eseri üzerinde çalışmaktadır. 1940 Mayıs'ında Hitler'in ordularının Hollanda, Belçika ve Fransa'ya ulaşmasıyla birlikte Walter Benjamin kız kardeşiyle birlikte güneye, İspanya'ya kaçma girişiminde bulunmuş ve sınırda İspanyol askerleri tarafından yakalanmıştır.

“1940'ta... Walter Benjamin, Fransız işgalinden kaçarken... gözaltı kampında Bayan Fittko ile tanışır... Bayan Fittko'nun ona ve yanındakilere, Pirene'ler üzerinden tarafsız olan İspanya'ya kadar rehberlik edebileceğini anlar... Bayan Fittko onu en iyi yollardan geçirdiği bir keşif gezisine çıkarır; ağır bir evrak çantası taşımaktadır. Bu evrak çantası gerçekten gerekli mi, diye sorar? İçinde el yazmaları var, diye yanıtlar. ‘Onu kaybetmeyi göze alamam. O... korunmalı. Kendisi benden çok daha önemli.’ (Coetzee, 2001, p. 2) Kaçarken sorunlar çıkar. Kağıtlar kabul edilmez. Benjamin ölür. Evrak çantası kaybolur. El yazmaları da. ‘Evrak çantasında olanlar’ diye devam eder Coetzee, ‘ve nerede kaybolduğu hakkında, sadece tahmin yürütebiliriz. Benjamin'in arkadaşı Gerschom Scholem'in deyimiyle içinde Pasajlar'ın bitmemiş bir revizyonu vardır... Neyse ki... Pasajlar el yazmasının bir kopyası Paris'te Bibliotheque National'de, Benjamin'in arkadaşı Georges Bataille tarafından saklanmış bulunur.

² Sosyoloji Koleji (Collège de sociologie, Collège de France) felsefe, sosyoloji, antropoloji gibi pek çok farklı alanlarla ilgilenen bir grup insanın bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış, 1937- 1939 tarihleri arasında faaliyet göstermiş olan bir oluşumdur. “Büyük çoğunluğu gerçeküstücülerden (sürrealizm) ayrılan bu grup, İkinci Dünya Savaşı'nın baskısına dek, 1937 ve 1939 arası varlıklarını sürdürür. Grup, antropoloji ve sosyoloji gibi alanlarda faaliyet gösteren bir düşünce ekolü görevi üstlenmiştir.” (Duranay, 2013, s. 14) Sosyoloji Koleji'nin en önemli üyesi ve kurucusu olan Georges Bataille, Koleji'nin ilk bildirisini yine kendisinin başında olduğu Acéphale dergisinde yayınlamıştır. “Koleji ilk kez Temmuz 1937'de Georges Ambrosino, Georges Bataille (1897 – 1962), Roger Caillois (1913 – 78), Pierre Klossowski (1905 – 2001), Piere Libra ve Jules Monnerot tarafından düzenlenmiş ve imzalanmış bir notla ‘Sosyoloji Kolejinin Temellerine Dair Bildiri ile ilan edilmiş ve bu bildiri Acéphale'de yayınlanmıştır.” (Pearce, 2003, p. 1)

Savaştan sonra düzenlenmiş, 1982’de orijinal haliyle yayınlanmıştır.”³ (The Brief Case of Benjamin Walter – A Trunk Call, Chapter Three, p. 8)

Hayatları bu noktada, bir savaş durumuyla kesişmiş olan iki düşünürün fikirleri de savaşın çok uzağında kalmayacak; şiddet ve yıkım üzerinden paralel noktalarla izlenebilecektir. Tüm bunların ışığında, iki düşünürün çocuk kavramını ele alırken kurdukları düşünsel akışa kendimizi bırakabiliriz.

1.Harabelerin içinde oynayan çocuklar

Bataille ve Benjamin’in fikirlerinin temelinde yatan asli kavramlar, henüz toplumun sınırlarının tam olarak bilincine varamamış, tam anlamıyla toplumsallaşmamış olan yapı üzerinden daha açık biçimde görülebilecektir. Bataille kendi düşüncesini oluştururken toplumsal artıkların, toplumda yanlış ve iğreti duran her şeyin olumlanmasını öngörmektedir. Ona göre her gün içinde bulunduğumuz ve eylemlerimizi ortaya koyduğumuz toplumsal yaşam profan⁴ olarak nitelendirilmektedir. Toplumca kabul görmeyen iğreti yapılar ise profan alan içinde bir dışlanma durumu doğurmaktadır. Bataille için bu dışlanma profan sınırların dışına çıkmayı getirdiğinden bir ihlal durumudur. Çocuk henüz tam olarak toplumsal sınırların bilincinde olmaması nedeniyle bir yetişkin gibi; toplumdışı bir konumlanma karşısında dehşet yaşasa bile bunu devam ettirmeyi aklından geçirmez; o durumun içinde olduğunu bilse de kakkahayla onu kırar. Toplum tarafından bir aptal ya da çılgın gibi değerlendirilir; toplumsal yasallık çerçevesinde ötekileştirilir. Böylelikle aptallığı ve ihlali kucaklamış olur. Bu anlamda çocuk hem toplumun içinde, hem dışındadır; hem potansiyel bir mensup hem de mevcut bir ötekidir. Aynı anda hem ihlalin şuurunu taşımakta, hem de kakkahayla onu kucaklamaktadır.

“Çocuk, Bataille için, utancı, dehşeti ve güçsüzlüğü deneyimler. Diğer yandan çocuk, tutkuludur; o, varlığının derinlerinde yatan “ciddiyetin getirdikleri”ni bilir. Ve bu bilgi yıkıcı ve trajiktir. Yine de, çocuk olma uğraşı bir tasarı haline geldiğinde ve eğer gelirse (bu, bir amaca saplantılı hale gelmek demektir ve eğer böyle demekse), çocuk aslında (Bataille’in arzu ettiği gibi) – Bataille’in ileri sürdüğü gibi- ciddiye karşısında “gülecek”tir. Bu kakkaha ‘çocuk’u gerçek anlamda ciddi bir tasarıdan serbest bırakmaktadır. Yine de, bu kakkaha çocuğun güçsüzlüğünü, utancı ve dehşetini tümüyle hafifletmez. Kakkahanın yaptığı tek şey utanç ve güçsüzlüğün ağırlığını azaltmaktır. Ancak böyle yapmakla kakkaha aptallığı da kucaklamaktadır. Bataille’in “çocuk”u bundan zevk duyar. Çocuk Bataille’in gerçekte ideal olarak gördüğü çocuk için betimlemesidir; bu onun olmak istediği çocuktur ve ancak aşağılanmayla açığa çıkabilir.” (Feuer, 2013, p. 4)

Diğer yandan Benjamin’in çocuğu farklıdır: onun “çocuk”u, Bataille’in ileri sürdüğü tutkulu “çocuk” yerine, bir kabullenmişlik ve aynı zamanda görmezden gelmeklik edimiyle çevrenmiştir. Zira o etrafındakilerin farkında olmasına rağmen bunlardan rahatsızlık duymamaktadır. Herhangi bir ihlal içinde değildir, içinde olduğu her şey, yaşamında gördüğü tüm yıkımlar, onun için kabullenilmiş bir gerçeklik alanı oluşturmaktadır. Kendi küçük oyun alanıyla sınırlanmıştır, ona dışarıdan bakamamakta; asıl felaketi görememektedir. Şiddet ve dehşet bunun uzağındadır, tutku ve ihlal söz konusu bile değildir. Kendinden önceki bütün felaketler ve yıkımların arasında oynayan bu çocuk, kendi asli dünyasını bunlarla oluşturmakta ve bunları olağanlaştırmaktadır.

³ “Pasajlar“modernitenin kapitalist kökenlerinin tarihsel bir sözlüğüdür, kent deneyiminin olgusal, somut imgelerinin bir derlemesidir. Benjamin bu olguları politik olarak talep edilmiş, nesiller arasında devrimsel bir enerjiyi aktarabilecekmiş gibi ele alır. Onun yöntemi bunlardan, günümüz okuyucuları arasında politik bilinci uyandırma gücüne sahip olan nüshalar oluşturmaktır.”

(The Brief Case of Benjamin Walter – A Trunk Call, Chapter Three, (online) <http://users.clas.ufl.edu/burt/%20%20%20%20Chapter%20two%20Walter%20Benjamin's%20Briefcase%20%5B2%20%5D.doc>, 19).

⁴Bataille profan ve kutsal olan arasında bir ayırım ortaya koymuştur. Profan gündelik yaşamın yansıması olarak sunulmakta, profan ve kutsal olan arasında bir sınır gözetilmektedir. Profan ve kutsalın birbirine karışmasını engelleyen bir sınır olarak, tabu; bir eşik gibi konumlanmaktadır.

“Bu çocukluk dünyası felaketten sonrasıdır. Ancak, bir kez daha bakarsak, bunun harabelerde oynayan çocuğun oluşa-gelen-dünyası olduğunu görürüz. Parçalanmış bir şeyi diğerine bağlamakla ilgilendiği kadar felaketle ilgilenmemektedir. Muhtemelen bu bir aptalın rüyasıdır: etrafını çeviren felaketi görmediği sürece çöplükte yaşar ve çöplerle oynar. Bataille'ın çocuğunun aksine, Benjamin'inki tutkudan yoksundur ve çöplere olan sevgisini kaybetmemektedir. Burada ima edilen Benjamin'in, Bataille'ın yaptığı gibi çocukluk patikasını aşağılanma ve utançla geçilen bir yol olarak görmemesidir, o; çocukluk patikasını çöp yığımından geçmek olarak görür. Benjamin'in aptal çocuğu yüzünü döküntülere döner – tutkulara değil. O 'ciddiyetin getirdikleri'nden habersizdir. Ve bunda, şiddet ya da kendilik-yıkımı yok gibi görünmektedir.” (Feuer, 2013, p. 4)

Her ne kadar her iki çocuk birden yıkıma maruz kalsa da, çocuklardan biri yıkımı kendisi gerçekleştirirken diğeri mevcut yıkımı olağan karşılamaktadır. Bu olağanlık toplumsal yasalılığın mevcudiyetini doğrudan kabul etmek halinden ileri gelmektedir. Tam da bu nedenle toplum tarafından hata olarak kabul edilebilecek bir davranış sergilemesi onu utancın simgesi haline getirmektedir.

“Harabelerin içinde oynarken başka hiçbir şeyin önemi yoktur. Ancak hata yaptığında, onun (*Bataille'in*) çocuğu utanç verici bir figür haline gelmekte gibidir – şeylerin ne denli saçma ve trajik olduğunun bir anımsatıcısı haline gelmektedir.” (Feuer, 2013, p. 5) Zaten ancak bu utanç hali, bir sarsılmayı ortaya çıkarabilecek ve felakete tanık olmayı ilerletebilecek güçtedir. Esas olarak harabelerin kendileri birer anımsatıcıdır. Harabeler hem geçmişte olabilecek olanları her an düşünmemize neden olmakta hem de asla meydana gelmeyecek olan geleceğin hayalini sunmaktadırlar; tam da bu bakımdan söz konusu anımsatıcılar bizi ütöpk bir aleme sürüklemektedirler. Böylelikle yalnızca kendisine sunulan sınırlar içine kendi kendini bir aldırılmazlıkla hapseden çocuk, bir hayal alemini yaşamayı devam ettirmekten kaçınmamaktadır. Aynı çocuğun etrafındakileri olağanlaştırmaması hali; onun eşiği aşmasını ve bir kırılma, kesilme hali açığa çıkarmasının temel nedenidir. Bu ise ancak ve ancak, yasa içinde yaşayacağı bir tökezleme ile mevcut hale gelmektedir. Böylelikle etrafındaki bütün yıkıntılar bu kez ütöpk bir tasarımı değil; tam aksine gerçekte olan ve kendisinin utancı yaşadığı o anı sergilemeye başlar. Bu sürekli anımsama ve aynı duygulara teslim olma hali zamanla yasanın şiddetinin farkına varmayı getirir ki; böylelikle, Benjaminci Mesiyantik şiddet⁵ kendisini gösterir. Burada söz konusu olan yasadan intikam alarak huzur bulmak; yalnızca kendi üzerinden bir yapılandırma sunmak değildir. Zira Mesiyantik tavrın⁶ kendisi bireysel değil, kolektif bir oluşumdur.

Benjamin harabeleri duygu karmaşalarının bir aracısı olarak görür. Harabelerin çekiciliği sadece akılsal değil, aynı zamanda duygusaldır da. Harabeler maddi olan her şeyin ortadan kalkmasının sarsıntısını yaşamamıza neden olur. “Ansızın eleştirel merceğimiz değişir ve büyük tasarımlar ve ütöpk tasarımlara hayret etmek yerine, modern saydamlık üzerindeki çatlakların, kayaların yarıklarından çıkan otlar ve karahindibaları, sürekli küçülen odalarımızda solup gittiğini görmediğimiz ‘Böğürtlenler’i fark etmeye başlarız.” (Boym, 2008, p. 1) Ancak burada da özellikle üzerinde durulduğu gibi öncelikli olan harabelerin sarsıntıları yaşamaktır. Benjamin'in çocuğu bu harabelerin arasında olmaktan rahatsız değildir; bu nedenle elzem olan bu sarsıntıyı yaşamaktan uzaktır; onunki tam bir farkındalığa sahip bir yolculuk değildir, o yalnızca söz konusu yıkıntıların arasında kendi ütöpk oyun alanında yaşamaya ve oynamaya devam etmektedir. Nietzscheci bir perspektifle irdelediğimizde aslında burada görülen toplumun tüm yüklerini sırtında taşıyan

⁵ Benjaminci Mesiyantik şiddet bir kırılma anıdır. Zaman ve eylemin kronik ilerlemesi devam ederken tarihsel bir figürün devrimsel bir kesinti yaratması hali Benjamin için Mesiyantik bir kesinti halidir. Akışa ket vurmaktır. Bu anlamda aslında akış karşısında şiddet göstererek onu engelleme hareketidir. Bu nedenle Mesiyantik şiddet ibaresi kullanılmaktadır. Mesiyantik şiddet bir karşı koyma hareketidir.

⁶ Mesiyantik tavrın zaman ve eylem düzleminde sürekli olarak devam eden akışı durdurma cesareti gösterebilmeyi ifade etmektedir. Mesiyantik şiddetle bir kesinti yaratılabilme durumu süregiden düzen karşısında bir yıkım yarattığı için planlanması ve cesaret gösterilmesi gereken bir yapıdadır.

deveden başkası değildir.⁷ Benjamin'in çocuğu olan bitenin farkında olmaksızın bunları kabullenmekte ve toplumsal olan her şeyi kabullenmekte gibidir. O halde mesiyane tavrın çocuksu bir edim olması imkansızdır. Nietzsche üstinsana erişmeden önce gelinmesi gereken aşamanın çocuksu bir aldırılmazlık olduğunu nitelemektedir.⁸ Diğer yandan Bataille'in çocuğu grotesk⁹ ve iğretidir. O toplumca bir üye olarak görülmez, yaptığı davranışlar bir vatandaş sıfatında değerlendirilmez. Hatta yasa bile belli bir yaşa kadar insanın kendi kararlarını veremeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu durumda çocuksuluk yasa tarafından korkulan bir faktör halini mi almaktadır? Evet. Zira çocuk başına buyruktur. Sarsıntıları, şiddeti kahkahayla karşılamakta, profan yaşamın bütün düzlemlerini sarsmaktadır. Benjamin'in çocuğu yasanın içindedir. Yasanın bilincine varmadan onun şiddetini doğal bir edim olarak kabul eden çocuğun peşindedir. Onun kırılması, kendini ortaya koyması geç bir eylemlilik alanı doğurmaktadır. Yasanın üstünlüğü karşısında, Batailleci ve Nietzscheci çocuğun üstünlüğü nasıl bir dizge yaratacaktır? Bunu daha ileride tartışacağız. Ancak bunun öncesinde Benjamin'in çocuğuna bir kez daha göz atmamız gerekmektedir.

Yıkıntılar arasında Benjamin'in çocuğuna uygulanan yıkıntıların korunmasını ve ütopyik bir dünyada sıkışmayı önceleyen bir şiddettir; yani yasanın şiddetidir. Kendini dayatan ve aynı zamanda mevcudiyetini korumak için şiddete başvuran, bir çeşit baskılama ve sindirme aracı olarak yasa çocuğun içinde bulunduğu bu barbar düzenin destekleyicisi ve devam ettiricisidir. Bundan, bu harabelerden başka bir şey tanımamış olan çocuk için bu yaşam alanı bir esas halini almakta ve kendisini asli gerçeklik olarak yansıtmaktadır. Harabeler üzerinde yükselen yapılanma toplumsal yasalılığın getirdiği itimat ve itaat düzeninden başka bir şey değildir. Bu harabeler kültürün artıklarıdır; ancak Bataille'in ele aldığı gibi atıklar değildir. Bataille yasa dışında bırakılarak, ötekileştirilen şeyleri atık olarak görmekte ve verili olanın aksine bunlara yönelmenin insanı insanileştireceğini ifade etmektedir. Diğer yandan harabelerde söz konusu olan artıklar, geçmişte etkin olup artık ortadan kalkmış olan ve aynı zamanda şimdi yetkin olan yeni yasanın getirdiği kültürün yarattığı yıkıntılardır, izlerdir.

2. Yasanın şiddeti – Çocuğun şiddeti

“Yasa yapıcılıktaki şiddet işlevi iki yönlüdür, kendi ereğinin peşine düşmesi anlamında yasa yapıcılık... şiddet beraberinde yasa olarak konumlandırılan şeydir... Yasa yapıcılık gücü oluşturmaktır ve bu bağlamda, şiddetin doğrudan bir bildirimidir.”(Benjamin, 2007, s. 215), Hukuk sistemi şiddetin apaçık bir göstergesidir. Hem başlangıçta; kurulma aşamasında itaat talep ettiği ve buna göre haklı ve haksız belirlediği anda; hem de varlığını devam ettirmek için kendi kurallarını bile ihlal etmeyi göze aldığı anda ve bunu yasallaştırdığı anda bunu sergiler. Yasa koyuculuk şiddetten bağımsız olarak düşünülebilecek bir olgu olmamasının yanı sıra yasayla

⁷ “En ağır şeyleri yüklenir dayanıklı ruh: ve yükünü alan deve nasıl çöl yolunu tutarsa, ruh da öyle yollar kendi çölüne.” (Nietzsche, 1997, ss. 31-2)

⁸ “En ıssız çölde ikinci değişim olur: ruh burada aslanlaşır, özgürlüğü ele geçirmek ve kendi çölüne efendi olmak ister. Son efendisini arar burada: düşman kesilir ona ve son tanrısına; zafer için büyük ejderle boğuşmak ister. Ruhun artık efendi ve tanrı saymak istemediği o büyük ejder nedir? Bu ejderin adı <Yapmalısın>dır. Oysa aslanın ruhu <İstiyorum> der. <Yapmalısın> altınla parıl parıl durur onun yolunda, - pullarla kaplı bir hayvan, her pulun üstünde de altından bir <Yapmalısın> parıldar... Bütün değerler çoktan yaratılmıştır ve bütün yaratılmış değerlerim ben. <İstiyorum> diye bir şey olmayacak artık.> Böyle der ejder.” (Nietzsche, 1997, ss. 25-6) Nietzsche'ye göre Üstinsan olmanın son aşaması çocuk olmaktır. “Suçsuzluktur çocuk ve unutkanlık, bir yeni başlangıç, bir oyun, kendiliğinden dönen bir tekerlek, bir ilk devinme, bir kutsal Evet. Evet, yaratma oyunu için, kardeşlerim, bir kutsal Evet gerektir: ruh kendi istemini ister artık, dünyayı yitirmiş olan, kendi dünyasını kazanır artık.” (Nietzsche, 1997, ss. 32-3)

⁹ “Grotesk beden yaşam ve ölümü kapsayan bütün bedensel süreçlerle kutlanır ve böylelikle yaşam ve yenilenmenin şen döngüsünün bir parçası olarak bedenün özgün halk düşüncesini ifade eder; ölüm grotesk beden ve onun sembolizmi aracılığıyla korkulan bir şey değil de kucaklanan ve dönüştürülen bir şey olur.” (Hallam – Hockey –Howarth, 2005, p. 23) Özellikle Ortaçağ'da kutlanan “Deliler Bayramı” birkaç günlüğüne halkın ve yöneticilerin yer değiştirmesini sağlamakta, hiçbir cezai sistem uygulanmadan halk istediğini yapabilmektedir. Kılık değiştirmiş insanların tanınmadan özgürce eylemlerde bulunmaları ve sıkıntılarını yöneticilerin karşısına çıkarak açıkça söyleyebilmeleri grotesk yapının en iyi örneklerindedir.

birlikte meşrulaştırılmaktan da uzak durmamaktadır. Zira "Haklı amaçlara, ancak meşru araçlarla ulaşılır; meşrulaştırılmış araçlar, haklı amaçlar için kullanılır". (Benjamin, 2000, s. 212; Kardeş, 2009, s. 520) Bu anlamda kurucu ve varlığı koruyup devam ettirici şiddet birbirine geçmiş, zaman zaman birbirinin yerini alan bir yapılanma sunmaktadır. Her iki durum için de mevcut olan aynı kabul, aynı yasa ve aynı düzendir. Bu durumdan da anlaşılabilirliği gibi her anlamda sınır koyucu, belirleyici, yargılayıcı ve düzenleyici olan; yasa koyucu ve koruyucu olarak iktidarın tam kendisidir. Kültür ve yaşam bu düzlemde oluşturulmaktadır. Bu da göstermektedir ki; "aynı zamanda bir barbarlık belgesi olmayan hiçbir kültür belgesi yoktur." (Löwy, 2007, s. 59). Bu üstünlük durumu Benjamin'i açık biçimde rahatsız eden asli durumdur. Çünkü her üstünlük muhatabın ezilmesini, hor görülmesini ve aşağılanmasını getirmektedir. Zira her karşılıklı ilişki iki muhatabı içermektedir; ancak bunlar arasındaki eşitsizlik iletişimi değil, egemenlik altına alınmayı getirmektedir. Tam da bu nedenle Benjamin Mesiyaniğin anlayışını öne sürer. Mesiyaniğin anlayışın içerdiği şiddet bir intikamı ya da kefareti amaçlamaz. Aslında o, süreci durduran, askıya alan, kesintiye uğratan ani bir oluşumdur.

"Mesiyaniğin şiddet, ne bir tehdittir ne cezadır ne telafidir ne de bir yaptırımdır. Mesiyaniğin şiddet bir kurumdan ya da bir kurumun bir başka şeyden intikam alması da değildir. Mesiyaniğin şiddet, yürürlükte olan yasayı yıkan ve ezilenleri kurtaran şiddettir. Bu şiddet aslında şiddet-dışıdır ancak kullandığı araçlar itibarıyla şiddet-dışıdır. Aslında niyetlerinde ve etkilerinde oldukça şiddetlidir. Mesiyaniğin şiddet ne bir yasa vadeder ne de yürürlükte olanı başka bir şeye karşı korur: O yasayı yürürlükten kaldırır." (Kardeş, 2009, ss. 523-4)

Buradaki Mesih, gökyüzünden gönderilen, ilahi bir varlık değildir; aksine insanlığın kendisidir, kolektif bir yaklaşımdır; ezilenlerin yasaya karşı çıkması ve onu yürürlükten kaldırmasına işaret eden bir yaklaşımdır. Bir sarsılma, aynı zamanda bir kendinden geçiş halinin de temsilidir. Kronolojik zaman anlayışı sekteye uğramakta, bu kesinti anında iktidar kendi konumunu yitirmekte, egemenlik anlayışı dönüşüme uğramaktadır. Söz konusu kesilme, Bataille'la olan yakınlık da göz önünde bulundurulduğunda ölüm ve kurban etmenin şiddetiyle benzer biçimde açığa çıkmaktadır. Söz konusu düzeni ortadan kaldırmak bir yandan mevcut olanı ortadan kaldırmak, bir yandan da kendini bu kesinti ve kırılmayı oluşturmak için kurban etmektir. Eski düzen içindeki varoluşsal yapılanma ve kabul düzlemi kurban edilirken, kişi aynı zamanda eski benliğini de yitirmektedir. Artık o yasayla egemenlik altına alınan ve iktidara boyun eğen bir var olan değildir; bu kez egemen unsuru ortadan kaldıran, cesur ve atılgan yeni bir birey söz konusudur.

"Benjamin ölüm ve kendini kurban etme temaları üzerinden hukuk ve egemenlik ilişkisine dair bir çözümlenmeye girişir. Trajedide kahramanın kendini kurban etmesi, onun eski yasa karşısında yeni bir yasa vazetmesine imkan tanır. Bu bağlamda, trajik-olan kendini ancak dilsel düzendeki bir gerçeklik olarak ortaya koyar. Benjamin, kahramanın sessizliği öğesini, kendini kurban etme ve onun peygamberimsi can çekişmesinin tamamlayıcısı olarak düşünür." (Kardeş, 2009, s. 500)

Söz konusu can çekişme, Mesiyaniğin adımı atmanın koşulu olarak kendisini sergilemektedir. Bu konuda Bataille'ın öne sürdüğü de kurban etmenin aynı biçimde mevcut yasaya başkaldırmak için zorunlu olduğudur. "Kurban etme araçsal aklın dayandığı kısıtlayıcı idareyi reddeden için şiddet eylemidir. Potansiyel olarak faydalı olan varlığı onun içindeki nesneyi yok etmek için almakla, kurban etme insanın üretim ve birikim kaygılarını geçici olarak askıya almayı amaçlamaktadır." (Direk, 2004, s. 445) Bataille bunu kendi başını uçuran Asefalik (başsız) insan imgesiyle ortaya koymaktadır. Burada kurban ve cellat aynı kişi halini almakta; aynı zamanda rasyonalite ve yasalılığın temsili halindeki baş kesilerek vücuttan atılmaktadır. Böylelikle yasa ihlal edilmekte, onun koyduğu sınırlar aşılmaktadır. "Bataille'ın Asefal üzerinden aktarmaya çalıştığı bir imkânsızlık ayininin ötesinde bir özgürleşme biçiminin olanağıdır. Şöyle ki: baş, başın kesilmesine olanak veriyor (bir öze kıyım kararı) ve eline bir bıçak alıyor (otorite, kendini ortadan kaldırması için hiyerarşisi içindeki bir uzvu/sınıfı görevlendiriyor): Aynı ayinde kendi eliyle (iradesiyle) kendi başını kesmeyi başarıyor, buna karşın beden ölmeyip, başsız bir güç olarak

ayakta kalıyor.”(Duranay, 2013, s. 28) Aynı kendi başını yok eden Mesiyaniğin insanlığın devamını sağladığı gibi... Buna göre Mesiyaniğin anlayışta ortaya konan başın kesilmesiyle sembolize edilebilecek olan durumun kendisidir. Bir yanda yasanın yönettiği rasyonalite ortadan kaldırılarak yeni bir anlayış getirilmekte, diğer yandan egemenin üstünlüğü ortadan kaldırılarak onun himayesindeki yasal belirlenim yok edilmektedir. Böylelikle her iki durumda da eski yapılanmadan duyulan bir sarsılma ve dehşet durumu kendini göstermektedir. Böylelikle iki muhatap arasında bir çekişme ve savaş halinin oluşumu da kaçınılmaz bir gerçek olarak gözler önüne serilmektedir.

Burada söz konusu olan ezilenler ve iktidar arasındaki bir çatışma ve savaş halidir. Temel amaç üstünlük kurma edimi taşıyan kuvvetin ortadan kaldırılması, eşitlerin ilişkisinin ortaya konmasıdır. Bu aynı zamanda bir rahatlama hissini de getirmektedir. “Bataille için savaş hafiflik etkisini... beraberinde getirmektedir.” (Noys, 2000, p. 9) Bu yasallık sınırlarını aşmanın ve yasal baskılamadan çıkmanın yansımasıdır; aynı zamanda bireyin sürekli olarak boyun eğmek zorunda kaldığı şiddetle/yasayla, çatışki halinde olan yönünü de açığa çıkarmasıdır. Bu nedenle bir hafifleme durumuna gebe olması anlaşılır bir konumlanma sunmaktadır.

Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta Batailleci toplum anlayışında yasanın zaten bir üstünlüğe sahip olduğudur. Bu üstünlük Mesiyaniğin anlamda kesintiye uğratılmakta ve yerine yeniden bir düzen ve yasa getirilmektedir. Benjamin’in tarihsel anlamda yapmış olduğu analizler bu durumun tekrarlı olduğunu ve her toplumun daha önceki toplum ve yasanın harabeleri üzerine kurulduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda onun çocuğu aslında yeni yürümeye başlayan bir toplumun ifadesidir. Bu çocuk yeni döngüyü başlatan, geçmişten izler taşıyan, geçmişten parçaları günümüze taşıyarak onlardan yeni yapılar kuran bir semboldür. O halde Benjaminci toplum döngüsel bir yapıda kendisini tekrarlayan ve bir yerde kesintiye uğrayan düzenin sembolü olarak görülebilmektedir.¹⁰ Peki, Batailleci ve benzer biçimde Nietzscheci çocuğun buradaki farkı nedir? Onlar da yasanın üstünlüğünü kabul ederek ve düzeni koruyarak mı yaşamalıdır? Yoksa yukarıda bahsettiğimiz savaşın hafifliğini mi hissetmeye yazgılıdır?

Bataille ve Nietzsche’nin çocuğu, ya da yasa karşısında aldırılmaz bir tavra bürünen ve kendi bildiğini okuyan insanı daha önce de bahsettiğimiz groteskliği korumaktadır. O şekli bozuk olan, aykırı olandır. Belli bir kalıba sokulamayan ve bu anlamda yasanın ve toplumsal yaşamın dışında kalandır. Bu insan toplum tarafından zaten dışlanmış olan bir uyumsuzdur. Kutsal olanla eş biçimde profan alanın içine sızmakta, ancak hiçbir zaman profan/gündelik yaşamın zaman ve mekan anlayışına ya da ifade kalıbına bürünmemektedir. Kutsalın tabularla ve ritüellerle profan

¹⁰ Burada yapılan okuma Benjamin’in Bataille ve Nietzsche bağlamında ele alınan trajik ve bireyci bir yaklaşım denemesidir. Benjamin tarih ve sanat üzerine irdelemeler yaparken tarihin dilsel bir çatışma alanı olduğunu vurgulamaktadır. Çatışma halinde olan toplumlar tarihsel bağlam üzerinden ele alınmakta, kazanan kendi tarihini devam ettirirken diğeri tarihini yitirmeye mahkum olmaktadır. Bu dilsel alanda gerçekleşen bir değişimdir. Zira kavramlar içi boş sözler halini almakta ve bu nedenle yeniden içlerinin doldurulması başka bir anlayış üzerinden olmaktadır. Dilini kaybeden toplum egemenin dilini konuşmaya başlamaktadır. Bizim yaptığımız toplum okuması Benjamin’in sanatsal bağlamda ele aldığı “yeniden-üretim”e yakındır. “Yeniden-üretim tekniği, yeniden-üretilen nesneyi geleneğin alanından ayırmaktadır. Yeniden-üretileni çoğaltarak, onun biricik varoluşunun yerine onun kopyalarının çokluğunu geçirmektedir. Yeniden-üretilenin seyirci ya da dinleyiciyle kendi özel konumundan karşılaşmasına izin vererek, yeniden-üretilen nesneyi yeniden harekete geçirmektedir.” (Benjamin, 1969, p. 221.) Nietzsche açısından ele aldığımızda toplum çatışmaları alanı olarak kendisine hep bir “itaat” alanı yaratmakta, kendinden olmayı alevleriyle yok etmeye çalışmaktadır. Çocuğa dönüşmek de ancak bu halde mümkün olmaktadır. Sürüden ayrılan trajik bireyin dönüşümü bununla güdülenmektedir. Diğer yandan Bataille toplumdan kopuk, bireyci bir kurban anlayışını nitelemektedir. İnsanın kendisini ortaya koyabilmesi adına önce toplumsal aklı kurban etmesi ve toplumdan uzaklaşması gerekmektedir. Benjamin tarihsel ve trajik olanı toplumsal bir edim olarak görmektedir. Bizim burada ifade ettiğimiz kesinti elbette bir çatışma halinin sonunda açığa çıkan bir yenilgiyle ilişkilidir. Döngü ise çatışmanın devamlılığı halinde yenilgi tehdidinin her an devam ettiği ve döngüsel bir yenme/yenilme ilişkisinin devam edebilirliği üzerine yapılan bir savlamadır. Nietzsche ve Bataille’in toplumu “Yapmalısın!” demektedir ve bireyci bir bakışla bu toplum kendini tekrarlayan, zaman zaman bir ideolojinin sonuna vararak bir diğerini benimseyen yansımalar alanı olmaktadır. Benjamin’in tarihini koruyan ve bundan çıkarımlar yapmayı başararak kendini sürdüren toplumu yerine, kesintili ve döngüsel bir karşı okuma yapılmaya çalışılmıştır.

yaşama nüfuz etmesi ve onu değiştirmesi söz konusudur. Aynı şekilde Batailleci ve Nietzscheci çocuksu insan, aldırılmaz ve aykırı ve bu anlamda grotesk olan da kendisini bu şekilde toplumun içinde ama aynı zamanda dışında bir konumlamayla ortaya koymaktadır. Kendine ait zaman ve mekan anlayışıyla, toplumda kendisine bir alan açmakta ve bu alanı kendisiyle (kendi düşünceleri, davranış kalıpları, yaklaşım biçimleri, kendi doğru ve yanlış ayrımları) doldurmaktadır. Bu tavrın toplumun diğer üyeleri tarafından doğru olarak nitelendirilmesi umursanmamaktadır. Bu bir savaş halidir. Ancak bu yalnızca insanın yasaya, topluma ya da genel anlamda kesin sınırlarla belirlenmiş yaşamsal alana karşı verdiği bir savaş değildir. Diğer tarafta yasanın da verdiği bir savaş söz konusudur.

Savaş yalnızca yasaya karşı çıkma unsuru olarak kendisini göstermez. Savaş halinin farklı bir boyutu daha önce bahsettiğimiz, yasanın kendisini koruma ve iktidarın egemenliğini devam ettirme dürtülerinin bir destekçisi olarak da kendisini gösterir. Bu bakımdan yasal sınırlar içinde düzenlenmiş ve belirlenmiş bir savaş yapılması da mevcuttur. “Savaş saldırgan yaptırımların ortak düzenini kısıtlamanın yoludur... toplum tarafından düzenlenmektedir; ... bir amacı vardır, onu sürdürenlerin dikkate aldıkları amaca bir yanittir. Bu nedenle savaş ve şiddetin uyumunu söyleyemeyiz. Ancak savaş düzenlenmiş şiddettir. (Bataille, 1986, p. 64) Evrensel olarak kabul edilmiş tabu yine evrensel olarak düzenlenmiş olan bir şiddet durumuyla ihlal edilmektedir. En açık biçimde toplumsal yasalılıkta kabul edilen öldürmeme durumu bile savaşla birlikte dönüşüme uğramaktadır. Daha önce söz konusu ettiğimiz yasanın iki yönlülüğü ve kendini çiğneyerek varlığını devam ettirdiği söylemi burada bir kez daha kendisini göstermektedir. Cinayet işleyen biri savaş durumu dışında böyle bir eylemi gerçekleştirdiği takdirde yasa gereğince yargılanacak ve cezalandırılacaktır. Ancak başka bir toplum karşısında kendi varlığını sürdürme istemi onu savaşla birlikte cinayet olarak tanımlanmayacak ölümlere sürüklemektedir. Hatta böyle bir durumda, varlığı ve devamlılığı tehdit eden birinin öldürülmesi kahramanlık olarak bile görülebilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yasanın ortaya koyduğu kabullere karşı ortaya konan her aksi davranış yasanın ihlalini getirmekte; bunun karşısında yasa da kendi koyduğu kuralları çiğneyerek karşısındakini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Yasanın amacı intikam almak ve isyan karşısında kefaret ödetmekken; yasaya karşı çıkanların, yasa içinde mevcut olan ve tanımlanan kendi benliklerini reddederek/kurban ederek, ihlal beraberinde ortaya koymak istedikleri haklarını kazanmaktır. Batailleci grotesk çocuk, yasa karşısında biçimsiz kalan ve toplum tarafından dışlanan insan; toplumsal benliğini kurban ederek o toplumun hem içinde hem dışında bir yaşamı güdülemektedir. Kendi başını uçuran asefalik birey bütün sınırlamaları ve kuralları yok saymakta kendisine bir oyun alanı açmaktadır. Bireyci bir yaklaşımın aldırılmazlığını gördüğümüz Bataille'da şiddet karşısında şiddet, yapı karşısında bozulma, vatandaş karşısında toplumun artıkları olarak nitelendirilenler durmaktadır. Batailleci grotesk yaklaşım kolektif bir edim değildir. Benjamin kitlelerin Mesihyanik bir kesinti yaratması ve yine kitlelerle oluşturulan düzenli bir yapıdan söz ederken; Bataille yapıyı göz ardı ederek dışlanmış olanın kendini her koşulda ifade etmesine eğilmektedir.

Yasal bir sınırlamanın söz konusu olması her zaman ikili bir anlama sahiptir. Bir sınır aşılması için ortaya konduğunda; her zaman onu aşmayı deneyecek kişilerin olduğu ve olacağı da en baştan bilinen bir gerçektir. Bu arzu ve tutku duyulan bir aşma halini getirecek ve şiddeti yenebilecek hiçbir güç olmayacaktır. Çekilen bariyer hem korku hem de heyecan yaratacaktır. Özellikle Bataille'da söz konusu olan çocuk ve yetişkin bu ayartılmaya duyduğu tutkuyu her an alevlemektedir. Diğer yandan Benjamin'in harabeler arasında – ki bunlar mevcut kültürün ve öncüllerinin yıkıntılarıdır – oynarken yaşadığı bilinçsizliği; bu harabelerin tam olarak farkına vararak, yaşadığı dehşetin sarsıntısıyla görmesi gerekmektedir. “Hiçbir şey yoktur ki”, diye yazar Sade, “ahlaksızlığı kuşatabilsin... Birinin arzularını büyütmenin ve çoğaltmanın en iyi yolu onları sınırlamaya çalışmaktır”. Hiçbir şey ahlaksızlığı kuşatamaz... ya da bunun yerine, genel bir söylemle, şiddeti yenebilecek hiçbir şey yoktur.” (Bataille, 1986, p. 48) Şiddet her an, her zaman mevcut olan şeydir. Kaçınılmaz olandır. Çünkü, “ ‘Bastırılması imkansız olan şiddet... kendini yeniden yaratan insandan başka bir şey değildir’; ‘yeryüzünün lanetlileri’ ancak ‘çılgın dehşetle’

‘insan haline gelebilir.’”(Arendt, 2012, s. 19) Bu dehşet zaten sınırların ihlal edilmesi ve edilmemesi arasında her an çatışkı içinde olmaklığın bir getirisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tam anlamıyla özgürlük dediğimiz şeye işaret etmektedir. Tam olarak bu gerilimin içinde olan kişi özgürdür. Eşiğin üzerindedir. Ne tam anlamıyla boyun eğmekte, ne de tam olarak ihlali gerçekleştirmektedir. Ancak kendi çatışkısının bilincindedir. Bir yıkımın, bir uçurumun kenarındadır. Çünkü, “Özgürlük, her kavrayışın parçalandığı sınırların ucunda yaşama özgürlüğü değilse hiçbir şeydir.”(Bataille, 1999, ss. 39-40) “Bütün anlayışların yıkıldığı bu çizgide yaşamak için, şiddeti özgürlükle birleştiren imkansız bir deneyim olan egemenlikle yaşanmalıdır. Egemenlik Bataille’in savaş deneyimi olarak anlaşılmasının yanında, bu deneyimin dönüşümü olarak da anlaşılmalıdır. Bu yalnızca sınırlı bir tepki değil ancak kendi sınırlarını da şiddetle düşünce konusu eden bir tepkidir.” (Noys, 2000, p. 10) Bu açıkça, egemenlik ve iktidar olgusuyla birlikte zorunlu olarak gelen bir düşüncedir. Bu anlamda da insan olmaklığın bir koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Benjamin, Bataille’da olduğu gibi yasanın ihlalini bir esrime hali olarak görür, bir çeşit sarhoşluk, rüya-vari bir andır.

“Rüya-vari aşma deneyimleri nihai amaç değil politik eylemin zaruri değişimidir, bu kapitalist bireyin parçaladığı, “bozguna uğrattığı” keskin sınırlar kapsamında, açığa çıkmasına kaynaklık ettiği totaliter olmayan, biçimi olmayan bir topluluğu ortaya koyar. Dünya düzeni içinde rüya çürük bir diş gibi benliğini yitirmektedir. Benliğin sarhoşlukla yaşanan bu kaybı, aynı zamanda, tam olarak insanların sarhoşluğun nüfuz alanı dışına çıkmasına izin veren verimli, canlı deneyimdir.” (Khatib, 2014, p. 2)

3. Sonuç

Sonuç olarak tüm bunlar daha önce sözünü ettiğimiz gibi kurban etme deneyimiyle paralel olarak açığa çıkar. Kendi benliğinin dışına çıkmak, sarhoşluk ve esrime hali, bir rüyaya dalmak... Bunların hepsi profan/gündelik dünyanın aşılmasını ve asıl olarak amaçlanan kesintiyle yeniden belirlenmiş ve başsız bir yaşamı güdülemektedir. “Dünya, kan dökücü kurban etme dünyasıdır... içinde baş döndürücü korkunçluğun ve sarhoşluğun olduğu... içinde ölümün, ölümün ani gelişinin gerçekliğinin, yaşamdan daha ağır ve daha dondurucu bir anlama sahip olduğu tedirgin edici duygu”nun (Bataille, 1997, s. 75) dünyasıdır. Bir rüya haliyle açığa çıkan bu oluşum aynı zamanda bir karnaval yapısı içinde groteskliği beslemektedir. Nasıl esrime halinde bir tersyüz olma varsa, kurban durumunda ve elbette yasayı ihlal etme durumunda da böyle bir tersyüz olma ve grotesk bir bozulma hali söz konusudur. Aynı Asefalik¹¹ halde yeni bir düzeni oluşturma hali ve Mesiyanik kesintide görüldüğü gibi, “Karnaval olağanüstü bir haldir. Yukarıyla aşağısının yer değiştirdiği ve kölelerin efendileri tarafından hizmet gördüğü antik Satürn şenliklerinin bir uzantısıdır.” (Benjamin, 2007, p. 75) Bunun rüyadan sıyrılarak gerçekliğe erişen hali bu yer değişimini baki kılmaktadır. Köleler hizmet ettikleri ve aşağılandıkları konumlarına geri dönememektedirler. ‘Gerçek olağanüstü halin’ amacı ise, doğal olarak bambaşkadır, ne ‘yukarısının’ ne de ‘aşağısının’, ne efendinin ne de kölenin olacağı bir haldir.” (Löwy, 2007, s. 75) Burada söz konusu olan artık mevcut olmayacak bir egemenlik durumudur. Üstlerin ve astların ilişkisi bir iletişim hali değildir; korunmaya ve oluşturulmaya çalışılan eşitler arasında, herhangi bir egemen ya da üstünlük ve baskılama kaygısı güden herhangi bir varolanın bulunmadığı yeni bir düzen oluşturabilmektir. Burada değiştirilmeye çalışılan geçmiş değildir; ancak değişimin kaynağı tam olarak geçmişin izlerinin fark edilmesi; harabelerin ve felaketlerin farkına

¹¹ Asefal (Acéphale) Bataille tarafından özellikle kullanılan bir kavramdır. Kelime olarak başsız olmak, başa sahip olmamak demektir. Bataille bu kavramı toplumun içinde yaşarken, toplumsal norm ve geleneklere karşı koyma cesareti göstererek toplum tarafından kendisine öğretilen şeyleri kurban eden insanı tanımlamaktadır. Bu insan kendi başını kesmekte ve o andan itibaren toplumsal gerçeklik ve normlar ortadan kalkmaktadır. Böylece kişi kendisine yönelerek, kendisini yeniden yaratmaktadır. Bu kez verili olan toplumsal yapıya göre değil de, kişisel eğilimlerine ve düşüncelerine göre bunu yapmaktadır.

varılmasıdır. Zira sarsılma ancak geçmişin izlerinin ve kültürün mevcut yıkıntılarının bilincine varılmasıyla açığa çıkabilecek bir haldir.

“Benjamin’in meleğinin geçmişi değiştiremeyeceğini hatırlamak faydalı olacaktır; o yalnızca kendi ardındaki yıkıntılara dehşetle bakabilir. Zararı karşılamak bize kalır, bu kendi yararımıza değil, kurbanların yararınadır – şimdi için değil, bunları telafi etmek için bizi çağıran geçmiş yararınadır. Benjamin’in etkili biçimde üzerinde duracağı gibi, ‘O, yalnızca umutsuz olanlara verilmiş olan bir umuttur.’ (Benjamin, 1964, p. 106)” (Hoy, 2011, p. 265)

Batailleci grotesk çocuk ise bu umudun tumturaklı bir temsilcisidir. Her şeyin en başından bilincine varan ve tüm şiddeti kavrayarak bunu dönüştüren Mesih’in kendisidir. Bireysel bir değişim ve dönüşümü güdülemektedir. Onun derdi toplum değil bireyin kendisidir. Benjaminci bir kahraman gibi kolektif bir kurtuluş mu, bireysel anlamda bir grotesk yıkım mı yaratmak istediğimiz yaşamın temsili sorusu olarak başlarımızın üzerinde salınmaya devam etmektedir. Bu yolda Mesihanik şiddeti mi benimseyeceğiz, yoksa grotesk çocuklar olarak toplumun ne içinde ne dışında bir boşluk yaratıp içini kendimizle mi dolduracağız düşüncesi bizim tekelimizdedir.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (2012). *Şiddet Üzerine*, (B. Peker, Çev.), İstanbul: İletişim.
- Bataille, G. (1986). *Erotism Death & Sensuality*, (Mary Dalwood, Trans.). San Francisco: City Light Books.
- Bataille, G. (1997). *Eros'un Gözyaşları*, (M. Yakupoğlu, Çev.). İstanbul: Göçebe.
- Bataille, G. (1999). *İmkânsız*, (M. Yakupoğlu, Çev.). İstanbul: Kabalcı, İstanbul.
- Benjamin, W. (1969) *Illuminations*, Trans. Harry Zohn, Ed. Hannah Arendt, New York: Schockenbooks.
- Benjamin, W. (2000). *OEuvres 1*, (Maurice de Gandillac, Trans.). Paris: Rainer Rochlitz & Pierre Rusch.
- Benjamin, W. (2007). "Critique of Violence," *Reflections: Essays, Aphorisms, Autobiographical Writings*, (Edmund Jephcott, Trans.). New York: Schocken Books.
- Boym, S. (2008). *Ruinophilia: Appreciation of Ruins, Architecture of The Off-Modern*. NY: Architectural Press.
- Coetzee, J.M. (2001). "The Marvels of Walter Benjamin," *The New York Times Review of Books*, 28: 1.
- Direk, Z. (Fall 2004). Bataille on Immanent and Transcendent Violence, *Bulletin de la Societé de Philosophie de Langue Français*, Volume 14, Number 2.
- Duranay, H. (2013). *Acephale*, Kocaeli: Kült Neşriyat.
- Feuer, M. (2013). *To Which Childhood Shall We Return? Walter Benjamin's Child versus Georges Bataille's "True Child"*, Take 1.
- Hallam E. – Hockey J.– Howarth, G. (2005). *Beyond the Body Death and Social Identity*, Routledge.
- Hoy, D.C. (2011). The Time of The Selfand The Time of The Other, *History and Theory* 50, 254-269.
- Hutton, P.H. (2008). Walter Benjamin on the French Exile of German Men of Letters, *Journal of the Western Society for French History*, vol. 36.
- Kardeş, M.E. (2009). Walter Benjamin'in Felsefi Labirentine Bir Bakış, *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler*, Etik.
- Khatib, S. (2014). « 'To Win the Energies of Intoxication for the Revolution' », *Anthropology Materialism* [Online],2 | URL :<http://am.revues.org/348>; doi: 10.4000/am.348
- Löwy, M. (2007). *Walter Benjamin: Yangın Alarmı "Tarih Kavramı Üzerine" Tezlerin Bir Okuması*, (Uraz Aydın, Çev.). İstanbul:Versus.
- Nietzsche, F. (1997). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, (Turan Oflazoğlu, Çev.), İstanbul: Cem.
- Noys, B. (2000). *Georges Bataille: A Critical Introduction*. London: Pluto Press.
- Scholem, G. (1981). *Walter Benjamin: The Story of a Friendship*. New York: New York Review of Books.
- Taussig, M.T. (2006). *Walter Benjamin's Grave*. Chicago: University of Chicago Press.
- The Brief Case of Benjamin Walter – A Trunk Call*, Chapter Three, (online) doi: <http://users.clas.ufl.edu/burt/%20%20%20%20Chapter%20two%20Walter%20Benjamin's%20Briefcase%20%5B2%5D.doc>

KIRKLARELİ ROMANLARININ EMEK PİYASASINA ERİŞİMİ VE SOSYAL İÇERME POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

İskender Gümüş¹

Öz

Roman vatandaşlar emek piyasasına girişte hem etnik kökenlerine hem de eğitim ve mesleki tecrübe eksiklik ve yetersizliklerinden dolayı çeşit engellerle karşılaşmaktadır. Romanların karşılaşmış olduğu bu sorunlar onların bir yandan ekonomik ve sosyal hayattan dışlanmalarına neden olurken diğer yandan da sosyal uyum açısından bazı olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu çalışma, Kırklareli ilinde yaşayan Romanların emek piyasasına girişte karşılaştıkları engeller ve bu engelleri aşabilmek için geliştirdikleri stratejiler üzerine yapılan bir alan araştırmasından oluşmaktadır. Spesifik bir grup ile çalışıldığı için kartopu örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışmada, 235 Roman ile yapılan anket çalışmasının sonuçları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, Kırklareli’nde yaşayan Romanların güvencesiz ve geçici işlerde çalıştıkları ve bu yüzden sık sık iş değiştirdikleri, iş bulmada ayrımcılığa maruz kaldıkları ve kendilerini dezavantajlı gördükleri, kamu hizmetlerine erişim düzeylerinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, devlet tarafından sosyal içermeye ilişkin uygulanan tüm politikalarına rağmen, halen Romanların büyük bir çoğunluğu kişisel çabalarını ve birinci derece yakınlarının desteğini iş bulmada en etkili kanal olarak görmekte ve devletin etkisinin oldukça düşük olduğunu belirtmektedir. Yapılan saha çalışmasında devletin sosyal içirme kapsamında uygulamış olduğu politikaların emek piyasalarına girişte karşılaşılan engellerden dolayı cesareti kırılmış Romanlar için bir ilk adım olması nedeniyle önemli olduğu söylenebilir. Buna ilaveten sosyal içirme stratejileri kapsamında istihdam politikalarına erişilebilirliğin artırılması da gerekir.

Anahtar kelimeler: Sosyal içirme, emek piyasaları, yoksulluk, Romanlar.

A RESEARCH ON THE ACCESS OF KIRKLARELİ ROMAN'S TO THE LABOR MARKET AND SOCIAL INCLUSION POLICIES

Abstract

Roma citizens face various obstacles in entering the labor market due to both their ethnic origin and their lack of education and professional experience. While these problems faced by Roma cause them to be excluded from economic and social life, they also have some negative consequences in terms of social cohesion. This study consists of a field study on the obstacles faced by the Roma living in Kırklareli in entering the labor market and the strategies they developed to overcome these obstacles. In the study, where the snowball sampling method was used, since the study was carried out with a specific group, the results of the survey conducted with 235 Roma were evaluated. According to the findings obtained, it was determined that Roma living in Kırklareli were working in precarious and temporary jobs, and therefore they changed jobs frequently, they faced discrimination in finding a job, and they found themselves disadvantaged, and their level of access to public services was insufficient. However, despite all the policies implemented by the state regarding social inclusion, the vast majority of Roma still see their personal efforts and the support of their first-degree relatives as the most effective channel for employment and state that the influence of the state is very low. In the field study conducted, it can be said that the policies implemented by the state within the scope of social inclusion are important because it is a first step for Roma who are discouraged due to the barriers encountered in entering the labor markets. In addition, access to employment policies should be increased within the scope of social inclusion strategies.

Keywords: Social inclusion, labor markets, poverty, Roma.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, iskender.gumus@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1428-0512

Geliş Tarihi (Received): 16.05.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 23.06.2020

Atf/Citation: Gümüş, İ. (2020). Kırklareli romanlarının emek piyasasına erişimi ve sosyal içirme politikaları üzerine bir araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 139-152.

Giriş

Bütün insanların dünyadaki kaynaklardan faydalanma, refah düzeyini artırma, barınma, sağlık hizmetlerine erişme ve çocuklarına iyi bir gelecek hazırlama gibi çeşitli amaçlar güttüğü söylenebilir. Ancak, dünyada süregelen eşitsiz gelişim, toplum içerisinde bazı kesimlerin refaktan yüksek düzeyde pay almasına ve bazı kesimlerin de yeterli payı alamamalarına neden olmaktadır. Bu durumun hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşandığı görülmektedir. Özellikle, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan dezavantajlı olarak ifade edilebilecek gruplar sosyal dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu grupların içerisinde Romanlar önemli bir kesimi oluşturmaktadır.

Romanlara yönelik ayrımcılık ve dışlanma çeşitli sonuçları beraberinde getirmektedir. Bunların başında da yoksulluk gelmektedir. Eğitimsizliğin iş imkanlarını daralttığı ve işsizliği artırdığı, hayatta kalabilmek için güvencesiz işlerde istihdamın tercih edilmek zorunda kalındığı bir eşitsiz emek piyasası ortamında Romanların daha da yoksullukla karşı karşıya kaldığını söylemek mümkündür. Ayrımcılık ve dışlanma sonucu ortaya çıkan eşitsiz emek piyasası yapısında Romanların pek çok ekonomik ve sosyal sorunla baş başa kalması, bu sorunların giderilmesi ya da azaltılması ile ilgili sosyal içerme politikalarını da gündeme getirmektedir.

Romanların, karşılaştığı en önemli sorunların başında emek piyasasına erişim yoksunluğu gelmektedir. Hem emek piyasalarının ihtiyaç duyduğu vasıfları elde edebilmede eğitime erişimde yaşanan sıkıntılar ve hem de mekânsal ayrışmadan kaynaklanan zorluklar Romanların emek piyasalarına erişimini güçleştirmektedir. Dolayısıyla, Romanların ekonomik açıdan güçlendirilmesinin önündeki en önemli engellerden biri olarak emek piyasasına erişim sorununun olduğu söylenebilir. Bu sorunu gidermenin yollarından biri de Romanların emek piyasasına erişimini kolaylaştıran sosyal içerme politikaları uygulamaktır.

Avrupa'da 2000'lerin başından itibaren dezavantajlı gruplar için yaygın bir şekilde uygulanan sosyal içerme politikaları, 2010'ların başından itibaren Romanlar için de uygulanmaya başlamıştır. Türkiye'de de 2009 yılında başlayan Roman açılımı sürecinde Romanların ekonomik açıdan güçlendirilmesini hedefleyen çeşitli stratejiler geliştirilmektedir. Bu stratejilerin içinde Romanların emek piyasasına erişimini kolaylaştırmaya yönelik sosyal içerme politikaları da bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Kırklareli Romanları'nın emek piyasasına girişte karşılaştığı engeller araştırılmaktadır. Romanlara yönelik çalışmaların ağırlıklı olarak kimlik, ayrımcılık, yoksulluk ve sosyal dışlanma üzerine odaklandığı görüldüğünden, Romanların emek piyasasına erişimde karşılaştığı güçlükleri, dezavantajlı gruplara yönelik uygulanan sosyal içerme politikalarına ne kadar erişim imkanına sahip oldukları ve iş arama stratejilerini konu alan bu çalışmanın özgünlüğünün bulunduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmada öncelikle emek piyasasına giriş engelleri ve sosyal içermeye değinilmiş, ardından Türkiye'de Romanlara yönelik sosyal içerme politikalarına değinilmiştir. Son olarak Kırklareli'nde yaşayan Romanlar üzerine yapılan saha araştırmasının sonuçları analiz edilmiştir. Çalışma bazı politika önerileriyle tamamlanmıştır.

1. Emek piyasasına giriş engelleri, sosyal içerme ve istihdam

1970'li yılların ortalarından itibaren sorgulanmaya başlayan geleneksel refah devleti politikalarıyla birlikte emek piyasası ve kurumlarında da çeşitli dönüşümler meydana gelmiştir. Emek piyasalarında yaşanan dönüşümün bir sonucu olarak emeğin ekonomik ve politik etkisi zayıflamıştır. Bu durum, emeğin eşitleyici güç olma kabiliyetini aşındırmış, pek çok ülkede eşitsizlik artışı durdurulamamıştır (Berg, 2015: 8). Eşitsizliği azaltmaya ya da gidermeye yönelik emek piyasası politika seçeneklerinin artırılması bu süreçle birlikte hemen hemen her hükümetin temel gündemi haline gelmiştir.

Her ne kadar 1980’li yıllardan itibaren oldukça farklı politika seçenekleri uygulanmasına rağmen işsizlik önemli bir sorun olmaya devam etmiştir. İşsizliğin önemli bir sorun olarak emek piyasalarının gündemini meşgul etmesinin yanı sıra toplumsal yapıdaki eşitsizlikler de işe girişi zorlaştırmaya devam etmiştir. Bireylerin, meslek seçme ve emek piyasasına erişim aşamasında ve işe alım sürecinde ortaya çıkan eşitsizlik halleri emek piyasasına girişte engelleri ortaya çıkarabilir. Genel olarak yaş, cinsiyet, etnik köken, dezavantajlılık ve dışlama açısından emek piyasalarına girişte engellerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Emek piyasalarında genellikle kadınlar, engelliler, gençler, yaşlılar, göçmenler, eski hükümlüler ve farklı etnik kökene, dine ve dile mensup olanlar gibi dezavantajlı gruplara karşı yapılan ayrımcı tutumlar emek piyasasına girişte ve diğer çalışma şartları ile ilgili eşitsizlikleri beraberinde getirmektedir (Genç & Çat, 2013: 370). Bu nedenle, emek piyasasının dışında kalan bırakılan, toplumsal hayata katılımları bazı nedenlerle engellenen gruplar yoksullaşmaya ve dışlanmaya maruz kalmaktadır.

Yoksulluk ve sosyal dışlanma risk ile karşı karşıya bulunan kişilerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata katılarak refah düzeylerini artırmalarını ve emek piyasasına girişte fırsat eşitliğine sahip olmalarını ifade eden sosyal içerme politikaları kurumsal birtakım düzenlemeleri ifade etmektedir. Sosyal içerme politikaları yoluyla toplumdaki tüm fertlerin hayatlarını etkileyen kararlara geniş bir biçimde katılabilmeleri ve temel haklar erişebilmelerini amaçlamaktadır. Özellikle, Avrupa’da dezavantajlı grupların sosyal açıdan analizleri üzerinde uzun zamandır artan bir etkiye sahip olan sosyal içerme yaklaşımı, refah devleti krizine bir cevap ve alternatif bir politika olarak ortaya çıkmıştır. Kavram, ilk kullanılmaya başlandığında genel toplumsal tercihlere uyum sağlayamayan insanları dikkate alırken, artık tüm dezavantajlı grupları kapsamına almaktadır (Rawal, 2008: 177).

Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel hayattan dışlanmış bir risk grubu olan bu kesimlerin resmî vatandaşlık haklarından dışlandığı, emek piyasasından dışlandığı, sivil topluma katılımdan dışlandığı ve sosyal çevrelerden dışlandığı söylenebilir (Aasland and Fløtten, 2000: 1028). Günümüzde pek çok Avrupa ülkesi toplumsal hayattaki bu dışlamaya ilişkin kamu politikası yapımı ve uygulaması sürecinde sosyal içermeyi temel hedef olarak benimsemektedir (Sapancalı, 2005: 60). Sosyal içerme politikaları bir yandan kamu kurum ve kuruluşlarına önemli bir rol yüklerken diğer yandan da ekonomik ve sosyal politikaların yürütülmesinde görev alan aktörleri iş birliğine davet etmektedir (Gündüz, 2007: 12). Kuşkusuz sosyal içerme politikalarının ana aktörü devlettir. Bundan dolayı devletin önemli görevleri arasında ekonomik, sosyal ve kültürel hayata katılımda fırsat eşitliğini sağlayacak düzenlemeleri yapmak gelmektedir.

Fırsat eşitliğinin sağlanması gereken önemli alanlardan biri de emek piyasasına katılma noktasında öne çıkmaktadır. Her insanın dünyadaki kaynaklardan faydalanmak, refah içerisinde hayatını sürdürmek, beslenme ve barınma ihtiyaçlarını gidermek, sağlık hizmetlerine kolay bir şekilde erişebilmek ve ailesine iyi bir gelecek sunabilmek gibi çeşitli hedefleri vardır. Bunu sağlamanın yolu da yüksek bir gelire sahip olmaktan geçmektedir. İşsizlik, güvencesiz çalışma ve düşük ücretli çalışma yoksulluk ve dışlanmayı artıran sosyal risklerin başında gelmektedir. Bu nedenle, istihdam önemli bir sosyal içerme politikası olarak görülmektedir. İstihdama erişimde zorlanan ve emek piyasasına girişte engellerle karşılaşanlar sosyal riskle mücadelenin temelini oluşturmaktadır. Bu hususta devletin sosyal güvenlik kapsamındaki sosyal yardım ve toplumsal hayata katılmaya ilişkin pasif nitelikte çeşitli faaliyetleri sosyal içerme politikaları arasında sayılabilir. Ancak, sosyal riskle mücadelede pasif politikaların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle, sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya olanların emek piyasasına erişiminin sağlanması, istihdam edilmelerine yönelik çeşitli kolaylaştırıcı imkanların sunulması devletin görevleri arasında yer almaktadır.

2. Romanlara yönelik sosyal içerme politikaları

Toplum içerisinde çeşitli grupların refahtan adil yararlanamamaları sonucu ortaya çıkan sosyal dışlanma sorunu önemli bir gündemi ve tartışma alanını oluşturmaktadır. Yoksulluk ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sosyal dışlanma toplumun oldukça geniş kesimlerini içine alan çok boyutlu bir probleme dönüşmüştür. Toplum içerisinde etnik/kültürel bir grup olarak farklı bir kimlikle

adlandırılan Romanlar sosyal dışlanma riski en yüksek grup içerisinde yer almaktadır (Gökbayrak, 2005: 16-17). Düşük eğitim düzeyi Romanların, istikrarsız ve güvencesiz işlerde istihdam edilme yahut uzun süreli işsizlik sorunu ile karşılaşılmasına yol açtığı gibi siyasi ve kültürel açıdan da toplumsal gelişmelerin dışında kalmalarına neden olmaktadır (Toprak Karaman, 2009: 311).

Romanların emek piyasalarına erişimde bazı engellerle karşılaştığı bilinmektedir. Öte yandan Romanların sosyal dışlanma risklerinin fazla olmasını emek piyasalarındaki konumu üzerinden yorumlamak da mümkündür. Özellikle eğitim düzeylerinin düşük olmasından kaynaklanan ve kalifiye olmayan, vasıfsız ya da düşük vasıflı işlerde yoğunlaşmaları Romanları emek piyasasında dezavantajlı konuma itmektedir. Bunun yanı sıra işverenlerin Roman istihdamını tercih etmemelerini de bir başka neden olarak ifade etmek mümkündür (Onaran İncirlioğlu, 2007: 57).

Türkiye’de de Romanların emek piyasasındaki ve kamu kurumlarındaki önemli ekonomik konulardan dışlandıkları (Koptekin, 2017: 87-88), çoğunun emek piyasasına erişimde güçlük çektikleri ve ikincil emek piyasasında çalıştıkları söylenebilir. Romanların çalıştığı işlerin genellikle, geçici, sosyal güvenceden yoksun, kayıt dışı olduğu göz önünde bulundurulduğunda sosyal içerme politikalarına en çok ihtiyacı olan kesim olduğu görülmektedir. Resmî olarak ilk defa 1999’da yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşmasınının 136 ve 137’nci maddelerinde Avrupa Birliği’nin amaçları arasında yer alan sosyal içerme, 2001 yılında AB üyesi ülkelere bazı yükümlülükler getirmiştir (European Union, 1997). Diğer taraftan, 2000 yılında Nice Avrupa Konseyi’nde de sosyal dışlanma ile ilgili istihdama katılımı kolaylaştırma ve herkesin kaynaklara, haklara, mallara ve hizmetlere katılımını kolaylaştırma, sosyal dışlanma risklerini önleme, risk altında olan en korumasız gruplara yardım etme ve ilgili tüm tarafları seferber etme hususunda 4 ortak amaç olarak belirlenmiştir (Bradshaw ve Bennett, 2004: 17-31).

Bu çerçevede Avrupa Birliği’nin Romanlara yönelik bütünleşme politikaları doğrultusunda Türkiye’de de bazı sosyal içerme ve bütünleşme politikaları çalışmalarından söz etmek mümkündür (Çetin, 2017: 97-98). Her şeyden önce Avrupa Birliği’ne aday ülkelerden yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelenin stratejisinin geliştirilmesi amacıyla Ortak İçerme Belgesi hazırlamaları müzakere başlıklarına eklenmiştir. Türkiye’de bu konuda 2004 yılında bir çalışma başlatılmasına rağmen uzun bir süre gelişme kaydedilememiştir. Özellikle, Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde Türkiye’de Romanlara yönelik sosyal içerme politikalarının yetersizliği çeşitli eleştirilere de konu olmuştur. Bu konuda Avrupa Birliği’nin dikkat çektiği husus sosyal dışlanmanın tek boyutunun ekonomik sorunlar olmadığı ile ilgilidir. Ekonomik içermenin yanı sıra sosyal ve kültürel katılımın da artırılması gerektiği sıklıkla vurgulanmaktadır. Toplumsal bütünleşmenin gerçekleştirilmesi sürdürülebilir bir sosyal içermenin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla dezavantajlı gruplara ve bilhassa Romanlara yönelik politikalar üretilirken, bu kesimlerin ihtiyaçlarının, beklentilerinin ve önerilerinin de dikkate alınması gerekmektedir (Öcal, 2018: 142).

Her ne kadar Türkiye’de Roman vatandaşlara yönelik sosyal politikaların geliştirilmesinde uzun sayılabilecek bir süre ilerleme sağlanamamış olsa da bu süreçte Romanların sivil toplum mücadelesine başladıkları görülmektedir. 2003 yılında Samsun, İzmir ve Edirne’de kurulan Roman dernekleri, kısa zamanda diğer kentlerde de yankı bulmuştur. 2004 yılında kurulan Edirne Roman Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği’nin paydaşı olduğu, Avrupa Roman Hakları Merkezi ve Helsinki Yurttaşlar Derneği “Türkiye’de Roman Haklarının Geliştirilmesi” projesini hayata geçirmişlerdir (Uzpeder, 2008: 114). Bu bağlamda toplumsal hakların savunulması ve refahın artırılması amacıyla seminer, çalıştay vb. çalışmalar düzenlenmiştir. 2004 yılında Edirne Roman Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (EDROM) kurulmuştur. Aralık 2005-Nisan 2008 arasındaki süreçte, Avrupa Roman Hakları Merkezi (European Roma Rights Centre-ERRC), Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd) ve EDROM ile ortaklaşa olarak “Türkiye’de Roman Haklarının Geliştirilmesi” başlıklı proje hayata geçirilmiştir (Çetin, 2017: 97-98). Bu gelişmeler yaşanırken, 2009 yılında Roman Açılımı gündeme gelmiştir. Roman dernekleri, eğitim, sağlık, iş, konut ve ayrımcılık

konularındaki taleplerini hükümet yetkililerine iletmış ve Roman içermesinin artırılmasını istemişlerdir (FSG, 2010). Avrupa Birliği'nin 2011 yılında Romanların toplumla uyumunun artırılmasını ve toplumun diğer kesimleriyle bütünleşmeyi amaçlayan "Ulusal Roman Entegrasyon Politikaları İçin Avrupa Çerçevesi" kabul etmesinin ardından 27 Nisan 2016 tarihinde Yüksek Planlama Kurulu, Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2016-2021) kabul edilmiştir. Strateji belgesinde, eğitim, istihdam, sağlık, barınma, sosyal hizmet ve sosyal yardımlar politika alanlarında çeşitli hedefler belirlenmiştir.

İstihdamla ilgili hedeflerde, Roman toplumunda yoksulluk döngüsünü tetikleyen en önemli faktörler içerisinde Romanların emek piyasasına erişiminin kısıtlı olması ve istihdam edilebilirlik düzeylerinin düşük olması vurgulanmıştır. Eğitim düzeylerinin düşüklüğü, mesleki eğitime erişimlerinin sınırlı olması gibi nedenlerden dolayı güvencesiz işlerde çalıştıkları belirtilmiştir. Sosyal güvenceden ve düzenli bir gelir imkanından yoksun olan Romanların bu durumunun onları sürekli yoksulluğa düşürdüğünü söylemek mümkündür. Bu doğrultuda, strateji belgesiyle Romanların emek piyasasının talep ettiği niteliklere kavuşturulmasının sağlanması, mesleki niteliklerinin ve becerilerinin geliştirilmesi, emek piyasasına erişimde tüm paydaşların iş birliğinin geliştirilmesi ve girişimciliğinin teşvik edilmesi amacıyla çeşitli eğitim programlarının uygulanması amaçlanmıştır. Emek piyasasına ilişkin bu sosyal içerme politikalarının gerçekleştirilmesinde de Türkiye İş Kurumu görevlendirilmiştir.

Türkiye İş Kurumu, bir tür kamu istihdam kurumu olarak eşleştirme hizmetleri ve istihdam edilebilirliği artırmak amacıyla çeşitli kurslar düzenleyerek aktif sosyal içerme politikaları yürüten önemli bir kurumdur. Dolayısıyla, Romanların emek piyasasına erişimi ile ilgili çeşitli kursların düzenlendiği ve Türkiye İş Kurumu'nun bu politikalarda sorumlu kuruluş olduğu görülmektedir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019).

3. Kırklareli romanları üzerine bir araştırma

Roman vatandaşların emek piyasasında sosyal içermesi ile ilgili literatüre bakıldığında çeşitli araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar, genellikle sosyal dışlanma yahut toplumsal bütünleşme üzerine odaklanmaktadır (FSG, 2010; Akkan vd., 2011; Erdoğan-Aras, 2009; Taylan ve Barış, 2015; Roman İstihdam ve Mesleki Eğitim Danışmanlık Ağı Projesi, 2017). Kırklareli Romanları ile ilgili de son yıllarda yapılan araştırma sayısının arttığı görülmektedir. Balkan (2017), Kırklareli'nde Roman kadın yoksulluğunu, Sağlık (2019), Kırklareli'nde sosyal dışlanma ve Roman kadın yoksulluğu arasındaki ilişkiyi araştırırken, Şen ve Alican Şen (2019)'in Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli'nde Roman kadınların istihdamını araştırdıkları görülmektedir. Öte yandan, Kaya (2019) da Kırklareli'nde yerli romanların sosyal kimlik algıları üzerine bir araştırma yapmıştır.

3.1. Araştırmanın amacı, önemi ve sorusu

Araştırma Kırklareli'nde Romanların emek piyasasına girişte karşılaştığı engellerin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Romanların sosyal içermesi, vatandaşlık haklarının korunmasından mal ve hizmetlere eşit erişimlerinin sağlanmasına ve sosyal politikalarla güçlendirilmelerinden ayrımcı politikaların ortadan kaldırılmasına kadar pek çok uygulamalar silsilesini içerisinde barındırmaktadır. Kuşkusuz Romanların sosyal içerme yoluyla güçlendirilmesi başta Romanların refahını artırmasının yanı sıra kent ve ülke ekonomisine de katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, Romanların emek piyasasına erişiminin artırılması önemli bir sosyal içerme politikası olarak görülmektedir. Bu bağlamda mevcut araştırma, Kırklareli Romanlarının emek piyasasına erişimi ve sosyal içerme politikalarına bakışını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3.2. Araştırmanın örnekleme ve yöntemi

Araştırmanın örneklemini Kırklareli'nde yaşayan Roman vatandaşlar oluşturmaktadır. Spesifik bir grup ile çalışıldığı için kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İŞKUR ve SODAM (Sosyal Dayanışma Merkezi) eğitimlerinden sonra işe girişi yapılmış Romanlarla birebir görüşmeler

yapılarak anketlerin tamamlanması sağlanmaya çalışılmıştır. Kırklareli’nde çok sayıda İŞKUR ve SODAM eğitimi almış Roman olmasına rağmen, bu özellikleri taşıyan çok sınırlı sayıda Romanın ankete katılma yönünde fikir beyan ettiği tespit edilmiştir. Araştırmanın daha gerçekçi sonuçlar vermesi adına örneklem sayısının artması gerektiğine karar verilmiş ve bunun üzerine, Kırklareli ilinde romanların yoğun yaşadığı mahallelerde muhtarlardan destek alınarak romanlar ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Anketin amacı katılımcılara anlatılmış ve yalnızca gönüllü olanlar ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Toplam 261 Roman vatandaş ile görüşme yapılmıştır ancak 36 anket formunda bazı verilerin eksik olduğu saptanmış ve bu anketler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Böylece toplam 235 Roman vatandaş ile yapılan anket çalışmasının sonuçları değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmada yüz yüze gerçekleştirilen anket yöntemi kullanılmıştır ve araştırma tanımlayıcı niteliktedir. Gerçekleştirilen anket formunda 24 soru bulunmaktadır. Bu sorulardan 17 tanesi kapalı uçlu (örneğin, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, vb.), 5 tanesi açık uçlu (örneğin, çocuğunuzun hangi meslekten olmasını istersiniz, iş başvurunuz neden reddedildi, vb.) ve 2 tanesi de çoktan seçmelidir (örneğin, romanların yaşadığı en büyük 3 sorun, vb.). Bahsi geçen 24 soru katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirlemeyi, Romanlarının emek piyasasına erişimi ve sosyal içerme politikaları hakkındaki düşüncelerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

3.3. Bulgular

Araştırma bağlamında elde edilen sonuçlar iki bölüm olarak değerlendirilmiştir. İlk bölümde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgulara yer verilmiş, ikinci bölümde ise Romanlarının emek piyasasına erişimi ve sosyal içerme politikaları hakkındaki düşünceleri incelenmiştir.

3.3.1. Sosyo-Demografik özelliklere ilişkin bulgular

Bu bölümde katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ve kişisel özelliklerine ilişkin bulgular tartışılmıştır.

Tablo 1: *Sosyo-Demografik Değişkenler*

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Erkek	132	56,2
Kadın	103	43,8
Medeni durum		
Evli	156	66,4
Bekâr	45	19,1
Ayrı/Boşanmış	26	11,1
Dul/ Eşi vefat etmiş	8	3,4
Eğitim durumu		
Ortaokul	72	30,6
Okuryazar değil	49	20,9
İlkokul	48	20,4
Okuryazar	42	17,9
Lise	19	8,1
Üniversite ve üstü	5	2,1
Aile yapısı		
Çekirdek aile	106	45,1
Geniş aile	88	37,4
Parçalanmış aile	41	17,4

Araştırmaya katılanların %56'sı erkek, %44'ü ise kadındır. Katılımcıların %66'sı evli, %19'u bekar, %11'i ayrı/boşanmış ve %3'ünün eşi vefat etmiştir. Eğitim durumları incelendiğinde; %31'inin ortaokul seviyesinde eğitim aldığı, %21'inin okur yazar olmadığı, %20'sinin ilkokul mezunu olduğu, %18'inin okur yazar olduğu ancak bir okuldan mezun olmadığı tespit edilirken katılımcıların yalnızca %10'u lise ve üzerinde eğitime sahip olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların aile yapıları incelendiğinde; %45'i çekirdek aile olarak yaşamlarını devam ettirirken, %37'si geniş aile ve %17'si de parçalanmış aile olarak hayatlarını devam ettirmektedir. Katılımcıların ortalama yaşı 35 olarak gerçekleşmiştir. Bu katılımcılardan evli olanlar ortalama 19 yaşında dünya evine girmişlerdir ve ortalama 5 kişilik bir aile olarak yaşamaktadırlar. Evli olanların çocuk sayısı ortalaması 2 ile 3 arasında gerçekleşmiştir (2,62) ve bu çocukların yarısı okula gitmekte (1,44) ve 2'si çalışmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların Çocuklarının Eğitimine Bakışı

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Kız çocuk eğitimine bakış		
İmkân olursa okusun	136	57,9
Okuması için her şeyi yaparım	78	33,2
Okumasa da olur	12	5,1
Kesinlikle okumasın	9	3,8
Erkek çocuk eğitimine bakış		
İmkân olursa okusun	142	60,4
Okuması için her şeyi yaparım	78	33,2
Okumasa da olur	11	4,7
Kesinlikle okumasın	4	1,7
Ebeveynlerin çocuklarına önerdiği meslekler		
Doktor	66	28,1
Öğretmen	48	20,4
Memur	22	9,4
Avukat	17	7,2
Mühendis	17	7,2
Hemşire	16	6,8
Fark etmez/Karışmam	13	5,5
Polis	7	3,0
Bankacı	3	1,3
Eczacı	3	1,3
Emlakçı	3	1,3
İşçi	3	1,3
Pilot	3	1,3
Yönetici	3	1,3
Hâkim	2	,9
Subay	2	,9
Akademisyen	1	,4
Asker	1	,4
Aşçı	1	,4
İş adamı	1	,4
Jokey	1	,4
Müzisyen	1	,4
Oyuncu	1	,4

Tablo 1’de görüldüğü üzere Romanların eğitim düzeyi düşüktür ve birçok çalışma benzer bir sonucu vurgulamaktadır. Bu bağlamda önemle üzerinde durulması gereken bir konu da sonraki neslin eğitime verilen önemdir. Elde edilen sonuçlar, romanların kız çocukların eğitiminin yükseltilmesine %91 olumlu bakmakta olduğunu, erkek çocukların eğitiminin yükseltilmesine ise %94 olumlu bakmakta olduğunu göstermektedir. Katılımcıların çocuklarının mensup olmasını istediği meslekler incelendiğinde ebeveynlerin çocuklarına; doktorluk (%28), öğretmenlik (%20) ve memurluk (%9,4) gibi devlet kadrolarına yönelik işler önerdikleri, az sayıda ebeveynin de çocuklarına aşçı (%0,4), jokey (%0,4), müzisyen (%0,4) ya da oyunculuk (%0,4) gibi meslekleri önerdiği belirlenmiştir.

3.3.2. Emek Piyasasına Erişim ve Sosyal İçerme Politikaları hakkındaki düşüncelere ilişkin bulgular

Bu bölümde Romanlarının emek piyasasına erişimi ve sosyal içerme politikaları hakkındaki düşünceleri incelenmiştir.

Tablo 3: Yardım Almaya Dair Sonuçlar

Herhangi bir kuruluştan yardım alma durumu	Frekans	Yüzde (%)
Hiçbir yerden	94	40,0
Kaymakamlık/valilik	67	28,5
Belediye	41	17,4
Sosyal yardım dernekleri	21	8,9
Aile/akraba	10	4,3
Dini kurum	2	,9

Romanlarla ilgili bir diğer önemli konu da kurum ve kuruluşlardan aldıkları destek ve yardımlardır. Ancak unutmamak gerekir ki, üzerine çalıştığımız örneklem halihazırda bir işi olan kişilerdir ve bu bağlamda herhangi bir yerden yardım alan sayısının az olacağı tahmin edilmektedir. Nitekim sonuçlar da katılımcıların %40’ının herhangi bir kuruluştan yardım almadığını göstermektedir. En çok yardım alınan kurum ise kaymakamlık (%28), belediye (%17) ve sosyal yardım dernekleri (%9) olarak gerçekleşmektedir. En az yardım alınan kurumlar ise dini kurumlar (%0,9) olarak rapor edilmektedir.

Tablo 4: Mevcut İşinden Önceki Çalışma Yaşamıyla İlgili Bulgular

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Mevcut işten önce SGK kayıt durumu		
Yoktu	188	80,0
Vardı	47	20,0
Mevcut işten önce kişisel iş kurma girişimi durumu		
Hayır, daha önce bir girişimim olmadı	199	84,7
Evet, daha önce kendi işimi kurma girişimim oldu	36	15,3
Mevcut işten önce iş başvurusunda bulunma durumu		
Evet, başvuru yaptım	160	68,1
Hayır, başvuru yapmadım	75	31,9
Daha önceki iş başvuruların reddedilme durumu		
Evet reddedildim	143	60,9
Hayır reddedilmedim	92	39,1
Daha önceki iş başvuruların reddedilme nedeni		
Roman olduğum için	37	15,7
Tecrübesizlik	37	15,7
Eğitimsizlik	23	9,7

Bilmiyorum	17	7,2
Geri dönmediler/beğenmediler	15	6,4
Anlaşmazlık	8	3,4
Yaşlılık	3	1,3
Konuşma	3	1,3
Mahalle/yaşadığım yer	2	,9
Askerlik	1	,4
Yüksek maaş talebi	1	,4
Referans eksikliği	1	,4

Tablo 4, katılımcıların mevcut işlerinden önceki çalışma yaşamlarına dair sonuçları göstermektedir. Buna göre katılımcıların %80'inin mevcut işlerinden önce SGK kaydı bulunmamaktadır. Buradan hareketle Romanların mevcut işlerinden önce ağırlıklı olarak ya çalışmadıklarını ya da kayıt dışı işlerde çalıştıklarını söylemek mümkündür. Katılımcıların %85'inin daha önce bir kişisel iş girişimi planı içerirse olmadıkları da bulgular arasındadır. Katılımcıların %68'i mevcut işlerinden önce de iş başvurusunda bulunmuştur ve yine katılımcıların %60'ının başvurusu çeşitli nedenlerle reddedilmiştir. Nitekim devam eden soru katılımcıların daha önceki iş başvurularının neden reddedildiği noktasına odaklanmaktadır ve elde edilen sonuçlar en önemli reddedilme nedenlerinin; bireyin roman olması (%15,7), tecrübesiz olması (%15,7) ve eğitimsiz olması (%9,7) olarak rapor edilmektedir. En az rastlanan reddedilme nedenleri ise askerlik (%0,4), yüksek maaş talebi (%0,4) ve referans eksikliği (%0,4) olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 5: Mevcut İşe İlişkin Bulgular

İş bulmada en büyük pay sahibinin kim olduğu	Frekans	Yüzde (%)
Kişisel çabalarım	102	43,4
Arkadaşlarım	36	15,3
Ailem	33	14,0
Akrabalarım	24	10,2
İŞKUR	18	7,7
Diğer	15	6,4
Muhtar	6	2,6
Dernek/vakıf	1	,4
Mevcut işyerinin kaçınıcı işyeri olduğu		
Beş ve daha fazla işyeri	78	33,2
İlk işyeri	64	27,2
İkinci işyeri	46	19,6
Üçüncü işyeri	33	14,0
Dördüncü işyeri	14	6,0
Mevcut işten/gelirden eskiye kıyasla memnuniyet		
Memnun değilim	133	56,6
Memnunum	102	43,4
Mevcut işten ayrılması durumunda yeni bir iş bulabilme durumu		
Hayır, yeni bir iş bulamam	126	53,6
Evet, yeni bir iş bulabilirim	109	46,4
Mevcut işi değiştirme düşüncesi		
Hayır, düşünmüyorum	173	73,6
Evet, düşünüyorum	62	26,4
Terfi ettiniz mi?		

Hayır, hiç terfi almadım	219	93,2
Evet, terfi aldım	16	6,8

Tablo 5, katılımcıların mevcut işlerine ilişkin bulguları göstermektedir. Buna göre romanların %43'ü mevcut işlerini kendi çabalarıyla, %15'i arkadaşlarının desteğiyle, %14'ü aile desteğiyle, %10'u da akrabaları desteğiyle bulmaktadır. Diğer bir ifade ile kişisel çabalar ve birinci derece yakınların desteği iş bulmada (%82) en etkili kanallar olarak rapor edilmektedir. İŞKUR vasıtasıyla iş bulan katılımcıların oranı ise %8 dolayında iken, Muhtar ve dernek/vakıfların sayesinde iş bulanların oranı %3 olarak rapor edilmektedir. Romanların sık iş değiştirdiği de bulgular arasındadır (mevcut işyerleri romanların üçte biri için en az beşinci işyeridir). Romanların %55'inin işinden/gelirinden eskiye kıyasla memnun olmadıkları da bulgular arasındadır. Katılımcıların %54'ü yeni bir iş bulmanın kendileri için zor olacağını düşünmektedir, bu nedenle de katılımcıların %74'ü mevcut işlerinden ayrılmayı düşünmemektedir.

Üzerinde durulması gereken bir bulgu ise romanların terfi alıp almadıkları konusudur. İş ve yaşam doyumunun başlıca faktörlerinden biri olan terfi romanlar için uzak bir ihtimal olarak görülmektedir. Elde edilen bulgular romanların %93'ünün çalıştıkları işlerde hiç terfi almadıklarını göstermektedir. Yalnızca katılımcıların %7'si çalışma hayatında terfi almıştır. Burada tartışılması gereken konulardan biri ortaya çıkmaktadır. Buna göre, romanlar eskiye kıyasla belki iş bulabilmekte ancak bulsalar dahi işlerinde terfi alamamaktadırlar. Romanların insan onuruna yakışır koşullarda çalışıp-çalışmadığı üzerine düşünülmesi ve araştırılması gereken konulardan biridir.

Tablo 6: *Düzenli Çalışma Yaşamı Sonrası Katılımcıların Hayatlarında Meydana Gelen Değişmelere İlişkin Bulgular*

Değişim	Frekans	Yüzde (%)
Hiçbir değişme olmadı	74	31,0
Düzenli gelir sahibi oldum	52	22,0
İhtiyaçlarımı karşılayabildim	35	14,8
Yaşam kalitem arttı	16	6,6
Düzenli hayata sahip oldum	10	4,1
Aile düzenim iyileşti	7	3,4
Alışveriş sıklığım arttı	7	3,0
Evlendim	6	2,6
Çocuk sahibi oldum	5	2,1
Eve katkı sağlayabildim	5	2,1
Tüm hayatım değişti	5	2,2
Yeni bir ev kiraladım	4	1,7
Yeni bir ev aldım	3	1,4
Arkadaşlık ilişkilerim iyileşti	3	1,4
Nişanlandım	2	,9
Giyinişim değişti	1	,4
Kızımı evlendirdim	1	,4
Manevi olarak rahatladım	1	,4
Uyku düzenim iyileşti	1	,4

Araştırma bağlamında yakından takip edilen konulardan biri de katılımcıların düzenli çalışma yaşamı sonrasında hayatlarında meydana gelen değişimlerdir. Buna göre katılımcıların %31'inin hayatında herhangi bir değişme olmazken, %22'si düzenli gelire sahip olduğunu, %15'i ihtiyaçlarını karşılayabildiğini, %7'si de yaşam kalitesinin arttığını ve %4'ü de düzenli bir hayata

sahip olduğunu bildirmiştir. En az meydana gelen değişimler ise giyim şeklinin değişmesi (%0,4), manevi olarak rahatlama (%0,4) ve uyku düzeninin iyileşmesi (%0,4) olarak rapor edilmektedir.

Tablo 7: Fırsatlardan Haberdar Olma ve Dezavantajlı Hissetmeye İlişkin Bulgular

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Devlet fırsatlarından haberdar olma durumu		
Hayır, haberim yok	118	50,2
Evet, haberim var	117	49,8
Devlet fırsatlarından yararlanma durumu		
Hayır, yararlanmadım	169	71,9
Evet, yaralandım	66	28,1
Kendini dezavantajlı hissetme durumu		
Evet düşünüyorum	166	70,6
Hayır düşünmüyorum	69	29,4
Romanların yaşadığı problemler		
Toplum tarafından dışlanma	142	60,4
Eğitimsizlik	142	60,4
İşsizlik/düşük gelir	133	56,5
Düşük yaşam kalitesi	128	54,4
Konforsuz/sağlıksız konutlar	99	42,1

Tablo 7, katılımcıların fırsatlardan haberdar olma ve kendilerini dezavantajlı hissetme durumlarıyla ilgili sonuçları göstermektedir. Buna göre katılımcıların %50'sinin devletin sunduğu fırsatlardan haberi yoktur ve %72'si de daha önceden hiçbir devlet fırsatından yararlanmamıştır. Romanlarla ilgili olarak önemli bulgulardan biri de dezavantajlı hissetme üzerinedir. Buna göre romanların %71'i kendini dezavantajlı grubun içinde görmektedir. Romanların temel problemleri incelendiğinde ise romanların en büyük probleminin toplum tarafından dışlanma (%60) ve eğitimsizlik (%60) olarak rapor edildiği görülmüştür. Bunları takiben işsizlik/düşük gelir (%56), düşük yaşam kalitesi (%54) ve konforsuz/sağlıksız konutlar (%42) romanların yaşadığı problemler olarak rapor edilmektedir. Burada öne çıkan önemli bir nokta ise en küçük problemin bile romanların %42'si tarafından belirtilen bir problem olduğudur.

4. Sonuç

Bu çalışmada, Kırklareli'nin farklı yerleşim birimlerinde yaşayan kendilerine özgü farklı yerel unsurları bünyelerinde barındıran Romanların emek piyasasına erişimleri başta olmak üzere sosyo-ekonomik durumları irdelenmiştir. Sosyal politikaların toplumdaki korumasız grupları güvence altına alma hedefi göz önünde bulundurulduğunda, Romanların gündelik hayatta karşı karşıya oldukları sosyal dışlanma, yoksulluk, işsizlik, güvencesizlik ve ayrımcılığa ilişkin stratejilerin geliştirilmesinin zorunlu olduğunu söylemek mümkündür.

Romanlara yönelik geliştirilebilecek sosyal politikaların başında içerme politikaları gelmektedir. Bunda da öncelikli hedefin istihdama katılım ile Romanların kaynaklara, haklara, kamu hizmetlerine ve emek piyasalarına erişiminin sağlanmasıdır. Sosyal dışlanma ve beraberinde ortaya çıkan yoksulluğun çok boyutluluğu karşısında en iyi koruma ve korunma yönteminin istihdam edilebilirlik ve emek piyasalarına katılım olduğu bilinmektedir. Özellikle emek piyasasının dışında kalanların emek piyasalarına dahil edilmesi önemli bir sosyal içerme politikası aracı haline gelmiştir. Bu kapsamda, devletin emek piyasasına erişilebilirliği artırıcı politikalar geliştirmesi gerekir.

Kırklareli ili bütününde yerel bir topluluk olarak hayatını sürdüren Roman toplumu, kendilerine özgü bir yaşam biçimi ve yerelliği bünyesinde barındırmaktadır. Çoğunluğu düşük eğitim düzeyine sahip, enformel sektörde güvencesiz olarak istihdam edilmekte ve sosyal güvenlik imkanlarından yoksundur. Bu durum, Romanların eğitimsizlik, işsizlik, yoksulluk ve sosyal

dışlanma boyutları kıskacında hayatlarını sürdürmelerine neden olmaktadır. Ayrıca, bu boyutların birbirinden bağımsız olmadığı, ilişkiel bağların da olduğu söylenebilir.

Çalışmada, Romanlarla ilgili diğer pek çok çalışmada görüldüğü gibi eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmekle birlikte Romanların çocuklarının eğitim almasını olumlu gördükleri de anlaşılmıştır. Görüşülen grubun eğitim düzeyinin düşük olması, emek piyasasının ihtiyacı olan vasıflı emeği arz etmede Romanların güçlük yaşayabileceğini göstermektedir.

Diğer taraftan enformel sektörde, günübirlik, güvencesiz ve hatta kayıtdışı çalışma Romanlar arasında yaygın olduğu sonucu bu çalışmada da görülmüştür. Katılımcıların %80'inin mevcut işlerinden önce SGK kaydı bulunmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan, Romanların çoğunluğunun girişimciliği tercih etmedikleri de görülmektedir.

Bunun yanı sıra emek piyasaları ile ilgili bir diğer bulgu da Romanların %68'i mevcut işlerinden önce de iş başvurusunda buldukları ve yine %60'ının başvurusu çeşitli nedenlerle reddedildiği görülmüştür. Romanlar işten reddedilme nedenleri ile ilgili olarak en önemli nedenin; roman olmaları (%15,7), tecrübesiz olmaları (%15,7) ve eğitimsiz olmaları (%9,7) olarak anlaşılmıştır. Yine çalışmada, Romanların sık iş değiştirdiği de bulgular arasında yer almıştır.

Emek piyasasına ilişkin bir diğer önemli bulgunun da romanların %43'ü mevcut işlerini kendi çabalarıyla, %15'i arkadaşlarının desteğiyle, %14'ü aile desteğiyle, %10'u da akrabaları desteğiyle bulduğu sonucudur. Dolayısıyla iş bulmada kişisel çabalar ve birinci derece yakınların desteği ön plandadır. İŞKUR aracılığıyla iş bulmaların oranının %8 civarında olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu verilerden hareketle, devletin sosyal içerme ile ilgili politikalarında Romanların tamamına erişim noktasında bir çalışma yürütmesi gerektiği söylenebilir. Zira ankete katılanların yarısı devletin sunduğu imkanlardan haberdar değildir ve 3/4'ü hiçbir imkândan yararlanmamıştır. Diğer taraftan Romanlar kamu hizmetlerine eriştikçe, ayrımcılığa uğradıklarını düşünmekte ve kazançlarında meydana gelen bir artışın kamu hizmetlerine erişimi de kolay hale getireceği görüşünü taşımaktadır.

Araştırma tüm bulguları ile birlikte değerlendirildiğinde, Romanların emek piyasasına erişimde güçlük çektikleri, kamu aracılığıyla iş bulmaktan ziyade kendi çabaları ve arkadaş çevreleri yardımıyla iş buldukları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, sosyal dışlanma, yoksulluk, eğitim imkanlarından yoksunluk, işsizlik ve güvencesizlik bulgularının benzer çalışmalarda elde edilen bulgularla benzerlik taşıdığı görülmektedir. Sonuç olarak, Romanların sosyal dışlanma ve yoksulluk sarmalından çıkabilmeleri için istihdam oldukça önemlidir. Roman istihdamını artırabilmek için de Romanların emek piyasalarına erişimini kolaylaştırmak gerekir. Devletin sosyal içerme kapsamında uygulamış olduğu politikaların emek piyasalarına girişte karşılaşılan engellerden dolayı cesareti kırılmış Romanlar için bir ilk adım olması nedeniyle önemli olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aasland, A. ve Fløtten, T. (2001). "Ethnicity and Social Exclusion in Estonia and Latvia", *Europe-Asia Studies*, 53(7), 1023-1049.
- Akkan, B. E., Deniz, M.B. ve Ertan, M. (2011). *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri*, İstanbul: Edirne Roman Derneği, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Anadolu Kültür.
- Balkan, N. (2017). *Kadın Yoksulluğu ve Yoksulluğun Kadınlaşması: Kırklareli İlinde Bir Alan Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berg, J. (2015). "Labour Market Institutions: The Buildings Blocks of Just Societies", Ed. J. Berg, *Labour Markets, Institutions and Inequality*, London: Edward Elgars, 1-38.
- Bradshaw, J. ve Bennett, F. (2004). *Fifth Report on United Kingdom National Action Plan on Social Inclusion 2003-2005*, Social Policy Research Unit, University of York.
- Çetin, B.I. (2017). "Kimlikleriyle Romanlar: Türkiye'deki Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi ve Birinci Aşama Eylem Planı'nın Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15 (1), 85-112
- Erdoğan Aras, Fatma (2009). "Etnik (Çingene) İşgücünün Enformel İşgücü Piyasasına Katılım Biçimleri ve Bu Süreçte Etkili Olan Faktörler: İstanbul (Cankurtaran) ve Edirne (Menzilahr) Örnekleri". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 75-100.
- European Union (1997). *Treaty of Amsterdam Amending The Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts*, <https://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf> (Erişim Tarihi: 12/09/2019).
- Fundacion Secretariado Gitano (FSG). (2010). *Roma Turkey Final Report*, Türkiye'de Romanların Durumu, Türkiye'de Çalışma ve İnsana Yakışır İş Koşulları Sorunları, Avrupa Roman Hakları Merkezi ve Edirne Roman Derneği.
- Genç, Y. ve Çat. G. (2013). "Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-393.
- Gökbayrak, Ş. (2005). "Avrupa Birliğinin Sosyal Koruma Sorunsalı Olarak Sosyal İçerme Politikaları", *Çalışma Ortamı Dergisi*, 80, 16-17.
- Gündüz, G. S. (2007). *Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü*, Uzmanlık Tezi, Ankara: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
- Kaya, F. Ş. (2019). *Kırklareli'de Yaşayan Yerli Romanların Sosyal Kimlik Algıları ile İlgili Saha Araştırması*. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2), 120-129.
- Koptekin, D. (2017). *Biz Romanlar Siz Gacolar: Çingene/Roman Çocukların Kimlik İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Onaran İncirlioğlu, E. (2008). "Genişleyen Avrupa'da Çingener: Orta ve Doğu Avrupa'daki Roman Yoksulluğunun Türkiye Romanları İçin Düşündürdükleri", Haz. S. Kolukırık, *Yeryüzünün Yabancıları: Çingener*, İstanbul: Simurg Kitapçılık.
- Öcal, A. T. (2018). "Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakereleri Sürecinde Türkiye'de Sosyal İçerme Uygulamaları". *ASOS Journal The Journal of Academic Social Science*, 6(80), 130-144.

- Rawal, N. (2008). "Social Inclusion and Exclusion: A Review". *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, 2, 161-180.
- Roman İstihdam ve Mesleki Eğitim Danışmanlık Ağı Projesi. (2017). Roman İstihdamında Bölgesel Sorunlar Eylem Planı, Romanlar Federasyonu, Kocaeli <https://mistik.ikg.gov.tr/upload/2017-09/48e154d0-471f-4114-90ab-e63b892f5f46.pdf> (Erişim Tarihi: 16/10/2019)
- Sağlık, B. (2019). Sosyal Dışlanma ve Kadın Yoksulluğu Arasındaki İlişki: Roman Kadınlar Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri, *Çalışma ve Toplum*, 3(6), 51-105.
- Şen, B. ve Alican Şen, A. (2019). Türkiye’de Roman Kadın İstihdamı: Zorluklar, Dirençler ve Destekler, Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Taylan, H. H. ve Barış, İ. (2015). Romanlar ve Sosyal Dışlanma, Konya: Çizgi Yayınları.
- Toprak Karaman, Z. (2009). Participation to the Public Life and Becoming Organized at Local Level in Romani Settlements in Izmir. *Land Use Policy*, 26(2), 308–321.
- Uzpeder, E. (2008), "Türkiye’de Roman Hakları Hareketinin Gelişimi", Haz. E. Uzpeder, S.Danova/Roussinova, S. Özçelik ve S. Gökçen, *Biz Buradayız!: Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, İstanbul: Mart Matbaacılık: 109-127.

YOLSUZLUKLA MÜCADELE ÇALIŞMALARINDA ÖRNEK ÜLKE UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Zekeriya Demir¹

Öz

Yolsuzluk konusu tüm zamanlarda hem toplumlar hem de devletler için en önemli problemlerden biri olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Yolsuzluk bir taraftan toplumsal yozlaşmaya neden olmakta diğer taraftan da kaynakların dağılımını bozucu bir etki ortaya koymaktadır. Bu nedenle toplumlar ve devletler yolsuzluğun önüne geçmek ve engellemek için çeşitli kurallar, yasal ve idari düzenlemeler ortaya koymuşlardır. Bu çalışmanın giriş bölümünde, yolsuzlukla ilgili kavramsal çerçeve ortaya konulacak ve uluslararası kuruluşların bu alanda yapmış olduğu düzenlemelere yer verilecektir. Birinci bölümde, Türkiye, Avustralya, Fransa, İtalya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yolsuzlukla mücadele alanında yapılan yasal ve idari düzenlemelere ve bu düzenlemelerin gerekçelerine, genel hatlarıyla yer verilecektir. İkinci bölümde farklı ülkelerde ortaya çıkan önemli yolsuzluk olayları ve bunların ortaya çıkış nedenlerine yer verilecektir. Üçüncü bölümde, yolsuzluğu önlemeye yönelik, adli, idari, denetim mekanizmaları, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları v.b. çalışmalara yer verilecektir. Son olarak, yolsuzlukla ilgili ulaşılan sonuçlara ve önlenmesi ile ilgili önerilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Denetim, Şeffaflık, Hesap Verebilirlik, Yönetişim

EVALUATION OF SAMPLE COUNTRY PRACTICES IN ANTI-CORRUPTION STUDIES AND SOLUTION SUGGESTIONS

Abstract

Corruption has been and continues to be one of the most important problems for both communities and states. While it causes social degeneration, it also has a disruptive effect on the distribution of resources. For this reason, societies and states have put forward various rules, legal and administrative regulations to prevent corruption. In the introduction of this study, the conceptual framework for corruption will be laid out and the arrangements that are made by international organizations in this field will be included. First chapter includes, legal and administrative arrangements in the field of anti-corruption in Turkey, Australia, France, Italy, the United Kingdom and the United States, and the reasoning of these arrangements in general. The second part will include major corruption incidents in different countries and the reasons for their emergence. The third section will include studies on judicial, administrative and audit mechanisms, national and international non-governmental organizations, etc. in order to prevent corruption. Finally, conclusions in relation to corruption and proposals for prevention will be delivered.

Keywords: Corruption, Audit, Transparency, Accountability, Governance

¹ Dr., Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı, Muhasebe ve Mali Kontrol Başkanı, zekeriyademir@thy.com, ORCID: 0000-0001-8390-2031

Geliş Tarihi (Received): 08.06.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 23.06.2020

Atf/Citation: Demir, Z. (2020). Yolsuzlukla mücadele çalışmalarında örnek ülke uygulamalarının değerlendirilmesi ve çözüm önerileri. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 153-183.

Giriş

Yolsuzluk tarihin bütün dönemlerinde olmuş ve devam etmekte olan bir olgu olarak, kamu ve özel sektör yanında, ülkeler arasındaki ekonomik gelişme farklılıklarını ortadan kaldırmaya çalışan ulusal ve uluslararası kuruluşlar açısından da ciddi anlamda çözülmesi gereken bir problem olarak görülmektedir. Konunun bu kadar gündemde olmasında ekonomik etkileri kadar sosyal hayat, hukuk düzeni ve kamu güveni açısından da yıkıcı etkileri olması önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik açıdan, gerek kamu ve gerekse özel sektörde kaynakların etkinlik ve verimliliğini azaltması, yolsuzluk nedeniyle oluşan gelir ve kar kayıplarının yeni bir yolsuzluk işlemi ile kapatılması nedeniyle yeni hukuki ve idari riskleri de beraberinde getirmektedir. Sosyal hayat açısından, toplumlarda yozlaşma ve kısa yoldan zengin olma davranışlarını özendirilmesi nedeniyle, toplumdaki girişimci yeteneklerin ve küçük işletme modellerinin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Gerekli yaptırımların uygulanmadığı, ya da her halükarda bu işlemlere karışanların bir şekilde hukuk karşısında kendilerini aklamaları ya da kurtulmaları hukuk düzenine ve dolayısı ile kamuya olan güvenin kaybolmasına neden olmaktadır. Güven ilişkisinin olmadığı yerde de, iyi bir ekonomik ve sosyal yapının oluşması çok mümkün görünmemektedir. Özellikle yatırımcı açısından bakıldığında, birinci önceliğin, idari ve hukuki olarak yatırımın korunacağına dair güvendir. Bu nedenle, yolsuzlukla mücadele, ekonomik açıdan yatırım, istihdam, sermaye birikimi ve toplumsal refah, sosyal açıdan da, sağlıklı bir toplumsal yapı, iyi bir hukuk düzeni ve kamu güveni açısından büyük bir öneme sahiptir.

Kavramsal olarak yolsuzlukla ilgili çok fazla sayıda tanımla karşılaşmaktayız. TEPAV (2006)'a göre yolsuzluk, dar anlamda, kamu gücünün özel çıkarlar amacıyla kötüye kullanılması olarak tanımlanabileceği gibi daha geniş anlamda, kamu gücüyle sınırlı olmayan herhangi bir görevin özel çıkarlar için kötüye kullanılması olarak ta tanımlanabilir. Ağca (2008) yolsuzluğu, kamu ve özel kuruluşların karar verme mekanizmalarındaki yozlaşma ve bozulma olarak ifade etmektedir. Deom'a (2017) göre yolsuzluk, sadece kamu sektörü veya sadece özel sektöre has bir eylem olmayıp, ikisinin birbirini beslediği bir eylemdir. Farklı bir ifadeyle, özel sektör yolsuzluğu, kamu sektöründe yolsuzluğun sistemik olmasıyla ortaya çıkar, bu da düzenleyici çerçevelerin, yasaların ve tahkimin zayıf olduğu anlamına gelir. Bu zayıflıklarda, kara para aklama, vergi kaçırma, yasadışı mali akışlar ve diğer yolsuzluk biçimlerini destekler. Kamu kesimindeki yolsuzluklar, kamu kaynaklarının dağıtımında uygulanan kayırmacılık yoluyla uygulanmaktadır (Nişancı, 2014; Sobjak, 2018). Sonuç olarak yolsuzluk kavramı, içerebileceği yol ve yöntemlerin çokluk ve karmaşıklığı nedeniyle tanımlanmaktan ziyade türlerinin sayılması yöntemiyle açıklanmaya çalışılmaktadır (Nişancı, 2014; Özarıslan ve Görgülü, 2016). Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele Özel Hukuk Sözleşmesinin 2 nci maddesinde yolsuzluk; "...doğrudan doğruya ya da dolaylı yollardan rüşvet ve yasadışı bir menfaat temin eden kişinin yürüttüğü görevlerin veya gerekli davranışların yasalara uygun bir şekilde yerine getirilmesinde sapmalara yol açan rüşvet veya başka her türlü yasadışı menfaatin talep edilmesi, teklif edilmesi, verilmesi ya da kabul edilmesi" olarak tanımlanmaktadır (TEPAV, 2006; Ağca, 2008). Hess'e (2018) göre yolsuzluk, iş ve insan hakları hareketinin bir unsuru olarak ele alınması gereken bir konudur. BM bu nedenle yolsuzluk konusunu, BM Küresel İlkeler Sözleşmesine almış ve tüm işletmelerin rüşvet ve haraç dahil her türlü yolsuzlukla mücadele etmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Latimer'e (2017) göre, rüşvetin toplum ve ekonomik kalkınma üzerinde aşındırıcı etkisi vardır. Bu nedenle demokrasiyi, iyi yönetişimi ve hukukun üstünlüğünü zayıflatır. Piyasa güçlerini ve uluslararası rekabet koşullarını bozar ve organize suç ve terörizmin yolunu açarak, ciddi ahlaki ve politik endişeler doğurur. Bu nedenle devletler, rüşvetle mücadele yasaları ile kamu görevlilerine ödenen rüşvetin önüne geçmeyi amaçlamaktadırlar. Borgonovi ve Esposito'ya (2017) göre, bu alandaki mücadele eksikliği devletin ele geçirilmesi dahil bir çok sorunu beraberinde getirmektedir. Dünya Bankası, Devletin ele geçirilmesini, bazı seçkinler, firmalar, güç ve / veya çıkar grupları tarafından devletin yasalarının, politikalarının ve düzenlemelerinin oluşumuna yasadışı yollarla katkıda bulunma eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Berksoy ve Yıldırım'da (2017), devletin ele geçirilmesini, devletin yapacağı uygulamalar ve yasal düzenlemeler dahil bazı

şirketler tarafından bu düzenlemeleri yapacak kamu görevlilerine yasa dışı özel kazançlar sağlamak suretiyle kendileri lehine düzenlemelerin yapılmasını sağlamak şeklinde tanımlamaktadırlar.

Lombardi v.d.'ne (2019) göre, birçok uluslararası ve ulusal girişimlere rağmen yolsuzluk hala firmaların, ekonomik ve finansal stratejilerini, davranışlarını, organizasyon yapılarını ve uluslararası yönetim ve finansal raporlamaya olan yaklaşımlarını etkilemeye devam etmektedir. Kurumsal Yönetim İlkeleri yolsuzluğun önlenmesi açısından önemli etik ve ahlaki değerler getirmekle birlikte, esas olarak iyi bir muhasebe sistemi ve hesap verebilirliği destekleyen idari ve yasal düzenlemeler ve katılımcı bir yönetim paradigmasının daha etkili olacaktır.

Khan v.d.'ne (2018) göre, yolsuzluk hem yerli hem de yabancı yatırımcının kararlarını etkilemekte, yabancı sermayenin gelişini etkilemekte, küçük ve orta ölçekli işletmeleri dezavantajlı duruma düşürerek sürdürülebilirliklerini riske atmakta ve böylece kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışına zemin hazırlamaktadır. Dziuba ve Symkina (2019), Avrupa'daki şirketlerin % 40'ı, inşaat şirketlerinin %50'si ve telekomünikasyon ve bilgi teknolojisi şirketlerinin %33'ünün, yolsuzluk olan bir yerde yatırım yapmak istemediğini belirtmektedir. PwC (2018), 2018 Küresel Ekonomik Suç ve Dolandırıcılık Anketi'ne göre, giderek daha fazla şirket, örgüt ve ulus devlet, yolsuzluk ve sahtekarlığın onları küresel sahnede rekabetten alıkoyduğunu ve göz ardı edilemeyecek kadar maliyetli hale geldiğini kabul ettikleri, ekonomik suçun tehlikeleri konusunda giderek artan bir farkındalığın oluştuğu, ancak çok az şirketin karşılaştıkları bireysel risklerin tamamen farkında olduğu ortaya konulmaktadır. Yolsuzluğa yol açan faktörlerden biride enflasyondur. Yapılan çalışmalarda, enflasyon ile yolsuzluk arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Enflasyon oranlarındaki bir birimlik artışın yatırımlarda yüzde 1 ve yıllık büyüme oranında 1/3'lük bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (TEPAV, 2006, s.64, Ağca, 2008, s.52, Özkalkan, 2019, s.9). Cragg (2016), yolsuzluğun artan etkisini, küreselleşme ile çokuluslu şirketlerin büyüklüğü ve yaygınlığına bağlamakta ve Enron, Arthur Andersen, 2008 krizine neden olan konut ve ipotek piyasalarındaki yolsuzluklar, Wolkswagen'in emisyon testlerini manipüle etmesi, Siemens'in rüşvet skandalını örnek olarak vermektedir. Benzer şekilde, IMF, Dünya Bankası, OECD, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği ve Dünya Ekonomik Forumu gibi birçok kurumun bu alandaki çalışmaları da konuyu küresel düzeyde ele alınmasına ve dünya kamuoyunun yolsuzluk olaylarına olan ilgisini artırmıştır. Dünya Bankası, yolsuzlukla mücadelede talep eden ülkelere destek vermektedir (Ağca, 2008; Berksoy ve Yıldırım 2017; Cragg 2016; Özkalkan, 2019,).

OECD, 27 Mayıs 1994 tarihli "Uluslararası Ticari İşlemlerde Rüşvetin Önlenmesi Konusundaki OECD Tavsiyeleri" ni ve 1997 yılında "Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesinin Önlenmesi Sözleşmesi"ni yayınlamıştır. Hukuken bir bağlayıcılığı olmayan tavsiye niteliğindeki bu belgelerin amacı, Sözleşme'ye taraf ülkelerin tabiiyetini taşıyan gerçek veya tüzel kişilerin, yabancı kamu görevlilerine rüşvet vermelerini engelleyerek, ülkelerin uluslararası ticaret yaparken, yolsuzluk ve rüşvetten kaçınmalarını sağlamaktır. Sözleşmenin takibi, OECD Rüşvetle Mücadele Çalışma Grubu tarafından iki aşamada takip edilmektedir. Birinci aşamada, taraf ülkelerin ulusal mevzuatlarının sözleşmeye uygunluğu araştırılmaktadır. İkinci aşamada ise, taraf ülkelerin mevzuatının, uygulamadaki etkinliği ve sonuçları değerlendirilmekte ve yabancı kamu görevlilerine rüşvet verilmesi suçunun takibi ve kovuşturulması konusundaki fiili durum dikkate alınmaktadır. Birleşmiş Milletler'e göre, yolsuzlukla mücadelede ne hükümetler ne de şirketler tek başına mücadele edemeyeceği için, özel sektör, kamu sektörü ve sivil toplum kuruluşlarının bu mücadelede birlikte çalışması gerekmektedir. (Yastı, 2005; Nişancı, 2014; Markos ve Hoang,2018)

BM, OECD, AB, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından getirilen uluslararası yolsuzlukla mücadele anlaşmaları, yolsuzluk suçlarında gerçek kişilerin yükümlülüğüne ek olarak şirketleri de cezai olarak sorumlu tutacak önlemler almaya teşvik eder. Bueno'ya (2017) göre, şirketlere kurumsal ceza yükümlülüğü getirilmesinin amacı, karmaşık iç karar alma süreçlerinden

kaynaklanan sorumluluk boşluklarından kaçınmak ve şirketleri uyum mekanizmalarını benimsemeye teşvik etmek içindir. Ayrıca bu anlaşmalarla, uluslararası ticari işlemlerde rekabet kurallarının adil ve şeffaf olarak işlenmesinin yanında, çok uluslu şirketlerin yolsuzluklara katkıda bulunmalarını ve yabancı ülkelerdeki düzenleme boşluklarını kullanmalarını önlemek amaçlanmıştır.

Ağca (2008), yolsuzluk konusunun uluslararası kuruluşların gündemine girmesinde iki faktörün önemli olduğunu belirtmektedir. Bunlardan biri, Avrupalı şirketler karşısında haksız rekabete uğradığını düşünen Amerikalı siyasetçiler ve ihracatçıların etkisidir. Örneğin, 1994 yılında yurtdışı ihalelerde Fransız şirketlerinin ihaleleri almak için 10 milyar frank ve Alman şirketlerinin de 3 milyar dolar rüşvet vererek ihaleleri alabilmişlerdir. Çünkü, verilen bu rüşvetler Avrupalı şirketler tarafından gider olarak yazılabilirken, ABD yasaları gereği gider olarak yazılamamaktadır. Bu durum ABD şirketlerini Avrupalı şirketler karşısında zor durumda bırakmakta ve haksız rekabete neden olmaktadır. İkinci neden de, 1997 yılındaki Asya Krizidir. Bu kriz sonrasında, bölge ülkelerinin yolsuzluğa dayalı devlet – iş dünyası ilişkilerinin IMF ve benzeri ekonomik örgütler tarafından yakın takibe alınmasıdır.

Dünya’da hile ve yolsuzlukla ilgili çalışmalar yapan ve raporlar yayınlayan önemli kurumlardan biride ACFE (The Association of Certified Fraud Examiner)’ dir ve 1996 yılından beri bu raporları yayınlamaktadır. Bu raporlarda, çalışan hileleri, hileli mali raporlama ile yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar yoluyla oluşan kayıplara yer verilmektedir. ACFE’nin 1996 tarihli raporunda yolsuzluk kaynaklı kayıpların toplam kayıpların % 10’u, 2006 tarihli raporunda % 30,78’i, 2008 tarihli raporunda ise % 30,8 olduğu görülmektedir. Yıllar içinde azalması beklenmesine rağmen ciddi bir artış olması düşündürücüdür. ACFE raporları 2010 yılına kadar sadece Amerika ile sınırlı iken, 2010 yılında, Amerika, Avrupa, Asya, Afrika, Kanada, Güney Amerika, Karayipler ve Okyanusya’da dahil edilerek hile ve yolsuzluk vakaları incelenmiştir. Raporda, yolsuzluk oranı ABD için % 21,9 iken Globalde ise % 32,8 olarak tespit edilmiştir. Globaldeki yolsuzluk vakalarının ABD’den yüksek olmasının nedenleri arasında, zayıf kurumsallaşma düzeyleri, yolsuzluk risklerini önleyici teknolojilerin eksikliği ve denetim faaliyetlerinin etkin bir şekilde yürütülememesi gibi faktörler sayılabilir. Yine aynı raporda gerek kamu ve gerekse özel sektördeki küçük organizasyonlarda hile ve yolsuzluk risklerinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Bozkurt, 2009; Selimoğlu vd., 2015).

Bu alanda çalışan bir diğer kurum ise, 1993 yılında kurulan Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International, TI) olup, yolsuzlukla mücadele eden uluslararası bir sivil toplum örgütüdür. Amacı, yolsuzlukla mücadelede sivil toplumu, iş dünyasını ve hükümetleri bir araya getirmektir. Bu kapsamda, yolsuzluğun nedenlerini araştırmakta, buna yönelik reformlara ve sözleşmelerin hazırlanmasını takip etmekte ve destek vermekte, hükümetlerin ve sivil toplum örgütlerinin çalışmalarını izlemektedir. TEPAV’a (2006) göre, örgütün yolsuzlukla mücadele için geliştirmiş olduğu “Ulusal Güvenilirlik Modeli”, tüm dünyada kabul görmüş ve bu modelin anlatıldığı “Kaynak Kitap 2000 (TI Source Book 2000)” birçok dile tercüme edilmiştir. Temel hedefi yolsuzluğu “yüksek riskli” ve “düşük getirili” bir girişim haline getirmek olan ve cezalandırmaktansa engellemeyi öngören bu Model, hesap verme sorumluluğu ve saydamlığı sağlayarak kurumları güçlendirir ve reformları somut hale getirir. Khan’a (2018) göre, yolsuzlukla mücadelede önemli bir faktör olan şeffaflık konusunda hala dünyanın en iyi şirketlerinin bile alması gereken mesafe olduğu belirtilmektedir. TI’nın 2014 yılında dünyanın en büyük şirketlerinin şeffaflık düzeyini değerlendirmek için yaptığı ankette bu sonucu doğrulamaktadır. Şirketlerin performanslarının ölçüldüğü; (1) Yolsuzlukla mücadele programları; (2) örgütsel şeffaflık; (3) ülke bazında raporlama kategorisinde, 101 şirket, 10 üzerinden 5’ten az puan almıştır. Dünya Ekonomik Forumu PACI aracılığıyla yolsuzluklara karşı gündemleri şekillendirmek için bir platform sağlar. Platformun amacı, her türlü yolsuzluğa karşı sıfır tolerans göstermek ve iş dünyasına olan güveni arttırmaktır. Platform üyeleri arasında, Coca-Cola Company, Unilever, Royal Dutch Shell, Royal Philips, Deloitte, Consolidated Construction Company, BASF,

Siemens, Marriot International, Standard Charter Bank, Glaxo Smith Kline (GSK), Thomson Reuters, Crescent Group Limited ve Deutsch Post DHL vardır.

Yolsuzluklar ekonomik sonuçlarının yanında siyasi bütünleşmelerin önünde de bir engel olarak durmaktadır. Markos ve Hoang'a (2018) göre, Güneydoğu Avrupa bölgesinde görülen yolsuzluklar, sosyal ve ekonomik kalkınmayı engellediği gibi, Avrupa Birliği'ne katılımı da engelleyen en büyük sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. En önemli sorunlar, şeffaflık eksikliği ve hükümetlerin karar almalarına halkın katılımındaki eksikliklerdir.

Özsemerci'ye (2003) göre, yolsuzlukların ortaya çıkarılmasındaki en önemli problem, yolsuzluk eylemlerinin yasalara aykırı şekilde değil, yasalardan sapmalar yoluyla yapılmasıdır. Yani görünüşte işlemler yasalara uygun olarak yapılmakla beraber, kamu görevlilerinin bu işlemleri bilinçli olarak bir çıkar sağlama amacına hizmet eder şekilde kullanmaları yolsuzluğun hem ortaya çıkarılmasını hem de önleyici tedbirler alınmasını engellemektedir.

Yolsuzlukla ilgili yapılan bütün çalışmalar neredeyse bütün aktörler tarafından kabul edilmekle beraber karşıt görüşlerde bulunmaktadır. Bu karşıt görüş sahiplerine göre, bu durum küresel kapitalizmin bir yeniliği olarak kabul edilmekte ve yolsuzlukla ilgili oluşturulan bütün bu yasal ve idari denetim mekanizmalarının amacı, ticaretin önündeki engelleri azaltarak karlılığı artırmaya yöneliktir. Buna gerekçe olarak ta, etik ve uyum programı olan Coca Cola'nın etik ve uyum programı sayesinde on yıllık sürede % 16,6 daha fazla kar elde ettiğini öne sürmektedirler (Sampson,2015; Deom, 2017). Bu konunun tek bir örnek üzerinden değil etik ve uyum programı uygulayan ve uygulamayan benzer şirket verileri ile çalışılması bu alanda önemli bir eksikliği giderebilir ve literatüre önemli bir katkı sunabilir.

1. Yolsuzlukla mücadele çalışmaları: örnek ülkeler

1.1. Türkiye

Türkiye'de rüşveti önlemeye ilişkin tedbirlerin, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nda yer aldığı bilinmektedir. Hemen akabinde, 1840 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunnamesinin beşinci faslında rüşvet suçu geniş şekilde düzenlenmiştir. Daha sonra yapılan düzenlemelerle, 1849 yılında memurlara rüşvet almayacaklarına ilişkin yemin etme şartı getirilmiş ve 1855 yılında da, rüşvet sayılacak ve sayılmayacak hediyeler tespit edilmiştir. 1858 yılında ise, Fransız Ceza Kanunundan yararlanılarak yeni bir Ceza Kanunu yapılmıştır (Özsemerci,2003; TEPAV,2006; Özkalkan, 2019). Türkiye'nin 1 Şubat 2003 tarihinde OECD'nin Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesinin Önlenmesine dair Sözleşmesini onaylamış ve sözleşmeye uyum sağlanması için iç mevzuatımızda gerekli değişiklikler yapılmıştır (TEPAV,2006; TESEV, 2014; Yastı, 2015). TEPAV'a (2006) göre, Türkiye'de yolsuzlukla mücadele açısından 2003'te açıklanan Eylem Planı önemli bir adımdır. Bu Eylem Planı ile, Avrupa Konseyi Yolsuzlukla İlgili Ceza ve Medeni Kanun Sözleşmesi'nin onaylanması, ceza kanunundaki yolsuzlukla ilgili yaptırımların artırılması, siyasi partilerin finansmanında saydamlığın güçlendirilmesi, "sır" kavramıyla ilgili hükümlerin gözden geçirilerek bilgiye ulaşmanın güçlendirilmesi ile hükümet, kamu yönetimi ve sivil toplum arasındaki diyalogun artırılması öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. Bu amaçla Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nde oluşturulan çalışma grubu öncelikli üç alan belirlemiştir. Bunlar, kamu hizmetlerine ilişkin hükümlerin açıklık, katılım ve kalite ilkelerine göre geliştirilmesi, yolsuzlukla mücadelede uzman birimlerin güçlendirilmesi ve bunun sürekli eğitimle desteklenmesi ve kamu bilincinin güçlendirilmesidir. Türkiye, OECD Sözleşmesinden sonra, Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi'ni de, 11 Ağustos 2006'da onaylamıştır. TESEV'e (2014) göre, Türkiye, BM Sözleşmesi'nin yolsuzlukla mücadelede zorunlu olarak gördüğü düzenlemeler kapsamında gerekli adımları atmış, bu kapsamda, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve bu Kanuna göre 2003'te oluşturulan Kamu İhale Kurumu ve 4208 Sayılı Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun' da gerekli revizeleri yapmıştır.

Türkiye, yolsuzlukla ilgili konularda yaptığı çalışmalarla Avrupa standartlarına uyum konusunda gerekli adımları atmıştır. Bu alandaki en önemli adımlardan biri GRECO'nun tavsiyeleri doğrultusunda, Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Stratejisi'ni (2010 – 2014) yürürlüğe koymasıştır. Belgenin amacı, şeffaflığı artırmak ve yolsuzlukla mücadeleyi güçlendirmektir. Buna rağmen yapılanlar, AB ilerleme raporlarında, sürecin şeffaflıktan ve sivil toplumu içine alan katılımcı bir yaklaşımdan yoksun olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Strateji Planı'na göre, yolsuzluk yasal olmayan hedefler için kanunların ve kuralların ihlal edilmesi olarak tanımlanmış ve yolsuzluğa karşı mücadelenin başarıya ulaşması için, alınacak tedbirler ve yapılacak reformların toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenmesi gerektiği belirtilmiştir. Strateji Planı üç temel üzerine inşa edilmiş olup, bunlar; yolsuzluğu önlemek, yolsuzluğa yaptırımlar uygulamak ve yolsuzluğa dair toplumsal farkındalığı arttırmaktır. Bu yolla, adil, hesap verebilir, saydam ve güvenilir bir yönetim anlayışı hedeflenmektedir (Resmi Gazete, 22 Şubat 2010, Sayı: 27501; TESEV, 2014). Özarlan ve Görgülü'ye (2016) göre, bu eylem planında yer alan 28 hedeften 6 tanesi gerçekleştirilmiş, 22 tanesinde ise az veya hiçbir ilerleme kaydedilmediği görülmüştür. 2016 yılında yolsuzlukla ilgili yeni bir eylem planı yürürlüğe konulmak istemişse de, oluşan siyasi ortam nedeniyle yürürlüğe konamamıştır.

TEPAV'a (2006) ülkemizde yolsuzluk ile ilgili birçok yasal düzenleme olmakla birlikte bu yasal düzenlemelerde, yolsuzluk tanımının yapılmamış olması bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir. Ülkemizde yolsuzluk ile ilgili düzenlemeler bütünlük olmaktan ziyade eklektik bir yapı göstermekte ve birçok kanunda farklı düzenlemeler bulunmaktadır. Bu dağınıklığı gidermek üzere, 2004 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla bütünlük bir "Yolsuzlukla Mücadele Kanun Tasarısı" TBMM'ye sevk edilmişse de bu tasarı daha sonra Adalet Komisyonu'ndan geri çekilmiştir. Yolsuzlukla mücadeleyle doğrudan ilgili olan kanun, 1990 yılında çıkarılan, 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu'dur. TESEV'e (2014) göre, bu kanun mal sahibi olmayı düzenlemekte ve kişilerin varlıklarında düzenli bir artış olup olmadığını gözlemlemek için kamu görevlilerinin mal varlıklarını bildirmelerini zorunlu hale getirmektedir. Ancak, gerek mezkur Kanun ve gerekse Mal Bildirim Yönetmeliği'nde, mal bildirimini ile ilgili incelemenin nasıl yapılacağı ve önceki dönem bildirimleri ile nasıl karşılaştırılacağı belirlenmemiş olması bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de, herhangi bir yolsuzluk eylemine karşı uygulanacak cezaların belirlendiği ana kanun olarak Türk Ceza Kanunu'ndan bahsedebiliriz. Kanun bu suçları, Devlet İdaresine Karşı İşlenen Cürümler ve Ammenin İtimadına Karşı İşlenen Cürümler olarak ikiye ayırmaktadır. Kamu idaresine karşı işlenen ve kamu hizmetlerini bozucu nitelikte olan suçlar TCK'nda; zimmet, irtikâp, rüşvet, memuriyet nüfuzunu kötüye kullanma, hükümetin-muhafazasındaki eşyayı çalma ve nüfuz ticareti v.b. başlıkları altında sayılmıştır. Kamu itimadına karşı cürümler, geniş anlamda sahtecilik suçları olup, paralarda, kıymetli kağıtlarda veya damgalarda sahtecilik, evrakta sahtecilik, hüviyet cüzdanı, pasaport, ruhsatname ve beyannamelerde sahtecilik, ticarete sanayie ve ihaleye fesat karıştırmak bu başlık altında sayılmıştır.

Yolsuzlukların ortaya çıkarılmasında başvurulabilecek en önemli araçlardan biri olan ihbar mekanizması mevzuatımızda yer almakta ve muhbir ikramiyesi olarak adlandırılmaktadır. Yine kamu görevinden ayrılanların görevinden ayrıldıktan sonra üç yıl süre ile ayrıldıkları tarihten önceki iki yıl içinde hizmetinde buldukları daire, idare kurum ve kuruluşları görev ve faaliyet alanlarıyla ilgili konularda doğrudan doğruya veya dolaylı olarak görev ve iş almaları, taahhüdeleri, komisyonculuk ve temsilcilik yapımları yasaklanmıştır.

TESEV (2014), yolsuzlukla mücadele açısından bağımsız kurulların varlığını önemli bir gereklilik olarak görmektedir. Bu görüşlerini, TMSF'nin batık bankaların devlete olan borçlarının tahsili konusundaki çabaları, BDDK'nın, finans piyasalarındaki yolsuzlukların ortaya çıkartılmasında ve bu alanın kamuya güven verecek biçimde yeniden düzenlenmesindeki çok önemli katkıları, Kamu İhale Kurulu'nun ihale yolsuzluklarının azaltılmasındaki rolü ile desteklemektedir. Ancak buna rağmen, kurullar tarafından özerkliğin mutlak egemenlik gibi algılanması, harcama politikaları ve

süreçlerindeki bazı sorunlar, hesap verme mekanizmalarındaki kimi yetersizlikler ve yasal boşluklar, bazı kurulların başkan, üye ve personeline diğer kamu görevlilerinden farklı yargılama ayrıcalıklarının tanınması açısından da eleştirmektedir.

Türkiye’de yolsuzluk her zaman önemli bir gündem maddesi olmuştur ve genel algı ciddi anlamda bir yolsuzluk olduğu yönündedir. Ulusal ve Uluslararası araştırmalardan çıkan sonuçlarda bu yargıyı doğrulamaktadır. 2014 yılında Türkiye’de yolsuzluk konusunda yapılan çalışmada, ankete katılanların %63’ünün yolsuzluk hakkında farkındalığı, % 82’sinin yolsuzluk olduğuna inandığı, %68’inin yolsuzluğu kabul edilemez bulduğu ve % 81’inin rüşvet vermediği tespit edilmiştir. Yine ankete katılanların, %69’u günümüzde ciddi bir ahlaki kriz yaşandığı ve yolsuzlukla ilgili katı idari denetimler olmadığı ve % 67’si yolsuzluktan kaynaklanan problemlerin geçmişten miras kaldığını düşünmektedirler. Uluslararası çalışmalarda da benzer sonuçlar görülmektedir. Dünya Bankası Yönetişim Göstergeleri’nde, Türkiye’nin 2012 yılında, yolsuzluk denetimi açısından sıralaması % 50,8’dir. Heritage Vakfı’nın 2014 Ekonomik Özgürlük Endeksi’nde, Türkiye’nin genel notu % 64,9 olup, en iyi notu ticaret özgürlüğü ve en kötü notu ise yolsuzluk kategorisinde olup % 44 ile 186 ülke arasında 58. Sıradadır. Küresel Dürüstlük Endeksi yolsuzlukla mücadele ve iyi yönetim mekanizmalarını değerlendirmektedir. 2010 yılı raporunda, Türkiye’nin genel notu,% 68’dir. Türkiye’de yolsuzlukla ilgili sorunlu alanlardan biride kayıt dışı ekonomi ile bağlantılı olan kayıt dışı istihdamdır. Hükümet, 2008-2010 yılları için “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı” hazırlamış ve bu alanda önemli çalışmalar yapılmıştır (TESEV, 2014; Özarslan-Görgülü, 2016; Berksoy ve Yıldırım, 2017). 2015 Yolsuzluk Algı Endeksi sonuçlarına göre Türkiye, BRICS ülkelerinden daha iyi olmasına rağmen hem dünya hem de OECD ortalamasının altında kalmıştır. Yolsuzluk Algı Endeksler, uluslararası şirket ve yatırımcılar açısından önemli olup, yüksek yolsuzluk algısı bu tür şirketlerin yatırım iştahını azaltıcı etki yapmaktadır. Bu da, yabancı sermaye girişini, yatırımların ve istihdamın azalmasını ve ekonomik büyümenin zayıflamasına neden olmakta ve halkın devlete olan güveni sarsılmaktadır (Özarslan- Görgülü, 2016; Berksoy ve Yıldırım, 2017). Uluslararası Şeffaflık Derneği tarafından BİST -100 şirketleri üzerine bir araştırmada, bu şirketlerin yolsuzlukla mücadele programlarının şeffaflığı konusunda aldığı puanların ortalaması %28’dir. Uluslararası Şeffaflık Örgütü’nün 2012’de yaptığı benzer bir araştırmada gelişen ekonomilerdeki şirketlerin aynı ölçütte aldığı puanın %46, 2014’teki araştırmada ise uluslararası şirketlerin puanının %70 olduğu düşünüldüğünde, BİST-100’de işlem gören Türk şirketlerinin yolsuzlukla mücadele programlarında şeffaflık konusunda almaları gereken çok yol olduğu açıktır (Özarslan- Görgülü, 2016, s.30-31).

Sonuç olarak Türkiye’de, özellikle Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında yolsuzluk kapsamında önemli işler yapılmış olmakla beraber, yukarıda da ifade edildiği üzere uygulamada aynı başarının yakalanamadığı bir gerçektir. Bu nedenle yolsuzlukla mücadele açısından uygulamada karşılaşılan aksaklıkların tespit edilip giderilmesi üzerinde çalışılması gerekmektedir. Ayrıca, yolsuzluk konusundaki dağınık mevzuatı bir araya getirecek, ABD, İngiltere, Fransa’da olduğu gibi tüm Türk şirketlerini ve vatandaşlarını kapsayacak bir bütüncül kanunun düzenlenmesi önem arz etmektedir.

1.2. Avustralya

Avustralya’da yolsuzlukla mücadelenin yasal çerçevesi, 1995 tarihli Ceza Yasasının 141 ve 142. Maddelerinde düzenlenmiştir. Bu maddelerde, bir kamu görevlisine rüşvet vermek, yarar sağlamak, vaat ya da teklif etmek yasaklanmıştır. Yine aynı Kanun’un Bölüm 10.9’una göre, bir kişi veya şirketin, muhasebe belgelerinde bir olayı kasıtlı veya pervasızca kolaylaştırması veya gizlemesi de suç olarak tanımlanmıştır. Avustralya Ceza Kanunu’na göre rüşvet; niyet ve davranış gerektirir. Bu davranış, bir Cumhuriyet kamu görevlisine dürüst olmayan bir şekilde bir fayda sağlamak (veya sunulmasına neden olmak) olmalıdır. Amaç, yetkilinin görevlerini yerine getirirken yetkiliyi etkilemek olmalıdır.

Avustralya’da kamu görevlileri, İngiliz Milletler Topluluğu kamu görevlileri ve Cumhuriyet kamu görevlileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Farrant ve Emerson’a (2019) göre, Avustralya’da,

yolsuzluk suçlarının cezalandırılması açısından İngiliz Milletler Topluluğu kamu görevlisi veya Cumhuriyet kamu görevlisi ayrımı son derece önemli olup, uygulanacak cezalar arasında aşağıda da görüleceği üzere çok büyük farklar bulunmaktadır. Bu ayrım hem bireyler hem de şirketler için ayrı ayrı belirlenmiş ve aşağıdaki gibidir:

- Bireyler için

Bir İngiliz Milletler Topluluğu kamu görevlisine rüşvet vermek, 10 yıla kadar hapis ve 10.000'e kadar Ceza Birimi (yaklaşık 8 milyon AUD) iken, Cumhuriyet kamu görevlisi ise, 5 yıla kadar hapis veya 300'e kadar Ceza Birimi (yaklaşık 54.000 AUD)a eşdeğer) para cezasıdır.

Yanlış Muhasebe Suçları ile ilgili olarak, suç kasıtlı olarak yapılmışsa, 10 yıla kadar hapis ve/veya 8 milyon AUD, hatalı olarak yapılmışsa, beş yıl hapis ve/veya 900.000 AUD para cezasıdır.

- Şirketler için

Bir İngiliz Milletler Topluluğu kamu görevlisine rüşvet verenin şirket olması halinde; 100.000 Ceza Birimi (yaklaşık 18 milyon AUD) veya yasadışı faydanın değerinin üç katı veya şirketin bir önceki yıllık cirosunun % 10'udur.

Bir Cumhuriyet kamu görevlisine rüşvet verenin şirket olması halinde; 1.500 Ceza Birimi (yaklaşık 270 bin AUD) dır.

Yanlış Muhasebe Suçları ile ilgili olarak, suçun kasıtlı olarak yapılması halinde, 18 milyon AUD para cezası veya yasadışı faydanın değerinin 3 katı veya şirketin bir önceki yıllık cirosunun %10'u, hatalı olarak yapılması durumunda ise bu tutarların yarısı uygulanır.

Avustralya Ceza Kanunu'nun 70. Maddesinde, yabancı kamu görevlilerinin yolsuzluğuna ilişkin konularda düzenlenmiş olup, bunlara uygulanacak cezalar, yukarıda belirtilen gerçek kişi ve şirketler için belirlenen süre ve tutarlar olarak uygulanır.

Avustralya'da, özel rüşvet, komisyon ve gizli komisyonlar, bazı Avustralya Devlet ve Bölge yasalarına göre suç kabul edilmektedir. Örneğin, Yeni Güney Galler (NSW) eyaletinde, gizli komisyonlar suç olarak kabul edilir ve bu suçu işleyen kişiler; 7 yıla kadar hapis veya 1.000'e kadar Ceza Birimi (yaklaşık 110.000 AUD) veya alınan rüşvetin geri ödenmesi şeklinde uygulanmaktadır. Avustralya'da, siyasi partilere veya ilgili kuruluşlara yapılan katkılar, 1918 Cumhuriyet Seçim Yasası ile belirlenmiş olup, siyasi partilere yardımlara izin verilir, ancak yıl içinde 13.200 AUD'nı aşması durumunda açıklanma zorunluluğu vardır.

Farrant ve Emmerson'a (2019) göre, Avustralya'da şirketlerin, rüşvet ve yolsuzlukla ilgili bir uyum programına sahip olmaları zorunlu değildir. Ancak; şirket içinde, kanunun rüşvet ve yolsuzlukla ilgili hükümlerine uymayan, bunları teşvik veya tolere eden bir şirket kültürünün varlığının kanıtlandığı durumlarda, Avustralya Ceza Kanunu şirketlere cezai sorumluluk yükleyebilmektedir. Bununla birlikte şirketler uyum programı düzenlemek istemeleri durumunda, AS: 8001-2008 Avustralya Dolandırıcılık ve Yolsuzluk Kontrolü Standardı, Avustralya Kurumsal Yönetim Standartları ve ISO-37001 Rüşvetle Mücadele Yönetim Sistemi Standardı'na uygun bir uyum programı hazırlayabilirler.

Latimer'e (2017) göre Avustralya, Yolsuzluk Algılama Endeksi'nde, yolsuzluğun en az olduğu ülkelerden biri olmasına rağmen, OECD tarafından, yabancı kamu görevlilerine rüşvetle ilgili uygulamaları açısından yetersiz bulunduğunu belirtmektedir. Buna gerekçe olarak ta, 2005 ve 2012 yılları arasında Avustralya şirketlerini ve bireylerini içeren sadece 28 adet yabancı rüşvet iddiasının sadece 9 tanesinin kesinleştirilip diğerlerinin sonuçlandırılmamasına dayandırmaktadır. TI'da, Avustralya'yı kısmen rüşvetin gizlenmesini kolaylaştıran yetersiz cezalar, muhasebe, denetim ve vergilendirme çerçevelerindeki zayıflıklar nedeniyle eleştirmektedir.

Bütün bu eleştiriler nedeniyle, 2013 yılında Avustralya Federal Polisi (AFP), sahtekarlık ve yolsuzlukla ilgili "hoşgörü yok" mesajını göstermek için, Sahtekarlık ve Yolsuzlukla Mücadele Merkezini kurmuş ve 2014-2015 yıllarında, yabancı rüşvet konusundaki çalışmalarını kilit bir

stratejik öncelik olarak belirlemiştir. Bu merkezde, Avustralya Suç Komisyonu, Avustralya Gümrük ve Sınır Koruma Servisi, Avustralya Menkul Kıymetler ve Yatırımlar Komisyonu, Avustralya Vergi Dairesi ve kilit Milletler Topluluğu (federal) hükümet birimleri işbirliği içinde çalışmaktadırlar. AFP ayrıca 2013'te, yabancı rüşvetle ilgili soruşturmaları güçlendirmek için Uluslararası Yabancı Rüşvet Görev Gücü'ne katılmıştır. Tüm bu çalışmaların sonucu olarak, OECD çalışma grubu, önemli çalışmaların yapıldığını, Avustralya'nın çabalarının önemli ölçüde iyileştirdiğini ve Avustralya'nın yabancı rüşvet yasalarının uygulanmasıyla ilgili olarak “ülkelerin üst kademelerinde” bulunduğunu ifade etmiştir (Ağca, 2008; Latimer,2017).

1.3. Fransa

Fransa'da yolsuzlukla mücadele özellikle siyasetin finansmanı ve çeşitli yolsuzluk skandalları ile 1980'li yıllarda belirgin bir hal almıştır. Bu alandaki mücadele, ekonomik hayat ve siyasi sistemi daha şeffaf hale getirmeyi ön plana almıştır. Bunu sağlamak üzere de, 29 Ocak 1993 tarih ve 93-123 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Bu Kanun revize edilmiş ve 8 Kasım 2016 tarihinde yeniden kabul edilmiştir. Özgün'e (2016) göre, Kanunun hazırlanmasında, Fransa'nın önemli şirketlerinden Alstom, Total ve Technip SA'nın, ABD tarafından Rüşvetin Önlenmesi ve Yabancı Ülkelerde Yolsuzluk Uygulamaları Kanunu (FCPA) kapsamında, yaklaşık 1,5 milyar dolar cezala ya çarptırılmaları önemli bir rol oynamıştır.

Kanunun kapsamına baktığımızda, kuruluş yerinden bağımsız olarak Fransa'da operasyonu bulunan ve çalışan sayısı 500'den fazla ve yıllık cirosu 100 milyon avro üzerinde olan şirketlerin Fransa ve dışında yaptığı yolsuzluklara uygulanacağı görülmektedir. Kanunla ayrıca, bir Rüşvetle Mücadele Kurumu kurulması kararlaştırılmış olup, kuruma, şirketlere yolsuzlukla mücadele uyum programlarına yardımcı olmak, yolsuzlukla ilgili kontroller yapmak, verimsiz uyum programlarını cezalandırmak gibi görevler verilmiştir. Uyum programları hazırlama zorunluluğu yaklaşık 1600 şirketi etkilemekte olup, bu şirketler 6 ay içinde, şirket etik kodu, etik eğitimleri, ilişkili diğer şirketlere yapılacak incelemeler, şirket içi ihbar hattının kurulmasını içeren kapsamlı bir Uyum Programı hazırlamakla yükümlü olacaklardır.

Özgün'e (2016) göre, Fransız Rüşvetle Mücadele Kanunu, diğer ülke kanunları ile karşılaştırıldığında yolsuzlukla mücadele açısından, yaptırımını en ağır düzenlemelerden biridir. Kanunda, yolsuzluk yapan kişiler için 10 yıla varan hapis cezaları ve şirketler için 5 milyon Avro'ya varan para cezaları öngörülmektedir. Ayrıca Uyum programı oluşturmayan şirket yöneticilerine 200 bin Avro ve şirketlere de 1 milyon Avro'ya kadar cezalar getirmektedir. Bunların yanında, Rüşvetle Mücadele Kurumu tarafından 3 yıl boyunca sürebilecek ağır şirket denetimleri, yolsuzluk duruşmalarının halka açık yapılması, kamu ihalelerinden yasaklılık, hatta yolsuzluk yapan şirketin tasfiyesi de uygulanabilecek cezalar arasındadır. Ancak, şirketlere soruşturma sırasında, FCPA'da olduğu gibi gerekli yükümlülükleri yerine getirmek şartıyla bir nevi sulh niteliğinde olan soruşturmanın ertelenmesi sözleşmesi (deferred prosecution agreement) imkanı da tanımaktadır.

TEPAV'a (2006) göre, Fransa'da yolsuzlukla mücadelede, Yolsuzluğun Önlenmesi Merkez Birimi, Kamu İhaleleri ve Kamu Hizmetlerinin Devri Sözleşmeleri Hakkında Araştırma Birimi ve Mali Suçlarla Mücadele Kuruluşu en etkin birimlerdir. Yolsuzluğun Önlenmesi Merkezi Birimi, 1993'te kurulan birim, Adalet Bakanlığına bağlı olup üç temel misyona sahiptir. Bunlar, yolsuzluğa ilişkin bilgileri bir merkezde toplamak, talep eden idari makamlara, seçilmişlere ve adli mercilere görüş vermek ve rüşvet olayları üzerine açıklamada bulunmak isteyen tüm kişi, kuruluş ya da derneklerden gelecek yolsuzluk olayları hakkındaki ihbarları değerlendirmektir.

Fransa'da, Yolsuzluk suçları Ceza Kanunu'nda düzenlenmiştir. Yabancı kamu görevlileriyle ilgili yolsuzluk suçları 2000 yılında ve özel şahıslara ilişkin yolsuzluk suçları ise 2005 yılında, kamu görevlileriyle ilgili yolsuzluk suçlarına eklenmiştir. Yolsuzlukta kişinin aktif ya da pasif olduğunun mevzuat kapsamında değerlendirilmesi açısından bir önemi bulunmamaktadır. Bu düzenleme, Avrupa Konseyinin Yolsuzluklarla Mücadeleye İlişkin 1999 tarihli “Ceza Hukuku

Sözleşmesi ile uyumludur. Sözleşmede, aktif ve pasif rüşvet, kara para aklama suçu, nüfuz ticareti ve yanlış veya eksik bilgiye dayalı muhasebe işlemleri yolsuzluk olarak kabul edilmektedir (TEPAV, 2006; Borgonovi ve Esposito, 2017).

1.4. İtalya

Konu yolsuzluk olunca İtalya ilk akla gelen ülkelerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Borgonovi ve Esposito'ya (2017) göre, buna sebep olan faktörler; katı bir işgücü piyasası, işletmelerin büyük çoğunluğunun KOBİ düzeyinde olması, yüksek kamu borcu, parçalanmış bir mali sistem ve politik yapı ile desteklenen bir yolsuzluk ve rüşvet ortamıdır. İtalya'da suç ve yolsuzlukla mücadele için ilk girişim, organize suçla mücadele için kabul edilen Rognoni-La Torre yasası (1983) olmakla birlikte yolsuzluğu durdurma konusunda yeterince etkili olamamıştır. Bunun üzerine İtalyan Hükümeti Mart 2010'da, birçok siyasi skandal ve politik yolsuzluk davalarından sonra, 6 Kasım 2012 tarih ve 190 sayılı Kanunla Yolsuzlukla Mücadele Yasası yürürlüğe girmiş ve böylece, İtalyan yolsuzlukla mücadele mevzuatını diğer AB ülkelerinin yasalarıyla da uygun hale getirmiştir. İtalya'da yolsuzlukla ilgili düzenlemeler sadece kamu kesimi ile sınırlı kalmamış ve İtalyan yasama meclisi (231/2001 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile), özel sektör yolsuzluğunun önlenmesi ile ilgili düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerin yapılmasındaki amaç, OECD ve Avrupa Birliği düzenlemelerine uyum sağlamaktır (Lombardi vd., 2019; Parisi ve Clementucci, 2018). Dziuba ve Symkina'ya (2019) göre, yolsuzluk eylemlerinde, bireysel sorumluluk yanında kurumsal sorumluluklara ilişkin ilk düzenlemeler, İngiltere ve Hollanda'da yapılmış ve diğer ülkelerde bunu takip etmiştir. Örnek vermek gerekirse, 1994'te Fransa, 1999'da Belçika, 2001'de İtalya, 2003'te Polonya, 2006'da Romanya, 2010'da Lüksemburg ve İspanya, 2012'de Çek Cumhuriyeti, kurumsal cezai sorumlulukla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmışlardır.

Her ne kadar İtalya'daki şirketlerin kurumsal sorumlulukları açısından yolsuzlukla ilgili yasal düzenlemelerde yeteri kadar açıklık yoksa da, İtalyan Medeni Kanunu'nun 2635. Maddesinde düzenlenen “ İdari Sorumluluk” maddesi; İtalya'da faaliyet gösteren şirketlerin sorumlu sıfatıyla, para cezasına çarptırılabilceğini, ticari faaliyetlerin kullanılmasını yasaklayan kısıtlama emirlerine tabi olabileceğini ve / veya yolsuzluk, rüşvet, dolandırıcılık, kara para aklama suçları da dahil olmak üzere müsadere kararlarına tabi tutulabileceğini öngörmektedir. Ancak şirketler, 231/2001 sayılı Kanunun 6. maddesi uyarınca, belli şartları yerine getirdiklerini ispat etmek şartıyla sorumluluktan kurtulabilirler. Bunlar, rüşvet ve yolsuzluğu önleyebilecek bir örgütsel model kurmak, bu modelin doğru bir şekilde işlediğini kontrol etmek için kurulmuş olan bir iç denetim ve kontrol organı, suçu işleyen kişilerin bu organları yanıltıcı davranışları, bu davranışları cezalandırmaya yönelik prosedür ve politikaların belirlenmesi ve bu konularla ilgili yeterli eğitim programları hazırlamış ve uygulamışsa, idari sorumluluktan muaf tutulabilir (Borgonovi ve Esposito, 2017; Ricardo Ovidi, 2019).

Lombardi v.d.'ne (2019) göre, kamu ve kamu tarafından kontrol edilen İtalyan şirketleri de, yolsuzlukla mücadele kapsamında 190/212 sayılı Kanun'a ve özel şirketlerde 231/2001 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede belirtilen gereklilikleri yerine getirmek zorundadırlar. Kamu şirketleri veya kamu kuruluşları tarafından kontrol edilen özel şirketlerin, Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Kurumu'nun kontrolü altında yolsuzluğu önlemek için bir uyum modeli benimsemeleri gerekmektedir. Bu kapsamda, yönetim kurulu, yolsuzluğun önlenmesi ve şeffaflık konusunda stratejik hedeflerin belirlenmesi ile bu konudan sorumlu kişileri atamak ve yolsuzluğu önleme planlarını güncellemekten sorumludur. Ancak İtalya'da bu konuda yapılan bir araştırmada, yönetim kurullarının, yolsuzlukla mücadele planlarının uygulanması ve yolsuzlukların önlenmesi konusunda çok etkin olmadıkları, bu rolün iç denetime verilmesinin daha uygun olacağı sonucu elde edilmiştir.

İtalya'da, 31 Ocak 2019 tarihinde, 3/2019 sayılı yeni "Kamu idaresine karşı işlenen suçlarla mücadele tedbirlerinin yanı sıra siyasi parti ve hareketlerin zamaşımı ve şeffaflıkları" ile ilgili yasa yürürlüğe girmiştir. Ovidi'ye (2019) göre, bu yeni yasa, İtalyan ceza hukukunu etkileyen önemli değişiklikler getirmiş ve 231/2001 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'yi kurumsal

sorumluluk açısından önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu yasa ile İtalyan Ceza Kanunu'nda kamu idaresine karşı işlenen suçlarla ilgili cezalar artırılmıştır. Bunlara örnek vermek gerekirse; Ceza Kanunu'nun 318. Maddesindeki, Asgari ceza bir yıldan üç yıla, azami ceza ise altı yıldan sekiz yıla, kamu idareleri ile iş yapmaktan ve kamu görevinden ömür boyu diskalifiye, zamanaşımını mahkeme kararından değil, kararın uygulanabilir olduğu tarihten, devam eden suçlarda ise, suçun olduğu tarihten değil suçun sona erdiği tarihten itibaren başlayacağı, zimmete para geçirme, adli işlemlerde yolsuzluk ve yasadışı nüfuz ticareti ile ilgili yasağın genişletilmesi, yurtdışında işlenen kamu idaresine karşı bazı suçları kovuşturmak için Adalet Bakanlığının isteği veya mağdurun şikayeti için ihtiyaç kaldırılmıştır. Bunun yanında, her Kamu İdaresi'nin yolsuzluk veya rüşvet fiillerinin ortaya çıkmasını önlemek için özel önlemler alması, Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Kurumu'nun kurulması ve her bir kamu idaresinin bir yolsuzlukla mücadele planı hazırlaması, bu planda rüşvet risklerine maruz kalma seviyelerini belirlemeleri ve takip etmeleri zorunlu hale getirilmiş ve son olarak gizli ihbar mekanizmalarının kurulmasını ve ihbar eden kişilerin korunmasını ve kimliklerinin gizli tutulması bir zorunluluk olarak belirlenmiştir.

Borgonovi ve Esposito'ya (2017) göre, son otuz yıl boyunca İtalya'da, yolsuzlukların önlenmesi amacıyla, merkezi, bölgesel ve yerel düzeydeki kamu kurumlarına yönelik önemli çalışmalar yapılmıştır. Bütün bu çabalara rağmen, İtalya'da yolsuzluğun ulaştığı boyutlar hayret vericidir. Yapılan araştırmalara göre, yolsuzlukla ilgili rakamların, GSYİH'nın yaklaşık % 4,5'ine ve 70 milyar Euro'ya, gayri resmi olarak ta, GSYİH'nın % 9.4'üne ve 150 milyar Euro olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bütün bu iyiniyetli ve gayretli çabalara rağmen, kamu kesiminde sadece yönetim kültürü ve tekniklerinde değişiklik yapmak yolsuzlukla mücadele açısından yeterli olamamıştır. Bunu başarabilmek için, kamu ihaleleri, işe alım süreçleri ve hükümet karar alma süreçlerinde hesap verebilirliğin geliştirilmesi gerekir.

1.5. İngiltere

İngiltere'de, 2010 Rüşvet Yasası'nın kabulüne kadar, yolsuzlukla mücadelede 1889 ve 1916 sayılı kanunlar halen yürürlükte idi. Kanun, 1997 OECD rüşvetle mücadele konvansiyonunun gerekliliklerini daha iyi ele almak amacıyla yabancı rüşvet de dahil olmak üzere İngiltere rüşvet yasasını güncellemek ve geliştirmek için yürürlüğe girmiştir. Şu anda uluslararası alanda rüşvetle ilgili en katı mevzuat arasında yer almaktadır. Yasa temel olarak, hem ulusal hem de yabancı hükümet temsilcilerine aktif rüşvet verilmesini, özel şirketlerin yolsuzluğu önleyememelerini ve rüşvet almayı suç haline getirmiştir. Yasa, Birleşik Krallık'ta yerleşik olan veya İngiltere'de iş yapan Birleşik Krallık vatandaşları, sakinleri ve şirketleri ve kuruluşları için geçerlidir. Yasa'nın uygulanması Ciddi Sahtekarlık Bürosu (SFO) tarafından takip edilir. (Borgonovi ve Esposito, 2017; Bueno,2017; Braine, 2019; <https://www.transparency.org.uk/our-work/business-integrity/bribery-act/>, Erişim Tarihi:30.04.2020) .

Finlan ve Wradsworth'e (2011) göre; Rüşvet Yasası 2010, rüşvetle mücadele yasalarının uygulanmasına yönelik algılanan taahhüt eksikliğini gidermek ve konuyu ele almakla görevli çok sayıda soruşturma organı arasındaki koordinasyonu artırmak için İngiltere üzerindeki artan küresel baskı nedeniyle yürürlüğe girmiştir. İngiltere yetkilileri, bu agresif ve geniş kapsamlı yasa ile hem yurtiçinde hem de uluslararası yolsuzlukla mücadele konusunda yeni bir kararlılığa sahiptir. 1 Temmuz 2011'de yürürlüğe giren yasa, dört suç kategorisi belirlemiştir. Bunlar; başka bir kişiye rüşvet teklif etmek, söz vermek veya rüşvet vermek, başka bir kişiden rüşvet talep etmek veya kabul etmek, yabancı bir kamu görevlisine rüşvet vermek ve kurumsal olarak rüşveti engellemek. Bir ticari kuruluşun hangi durumda rüşvetten sorumlu olacağını düzenleyen madde 7/1'e göre; ticari bir kuruluş, kendisiyle ilişkili bir kişinin başka bir kişiye rüşvet vermesi durumunda suçlu olur. Maddede, ilişkili kişi terimi bilinçli olarak, bir şirketin denetlemesi gereken kişilerin kapsamını genişletmek için tercih edilmiştir. Bu nedenle, ilişkili kişi, ticari kuruluş adına hizmet gerçekleştiren herhangi bir kişidir ve şirketin çalışanı, temsilcisi olabileceği gibi, bireysel veya birleşik bir organ da olabilir. Ticari kuruluş, rüşvet önleme politika ve prosedürlerini belirlemeli, bununla ilgili eğitimleri vermeli ve bu prosedürlerin tüm kuruluşu yerleştirilmesini ve

anlaşılmasını sağlamaya çalışmalıdır. Şirketlerin kurumsal sorumluluktan kaçınabilmeleri için, kendisiyle ilişkili kişilerin rüşvet vermesini önlemek için tasarlanmış yeterli prosedürlere sahip olduğunu ispatlaması gerekmektedir. (Finlan ve Wardsworth,2011; Bueno,2017; Given ve Kerr, 2018; <https://www.transparency.org.uk/our-work/business-integrity/bribery-act/>, Erişim Tarihi:30.04.2020)

Braine'e (2019) göre, Rüşvet Yasası 2010'u ihlalden suçlu bulunanlar için verilecek cezalar, FCPA'dan daha açık ve katıdır. Uygulanacak cezalar kişiler ve şirketler için ayrı ayrı belirlenmiştir. Suçun bireysel olarak işlenmesi halinde, 10 yıla kadar hapis ve rüşvet suçunun şiddetine bağlı olarak sınırsız para cezası, şirketler için ise, sınırsız para cezası, rüşvet karşıtı bir programın uygulanması, rüşvetten elde edilen gelirin müsadere edilmesi ve mali direktörlerin görevden alınması ve müteakip 15 yıl benzer bir görev yapamaması gibi oldukça ağır cezalar içermektedir. Bütün bu sıkı önlemlere rağmen, İngiltere hükümeti Temmuz 2019'da, kolluk kuvvetlerine sunulan Şüpheli Etkinlik Raporu (SAR) formundaki revizyonlar yoluyla kara para aklama denetimlerini güçlendirmek de dahil olmak üzere ekonomik suçla mücadele için kapsamlı üç yıllık bir planın başlatıldığını duyurmuştur. SFO, şirketlerin rüşvetle mücadele gerekliliklerini yerine getirmek için sağlam muhasebe ve kayıt tutma uygulamalarının yanı sıra sağlam üçüncü taraf rüşvet ve yolsuzlukla mücadele programlarına ihtiyaçlarının olduğunu ve denetimlerde artan bir şekilde, şirketlerin iç risk değerlendirmelerini, etik politikalarını, durum tespiti anketleri ve otomatik tarama ve izleme sistemlerini denetlediklerini belirtmektedir.

Blundell ve O'Sullivan (2016), İngiltere'deki, Finansal Davranış Otoritesi'nin ('FCA'), 2015/ 16 iş planında, mali suçların işletmelerin iş planları üzerinde olumsuz etkileri olacağı gerekçesiyle firmalar için bir Finansal Davranış Rehberi (FCG) yayınladığını belirtmektedirler. FCG, bu rehberde firmalara maruz kaldıkları finansal suç risklerini nasıl değerlendireceklerini, riskleri yönetmek için nasıl uygun sistemler ve kontroller oluşturabileceklerine yönelik bir yol haritası sunar. Bu kontrollerde şirketlerin; yönetim yapısı, organizasyon yapısı, risk değerlendirme sistemi, politika ve prosedürler ile personel alım süreçleri analiz edilerek, yasadan kaynaklanan risklerinin minimize edilmesi amaçlanmaktadır. Finlan ve Wadsworth'a (2011) göre, Rüşvet Yasası 2010, şirketlere kurumsal sorumluluktan kurtulabilmek için gerekli önlemlerin alınmasını belirtmiş ancak bu yeterli önlemlerin ne olduğunu tanımlamamıştır. Şirketler, bu cezalardan kaçınmak için şu önlemleri alabilirler: tüm grup şirketlerinde küresel bir davranış kurallarının güncellenmesi ve çalışanlara iletilmesi, yolsuzlukla mücadele komitesinin kurulması, yolsuzluk eğitimi verilmesi, kurumsal hediyeler, seyahat eğlenceleri, hayırseverlik ve lobi faaliyetleri üzerine açık politikalar oluşturulması, üçüncü taraflarla yapılan sözleşmelerin denetim ve fesih haklarının gözden geçirilmesi, tüm stratejik işlemlerde yolsuzlukla mücadele konusunda gerekli titizliklerin gösterilmesi, yolsuzlukla ilgili şikayet kanalları oluşturulması, suistimal iddialarının ciddi olarak araştırılması ve etik dışı davranışlar için uygun disiplin tedbirleri / düzeltici önlemlerin alınması.

İngiltere'de Rüşvet Yasası 2010 ile ilgili ilk ceza, 2011'de, park cezası yazmamaları için Sulh Hakimliği katiplerine verilen 500 Pound rüşvetle ilgili olup, SFO tarafından verilen daha büyük ölçekli ilk ceza ise, 2014 yılında, biyoyakıt yatırım ürünlerinin satışı ile ilgili rüşvet verme ve kabul etme konusundadır. Bir tüzel kişiliğin rüşvet önleme ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmemesi nedeniyle verilen ilk cezada, Aralık 2015'te suçu kabul eden Sweett Group Plc'ye verilmiş olup bugüne kadarki en büyük ceza ise, Ocak 2017'de, Rolls Royce'a 30 yıldan fazla süredir çeşitli yargı bölgelerindeki görevi kötüye kullanma nedeniyle 500 milyon sterlin üzerindeki para cezasıdır. Sonuç olarak, Rüşvet Yasası İngiltere'de kurumsal hesap verebilirlik için yeni bir yol açmış olmakla birlikte daha fazla açıklığa ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Yasa, şirketlerin etik ve kurumsal kültürlerini geliştirmelerine önemli miktarda katkı sağlamıştır. Ancak buna rağmen, yolsuzlukla ilgili yeterli önlemleri aldığını göstermenin şirketler açısından kurumsal sorumluluktan kurtulmanın tek gerekçesi olması nedeniyle eleştirilmektedir (Given ve Kerr, 2018; Koehler,2019).

1.6. Amerika Birleşik Devletleri

Yolsuzlukla ilgili küresel anlamda mücadeleye ilişkin ilk yasal düzenleme ABD’nde yapılmış olan Amerikan Yabancı Yolsuzluk Yasası (FCPA)’dır. Yasanın çıkarılmasında 1970’lerin ortalarında ortaya çıkan yabancı kurumsal ödemeler sorunu önemli rol oynamıştır. Bu ödemeleri araştırmak üzere, Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (SEC), Senatör Frank Church’ün, Çokuluslu Şirketler Alt Komitesi (Kilise Komitesi) ile Watergate Özel Savcılığı görevlendirilmiştir. Yapılan çalışmaları sonucunda, çok sayıda şirket ve icra memurunun siyasi amaçlarla şirket fonlarını, Federal Menkul Kıymetler Yasalarını ihlal ederek kullandığı ve bu fonlarının kaynağını ve uygulamasını gizlemek için mali kayıtlar üzerinde oynama yapıldığı tespit edilmiştir. Bu uygulamalar, federal menkul kıymetler yasaları tarafından kurulan açıklama sisteminin temelini oluşturan şirket defter ve kayıtlarının bütünlüğü ve güvenilirliği konusunda şüpheye yol açmıştır. Kilise Komitesi, 1975’te, Gulf Oil, Northrop ve Mobil Oil’in, siyasi partilere, siyasi liderlere ve askeri yetkililere, Lockheed’inde, Japonya Başbakanı Tanaka, Prens Bernhard (Hollanda Silahlı Kuvvetleri Genel müfettişi ve Hollanda Kraliçesi Juliana’nın kocası) ve İtalyan siyasi partilerine ödemeler yaptığını tespit etmiştir. Bu ve benzeri sorunlar nedeniyle Kongre, 1977’de, FCPA’yı yürürlüğe koyarak, yabancı kurumsal rüşvetin kriminalleştirilmesinin önlenmesini, doğru defter ve kayıt tutulmasını, uyum programlarının geliştirilmesini temel hedef olarak belirlemiştir. FCPA, yabancı kamu görevlilerine rüşveti suç kabul eden ilk yasadır. Kapsamına baktığımızda, asıl iş yeri ABD’de bulunan veya ABD yasaları çerçevesinde kurulan herhangi bir şirket tarafından yabancı yetkililere rüşvet verilmesi ile ABD topraklarında herhangi bir yolsuzluk eyleminde bulunan tüm yabancı şirketleri kapsamakta ve bunlar tarafından verilen her türlü rüşvet yasadışı kabul edilmektedir (Peikin,2017; Bueno,2017; Koehler,2019)

1988’de FCPA’da yapılan değişiklikle, bireyler ve şirketler için muhasebe şeffaflığı ve raporlama gereksinimleri artırılmıştır. FCPA, temel olarak rüşvet karşıtı ve muhasebe hükümleri olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Rüşvet hükümleri temel olarak, FCPA’YA tabi olan herhangi bir kişi veya kuruluşun, herhangi bir yabancı yetkiliye, yabancı siyasi partiye veya herhangi bir kişiye iş elde etmek veya yönlendirmek amacıyla yabancı bir kişiye değerli bir şey sunmasını veya ödemesini yasaklar. Muhasebe ile ilgili hükümler ise, şirketlerin varlıkları ve yükümlülüklerini ayrıntılı olarak, doğru ve adil bir şekilde yansıtan defter, kayıt ve hesaplar yapmasını ve saklamasını ve bu kayıtlar ile ilgili olarak makul bir güvence sağlamak için yeterli bir iç kontrol sistemi tasarlamasını ve sürdürmesini gerektirir. Muhasebe hükümleri, sahte bir kayıt veya eksik kontrolün bir rüşvetle ilişkilendirilmesini gerektirmez, bu nedenle yanlış kaydedilmiş bir ödeme veya iç kontrollerin eksikliği, FCPA’NIN rüşvet karşıtı hükümlerini ihlal etmese bile yaptırıma yol açabilir. Muhasebe hükümleri, yabancı şirketler de dahil olmak üzere herhangi bir ihraççı için geçerlidir. Yabancı bir ihraççı, muhasebe hükümlerinin sivil ihlallerinden kesinlikle sorumlu olsa da, cezai sorumluluğa tabi olmak için “bilerek” hareket etmiş olmalıdır. Sonuç olarak, FCPA’NIN muhasebe hükümleri, rüşvet karşıtı hükümlerle birlikte çalışır ve kayıt dışı muhasebeyi yasaklar. Şirket yönetimi ve yatırımcılar, bir işletmenin finansal sağlığı, riskleri, şirket ile müşterileri ve iş ortakları arasındaki işlemlerin şeffaflığı konusunda şirketin finansal tablolarına ve iç muhasebe kontrollerine güvenir. Bu nedenle, FCPA’daki, muhasebe hükümleri, kurumsal bilgilendirme sisteminin temellerini oluşturan kurumsal defter ve kayıtların doğruluğunu ve denetim sürecinin güvenilirliğini güçlendirmek için tasarlanmıştır. Bunun yanında, gerek yerli ve gerekse yabancı şirketler herhangi bir olayda, hem rüşvet hem de muhasebe hükümlerine ayrı ayrı tabi olabilirler (Smith ve Parling, 2012; Siegel, 2016; Diamant, Sullivan, Smith, 2019; Koehler,2019, Braine,2019).

Özgün’e (2017) göre, Amerika’dan sonra bu alanda yapılan düzenlemelere örnek olarak, Birleşik Krallık Rüşvet Yasası, Brezilya Temiz Şirket Yasası ve en yeni olarak Fransa Rüşvetle Mücadele Yasası (Loi Sapin II) verilebilir. Bu düzenlemeler FCPA’dan daha sert yolsuzlukla mücadele hükümleri içermesine rağmen, FCPA halen global şirketlerin uyum programlarında en çok çekindikleri yasa olma özelliğini korumaktadır. FCPA’nın uygulanmasından, borsa şirketleri için ABD Sermaye Piyasası Kurumu (SEC) ve borsada işlem görmeyen şirketler için ise ABD Adalet Bakanlığı (DOJ) sorumludur. FCPA ile getirilen önemli düzenlemelerden biri de, yolsuzluk

işlemlerden alınan karların iadesini düzenleyen “disgorgement” uygulamasıdır. Türk Hukuku’ndaki, sebepsiz zenginleşme ve suç eşyasının iadesi kavramlarına benzetilebilecek disgorgement, yolsuzluk uygulamaları neticesinde elde edilen karların ABD Hazinesine iade edilmesi anlamına gelmektedir. Kavram 1934 tarihli Sermaye Piyasası Kanunu’nda (SEA) ortaya atılmış ve SEC tarafından ilgili kanundaki usulsüzlüklerde haksız kazançları geri alma amacıyla uygulanmıştır. SEC, bu işlemi ilk defa 2004 yılında ABB Ltd. şirketine uygulamıştır. Bu uygulama bir cezalandırma amacından ziyade, sebepsiz zenginleşmede olduğu gibi haksız olarak elde edilen menfaatlerin geri alınmasına yönelik bir tedbir olarak uygulanmaktadır. Bugüne kadar yapılan en yüksek tutarlı iadeler şunlardır: Siemens 350 milyon, Och-Ziff 199 milyon, KBR 177 milyon, VimpelCom 167.5 milyon, Alcoa 161 milyon, Total S.A. 153 milyon, JPMorgan Chase 130.5 milyon, Snamprogetti 125 milyon, Technip 98 milyon, Daimler 91.4 milyon ABD Dolarıdır.

Bilindiği üzere, FCPA’nın uygulanmasından menkul kıymetler borsasında işlem gören şirketler için SEC, borsada işlem görmeye şirketler için Adalet Bakanlığı (DOJ) sorumludur. Briane (2019) rüşvetle mücadele ve muhasebe ihlallerine ilişkin cezaları şu şekilde belirtmektedir: Kurumsal suçlarda, her bir rüşvetle mücadele ihlali için şirketler 2 milyon dolar, bireyler ise beş yıla kadar hapis ve 250.000 dolara kadar para cezasına çarptırılmaktadır. Bireysel suçlarda ise; hem şirketler hem de bireyler 16.000 dolara kadar para cezasına çarptırılmaktadırlar. Para cezalarına ek olarak, yasadışı bir faaliyetten elde edilen karların geri iadesi de, FCPA yaptırımlarından biridir. Burada amaç haksız zenginleşmeyi önlemektir.

Koehler (2019), FCPA düzenlemelerine aykırı olarak yapılan kurumsal ödeme türlerine şu örnekleri vermektedir: yasadışı iç ve dış siyasi katkılarda kullanılmak üzere seçilmiş kurumsal çalışanlara verilen ikramiyeler, bu amaçla kullanılmak üzere offshore kurumlarda oluşturulan nakit fonlar, satın alma veya satış sözleşmelerinde gizli yasadışı komisyonlar, çeşitli siyasi kişi ve kurumlar ile ticari işler için yabancı danışmanlara verilen tutarlar, olumlu iş imtiyazları karşılığında yabancı devlet yetkililerine doğrudan verilen tutarlar ve muhasebe kayıtlarında yapılan karmaşık işlemler.

Peikin’e (2017) göre, son 40 yılda, FCPA’nın uygulanması SEC’in icra misyonunun temel bir parçası olmuştur. Bu amaçla, SEC İcra Dairesi 2010 yılında, FCPA’nın potansiyel ihlallerini araştırmaya yönelik özel bir birim kurmuş ve bu birimlerde yaklaşık üç düzine avukat ve adli muhasebeci çalışmaktadır. Bu Birim, önemli bir uzmanlık yanında geliştirdiği yerel ve uluslararası işbirlikleri ile birçok sektörde yaygın yolsuzlukları ortaya çıkarmada büyük bir başarı sergiledi. Bu sektörler arasında, doğal kaynaklar, sağlık hizmetleri ve finansal hizmetler gibi çeşitli endüstrilerde yerli ve yabancı tanınmış firmalar bulunmaktadır. Yine Peikin’e göre, yolsuzlukla mücadelede uluslararası koordinasyon ve işbirliği önemli faydalar sağlamaktadır. Bu faydalardan biri, rüşvet ve yolsuzluğu ticari avantajlarını en üst düzeye çıkarmanın bir yolu olarak görebilecek şirketlere ve bireylere güçlü ve caydırıcı bir mesaj vermesidir. Diğerleri ise, davaların daha verimli araştırılmasına ve çözümlenmesine imkan tanır. FCPA, SEC için yüksek öncelikli bir alan olmaya devam etmektedir. 1978 yılından beri orta ölçekli şirketlerden dünyanın en tanınmış ve en büyük şirketlerine ve yine dünyanın tanınmış en önemli üst düzey yöneticilerine kadar yüzlerce davayı yürütmüş ve milyarlarca dolarlık cezalar kesmiştir (SEC Enforcement Actions: FCPA Cases, <https://www.sec.gov/spotlight/fcpa/fcpa-cases.shtml>, Erişim Tarihi:30.04.2020; Koehler, 2019)

Yukarıda da ifade edildiği üzere, FCPA’ya göre ana şirketin bağlı ortaklık veya iştirakleri nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak kurumsal sorumluluktan kurtulabilmesi için yeterli iç kontrollere sahip olması yeterlidir. SEC, ana şirket ile iştirak ve bağlı ortaklık arasındaki sorumluluk ilişkisinin tespitinde sadece oransal olarak sermaye payına göre değil “operasyonel kontrol”ün kimde olduğuna bakmaktadır. FCPA, şirketlerin yeterli bir iç kontrol sistemine sahip olmaları gerektiğini belirtmekle beraber, herhangi bir iç kontrol sistemini zorunlu kılmamaktadır. Bu eksiklik SEC tarafından yayınlanan iç kontrol hükümleri rehberi ile giderilmiştir. Buna göre kurulacak sistemin temel özelliği, bir bütün olarak kanunun belirlediği hedefleri makul bir şekilde

karşılıyıp karşılamadığıdır. İç kontrol sistemi olmasına rağmen kurumsal sorumluluk dolayısı ile ceza alan şirketlerde olmuştur. Buna en iyi örneklerden biri, Hewlet-Packard (HP)'dir. HP Co., Rusya, Meksika ve Polonya'daki doğrudan ve dolaylı iştirakleri, acenteleri, aracıları ve çalışanları aracılığıyla iş edinmek için çeşitli yabancı devlet yetkililerine yasadışı ödemeler yapmıştır. Bu ödemeler hem yan kuruluşların defter ve kayıtlarında hemde HP Co'da yanlış bir şekilde kaydedilmiş ve bu yüzden HP, 108 milyon dolar ceza ödemek zorunda kalmıştır. Çünkü, HP'nin İç Kontrol Sisteminde yapılan soruşturmalarda; FCPA ve ilgili politika ve prosedürlerinin olduğu ve ilgili tüm çalışanların politikalar hakkında eğitim aldığı, dünyanın herhangi bir yerinde 500.000 dolardan fazla değerinde hizmetle ilgili tüm projelere uygulanan mevcut bir onay süreci olduğu, iş ortaklarına komisyon ödemeleri ve iş ortaklarının durum tespitine ilişkin izleme politikaları olduğu, yan kuruluşlarla ilgili olarak mevcut bir SOX (Sarbanies – Oxley) sertifikası ve alt sertifikasyon süreci olmasına rağmen, FCPA politikalarının tüm ilişkili kişileri kapsamadığı, üçüncü taraf komisyon ödemeleri ve üçüncü tarafların durum tespiti ile ilgili politikalarının olmadığı, SOX'la ilgili bir onay sürecinin olmadığı tespit edildiğinden sorumluluktan kurtulamamıştır (Diamant, Sullivan, Smith, 2019; Koehler,2019).

FCPA, ulusal bir kanun olmasına rağmen herhangi bir şekilde ABD ile ilişkisi kurulabilen bir olayda uluslararası yaptırım kuvvetine sahiptir. Smith ve Parling'e (2012) göre, bu yaptırımla karşılaşan ilk yabancı şirket Norveçli Statoil ASA'dır. Yaptırım uygulanma gerekçesi Newyork Borsası'na kote olmasıdır. Statoil, New York'taki bir ABD bankası aracılığıyla İranlı bir yetkiliye, "İran petrol ve gaz arama endüstrisinde ek projelere kapı açmak için ödeme yaptığı gerekçesiyle, Ekim 2006'da DOJ ve SEC, Statoil'i FCPA'nın hem rüşvet karşıtı hem de muhasebe hükümlerini ihlal ettiğine hükmettiler. Bunun sonucunda Statoil, rüşvet ödemekten 10,5 milyon dolar ve rüşvet bedeli kadar da karların iadesi (disgorgement) olmak üzere toplamda 21 milyon dolar ödeme yapmıştır. Statoil, sadece ABD tarafından değil aynı zamanda, Norveç ulusal ekonomik ve çevresel suçların araştırılması ve kovuşturulması Otoritesi ("Okokrim") tarafından da, İran'daki davranışları nedeniyle, Norveç'in etkisi altındaki ticaret tüzüğünü ihlal etmekten 3 milyon dolar cezaya çarptırılmıştır. Benzer şekilde, Aralık 2008'de DOJ, Alman endüstriyel ve tüketici ekipmanı üreticisi olan Siemens AG ve üç yan kuruluşunu, FCPA'nın muhasebe hükmünü ihlal ettiği için suç duyurusunda bulunmuştur. Çünkü Siemens AG hisseleri de, New York Menkul Kıymetler Borsası'nda kotedir. DOJ ve SEC, Siemens'e, iş elde etmek amacıyla yabancı hükümet yetkililerine rüşvet vermek için sistematik çaba sarf ettiği, şirket defter ve kayıtlarını tahrif ettiği, iç yolsuzlukla ilgili yeterli mücadele kontrollerini sürdüremediği iddiasıyla soruşturma başlattı. SEC'e göre Siemens, Venezuela, İsrail, Meksika, Bangladeş, Arjantin, Vietnam, Çin ve Rusya gibi ülkelerde iş elde etmek için 1.4 milyar dolar rüşvet ödemiştir. Yapılan soruşturma sonucunda Siemens, 450 milyon dolar para cezası ve 350 milyon dolarlık bir kar iadesi ödemeyi kabul etmiştir. Statoil davasındaki Norveç gibi, Almanya'da kendi ülkesinde bulunan bir şirkete karşı kendi anti-rüşvet yasalarını uygulamış ve Siemens'e 569 milyon dolar ceza vermiştir. İngiltere merkezli bir savunma sanayi şirketi olan BAE, Mart 2010'da, FCPA Uyum Programı hakkında yanlış açıklamalar yaparak ABD'yi dolandırmak için komplo kurmaktan suçlu bulunmuştur. Statoil ve Siemens'ten farklı olarak DOJ, BAE'yi, rüşvet veya muhasebe hükümlerini ihlal etmekle değil, bilerek ABD hükümetine yanlış açıklamalar yapmakla suçlamış ve 400 milyon dolarlık ceza ödemeye mahkum etmiştir. Daimler AG'de, FCPA'nın muhasebe hükümlerini ihlal ettiği gerekçesiyle DOJ tarafından cezai kovuşturmayla tabi tutulmuştur. Daimler'in, 1998-2008 yılları arasında, yabancı yetkililer için çeşitli mekanizmalarla (üçüncü parti hesapları, offshore banka hesapları, aldatici fiyatlandırma düzenlemeleri) rüşvet verdiği ve bu ödemeleri şirket defterlerine yanlış bir şekilde kaydettiği tespit edilmiştir.

Siegel'e (2016) göre, sadece reel sektör değil, medya ve eğlence endüstrileri de, FCPA kapsamındaki yolsuzluk araştırmalarının odağı durumundadır. Bu yolsuzluklar sadece ABD ile ve sınırlı değildir, Çin, Hindistan, Tayland bu tür olayların en sık görüldüğü yerlerdir. Çünkü bu tür yolsuzluklar için, düşük hükümet kontrolü ve yüksek rüşvet oranlarına sahip yerler ideal yerler olarak tanımlanmaktadır. Bu yolsuzluklar sadece film stüdyoları aracılığı ile değil, gazeteler,

profesyonel sporlar, kumarhaneler ve tema parkları aracılığı ile de yapılmaktadır. Örneğin, İngiltere ve ABD'deki News Corp., Hindistan ve ABD'deki Sony ve Avrupa ve Güney Amerika'daki FIFA, yolsuzluk iddiaları konusunda araştırılmaktadır. Film sektöründeki en önemli bireysel FCPA ihlali, film yapımcıları Gerald ve Patricia Green'in, Tayland'da tanınmış bir film festivalinin düzenleme haklarını alırken rüşvet ve kara para aklama suçundan hüküm giymeleridir. Kurumsal yolsuzluk soruşturmalarına örnek olarak, 2013 yılındaki Sony yolsuzluk olayı verilebilir. Bu olayda, Sony, Çin kotalarını ve sansür kısıtlamalarını aşmak için Pekin merkezli bir pazarlama şirketini (DMG) kullanmış ve bu şirket Çin'de dağıtım güvence altına almak için rüşvetler vermiştir. Sony'nin bilgisayarlarının hacklenmesi sonucunda bu rüşvet belgeleri ortaya çıkmıştır. Sony, bu olaydan sonra, Hindistan'daki hükümet görevlilerine dolandırıcılık veya aşırı komisyon verilip verilmediğini kontrol etmek için, Ernst & Young'un yardımıyla bir iç çalışma yaptırmış ve bu çalışma sonucunda Hindistan'da da, potansiyel bir yolsuzluk olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde, DreamWorks, Çin pazarında kendilerine yer açmak ve özel dağıtım haklarını güvence altına almak ve Çin'li görevlileri ABD'ne getirmek için para ödemekle suçlandı. Disney'de, Şangay'da açılacak tema parkın inşası, izinleri ve bazı ayrıcalıklar karşılığında yabancı hükümet görevlilerine rüşvet vermekle suçlanmış ve cezaya çarptırılmıştır. News Corp. ve Yönetim Kurulu Başkanı Rupert Murdoch ile birlikte bir çok şirketi, FCPA'nın rüşvetle ilgili maddelerini ihlal ettiği gerekçesiyle DOJ tarafından araştırılmıştır. Yapılan araştırmada, polise rüşvet vermek, telefon hacklemek ve dinlemek suçlarından hem FCPA hem de Birleşik Krallık Rüşvet Yasası'nı, ayrıca açıklanamayan ödemeler nedeniyle de FCPA'nın muhasebe hükümlerinin ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.

FCPA bugün uluslararası alanda en etkin yolsuzluk karşıtı yasa olarak uygulanmakla beraber bazı konularda eleştirilere tabi tutulmaktadır. Koehler'e (2019) göre, FCPA soruşturmaları çok uzun sürmekte ve buda adaletin gecikmesine yol açmaktadır. Bu nedenle, hızlı bir FCPA uygulaması, yolsuzluğun denizaşırı ülkelerdeki sinsi ve aşındırıcı etkisini azaltıcı bir etkiye sahip olabilir. Bir diğeri, FCPA'nın, kurumsal uygulaması ile bireysel uygulaması arasındaki boşluktur. Bu nedenle, kurumsal FCPA soruşturmalarının yaklaşık %80'i şirket çalışanlarına karşı bireysel suçlamalardan yoksundur. Önemli bir eleştiri noktası da, şirketlere yargılama öncesi tanınan uzlaşma hakkıdır. Özetle, FCPA soruşturmaları çok az veya hiç adli incelemeye tabi tutulmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Son bir eleştiri noktası da, FCPA'nın yabancı şirketlerin iş yapmasını kısıtlayacak bir araç olarak kullanılması yönündedir. Smith ve Parling'e (2012) göre, Daimler soruşturması buna bariz bir örnektir. Daimler'in büyük ABD'li rakipleri General Motors ve Ford, dünyadaki aynı yüksek riskli ülkelerde aynı tür dağıtım ağları aracılığıyla aynı tür araçları büyük ölçüde satmalarına rağmen, hiçbir zaman bir FCPA uygulama eylemine konu olmamışlardır. Yine, 2010 yılındaki yirmi soruşturmanın on bir tanesi ABD dışındaki şirketlerden oluşmakta ve toplam cezalarında % 94'ü bu şirketlere kesilmiş olup bugüne kadar en yüksek on FCPA cezasından dokuzu da yabancı şirketler tarafından ödenmiştir.

FCPA'nın ABD'ye sermaye akışını ve ABD'li şirketleri uluslararası rekabette rakipleri karşısında zayıf duruma düşürdüğüne dair eleştirilerde bulunmakla beraber bu konuda bir fikir birliği yoktur. Bu iddia sahipleri, yolsuzlukla mücadelede karşılıklılık ilkesi geçerli olmadığında, bu konuda ciddi yasal ve idari düzenlemeler getiren ülkelerin aleyhine sonuçlar verdiğini ileri sürmektedirler. Bu görüşü desteklemek üzere, FCPA nedeniyle, Amerikan şirketlerinin rekabet gücünün zayıfladığı, ticari işlemlerde rüşvet ve yolsuzlukların azalmadığını tespit eden bir çalışmayı örnek olarak vermektedirler. Bir başka iddia ise, yabancı özel ihraççılara karşı sıkı bir FCPA uygulaması nedeniyle, ABD sermaye piyasalarına daha az yabancı şirket gelmektedir. Bu nedenle, Daimler gibi bazı yabancı özel ihraççılar ABD borsalarından ayrılmışlardır. Benzer şekilde, Başkan Donald Trump, ABD Hukuk Reformu Odası Enstitüsü, SEC Başkanı Jay Clayton, FCPA'nın, ABD'li işletmeleri yasaya tabi olmayan yabancı rakiplerden daha az rekabetçi hale getirdiğini savunmaktadırlar. Ancak yapılan son çalışmalar yukarıdaki iddiaları doğrulamamaktadır. Örneğin, 850 milyon doların üzerindeki FCPA tarihinin en büyük cezası, Mart 2019'te Rusya merkezli Mobil TeleSystems'e kesilmiştir. Yine, FCPA tarihindeki en büyük on parasal ceza tutarının

sekizi, diğer yabancı yargı alanlarının yanı sıra Fransa, İsrail, Rusya, Singapur ve Birleşik Krallık'ta bulunan şirketleri içermektedir. 2017'de FCPA davalarında mahkum edilen yirmi üç kişiden on beşi ABD vatandaşı değildir. Mutlak anlamda, yabancı şirketlere karşı 2004'ten 2018'e kadar kesilen cezalar, yerli şirketler için 3,4 milyar dolar iken, yabancı şirketler için bu tutar 7,8 milyar dolardır. Her bir dolarlık işlem bazında baktığımızda da, yerli şirketlerin ortalama olarak FCPA cezaları için ödediği her bir dolar için, yabancı şirketler 2.24 dolar ödemiştir. Bu nedenle yasanın, ABD dışındaki şirketler üzerindeki bu orantısız etkisi, bazı yabancı gözlemciler tarafından FCPA'yı ABD için bir dezavantaj yerine ekonomik milliyetçilik aracı olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. (Ağca,2008; Smith ve Parling, 2012; Diamant, Sullivan, Smith, 2019)

Smith ve Parling'e (2012) göre, FCPA'nın yabancı şirketler açısından uygulanmasındaki yanlış algılamının önüne geçilmesi için; bir yabancı şirket ile ilgili bir yolsuzluk soruşturmasında, şirketin kendi ülkesi şirketi soruşturmak istiyorsa, ABD soruşturmada geri çekilmelidir. Böylece, yabancı ulusların egemenliğine saygı gösterilmiş ve ABD'nin davranışlarının ağır veya aşırı erişim olarak tasvir edilme riski azalmış olur. Bir diğer yol ise, yabancı şirketin ülkesindeki yolsuzlukla ilgili kurumla irtibata geçilerek, soruşturmayı ilgili ülkenin başlatmasına fırsat verilmelidir. SEC ve DOJ'UN ABD şirketlerinin yabancı rakiplerini haksız bir şekilde hedef aldığı eleştirisini önlemenin bir yolu, incelenecek şirketin bulunduğu sektörde neyin rüşvet olarak kabul edildiğine dair bilgi sahibi olunması gereklidir. Son olarak ta, yürütülen bu uluslararası soruşturmalarda, uluslararası veri gizliliği yasalarına saygılı bir şekilde yapmanın yolları bulunmalıdır.

2. Yolsuzluk vakaları ile ilgili örnekler

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çeşitli rüşvet ve yolsuzluk vakaları görülmüş olup, özellikle ülkenin liberalleşme politikalarının başladığı 1980'lerden bu yana daha görünür olmaya başlamıştır. Bunlara örnek olarak, Devlet Bakanı İsmail Özdağlar'ın adının karıştığı rüşvet yolsuzluğu, F-16 savaş uçağı alımıyla ilgili rüşvet olayı, İstanbul Bankası yolsuzluğu, Jaguar Olayı, Karayolları Yolsuzluğu, İSKİ yolsuzluğu, İLKSAN yolsuzluğu, TÜRK BANK yolsuzluğu, Hayali İhracat yolsuzlukları sayılabilir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, liberalleşme ile başlayan dışa açık ekonomik yapılanma ve dönüşüm sürecinin bir gereği olarak izlenen teşvik, kredi ve fon politikaları iktisadi büyümeyi desteklemekle beraber, bu alandaki denetim eksiklikleri yolsuzluklara yardımcı olmuştur. Türkiye'de yolsuzluklarla ilgili olarak genel anlamda kamu görevlileri ve siyasilere karıştıkları işlemler gündemi daha fazla meşgul etmektedir. Kamu görevlilerine verilen rüşvetlerin genellikle, lisans ve gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması, ihalelerin kazanılması veya bazı kamu hizmetlerinden yararlanma karşılığında olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'deki şirketler yıllık gelirlerinin yaklaşık %2,5'ini rüşvet olarak verirken bu oran, Arnavutluk'ta %4, Romanya'da %3, Letonya'da yaklaşık %1'dir. Türkiye'de en fazla rüşvet verilen alan % 22,6 ile gümrük işlemleri, %21,6 lisans işlemleri, %21 kamu sözleşmeleri ve %14 çeşitli kamu hizmetlerinin sağlanması karşılığında verilmektedir. 2011 yılı Rüşvet Ödeyenler Endeksi'ne göre, Türkiye, 28 ülke arasında 19. Sıradadır. Özelleştirme işlemleri de önemli bir yolsuzluk alanı olarak görülmektedir. Örneğin, Sayıştay'ın 2012 yılında hazırlanmış olduğu TEDAŞ Özelleştirmesi ile ilgili raporunda, kurumun cari hesaplarında yer alan toplam 171 milyon TL'nin değerlendirilme aşamasında dikkate alınmadığı, özelleştirmeden üç ay önce elektrik kullanımının eksik beyan edildiği ve özelleştirme sonrasında ise beyanın düzeltilerek kamudan özel sektöre kaynak aktarıldığı ifade edilmektedir. Benzer şekilde Rusya'da, Gazprom'un özelleştirmesi sırasında, özellikle siyasi gücü elinde bulunduran ya da yakın olan kişiler ve hatta bankalar " hisse karşılığı borç" şeklinde çok düşük fiyatlardan ele geçirmiş oldukları Gazprom hisseleri sayesinde, özelleştirme sonrasında çok büyük kazançlar elde etmişlerdir. Kalkınmada öncelikli yöreler için verilen teşvik kredileri de, amacına uygun kullanılmamak suretiyle büyük yolsuzluklara neden olmuştur. Ülkemizde, kamu dışında en fazla yolsuzluk iddiaları da inşaat sektörüne yöneliktir (Özsemerci,2003; TEPAV,2006; Ağca,2008; Nişancı, 2014; TESEV,2014; Özarslan ve Görgülü, 2016).

Latimer'e (2017) göre, Avustralya'da, yolsuzlukla ilgili ilk yabancı rüşvet kovuşturması 2011 yılındaki, Avustralya Rezerv Bankası'na (RBA) bağlı büyük çaplı yolsuzlukla ilgilidir. Bu olayda, Avustralya Federal Polisi (AFP), RBA, Securrency International Pty Ltd ve Note Printing Australia Limited'e ait iki Avustralya şirketini ve altı kişiyi, 1999-2005 yılları arasında Endonezya, Malezya ve Vietnam'daki yabancı yetkililere Avustralya'nın polimer banknot teknolojisini kullanarak 17 milyon AUD tutarına kadar rüşvet ödemekle suçlamıştır. Avustralya'nın şu ana kadarki en büyük yabancı rüşvet davası ise, BM yaptırımlarına ve Avustralya yasalarına aykırı olarak Avustralya Buğday Kurulu'nun, Irak'la yapmış olduğu kazançlı buğday sözleşmeleri karşılığında Irak Hükümeti'nden alınan ödemelerin "iç nakliye maliyetleri" (221,7 milyon AUD) olarak gösterilmesidir.

Uluslararası anlaşmalar bilindiği üzere, çok uluslu şirketlerin ister doğrudan isterse dolaylı olarak bağlı ortaklıkları, iştirakleri, tedarikçileri, danışmanları veya çalışanları tarafından olsun karışmış oldukları rüşvet ve yolsuzluklardan dolayı kurumsal sorumluluklarını öngörmektedir. Bueno (2017), bu tür bir yolsuzluk olayına, Fransız çok uluslu taşımacılık şirketi Alstom, İsviçre şirketi Ameropa, Florida merkezli PBSJ International ve Bristol – Myers Squibb (BMS) yi örnek olarak vermektedir. Alstom hem İsviçre hem de ABD'de FCPA kapsamında soruşturmaya uğramıştır. İsviçre'deki olayda Alstom, yabancı ülkelerdeki projeleri güvence altına almak ve desteklemek için anlaşmış olduğu yabancı danışmanları aracılığıyla, İsviçre yan kuruluşu Alstom Schweiz AG üzerinden, Letonya, Tunus ve Malezya'daki sözleşmeleri yasadışı bir şekilde almak için verilen rüşveti engellemediği için cezalandırılmıştır. İsviçre Başsavcılığı, İsviçre yan kuruluşunun, yetersiz yönetimi nedeniyle İsviçre Ceza Kanunu'nun 102(2) maddesine göre kurumsal sorumluluğunu tetiklediğine karar vererek, 36,4 milyon CHF tazminat ve 2,5 milyon CHF ceza vererek davayı sonuçlandırmıştır. ABD'de de, FCPA kapsamında incelemeye alınan Alstom, yapılan yargılamada, Endonezya, Suudi Arabistan, Mısır ve Bahamalar'da yabancı yetkililere yapılacak uygunsuz ödemeleri gizlemek için danışmanlar tuttuğu tespit edilmiş ve 772,3 milyon USD ceza para cezasına çarptırılmıştır. ABD'de bir başka örnek ise, Florida merkezli PBSJ International ve PBSJ Florida adlı inşaat şirketlerinin Katar ve Fas'taki iki geliştirme projesinde, ihaleyi açan şirkete verilen rüşvetle ilgilidir. Bu olayda verilen rüşvetlerin proje teklifinin ilk maliyetleri içinde gizlendiğinin tespit edilmesi üzerine, ana şirket toplam 3.407.875 USD tutarında yaptırım ödemeyi kabul etmiştir. Ameropa olayında ise şirket, yan kuruluşu tarafından 2007 yılında, Libya gübre pazarına girmek için Libya Petrol Bakanı'na 1,5 milyon USD rüşvet verdiği gerekçesiyle 750.000 CHF'lik bir para cezasına mahkum edilmiştir. Bu olayda Başsavcılık, bağlı ortak tarafından ana ortaklığın, iç düzenlemeleri, direktifleri ve davranış kurallarının ihlal edildiğini, bir uyum görevlisinin işe alınmadığını ve belirli bir eğitim programının uygulanmadığını tespit etmiş ve bağlı ortaklığın, Libya'daki rüşvetin önlenmesi için gerekli ve makul örgütsel önlemleri almadığı sonucuna varmıştır. Bir diğer örnekte, Bristol-Myers Squibb Co'nun (BMS) yabancı yan kuruluşu BMS China çalışanlarının, satışlarını kısmen sağlık hizmeti sunucularına ve diğer hükümet yetkililerine reçeteler ve ilaç listeleri karşılığında nakit ve diğer teşvikler sağlayarak gerçekleştirmeleri nedeniyle, toplam 14.692.000 USD ödemek zorunda kalmıştır.

Perkins'e (2009) göre, Endonezya, yolsuzluğun en fazla olduğu ülkelerden biri olarak bilinmektedir ve yapılan araştırmalarda bunu doğrulamaktadır. Bu konuda verilebilecek en iyi örneklerden biri, Stone& Webster adlı bir şirketin Endonezya'da alacağı büyük bir ihale karşılığında, Başkan Suharto'nun akrabalarından birine yapacağı, 147 milyon dolarlık komisyonla ilgili şirket içi yazışmaların ortaya çıkmasıdır. Endonezya'da, yolsuzlukları besleyen faktörlerden biride, ordunun ihtiyaçlarının finanse edilmesi için özel sektörden talep edilen yardımlardır. Bu da, sık sık yabancı maden ve enerji şirketlerine başvurulmasına ve böylece askeri kurumların kamu denetiminden uzak şeffaf olmayan bir şekilde hareket etmesine imkan vermektedir. Kadir'e (2019) göre, Endonezya Yolsuzlukla Mücadele Yasası, yolsuzluktan suçlu olduğu kanıtlanan şirketlere verilecek başlıca cezanın para cezası olduğunu öngörmektedir. Bu cezalar arasında şirketin mal varlıklarına el konulması, tazminat ödeme yükümlülüğü, işin tamamen veya kısmen

kapatılması veya hakların iptali ile yolsuzluktan elde edilen toplam mal varlığının iadesi bulunmaktadır. Bu kapsamda, Yolsuzluk Tasfiye Komisyonu ("KPK"), Nusa Konstruksi Enjiniring (NKE) adlı bir şirket aleyhine hükümetin açmış olduğu iki inşaat projesine ait ihalelerde yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle başlattığı soruşturma sonunda, şirketin eski yöneticisini kamu görevlilerine rüşvet vermek ve ihale yolsuzluğundan suçlu bularak dört yıl sekiz ay hapis ve 250 milyon IDR para cezasına ve NKE'yi de, iki projedeki yolsuzluktan dolayı 14,48 milyar IDR ve 33,42 milyar IDR tutarında tazminat ödemesine karar vermiştir. Ayrıca, bu iki proje de dahil olmak üzere toplam sekiz hükümet inşaat projesinde NKE'yi yasaklı ilan etmiştir.

Deom'a (2017) göre, yolsuzlukla mücadele de sık sık lider olarak gösterilen Alman şirketlerinin birçok yolsuzluk olayında gündeme gelmesi özellikle üzerinde durulması gereken bir unsurdur. Örneğin, Siemens, cep telefonu şebekesinin yenilenmesi projesinde Yunan kamu görevlilerine rüşvet vermektan suçlu bulunmuş ve yaklaşık 70 milyon Avro ceza ödemek zorunda kalmıştır. Aynı şekilde, Alman firmaları olan Daimler ve Rheinmetal, Yunanistan'da kârlı sözleşmeler yapmak için rüşvet vermektan suçlu bulunmuşlardır. 2011 yılında, Yunanistan için rüşvet kaynaklı kayıpların iki milyar avro olduğu tahmin edilmektedir. TEPAV'a (2006) göre, Almanya'da, yolsuzluk olaylarının en çok görüldüğü sektörler inşaat ve sağlık sektörleri olup bunu politik alanda, özellikle de partilerin finansmanı ile ilgili konular takip etmektedir.

Trilyonlarca dolarla ifade edilen yolsuzluktan elde edilen gelirlerin sisteme girebilmesi için mutlaka finans sistemi ile birlikte çalışmaları gerektiği açıktır. Bu nedenle, dünyanın en önemli finans kuruluşları arasında yer alan, JP Morgan, Citibank, Goldman Sachs, Bank of America, Citigroup, BNP Paribas, Credit Suisse, Standard Chartered, Deutsche Morgan Grenfell, Commerzbank ve Hindistan Bankası v.b. bankaların adı sık sık bu tür yolsuzluk haberlerine konu olmaktadır. Bu bankalar, 2009'dan bu yana yaptıkları yolsuzluklar nedeniyle 30 milyar dolardan daha fazla, ceza, tazminat ve geri ödeme yapmak zorunda kalmışlardır. Bu kadar büyük cezalara rağmen bu bankalar, hem daha yüksek komisyon oranları hem de daha yüksek faiz oranları nedeniyle bu işlemlere aracılık etmektedirler. Yolsuzlukla ilgili kullanılan araçlardan biride off shore bankalardır. Bu bankalar üzerinde etkili bir denetim mekanizması sağlanamadığı için, yolsuzluk, suiistimal, vergi kaçırma gibi sorunlarla mücadele etmek çok mümkün görünmemektedir. Yapılan tahminlere göre, yaklaşık 10 yılda, yoksul ülkelerden Batı'ya 5 trilyon dolar anapara transferi yapılmış ve her yıl yaklaşık 1 trilyon dolar kara para aklanmakta ve bu paraların yarısı gelişmekte olan ülkelere gelmektedir. İngiltere Hükümeti'nin tahminlerine göre, tüm dünya ticaretinin yarısı offshore hesaplar üzerindeki vergi cennetleri üzerinden geçmekte ve muazzam boyutta bir kar aklaması yapılmaktadır. Yolsuzluklarla ilgili ciddi anlamda eleştiri alan kurumlardan biride Dünya Bankası'dır. Bankanın 2004 yılı raporunda, verilen yaklaşık 500 milyar dolarlık kredinin 100 milyar dolarlık kısmının, yolsuzluk ve yozlaşmış hükümetlere açılan krediler olduğu ve bu tutarların ise tahsilinin şüpheli olduğu belirtilmektedir. Diğer yandan bu kredilerin yoksul ve gelişmekte olan ülkelere halkın yaşam şartlarını iyileştirmekten ziyade, devlet memurlarının kişisel servetlerinin artırılmasına hizmet ettiği de iddia edilmektedir. Finansal işlemler yanında, mali yolsuzluk alanı da, en az diğer alanlardaki yolsuzluklar kadar geniş ve büyük tutarlara işaret etmektedir. Bu konuya örnek olarak ta, Lüksemburg vergi daireleri yoluyla, Apple, Amazon ve Ikea gibi uluslararası şirketlere verilen vergi avantajları gösterilebilir. ((Ağca, 2008; Christensen, 2009; Berkman, 2009; Kern, 2009; Deom, 2017 Rickards, 2018)

Büyük enerji ve altyapı projeleri de yolsuzluk yapmak isteyenler için elverişli bir araçtır ve sık sık kullanılmaktadır. OECD'nin bir çalışmasına göre en fazla rüşvet % 19 ile alt yapı, % 15 ile inşaat ve % 15 ile ulaşım sektörlerinde görülmektedir. Bu sektörlerdeki yolsuzluk nedenleri arasında, proje döngüsünün karmaşıklığı, projelerin tekliği, zayıf yönetim sistemleri ve bu projelerin şeffaflık yerine gizlilik içinde yürütülmesini sayabiliriz. Bu konuda Filipinler'de yapılacak olan nükleer santral ihalesinin, General Elektrik tarafından çok daha uygun fiyat verilmiş olmasına rağmen ihalenin iki katı fiyat veren Westinghouse'a verilmesi iyi bir örnektir. Bu işin alınması konusundaki yardımlarından dolayı Marcos'un arkadaşı Disini'ye 80 milyon dolar ödenmiş ve bu tutarın % 95'i dah sonra Marcos'un hesaplarına aktarılmıştır. Pakistan'daki yolsuzlukların düzeyi

büyük ölçüde mega yolsuzluk olarak adlandırılan kalkınma ve tedarik projelerinde görülmekte olup, küçük yolsuzluk olarak tanımlanabilecek olanlar ise günlük işlerde devlet dairelerinde görülmektedir. Pakistan'da yapılan bir çalışmada, katılımcıların %88,2'si yolsuzluk açısından en problemlili alan olarak hükümet sözleşmelerini göstermiş ve bir devlet sözleşmesini güvence altına alması beklenen hediye değeri, sözleşme değerinin % 8.2'si olarak tahmin edilmiştir. İnşaat sektöründeki yolsuzlukların nedenleri üzerine yapılan bir çalışmada, sektörde yolsuzluğa neden olan kırk dört farklı neden tespit edilmiştir. En fazla karşılaşılan ilk on nedene baktığımızda; kötü mesleki etik standart, yakın ilişkiler, olumsuz sanayi ve çalışma koşulları, negatif rol modelleri, sıkı denetim eksikliği, yetersiz yaptırımlar, kişisel açgözlülük, hatalı düzenleme sistemi, kural ve yasalardaki eksiklikler, altyapı projelerinin niteliği olduğu görmekteyiz. Her sektörde olduğu gibi, inşaat sektöründe de yolsuzluğun gerçek maliyetini tespit etmek zor olmakla beraber, 2009 yılında yapılan bir çalışmada tahmini zararın yıllık yaklaşık 500 milyar ABD Doları ve toplam iş hacminin yaklaşık % 10'u olduğu belirtilmektedir (Augustine, 2009; Owusu vd., 2017; Sobjak,2018; Khan, 2018; Saenz ve Brown, 2018).

Ağca'ya (2008) göre, siyasetin finansmanı konusu da önemli bir yolsuzluk alanı olarak görülmektedir. Örneğin, Fransa'da 1971 yılında partilerin mal varlığı artışlarını kontrol edecek bir yasal mekanizma bulunmuyordu. Mitterrand'ın Sosyalist Partisi, tüm Fransa'yı baştan aşağı yenilemek vaadi ile yola çıkınca bu yatırım hamlelerini yapacak teknik desteklerin alınacağı URBA adlı bir şirket kurmuş ve iktidara geldiğinde de, mahalli idareleri bu teknik desteği almak üzere bu şirkete yönlendirmiştir. Daha sonra, URBA'nın hesapları üzerinde yapılan incelemelerde, şirketin paralarının bir kısmının Mitterrand'ın seçim çalışmalarında kullanıldığı ve bir kısmının da şahsi hesaplarına aktarıldığı yönünde ciddi iddialar ortaya atılmış olmasına rağmen yapılan sorgulamalardan bir sonuç alınmamıştır. Diğer yandan, kamuoyu baskısının olmadığı veya ulusal gizlilik gibi alanlarda yolsuzluk iddiaları daha fazla görülebilmektedir. Örneğin; Almanya'da askeri harcamalar ve İtalya'da cezaevlerinin yapım maliyetlerinin ulusal gizlilik nedeni ile kamuoyuna açıklanmadığı olaylarda, rüşvet iddialarının çok arttığı belirtilmektedir.

Berkman'a (2009) göre, yolsuzluk türlerinden biride, yapılacak olan ihaleyi birkaç parçaya bölmek ve ihaleye giren bazı firmaların gizlenmesidir. Buna örnek olarak, Nijerya'da, Dünya Bankası tarafından finanse edilecek Ulusal Üniversiteler Komisyonu'nun 25 milyon dolarlık ihalesi örnek olarak verilebilir. İhaleye giren İngiliz firması % 15 komisyon karşılığında ihalenin kendilerinde kalabileceği yönünde bir teklifi kabul etmeyince, ihale tek bir şirkete verilmek yerine, % 50 İngiliz, % 15 Amerikalı, %20-%15 oranında Nijeryalı firmalar olmak üzere dörde bölünmüştür. Sonuçta Dünya Bankası'na ihalenin İngiliz firması tarafından kazanıldığı bildirilmiş ve banka tarafından da ihale onaylanmıştır. Ancak bankaya, taşeron olarak belirlenen üç firma bildirilmeyerek, ihale bedelinin % 35'i kadar tutar aslında hiçbir mal teslimi yapılmadan 8,75 milyon dolar Nijeryalı taşeron şirketler aracılığı ile haksız bir şekilde birilerine aktarılmıştır.

Ağca'ya (2008) göre, yolsuzluklar maalesef birçok ülkede ve birçok toplumda görülmele beraber yolsuzlukların yapıldığı sektör ve kurumlar değişmektedir. Örneğin, Fransa ve Malezya'da inşaat sektörü, Uganda'da eğitim, Malezya, Nepal ve Papua Yeni Gine'de polis, Japonya'da parlamento, Brezilya, Burkina Faso, Ekvator, İsrail ve Nepal'de yargı, Yunanistan'da, ise kilise yolsuzlukları gündemdedir. Yolsuzluğun yaygın olduğu sektörlerden biri de sağlık sektörüdür. Trilyonlarca dolarlık bir pazar olan sağlık harcamaları açısından bakıldığında, ABD'de bütçenin % 15'i oranındaki sağlık harcamalarının %5-10 arasındaki bir tutarının Medicare ve Medicaid programlarına yapılan fazla ödeme ile yok edilmekte yani yolsuzluğa kurban gitmektedir. Yine benzer şekilde, Kamboçya'da sağlık harcamalarının % 5'i daha merkezi bütçeden çıkmadan yolsuzluk nedeni ile kaybolmaktadır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2006 Küresel Yolsuzluk Raporu'nda, İngiltere'de sağlık alanında yapılan yolsuzluk önleyici çalışmalar nedeniyle 170 milyon sterlin tasarruf yapıldığı ve bu para ile 10 hastane yapılabileceği belirtilmektedir.

Uluslararası denetim, vergi ve danışmanlık şirketi olan PWC'nin, dünya genelinde yaptığı bir araştırmaya göre, her 100 şirketten 40'ının kamuda rüşvet vermediği için ihaleleri kaybettiği,

yöneticilerin %63'ünün yolsuzluk ya da yolsuzluk girişimiyle karşılaştığı, %45'inin yolsuzluk riskinden ötürü spesifik bir pazara giremediği ya da belirli bir iş fırsatını değerlendiremediği, %42'sinin rakiplerinin rüşvet ödediğine inandıkları ve yalnızca %22'sinin şirketlerindeki yolsuzluk karşıtı programların etkili olduğunu düşündükleri belirtilmektedir. Benzer şekilde denetçilerle yapılan bir çalışmada, şirketlerin muhasebe departmanı çalışanlarının şirkete ait paraları kendi hesaplarına aktardıkları, şirket ortaklarının birbirlerinden mal kaçırdıkları, belgelerde tahrifat yaptıkları ve vergi ile ilgili yolsuzluklar yaptıkları tespit edilmiştir (Ağca, 2008; Özkalkan,2019).

Hükümetler, uluslararası finansman ve yardım kuruluşları tarafından az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere çeşitli şekillerde kredi veya hibe şeklinde yardımlar yapılmaktadır. Bu yardımlar, altyapı, sağlık, eğitim, tarımsal gelişmeyi destekleme v.b. alanlarda olabilmektedir. Bu tür yardımların artması, bu alandaki sözleşme yolsuzluklarını da beraberinde getirmektedir. Örneğin Afganistan'da, 2011 yılında, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) tarafından desteklenen Afganistan çiftlik hizmeti İttifak projesinin iki yüklenicisinin çalışanları çaldıkları 10.000 dolar için sahte evrak düzenledikleri gerekçesiyle üç yıl hapse mahkum olmuşlardır. 2018 yılı, Global İnsani Yardım (GHA) Raporu'na göre, 2018 yılında insani amaçlı yapılan yardımların tutarı 27,3 milyar USD ve Kalkınma İnsiyatifi'nin 2018 raporuna göre de ekonomik yardımların tutarı 144 milyar USD'dir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki Moon 2012 yılında yaptığı bir konuşmada, insani yardım sektörünün de yolsuzluk riskinden muaf olmadığını ve 2011 yılında yapılan yardımların % 30'unun yerine ulaşmadığını ifade etmiştir. OECD tarafından yayınlanan 2005 Paris Yardım Etkinliği Bildirgesi, bu problemlerin çözümü için kamu fonlarının kullanımında soruşturma, hukuki tazminat, hesap verebilirlik ve şeffaflık sistemlerinin geliştirilmesini önermektedir (Ait-Mohamed Parent, 2018, Anjum 2019).

Yolsuzluk ve rüşvet bütün hukuk sistemlerinde, ahlak ve etik teorilerinde, şirket prosedürleri ve uygulamalarında ve tüm yasal düzenlemelerde yasak ve kabul edilemez bir kavram veya davranış olarak kabul edilmesine rağmen, hala bu kadar yaygın kullanımının nedeni, şirketler tarafından bir kazanma stratejisi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, 1970'lerde iflasın eşiğinde olan Lockheed, All Nippon Airlines'a satılacak uçaklar için 12 milyon dolar rüşvet vermiştir. Lockheed Başkanı, şirketi ayakta tutmak için bunu yapmak zorundaydık diye açıklama yapmıştır. Benzer şekilde Siemens'in bir yöneticisi, 2006 yılında rüşvetle mücadele yasalarına aykırı hareket ettiği gerekçesi ile ödemiş oldukları 1,6 milyar dolar ceza ile ilgili yaptığı açıklamada, bu ödemelerin yapılması gerektiğini, aksi takdirde şirketin mahvolacağını ifade etmiştir. Bir diğer örnekte, Wall- Mart tarafından Meksika'da hassas bir arkeolojik alanda açılacak marketle ilgili rüşvet verme iddiaları da kazanma stratejisi olarak değerlendirilebiliriz (Cragg,2016; Hess,2018)

3. Yolsuzlukları önlemek için yapılması gerekenler

Yolsuzluğun önlenmesi için kurulacak bir sistemin dört belirgin özelliğinin olması gerektiği söylenebilir. Bunlardan birincisi, OECD'nin de önerdiği şekilde, risk yaklaşımı olmasıdır. Bunun için, yolsuzluk risk faktörleri tanımlanmalı ve risk izleme ve kontrol önlemleri tasarlanmalıdır. İkincisi, kuruluş içindeki yolsuzluğu önlemeye yönelik yapıcı bir yaklaşım ve üst yönetim desteği sağlanmalıdır. Üçüncüsü, operasyon bazında, kısa, orta ve uzun vadeli yolsuzlukla mücadele eylem prosedürleri oluşturmalı. Son olarak, oluşturulan model test edilmelidir. Ancak, PWC (2018) 2018 Küresel Ekonomik Suç ve Dolandırıcılık Araştırması'na göre işletmelerin birçoğu risk yaklaşımını uygulamamaktadır. Araştırmaya katılan küresel şirketlerin sadece %54'ü son 2 yıl içinde genel bir dolandırıcılık veya ekonomik suç risk değerlendirmesi, yarısından azı siber suç risk değerlendirmesi, üçte birinden azı rüşvet ve yolsuzlukla mücadele, kara para aklama, yaptırım ve ihracat kontrolleri alanlarında risk değerlendirmesi yaptığını belirtmektedir. Kurum içinde işlenen ekonomik suç riskleri giderek artmakta olup, 2016'da %46'dan 2018'de %52'ye ve üst yönetime atfedilen suçlarda, %16'dan %24'e çıkmıştır. PWC anketine göre, bu yolsuzlukların önlenmesinde, gelişmekte olan bölgelerdeki şirketlerin %27'si, gelişmiş bölgelerdeki şirketlerinde

%22'si yapay zekayı kullandıklarını veya kullanmayı planladıklarını belirtmişlerdir (Parisi ve Clementucci, 2018; PWC,2018).

Latimer'e (2017) göre, rüşveti önlemenin en etkili yollarından biri, rüşveti kolaylaştıran iş kültürlerini değiştirmektir. Avustralya'nın Yönetişim Risk Uyumluluk Enstitüsü (GRC)'ne göre rüşvetle mücadelede başarılı olmak isteyen kuruluşların, dürüstlük, etik ve bağlılık kültürü ile yönetimin liderliğini bir bütünlük ve uyum kültürü içinde sürdürmeleri gerekir, aksi takdirde başarılı olmak mümkün olmaz. Bu nedenle, OECD'nin İyi Uygulama kılavuz ilkeleri de, iç kontroller, etik ve uyum konusuna dikkat çekmektedir.

Markos ve Hoang'a (2018) göre, yolsuzlukla mücadele için özel sektör ve STK'ların işbirliğini destekleyici kurumların varlığı önemlidir. Bu nedenle, yolsuzlukla mücadelede bireysel çalışmalardan ziyade, hem işletmelerin hem de STK'ların birlikte çalışmaları büyük bir önem arz etmektedir. Ayrıca, yolsuzlukla ilgili yasal düzenlemelerin istenilen düzeyde uygulanması gerekmektedir. Bunun için, yargı sisteminin etkinleştirilmesi ve kamu yönetiminde yapısal reformlar yapılması gerekmektedir.

Yolsuzlukla ilgili mücadeleyi hukuki bir zeminde yürütebilmek ve belirsizliği ortadan kaldırmak adına bu alanda yasal düzenleme yapılması önemlidir. Aksi takdirde gerek yargı sisteminde ve gerekse kamu idaresinde keyfi uygulamaların önüne geçmek mümkün olmayacaktır. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu alanda ilk düzenlemelerden biri 1977 tarihli ABD Yabancı Yolsuzluk Yasasıdır. Yine İngiltere tarafından çıkarılan Rüşvet Yasası 2010'da bu alandaki önemli ve etkili düzenlemeler arasındadır. Örneğin, 1960'lı yılların sonlarında ve 1970'lerin başlarında Hong Kong'ta yolsuzluk en önemli problemlerden biridir. Bu problemin çözümü için, 1974'te Hong Kong Başsavcısının girişimleri ile başlatılan çalışmalar sonucunda, Rüşveti Önleme Kanunu, Bağımsız Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu (ICAC) Kanunu ve Yolsuzluk ve Yasadışı Suçlar Kanunu çıkarılmış ve yürürlüğe konmuştur. Bu kanunlarla oluşturulan ICAC kısa bir sürede çok başarılı olmuş ve Hong Kong'ta yolsuzluk ciddi bir problem olmaktan çıkmıştır. Bunun nedenlerine baktığımızda; yargı sistemindeki bağımsızlık, kanunun uygulanması için yeterli kaynak ve profesyonel personel, güçlü bir politik taahhüt ve hesap verme sorumluluğu, güçler ayrılığı, güçlü kamuoyu desteği ve güçlü halkla ilişkiler olduğu görülmektedir. Yine benzer şekilde, Peru'da yolsuzluk ve rüşvetle mücadele için Ocak 2017'de 1352 sayılı Kanun Hükmünde Kararname çıkarılmış ve Kararname ile, tüzel kişilerin kendi adlarına veya ilişkili kişiler aracılığıyla doğrudan veya dolaylı yararları için işledikleri suçlardan sorumlu tutulacakları belirlenmiştir. Kararname kapsamında, tüzel kişiler tarafından yerli ve yabancı kamu görevlilerine, uluslararası örgütlerin yetkililerine, yolsuzluk amaçlı yapılan her türlü menfaat teminleri ve rüşvet verilmesi, kara para aklama, ülkeden başka bir ülkeye yasadışı para veya menkul kıymetlerin taşınması, devri, giriş veya çıkışı ile terörizmin finansmanı suç sayılmakta ve tüzel kişilerin sorumluluğunu gerektirmektedir. Benzer şekilde, Malezya Parlamentosu, Nisan 2018'de, Malezya Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu Yasası (MACC)'nda yaptığı değişiklik ile yolsuzluğun önlenmesi konusunda şirketlere kurumsal sorumluluk getirmiştir. Yasanın düzenlenmesinde ABD ve İngiltere düzenlemeleri esas alınmış ve bu iki ülke mevzuatları ile uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır. (TEPAV, 2006; Tovar, 2017, <https://trident-integrity-solutions.com/corporate-liability/>, Erişim Tarihi:01.10.2019).

Yolsuzlukların önlenmesi açısından, yolsuzlukla ilgili yasaların etkin bir caydırıcılık ve önleyicilik vasfına sahip olmaları gerekir. Ancak TEPAV'a (2008) göre, yolsuzluk suçlarına verilen cezalar, işlenen fiil ve yol açtığı zarara karşılık yetersiz kalmakta yani caydırıcı etkiden mahrum bulunmaktadır. Özellikle kamu görevlilerine verilen cezalarda, yargılama sırasında bazı suç unsurlarının oluşmadığı gerekçesiyle sıklıkla görevi kötüye kullanma suçuna dönüşmekte ve buda verilecek cezaları hafifletmektedir. Yine bu suçlara uygulanan, emniyeti suiistimal, hileli iflas ve nitelikli dolandırıcılık gibi fillerde zamanaşımı sürelerinin uygulanması nedeniyle ortadan kalkabilmekte, bilirkişiye gidilmesi dava sürelerini uzatmakta ve (Türkiye'de) memurların yargılanabilmesi için ilgili idari merciin izninin alınması yolsuzlukla mücadele sekteye

uğramaktadır. Yolsuzlukla mücadele açısından bir diğer önemli konuda, siyasetin finansmanı konusudur. 1970'li yıllardan itibaren siyasetin finansmanında yasa dışı para girişleri olduğu bilinmektedir. Siyasetin finansmanı konusunda ciddi yasal düzenlemelerin olduğu ABD'de bile 1996 yılı Başkanlık seçimlerinde 260 milyon dolar yasa dışı para girişi olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, siyasetin finansmanı konusunda, siyasi partilere yapılacak bağışlarla ilgili açık ve şeffaf hukuki düzenlemeler yapılmalıdır. Nitekim Avrupa Birliği'nde, konuyu gündemine almış ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 8 Nisan 2003'te siyasi partilere yardım ve seçimlerin finansmanında yolsuzluğun önlenmesi amacıyla üye devletlere tavsiye kararlarını duyurmuştur.

Bağımsız kuruluşların yolsuzlukla mücadeledeki önemi bilinen bir gerçektir. Bu amaçla 1952 yılında Singapur'da kurulan, Yolsuzluk Araştırma Bürosu'nu örnek olarak verebiliriz. Bu tür oluşumların, politik müdahalelerden, bürokratik dışsal etkilerden uzak olmaları ve özerk yapıları nedeniyle kamuoyunda yaratacakları güven sayesinde yolsuzlukla mücadelede başarılı olacakları düşünülmektedir. Bir diğer örnekte, Danimarka'da, 1973'te Kamu Savcılık Kurumu bünyesinde kurulan "Önemli Ekonomik Suçlarla İlgili Kamu Savcılığı Ofisi" dir. Bu ofis, sahtecilik, yolsuzluk, zimmet, emniyeti suiistimal, vergi suçları, şantaj, tefecilik ve içerden bilgi sızdırma konularıyla ilgili faaliyetlerde bulunmaktadır (TEPAV,2006; Ağca, 2008).

Dünya Demokrasi ve İyi Yönetim Merkezi'ne göre, yolsuzlukla mücadelede başarılı olabilmek için; devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünün kısıtlanması, hukukun etkinliğinin artırılması, şeffaflık, denetim ve yolsuzlukla ilgili yaptırımların artırılması ve kamu istihdam politikalarının yeniden düzenlenmesi önemlidir. Bunun yanında, özel sektör ve kamuda şeffaflığın sağlanması ve bu konuda devlet kurumlarının işbirliği yolsuzlukla mücadelenin başarısı için büyük bir öneme sahiptir. Bir alanda herhangi bir yolsuzluğun olmaması isteniyorsa bu konunun denetlenmesi gerektiği aslında herkes tarafından bilinen bir konudur. Ancak bu konunun, hem yerel hem de uluslararası kurumlar tarafından çok az ele alındığı görülmektedir. Örneğin bu alanda önemli bir yayın olan, Journal of Government Auditing dergisinde bu güne kadar (yaklaşık 18 yıl) yolsuzluk denetimi ile yapılan sorgulamada, 81 adet yayın yapıldığı dikkate alındığında, bu alandaki çalışmaların ve ilginin ne kadar az olduğu görülmektedir. (TEPAV,2006; Ağca,2008; Özarslan ve Görgülü, 2016; <http://intosajournal.org/?s=about+corruption+auditing>, Erişim Tarihi:11.04.2020).

Yolsuzlukla mücadele çalışmalarında uluslararası örgütler tarafından yayınlanmış sözleşmeler ve uygulama rehberlerinden yararlanmak ve gerekli düzenlemeleri yapmak ülkelere hem ciddi bir zaman hem de önemli bir know - how sağlamaktadır. Bu alanda, OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi, ana şirketin bağlı ortaklık ve iştirakleri, tedarikçileri ve çalışanları da dahil olmak üzere ilişkili bireylerden yurtdışı yolsuzluk suçlarından kaçınmaları için alınacak önlemler konusunda çok önemli bir kaynaktır. Yine, Uluslararası Standartlar Örgütü (ISO)'nun yayınlamış olduğu, rüşvetle mücadele yönetim sistemi standardı ISO 37001 şirketlere yardımcı olacak önemli bir standarttır. Bu konuda çalışan kuruluşlardan biride, Milletlerarası Ticaret Odası (ICC) dir. ICC, 1977 gibi erken bir tarihte, "İrtikap ve Rüşvetle Mücadeleye İlişkin Davranış Kuralları" nı yayınlayan ilk iş dünyası örgütü olmuş ve OECD, BM gibi kuruluşlar tarafından yayınlanan uluslararası yasal belgeleri yansıtmak üzere 1996, 1999 ve 2005 yıllarında güncellemiştir. ICC'ye göre, yolsuzlukla mücadele, kurumsal sorumluluk ve iyi kurumsal yönetişimin merkezinde yer almakta olup, süreklilik gerektiren bir süreçtir. ICC kuralları, bir işletmeye geçerli ulusal mevzuat ve başlıca uluslararası yasal belgeleri temel alarak, her işletme için kendine uygun düzenleme yöntemi sunmak üzere tasarlanmış olup, bağlayıcı olmaktan ziyade tavsiye niteliğindedir. ICC, yolsuzluk ve rüşvetle mücadele açısından finans ve muhasebe konusunda kuruluşların yapmaları gereken işlemleri oldukça detaylı bir şekilde belirlemiştir. Bunlar: tüm finansal işlemlerin incelemeye uygun şekilde kaydedilmesi, kayıt dışı veya gizli hesapların bulunmaması, kayıt altına alınmayan hiçbir belgenin düzenlenmemesi, nakit veya aynı ödemelerin rüşvet yerine kullanılmasını önlemek için izlenmesi, tutulan defterlerin ve düzenlenen belgelerin, yasalarda öngörülen süreden önce imha edilmemesi, bağımsız iç ve dış denetim sistemlerinin yürürlükte

olması ve ulusal vergi yasaları ve yönetmeliklerinin tüm hükümlerine uyulması şeklinde özetlenebilir. Bunların yanında, hükümetler, yolsuzluk risklerine ilişkin algıları iyileştirmek için bilgi asimetrisini azaltmaya çalışmaktadırlar. Bu amaçla, hükümetin doğrudan katılımı yerine, kamu – özel sözleşme modellerine katılabilecek devlet kurumları oluşturabilirler. Örneğin, Afrika ülkeleri için, Gabon Stratejik Yatırımlar Fonu iyi bir örnek olarak verilebilir (ICC,2011; Bueno, 2017; Sobjak,2018; Khan vd., 2018)

Deom'a (2017) göre, mülkiyet haklarının olmadığı ya da korunmadığı sistemler, toplumun sosyo – ekonomik ve kültürel yapısına uygun olmayan yasal düzenlemeler, sosyal ağ olarak tabir ettiğimiz aile, yakın akraba veya arkadaş grupları ile yapılan işlemler yolsuzluk riskini artırmaktadır. Bu nedenle, yapılacak yasal ve idari düzenlemelerin toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel değerleri ile uyumlu ve mülkiyet haklarını koruyucu şekilde olması, yolsuzlukların önlenmesi açısından önemlidir.

Yolsuzlukla mücadelede önemli bir araçta şirketler tarafından uygulamaya konan yolsuzlukla mücadele davranış kurallarıdır. Bu nedenle, gerek dünyada ve gerekse ülkemizde artık birçok şirket, yolsuzlukla mücadele için davranış kuralları belirlemekte ve bunları hem çalışanları hem de iş ortakları ile paylaşmaktadırlar. Bu şirketlerden biride Fransa merkezli ve bünyesinde yüzden fazla şirketi barındıran Vinci Grup'tur. Grup, "Yolsuzlukla Mücadele Davranış Kuralları"nı "VINCI ÖRNEK OLMALIDIR" mottosu olarak vermekte ve VINCI grubu yolsuzluğu kabul edilemez davranış olarak değerlendirir ve Grubun her çalışanı yolsuzlukla mücadele alanında kusursuz bir davranış benimsemelidir" şeklinde çok net olarak ifade etmektedir. Söz konusu belgede, Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesinin 10 maddesinde belirtilen (Şirketler irtikap ve rüşvet de dahil olmak üzere her türlü yolsuzlukla mücadele etmeye davet edilir) ve VINCI Etik ve Davranış Kuralları'na atıf yapılarak, yasalara uymayı ve yolsuzlukla mücadeleyi Vinci çalışanları için bir zorunluluk olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, grubun iş kolları içindeki yolsuzluk riskleri tanımlanmış ve bu risklerle karşılaşmaları halinde çalışanların ne yapmaları gerektiği belirlenmiştir. Grup birçok ülkede faaliyet gösterdiği için, her bir ülke veya ülkelerde karşılaşılabilecek yolsuzluk risklerini belirleme sorumluluğunun şirketlerde olduğu belirlenmiştir. Çalışanlar herhangi bir yasa ya da mevzuat hükmünün ya da bu kurallardan birinin ihlal edildiğini ya da edilmek üzere olduğunu düşünüyorsa bunu derhal bir üstüne veya şirketin mesleki uyarı sistemini kullanarak uygun bir biçimde bildirmelidir. Bu şekilde davranmayan çalışanlar başta disiplin cezası olmak üzere her türlü hukuki yaptırımla karşı karşıya kalabilir (<https://www.vinci.com/vinci.nsf/en/history/pages/index.htm#>, Erişim Tarihi:15.04.2020)

Türkiye'de, Yolsuzlukla Mücadele Politika'larını belirleyen şirketlerden biri de Tüpraş'tır. Buna göre; Tüpraş tüm çalışanları ile, ulusal ve uluslararası tüm yolsuzluk yasalarına uygun davranmayı, tüm faaliyetlerinin dürüst bir şekilde yürütülmesini sağlamayı, yolsuzluğun hiçbir biçimine müsamaha göstermemeyi, Etik Davranış Kurallarının ihlali durumunda gerekli disiplin cezalarını uygulamayı taahhüt etmektedir (<https://tprstaticfilessa.blob.core.windows.net/assets/uploads/sertifikalar/T%C3%BCpra%C5%9FYolsuzluklaM%C3%BCcadelePolitikas%C4%B1.pdf>, Erişim Tarihi:15.04.2020). Sabancı Holding, rüşvet ve yolsuzlukla mücadele politikasının kapsamını iddialı bir biçimde, Sabancı Holding Yönetim Kurulu'da dahil olmak üzere, Sabancı Holding adına görev yapan tüm kişi ve kuruluşları (iş ortakları) da kapsayacak şekilde kapsama dahil etmiştir. Bu politikanın uygulanması ve güncellenmesini yönetim kurulunun yetki, görev ve sorumluluğu olarak tanımlamıştır. Holdingin faaliyetlerinin güvenli ve yasal düzenlemelere uyumlu şekilde yürütülüp yürütülmediğinin takibinin yapılması görevini de, Denetim Bölüm Başkanlığı, Mali İşler, Hukuk, Muhasebe ve Yatırımcı İlişkileri Bölüm Başkanlığı ile Etik Kurul'a vermiştir (<https://www.sabanci.com/tr/calisma-prensipleri/rusvet-ve-yolsuzlukla-mucadele-politikasi>, Erişim Tarihi:15.04.2020) Turkcell, yolsuzluk ve rüşvetle mücadele politikasının temel ilkesini; iş etiği yanında, başta Türk Ceza Kanunu ve FCPA olmak üzere, yolsuzluk karşıtı yasa ve düzenlemelere, evrensel hukuk kurallarına, etik ve mesleki ilkelere, kurumsal yönetim ilkeleri ve Bağış Politikası olmak üzere Turkcell'in diğer iç düzenlemeleri ve diğer yasal düzenlemelere

uyum sağlamak olarak belirlemiştir. Rüşvet ve yolsuzluğa karşı toleransın sıfır olduğuna vurgu yapılarak, rüşvet ve yolsuzluk fiillerinin gerçekleşebileceği başlıca risk alanlarını tanımlamıştır. Bunlar, kamu ile ilişkiler, “Değer İçeren Şey”, Hediye ve Makul masraflar, siyasi bağış, kolaylaştırma ödemeleri şeklindedir.

Turkcell Topluluğu'nun muhasebe işlemlerinin tam, doğru ve adil bir şekilde kayıt altına alınması gerektiği ve kayıt dışı işlemleri engelleyecek iç kontrol sistemlerinin kurulacağı, muhasebe ya da benzer ticari kayıtlar üzerinde tahrifat yapılmaması ve gerçeklerin saptırılmaması gerektiği, finansal tabloların makul bir güvence sağlayacak şekilde hazırlanması gerektiği, yönetim kurulu üyelerinin, yöneticilerin, çalışanların ve üçüncü kişilerin, yapılan işlemleri saklama amacı güderek, işlemleri olduğu gibi göstermeyerek kayıtlarda oynama yapmalarının yasak olduğu, kayıt altına alınmamış hiçbir hesap tutulamayacağı ve çalışanların kurumsal e-posta adresleri üzerinden yaptıkları şirket faaliyetlerine ilişkin yazışmaların kişisel veri olarak kabul edilemeyeceği ve gerektiğinde bu mail adresleri üzerinde yapılan yazışmaların denetlenebileceği şeklinde çok detaylı bir belirleme yapılmıştır. Ayrıca, şirket paylarının New York Borsası'nda işlem görmesi sebebiyle tabi olunan FCPA düzenlemesine aykırılığın tespiti halinde ilgili yasal düzenlemeler ile öngörülen yaptırımlar uygulanır. Bu yaptırımlar, yüksek tutarda ağır para cezaları olabileceği gibi, uygunsuz bir ödeme neticesinde elde edilmiş haksız ticari karların zorunlu iadesine, ihracat engellerine ya da ABD'de kamu ihalelerinden yasaklamaya kadar uzanabileceği konusuna da yer verilmiştir

(<https://s3.turkcell.com.tr/SiteAssets/Hakimizda/yatirimci-iliskileri/documents/pdf/rusvet-ve-yolsuzlukla-mucadele-politikasi.pdf>, Erişim Tarihi:15.04.2020)

Yapı ve Kredi Bankası, Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi'ni benimsemiş, bu amaçla her türlü rüşvet ve yolsuzluğu önlemek, ilgili yasa, düzenleme ve ilkelere uyum sağlamak konusunda gösterdiği kararlılıkla Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Politikası oluşturmuştur. Hem çalışanları hem de yeni işe başlayacak olan kişilerin rüşvet ve yolsuzlukla mücadele konularında farkındalığını arttırmak amaçlı işe alım sürecinden itibaren bu kişilerle paylaşılan dokümanlar arasına Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Politikasını da eklemiştir. Tedarikçi firmalarının da bu politikaya uygun hareket etmesi için, bu firmaların çalışanlarına rüşvet ve yolsuzlukla mücadele konularında video eğitimleri almaları sağlanmaktadır. Ayrıca, “Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadelede Aracı, Tedarikçi ve Yüklenicilerin Satın Alma Sürecinde Uygulanacak Esaslar” dokümanı oluşturulmuştur. Bu politikaların uygulanması ve yönetimi ile ilgili sorumluluk, Uyum ve İç Kontrol Yönetimi tarafından yürütülmektedir. Yapı Kredi, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda, rüşvet ve yolsuzlukla mücadele ile ilgili riskli faaliyetlerin önlenmesi için gerçekleştireceği uygulamalarda destek almak üzere, Etik ve İtibar Derneği'ne (TEİD) üye olmuştur (<https://www.yapikredi.com.tr/yapi-kredi-hakinda/surdurulebilirlik/rusvet-ve-yolsuzlukla-mucadele>, Erişim Tarihi:15.04.2020).

Her ne kadar rüşvet ve yolsuzluk konusunda şirketlerin bu tür eylemlere taraf olmaması temel ilke olsa da, bu şirketlerin tek başına üstesinden gelebilecekleri bir sorun olmanın ötesindedir. Bu nedenle, şirketler aynı sektördeki diğer şirketlerle, yerel idari birimler, sivil toplum örgütleriyle birlikte çalışıp kolektif olarak yolsuzluğu azaltmak için çözümler geliştirme yoluna gitmektedirler. Bu konuda oluşturulan, Denizcilik Yolsuzlukla Mücadele Ağı (MACN), Maden Çıkarma Endüstrileri Şeffaflık Girişimi (EITI) ile dünyanın dört bir yanından 200'den fazla STK tarafından, petrol, gaz ve madencilik şirketlerinin hükümetlere yaptıkları ödemelerin şeffaflaştırılması için talep etmiş olduğu “Ödediğinizi Yayınlayın İttifakı” örnek olarak verilebilir (Hess, 2018; Saenz ve Brown,2018)

Parisi ve Clementucci'ye (2018) göre, yolsuzlukla mücadele uzun zaman alan ve doğrusal olmayan bir süreçtir. Bu nedenle, kısa sürede kesin sonuçlar almak yerine, daha uzun vadeli ve bireylerin kültürel yaklaşımını değiştirecek basit ve açık davranış kurallarının tanımlanmasıyla yola çıkılmalı ve bu işe sadece resmi bir yükümlülük olarak değil, uzun vadede erdemli davranış modellerinin oluşturulmasına yol açacak bir süreç olarak bakılması gerekir.

4. Sonuç ve değerlendirme

Yolsuzluk olgusu her dönemde olmakla birlikte, özellikle 1990'lardan itibaren, artan küreselleşme ve uluslararası ticari ilişkilerdeki gelişmeye paralel olarak hem ülkeler ve hem de uluslararası kuruluşların gündemini daha fazla meşgul etmeye başlamıştır. Bu konuda birçok yasal düzenleme yapılmasına rağmen yolsuzluklar artarak devam etmektedir. Gerek kamu ve gerekse özel sektör ile uluslararası yardım kuruluşlarının yüzmilyarlarca doları her yıl yolsuzluk nedeniyle buhar olmakta ve bu tutarlar tüm toplum kesimleri üzerine binen bir maliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yolsuzlukların önlenmesi durumunda bu tutarlar, kamu ve özel sektörde yatırıma dönüşerek ekonomik katma değer oluşturmak suretiyle insanların hayatının iyileştirilmesine, ekonomik kalkınmaya, gayri safi milli hasılanın artışına neden olacaktır. Bu da, şirketlerin daha güçlü bilançolara ve daha güçlü özkaynak yapılarına sahip olmalarına neden olacaktır. Çünkü yolsuzlukların şirket bilançolarını aşındırıcı ve maliyetleri artırıcı bir etkisi olmaktadır. Diğer taraftan, uluslararası yardım kuruluşlarının yardımlarının, yardıma muhtaç milyonlarca insana ulaştırılması ile de, bu insanların daha insani şartlarda yaşamasına imkan sağlanacaktır. Tüm bu olumsuzlukların giderilmesi için alınabilecek önlemleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Risk tabanlı denetim programları ile big data ve yapay zeka, yolsuzluk risklerini belirlemek amacıyla kullanılabilir. Böylece yolsuzluklar ortaya çıkmadan proaktif olarak uygun tedbirler alınabilir.
- İş yapış kültürlerinde, hırs ve rekabet odaklı bir yaklaşımdan işbirliği ve paylaşımaya dayalı bir modele geçilebilir. Bu kültürel değişim zor olmakla beraber, kendi kültürümüzde örnekleri olan Ahilik kültürü bu dönüşüm açısından bir model olabilir.
- Özel sektör ve kamu sektörü ile ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları arasında etkin ve uyumlu bir işbirliğinin kurulması sağlanmalıdır. Çünkü yolsuzlukla mücadelede tek başına başarılı olma şansı maalesef çok düşüktür.
- Eklektik bir yapıdan ziyade, bütüncül bir yolsuzlukla mücadele yasası ve kurumsal yapının oluşturulması gerekmektedir.
- Yapılacak yasal düzenlemelerin çok katı ve sert olmasından ziyade, caydırıcı ve önleyici olmasına dikkat edilmelidir.
- Kamu gücünün bütün toplum ve kurumları düzenleyici etkisi nedeniyle, siyasetin finansmanı konusunda şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine uygun bir düzenleme yapılmalıdır.
- Yolsuzlukla ilgili bürokratik ve siyasi etkiden uzak bağımsız kuruluşlar oluşturulmalıdır.
- Bu alanda çalışan ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile yakın bir işbirliği kurulmalı ve bilgi paylaşımı yapılmalıdır.
- Yolsuzlukla ilgili etik ilkeler ve davranış kuralları belirlenmeli ve üst yönetiminde desteği ile tüm kurumda içselleştirilmelidir.

Sonuç olarak yolsuzluk, toplumsal, ekonomik, hukuki ve ahlaki açıdan toplumların bütün değer yargılarını altüst eden, kamu ve hukuk sistemine güveni zedeleyen, şirketler açısından ise, maliyetleri artırıcı ve sermaye birikimini azaltıcı etkileri nedeniyle mücadele edilmesi gereken bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Bütün bu olumsuz nitelikleri dolayısıyla da temiz bir toplum ve güvenilir bir ekonomi için, hem bireysel hem de kurumsal düzeyde mücadele edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ait-Mohamed Parent M. (2018). “The role of compliance in the fight against corruption in aid and in particular in the humanitarian sector”.
https://new.iaca.int/images/Research/Research_Paper_09_Malika_Ait_Mohamed_Parent_Final_with_covers.pdf. Erişim Tarihi:06.10.2019
- Ağca İmran K. (2008). “ Eleştirel Bir Yaklaşımla Uluslararası Örgütlerin Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri”. T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Ankara.
- Anjum Zafar I. (2019). “Contract Fraud: Is Your Organization at Risk?”.
<https://abacgroup.com/contract-fraud-is-your-organization-at-risk/>. Erişim Tarihi:01.10.2019
- Augustine E. (2009). “Filipinler, Dünya Bankası ve Dibe Vurma Yarışı”. s.249-77, Steven Hiatt. Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları 3. Çeviren: Cihat Taşçıoğlu. s.249-77. Ankara. April Yayıncılık. 2. Baskı.
- Berkman S. (2009). “Dünya Bankası ve 100 Milyar Dolarlık Soru”. Steven Hiatt. Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları 3. Çeviren: Cihat Taşçıoğlu. s.223-47. Ankara. April Yayıncılık. 2. Baskı.
- Berksoy T. Yıldırım N. Ekrem (2017). “Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri”. Journal of Awareness (JoA) Cilt:2 Sayı:1. s.1-18.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/358032>, Erişim Tarihi:07.04.2020
- Blundell N., O’Sullivan A. (2016). “ Fraud: Advice For Firms Under The FCA’S Financial Crime Guide”. 04 Apr 2016. <https://www.riskscreen.com/kyc360/of-counsel/13516/>, Erişim Tarihi:01.10.2019
- Borgonovi E., Esposito P. (2017) “ Integrity Management and Policy in Italy”.
<http://symphonia.unicusano.it/article/view/2017.2.10borgonovi.esposito/11586>. Erişim Tarihi:02.10.2019
- Bozkurt N. (2009). İşletmelerin Kara Deliği Hile, Çalışan Hileleri. İstanbul. Alfa Yayınları. 1. Baskı.
- Braine K. (2019). “FCPA vs. UK Bribery Act – Comparing Two of the World’s Largest Anti-Bribery and Corruption Laws”.
<https://www.kroll.com/en/insights/publications/compliance-risk/comparing-fcpa-uk-bribery-act>. Erişim Tarihi:30.04.2020
- Bueno N. (2017). “ Swiss Multinational Enterprises and Transnational Corruption: Management Matters”. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2994806 Erişim Tarihi:02.10.2019
- Christensen J. (2009). “Kirli Para: Offshore Bankacılığın Gizli Dünyasının İçinden”. Steven Hiatt. Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları 3. Çeviren: Cihat Taşçıoğlu. s.59-96. Ankara. April Yayıncılık. 2. Baskı.
- Cragg W. (2016). “Bribery, Corruption and Moral Norms Across National Boundaries A work in progress for the Routledge Companion to Business Ethics”.
https://www.researchgate.net/publication/302552672_Bribery_Corruption_and_Moral_Norms_Across_National_Boundaries_A_work_in_progress_for_the_Routledge_Companion_to_Business_Ethics/link/5731076108ae100ae5574d0d/download. Erişim Tarihi: 22.04.2020,
- Deom S. (2017). “*To what extent does the institutional context in which a multinational corporation isoperating influence the quality of its anti-corruption programme?*”. Louvain

School of Management, Université catholique de Louvain, 2017. Prom. : Desmet , Carlos ; Hericher, Corentin. <http://hdl.handle.net/2078.1/>. thesis:10890

Dziuba A., Symkina A. (2019). “Prevention Of Corruption In The Sphere Of Private Economy: International Standards And Practice Of Their Implementation”.
<https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/61816>. Erişim Tarihi:03.10.2019

Emmanuel Kingsford Owusu, Albert P. C. Chan, Ming Shan M. (2019). “Causal Factors of Corruption in Construction Project Management: An Overview”. Science an Engineering Ethics, February 2019, Volume 25, Issue 1. p.1-31.

Farrant G., Emerson A. “Anti-Corruption in Australia”. <https://globalcompliance.com/anti-corruption/handbook/anti-corruption-in-australia/>. Erişim Tarihi:02.10.2019

Finlan P., Wadworth M.(2011). “ The U.K. Bribery Act 2010: an introduction”. February 23 2011 <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=2274bda6-27ef-47d7-b982-3529bffd06>. Erişim Tarihi:30.04.2020

Given D., Kerr L.(2018). “Reflections on the UK Bribery Act seven years on”.
<https://www.rpc.co.uk/perspectives/commercial-disputes/reflections-on-the-uk-bribery-act-seven-years-on/>. Erişim Tarihi:30.04.2020

Hess D. (2018) “ Corruption and the Multinational Corporation”.
https://www.researchgate.net/publication/329811170_Corruption_and_the_Multinational_Corporation. Erişim Tarihi:23.04.2020

ICC (2015).“ICC Yolsuzlukla Mücadele Kuralları”.
https://icc.tobb.org.tr/docs/2015/ICC_yolsuzluklarla%20mucadele.pdf. Erişim Tarihi:15.04.2020

International Journal of Government Auditing (2020).
<http://intosajournal.org/?s=about+corruption+auditing>. Erişim Tarihi:11.04.2020

Kadir A.Y. (2019) “The Cost of Corruption For Corporations in Indonesia: Takeaway From Recent Enforcement of Corporate Criminal Liability”.
<https://globalcompliance.com/cost-corruption-corporations-indonesia-takeaway-recent-enforcement-corporate-criminal-liability-20190122/>. Erişim Tarihi:02.10.2019

Kern K. (2009). “Ucuz Cep Telefonunun İnsan Hayatıyla Birimiyle Maliyeti”. Steven Hiatt. Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları 3. Çeviren: Cihat Taşçıoğlu. s.131-60. Ankara. April Yayıncılık. 2. Baskı.

Khan Y., Rethi G., Szegedi K. (2018). “Corruption as Business Challenge in Pakistan”. European Scientific Journal June 2018 edition Vol.14, No.16. p.1-20.
<http://eujournal.org/index.php/esj/article/view/10911/10452>. Erişim Tarihi:21.04.2020

Koehler M. (2019). “Has the Foreign Corrupt Practices Act Been Successful In Achieving Its Objectives?”. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3437114. Erişim Tarihi:30.04.2020

Latimer P. (2017) “Anti-bribery laws – compliance issues in Australia”. Journal of Financial Crime, Vol. 24 Iss 1 pp. 4 – 16

Lombardi R., Trequattrini R., Cuzzo B., Cano-Rubio M. (2019). “Corporate corruption prevention, sustainable governance and legislation: First exploratory evidence from the Italian scenario”. Journal of Cleaner Production, 217 (2019). p.666-75.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652619302331>. Erişim Tarihi:03.10.2019

- Markos A., Hoang T. (2018) “Private Sector and Civil Society Partnerships against Corruption in Southeastern Europe”. http://www.ra-un.org/uploads/4/7/5/4/47544571/3_unodc_final_paper.pdf. Erişim Tarihi:03.10.2019
- Michael S. Diamant, Christopher W.H. Sullivan, Jason H. Smith Jason H.(2019). “FCPA Enforcement Against U.S. and Non-U.S. Companies”. Michigan Business & Entrepreneurial Law Review, Volume 8, Issue,2, 2019, p. 353-380, <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1087&context=mbelr>. Erişim Tarihi:30.04.2020
- Nişancı D. (2014). “Yolsuzluk ve Yolsuzluğun Önlenmesine İlişkin Olarak OECD Rüşvetle Mücadele Sözleşmesi’ndeki Denetim Süreci”. TBB Dergisi. Sayı:114. s.315-46. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2014-114-1417>. Erişim Tarihi:07.04.2020
- Ovidi R. (2019), “Italy’s New Anti-corruption Law”. <https://globalcompliancenews.com/italy-new-anti-corruption-law-20190228/>. Erişim Tarihi:02.10.2019
- Özarlan E. Oya. Görgülü B. (2016). “Türkiyede-Yolsuzluk Yasalar Uygulamalar ve Riskli Alanlar”. Uluslararası Şeffaflık Derneği. İstanbul. <http://www.seffalik.org/wp-content/uploads/2017/05/T%C3%BCrkiyede-Yolsuzluk.pdf>, Erişim Tarihi:07.04.2020
- Özgün A. (2016) “Fransız Rüşvetle Mücadele Kanunu Loi Sapin –II”. <https://www.teidakademi.com/index.php/2016/11/18/fransiz-rusvetle-mucadele-kanunu-loi-sapin-ii/>. Erişim Tarihi:01.10.2019
- Özgün A. (2017). “FCPA ve Yolsuzlukla Elde Edilen Karların İadesi (disgorgement)”. <https://www.teidakademi.com/index.php/2017/04/11/fcpa-ve-yolsuzlukla-elde-edilen-karlarin-iadesi-disgorgement/>. Erişim Tarihi:01.10.2019
- Özkalkan K. (2019). “Yolsuzluğun Önlenmesinde Denetimin Rolü ve Etkinliğinin Artırılması”. İstanbul Journal of Social Sciences. Spring: 24. s.1-22. http://www.istjss.org/resim/2019_spring_24_1.pdf, Erişim Tarihi:07.04.2020
- Özsemerci K. (2003). “Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri”. https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/yayinlar/TurkKamuYonetiminde_Yolsuzluklar.pdf, Erişim Tarihi:07.04.2020
- Parisi N., Clementucci F. (2018). “ Assessment of the effectiveness of anti-corruption measures for the public sector and for private entities”. Rule of Law and Anti-Corruption Journal, Volume 2018, Issue 1, Jul 2018. p.267-301. http://www.ijpl.eu/assets/files/pdf/2019_volume_1/10_Parisi.pdf. Erişim Tarihi:20.04.2020
- Peikin Steven R. (2017). “Reflections on the Past, Present, and Future of the SEC’s Enforcement of the Foreign Corrupt Practices Act”. <https://www.sec.gov/news/speech/speech-peikin-2017-11-09>. Erişim Tarihi:30.04.2020
- Perkins J. (2009). “ Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı 2”. Çeviren: Cihat Taşçıoğlu. Ankara. April Yayıncılık. 5. Baskı.
- PWC (2018). “Global Economic Crime and Fraud Survey 2018”. <https://www.pwc.com.tr/tr/Hizmetlerimiz/danismanlik/ticari-anlasmazlik-cozumleri-ve-suistimal-incelemeleri/yayinlar/pwc-2018-kuresel-ekonomik-suclar-ve-suistimaller-arastirmasi.pdf>. Erişim Tarihi:14.01.2020
- Rickards J. (2018). “Çöküşe Giden Yol”. Çeviren: Mert Akcanbaş. İstanbul. Destek Yayınları. 3. Baskı.
- Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele. <https://www.yapikredi.com.tr/yapi-kredi-hakkinda/surdurulebilirlik/rusvet-ve-yolsuzlukla-mucadele>. Erişim Tarihi:15.04.2020

Sabancı Holding Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Politikası.

<https://www.sabanci.com/tr/calisma-prensipleri/rusvet-ve-yolsuzlukla-mucadele-politikasi>.

Erişim Tarihi:15.04.2020

Saenz C., Brown H.(2018). “The disclosure of anticorruption aspects in companies of the construction sector: Main companies worldwide and in Latin America”. Journal of Cleaner Production 196 (2018) s. 259 -272

Sampson S. (2015). “The anti-corruption package” <https://baierle.me/2015/06/20/the-anti-corruption-package/>.Erişim Tarihi: 06.10.2019

Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Stratejisi:2010-2014 (2010). Resmî Gazete. Sayı:27501. 22 Şubat 2010.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/02/20100222-1.htm>. Erişim Tarihi:07.04.2020

SEC (2019). “SEC Enforcement Actions: FCPA Cases”.

<https://www.sec.gov/spotlight/fcpa/fcpa-cases.shtml>. Erişim Tarihi:30.04.2020

Seval Kardeş Selimoğlu,. Mehmet Özbirecikli, Şaban Uzay, Uyar S. (2015). “ Bağımsız Denetim Türkiye Muhasebe Standartlarıyla Uyumlaştırılmış”. Ankara. Türmob Yayınları. 1. Baskı.

Siegel D.(2016). “Lights, Cameras, and FCPA Actions: The Problem of Foreign Corrupt Practices by Hollywood”. NYSBA Entertainment, Arts and Sports Law Journal. Vol. 27. No. 3. p. 35-48.

<https://www.cll.com/assets/htmldocuments/Danielle%20Siegel%20EASL%20Article%2035-48.pdf>. Erişim Tarihi:30.04.2020

Smith Charles F., Parling Brittany D. (2012). "American Imperialism": A Practitioner's Experience with Extraterritorial Enforcement of the FCPA," University of Chicago Legal Forum: Vol. 2012, Article 11. p.237-57.

<https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1498&context=ucf>. Erişim Tarihi:30.04.2020

Sobják A. (2018). “Corruption Risks in Infrastructure Investments in Sub-Saharan Africa”.

<http://www.oecd.org/corruption/integrity-forum/academic-papers/Sobjak.pdf>. Erişim Tarihi:03.10.2019

TEPAV (2006). “Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler Etkiler ve Çözüm Önerileri” Ankara. 2. Basım. <file:///C:/Users/Casper-Pc/Desktop/ISO%2037001/Yararlan%C4%B1lan%20Makaleler/Bir%20Olgu%20Olarak%20Yolsuzluk%20Nedenler%20Etkiler%20Cozum%20Onerileri.pdf>.

Erişim Tarihi:07.04.2020

TESEV (2014). “Yolsuzluk ve Yolsuzlukla Mücadele Türkiye Değerlendirme Raporu”. İstanbul.

https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Yolsuzluk_Ve_Yolsuzlukla_Mucadele_Turkiye_Degerlendirme_Raporu.pdf. Erişim Tarihi:07.04.2020

The Bribery Act, <https://www.transparency.org.uk/our-work/business-integrity/bribery-act/>.Erişim Tarihi:30.04.2020

Tovar T. (2017). “Corporate Liability in Peru”. <https://globalcompliancenews.com/white-collar-crime/corporate-liability-peru/>.Erişim Tarihi:02.10.2019

Turkcell Topluluğu Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele

Politikası.<https://s3.turkcell.com.tr/SiteAssets/Hakkimizda/yatirimci-iliskileri/documents/pdf/rusvet-ve-yolsuzlukla-mucadele-politikasi.pdf>.

Erişim Tarihi:15.04.2020

Tüpraş Yolsuzlukla Mücadele Politikası.

<https://tprstaticfilessa.blob.core.windows.net/assets/uploads/sertifikalar/T%C3%BCpra%C5%9FYolsuzluklaM%C3%BCcadelePolitikas%C4%B1.pdf> Erişim Tarihi:15.04.2020

Vinci (2017). “Yolsuzlukla Mücadele Davranış Kuralları”

<https://www.vinci.com/publi/manifeste/COR-2017-12-TR.pdf>. Erişim Tarihi:07.04.2020

Vinci (2020). <https://www.vinci.com/vinci.nsf/en/history/pages/index.htm#>. Erişim Tarihi:15.04.2020

What’s new with Malaysia’s Corporate Liability Act? <https://trident-integrity-solutions.com/corporate-liability/>. Erişim Tarihi:01.10.2019

Yastı G. (2005). “ OECD Rüşvetle Mücadele Sözleşmesi ve Türkiye” Uluslararası Ekonomik Sorunlar, Sayı:19, Kasım 2005, <http://www.mfa.gov.tr/oced-rusvetle-mucadele-sozlesmesi-ve-turkiye-tr.mfa>. Erişim Tarihi:07.04.2020

Mustafa AKMAN. (2019). Mezhepler Tarihinin Klasik Kaynakları: İçerik ve Özellikleri. İstanbul: Ensar Neşriyat. Sayfa sayısı: 294.

Ömer Faruk Nayıroğlu¹

Mustafa Akman'ın bu eseri, kısa bir sunuş ve girişin ardından beş ana bölüm, sonuç ve bu konuda daha önce farklı dergilerde yayınlanmış beş makâlesi ile bir kaynakçadan oluşmaktadır.

Kitap, esasen mezhepler tarihinin klasik kaynaklarını genel çerçevede tanıtmayı, onların mahiyet ve telif nedenleri gibi özelliklerini tespit ederek okuyucuyu bu konuda aydınlatma düşüncesiyle yazılmıştır. Bu temel konusunun yanı sıra eser, tamamlayıcı mahiyette olmak üzere, tanıtılacak kaynaklara konu olan mezhepleri, mezhep-din ilişkisi, tarihî süreç, sosyo-kültürel bağlam ve üzerlerindeki siyasî etkiyi de sistematik biçimde ortaya koymaya çalışmıştır. zira yazara göre mezhepleri böylesi yönleri ve karakteristik özellikleriyle tanımak, klasik kaynakların muhtevasını anlamayı kolaylaştıracaktır.

Bu çerçevede Akman, kitabın sunuş bölümünde (s.7-9) özetle, her ilim dalına ait bilginin aktarımı yahut öğrenilmesi ve hatta öğretilmesi ancak o ilmin dayandığı klasik kaynakları ile mümkündür. Klasik kaynakların ise yazıldığı dönem, mahiyeti ve müelliflerinin mantalitesi bilinmedikçe, ilgili oldukları ilim dalının, tarihî süreci, ekolleri, temsilcileri ve görüşleri hakkında verdikleri malumat yanıltıcı olacaktır. Bu bağlamda Mezhepler Tarihi'nin de dayandığı temel kaynakları vardır. Bu kaynaklardan istifade; yazıldıkları dönem, dönemin ilmî ve ictimâî atmosferi ile etkilenmiş olabileceği ihtimaliyle kendisinden önceki kültürel mirasın bilinmesini de gerektirir. Elbette eserlerin, sonraki süreçte etkileme düzeyi ve biçimi de önemlidir, demektir. Bu bağlamda yazar, söz konusu eserlerin mahiyetini, yazılma gerekçeleri ve sistemleri ile müelliflerini, müelliflerin aidiyetlerini ve bu aidiyetler üzerinden vardıkları sonuçları tespiti çalışacağını belirtmektedir.

Kitabın "Giriş" bölümünde (s.11-17) yazar, bu çalışmasında tarihî süreçte yazılmış ve bu sahanın temel kaynakları olarak işlev görmüş ve dolayısıyla klasik kaynak değeri kazanmış eserler; bunların yazarlarının kimliği, aidiyeti ve yazma gerekçeleri ile yazdıkları dönemin koşulları, bu eserlerin mahiyetleri ve sistematik yapıları hakkında genel tespit ve değerlendirmeler yapmıştır. Zira yazar, bir fırkaya, doğduğu atmosferde, siyasî, kültürel ve felsefî ortamında, onu besleyen ve temsil eden unsurlarla birlikte bakmak gerektiğini düşünmektedir.

Bir eserin temel kaynak niteliği taşıyabilmesi için öncelikle, ilgilenilen tarihî olayların cereyan ettiği devirde vücuda getirilmesi yahut o devreye yakın bir zamanda, o devrin kaynaklarından faydalanılarak ortaya konulmuş olması gerektiğini belirten Akman, burada özellikle şunu vurgulamaktadır: Mezhepleri ve fırkaları doğru anlayıp yorumlayabilmek için onları, doğdukları dönemde görmek lazımdır.

Akman, bu bölümde bağlandığı mezhebin ilkelerini vazgeçilmez bir inanış olarak gören eser yazarlarının, doğal olarak hem kendilerini hem de muhaliflerini farklı şekillerde algıladıklarını

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, omernayir47@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0118-9098.

Geliş Tarihi (Received): 16.05.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 23.06.2020

Atıf/Citation: Nayıroğlu, Ö. F. (2020). Mustafa AKMAN. (2019). Mezhepler Tarihinin Klasik Kaynakları: İçerik ve Özellikleri. İstanbul: Ensar Neşriyat. Sayfa sayısı: 294. Kitap İncelemesi. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 184-192.

ifade etmekte ve mezhep algısının bilhassa siyasal rekabetin ve sosyo-kültürel egemenlik yarışının baskısıyla ideolojik bir hal aldığını belirtmektedir.

Yazar, kaynak yazarlarının, yaşadıkları dönemlerdeki siyasî, ictimai, iktisadî ve tarihî olaylardan etkilenecek anlayış farklılıklarına maruz kaldığından ve savundukları mezheplere yönelik algılarının, çoğunlukla abartılı ve ilkelerini dinle özdeş gören bir mahiyette; muhalifleri hakkındaki algılarının ise onları dinsel hakikatin dışında görece kadar olumsuz olduğundan bahsetmektedir. Buradan hareketle Akman, kaynak yazarlarının birbirleri hakkındaki aktarımlarını, sübjektif değerlendirmeler olarak görmenin daha doğru olacağını ifade etmektedir.

Yazar, mezhepler tarihçilerinin eserlerinde dayandıkları kuralın genelde, Hz. Peygamber'e nispet edilen fakat her fırkanın kendisini *Fırka-ı Nâciye* olarak tanımlayabileceği bir kiple nakledilen hadisin muhtevası olduğunu belirterek, bunun sonucu olarak her müellifin kendi fırkasına yegane meşru fırka gözüyle baktığını ifade etmektedir. Akman'a göre klasik kaynakların, bir mezhebin anlaşılmasında ehemmiyet arz eden nitelikteki boyutlarına temas etmedikleri yahut eseri yazanın perspektifine ve hassasiyetlerine mahkûm kaldığı izahıta varestedir. Belki klasik mezhepler tarihi kaynaklarında bütün bu hususlarda doyurucu bilgi bulmayı beklemek anakronizm oluşturabilir. Zira onların hayata bakışı ve kriterleri farklı idi. Bunu kabul etmek gerekir. Lakin mensup oldukları ekolün tasallutundan bir nebze de olsa kurtularak en azından temel hususlarla ilgili açıklamalar yapmalarını beklemek haksızlık olmasa gerektir, diyen yazar şöyle devam etmektedir: "Biz de bu çalışmamızda söz konusu ihmali ikmal adına, tarihî süreçte yazılmış ve bu sahanın temel kaynakları olarak işlev görmüş ve dolayısıyla klasik kaynak değeri kazanmış eserler; bunların yazarlarının kimliği, aidiyeti ve yazma gerekçeleri ile yazdıkları dönemin koşulları, bu eserlerin mahiyetleri ve sistematik yapıları hakkında yaptığımız okumalar çerçevesinde genel tespit ve değerlendirmeler yapmaya çalışacağız. (s.16)

Akman, yine bu giriş yazısında, klasik kaynaklar ve müellifleri üzerinden günümüz okuyucusu ve yorumcusuna, tarihsel süreci ve bu süreçte oluşan mirasın mahiyetini göstererek zihin dünyalarını yeniden gözden geçirmeleri gerektiğini hatırlatmayı hesaplamaktadır.

Kitabın ilk bölümü olan "İslam Mezhepleri Tarihinde Kaynak Kavramı"nda (s.17-25) Akman, kısaca makâle, fırka, milel, nihâl ve mezhep kavramlarını açıklayarak bu kavramların literatürlerine ve içeriklerine değinmiştir. Bu eserlerin içeriğinden, yazılış tarihlerinden ve üsluplarından bahseden yazar, mezhepler tarihiyle ilgili eserleri, dönemine göre "1. Makâle/Makâlât Literatürü, 2. Fırka/Firâk Literatürü, 3. Milel ve Nihal Literatürü ve 4. Mezhep/Mezahip Literatürü" şeklinde dört ana gruba ayırmıştır. Yazar, bu bağlamda amelî/fikhî mezheplerin konu dışı tutulduğuna vurgu yapmıştır.

Kitapta Makâlât Literatürü şu şekilde açıklanmaktadır: Hicri I. asırdan itibaren başlayan siyasî ve itikadî tartışmalar üzerine, sonradan Ehlisünnet diye tanımlanan genel çoğunluğun davranış veya düşüncelerine muhalif duran fırka mensuplarının kendi görüşlerini Makâlât adıyla çok kısa metinlerle açıklamasıdır. Bu kısa metinlerin her biri, yazarının mensup olduğu fırkanın belli bir mesele hakkındaki anlayışını işliyordu.

Akman, makâlât türü eserlerin ortak özelliklerini maddeler halinde anlattıktan sonra (s.18), Ehlisünnet'in söz konusu telif türüne geç başladığını bunun sebebinin ise bu ekolün ortaya çıkan hemen bütün sosyal, toplumsal, düşünsel vs. hareket ve gelişmelere çoğunlukla tepkisiz/ilgisiz kalan kitle ve statükonun devamında ve hatta onunla genelde ilişkili olmakta sorun görmeyen anlayışa sahip ulemadan oluşmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. (s.19) Yazar burada, makâlât literatürünün mezhepler tarihinin ilk safhasını oluşturduğunu, bu kavramın küçük hacimdeki eserler anlamında kullanıldığını ve ilerleyen dönemlerde Ehlisünnet âlimlerinin bu eserlerde bulunan sakıncalı saydıkları görüşleri tenkid etmek veya açıklamak maksadıyla bir araya toplayıp sınıflandırdıklarını anlatmaktadır.

Yazara göre IX. asırdan itibaren kaleme alınmaya başlanan Firâk ve Milel-Nihâl türü eserlerin ise genelde Ehlisünnet alimleri tarafından kendi pencerelerinden şekillenen İslam'ı savunmak ve onu

siyasî, sosyal ve yabancı kültürlerin etkisinden korumak gayesi ile bir müdafaa eseri olarak yazılmışlardır. Bu nedenle de eserlerin çoğu zaman savunmacı ve yargılayıp ötekileştirici bir anlayışla telif edildikleri görölmektedir. (s.20)

Fırka isminin literatüre “ümmetin 73 fırkaya ayrılacağı...” tarzında rivayet edilen hadisler sebebiyle girdiğini belirten (s.22) yazar, bu kelimenin siyasî ve itikâdî fırkaları ifade etmek için kullanılmasıyla, erken dönemlerden itibaren fıkıh mezheplerinden büyük ölçüde ayrıldığını ve bu tür eserlerin mezhep tarihçiliğinin ikinci safhasını teşkil ettiğini ifade etmektedir.

Ebubekir Bakıllânî (ö.403/1013), İbn Hazm (ö.456/1064) ve Şehristânî (ö.548/1153) gibi yazarların Yahudilik, Hristiyanlık, İslam ve Mecûsîlik gibi dinleri ve onların mezheplerini milel kavramı içinde, kitabı ve peygamberi bulunmayan dinleri, felsefî anlayışları ve Müslüman olmadığı halde kendilerini İslam’a nispet edenleri ise Nihâl kavramı ile mütalaa ettiklerini ve bu konuda yazdıkları esere el-Milel ve’n-nihâl adını verdiklerini açıklarken, Türkçede bütün bu farklı terimlerin mezhep kavramı ile ifade edildiğini belirtmektedir. (s.24-25)

İkinci bölümde (s.28-81) yazar, dinler ve mezhepler tarihinin, farklı görüşlere sahip müelliflerinin günümüze ulaşan şu klasik kaynaklarını kronolojik olarak incelemekte; her kaynağın mezhepler tarihi açısından önemine, içeriğine ve müellifine değinmektedir. Burada ayrıca kitapların etkilendiği ve etkilediği durum ve kişileri değerlendiren Akman, bu eserlerin varsa Türkçe çevirilerini de tanıtmaktadır.

1. Hasan b. Muhammed el-Hanefîyye (ö.100/718) : Kitabu'l-irca
2. Sa'd b. Abdullah el-Kummî (ö.301/913) : Kitabu'l-makâlât ve'l-firâk
3. Hasan b. Musa en-Nevbahtî (ö.310/922?) : Kitabu firâki's-şîa
4. Ebu Muti Mekhul en-Neseffî (ö.318/930) : Kitabu'r-red ale'l-bid'a
5. Ebu'l-Kasım el-Ka'bî (ö.319/931) : Makâlât
6. Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arî (ö.324/935) : Makâlâtul-islamiyyin
7. el-Malatî (ö.377/987) : Kitabu't-tenbih ve'r-red ala ehli'l-ehvai ve'l-bida
8. Kalhatî (IV/X. yüzyıl) : el-Keşf ve'l-beyân
9. Ebu Temmam el-İsmailî el-Harezmi (IV./X. asır) : Kitabu's-şecere
10. Abdulkahir el-Bağdadî (ö.429/1037) : el-Fark beyne'l-firâk
11. Ali b. Hazm (ö.456/1064) : el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvai ve'n-nihâl
12. Ebu'l-Feth Muhammed eş-Şehristânî (ö.548/1153) : el-Milel ve'n-nihâl
13. Ebu'l-Muzaffer el-İsferâyînî (ö.471/1078) : et-Tebzir fi'd-din
14. Fahreddin er-Râzî (ö.606/1209) : İtikâdâtü firâkı'l-müslimin ve'l-müşrikin

Burada klasik kaynakların mahiyet ve özellikleri hakkında bilgi verdikten sonra, kaynakların genel özelliklerine vurgu yaparak bunların üretildiği konjonktürü ortaya koyan yazar, bir anlamda domino taşı etkisiyle ortaya çıkan bu kaynakların üretilme sebebi, zaman ve zeminin doğru okunması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu bölümde tanıttığı kitapların müelliflerinin eserlerinde kullandığı metotlardan bahseden Akman, bu kaynakların genellikle tarafgir bir dille yazıldığını ve dolayısıyla objektif olmadıklarını ve bunlardan en tarafsız yazılanların ise özellikle Eş'arî'nin ve kısmen de Şehristânî'nin eserlerinin olduğunu belirtmektedir. Mamafih Abdulkahir el-Bağdadî'nin “el-Fark Beynel-Firâk” adlı eserinin ise kendisinden sonraki telifata usul ve tasnif açısından büyük ölçüde tesir ettiğini ve fakat bu eserin adı geöen eserler arasında en dışlayıcı nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre Bağdadî'nin, Makâlâtul-İslamiyyin ile örtüşmeyen bu tutumu, kendisinden sonraki Eş'arî firâk

müelliflerince de kabul görmüş ve sürdürülmüştür. Öyle ki bizim, geçmişte vücut bulmuş mezheplere dair hazır malumatımız bile tamamen Fark Beyne Firâk'taki bu anlayışla şekillenmiş durumdadır.

Tarihsel süreçte domino etkisiyle ortaya çıkmış siyasî tepkilerin çoğu zaman mezhepleri doğurduğunu ifade eden Akman yeri geldikçe, vaki ihtilafların tabî olduğunu ifade ederek okuyucuda ötekileştirme sorununa karşı hassasiyet oluşturmaya çalışmıştır.

Üçüncü bölüme (s.85-111) “Kaynakların Mahiyeti ve Özellikleri” başlığını koyan Akman, kaynakların genellikle fırkaların ortaya çıktığı ortamı değerlendirmediklerini ve sebep sonuç ilişkisini göz ardı ettiğini belirtmektedir. Ayrıca yazar bu bölümde, eserlerin genellikle gözden kaçırdıkları, ihmal ettikleri veya müelliflerinin *taassuplarından dolayı görmezden geldikleri* noktaları, dört madde de ele alarak genişçe izah etmektedir. Bu maddeler (s.86-99) kısaca şöyledir:

1. Klasik eserlerin hemen tamamı, mezheplerin tarihî gelişimini göstermekten ve fırkaları tarihî, siyasî, ictimai ve diğer şartlarla irtibatlandırmaktan uzaktır.

2. Eserlerin hemen hepsi de ya ele aldıkları mezheplerin durumlarını belirlemek veya en azından görüşlerini reddetmek için kaleme alınmıştır.

3. Mezheplerin sayı ve tasnifiyle ilgilenmişlerdir. Buna göre İslam ümmeti 73 fırkaya ayrılacak bunlardan 72'si fırka-ı nârîye olarak cehenneme gidecektir.

4. Sünnilik veya Ehlisünnet kavramını inceleme konusu yapmışlardır.

Kitabın devamında 1. Mu'tezilî, 2. Şîî, 3. Haricî, 4. Eş'arî, 5. Mâturîdî, 6. Zahirî makâlât, firâk ve mezhepler tarihi kaynak geleneklerinden ayrı ayrı bahseden yazar, burada bahsi geçen gelenekler hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır. (s.100-112)

Akman'ın ifadesine göre bir fırka yahut gruplaşmanın ortaya çıkması için dinî, sosyal, siyasî, iktisadî vs. birçok sebebe ihtiyaç olduğunu, ancak makâle, fırka, mezhep, milel, nihâl literatürü gibi mezhepler tarihi kaynaklarının genellikle fırkaların doğuşunu, ortaya çıktığı günün şartlarını ele alarak sebep-sonuç ilişkileri bağlamında incelemediğini ifade etmektedir. Mezhepler tarihinin din, dünya, siyaset ve insan ile ilgili bir disiplin olduğunu ve yapısı itibarıyla çalıştığı alanın "öznelerin tesiri"ne olabildiğince açık olduğunu vurgulayan yazar, mezhepler tarihinde “fırka” tasvirlerinde karşılaşılan problemlerden birçoğunun ana sebebinin mezhep taassubu ve tarafgirlikten kaynaklanan önyargılar olduğunu belirtmektedir. Yazara göre, mezhepler tarihinde kaynak kritiğinin ve aktarılanlara eleştirel yaklaşımın, en vazgeçilmez ilkelerden biri olması gerekmektedir. (s.85, 87)

Akman, bu bölümde nihayet şu tespiti yapmaktadır: “Günümüz mezhepler tarihi araştırmacısının vizyonu, mezhebî veya herhangi bir görüşü doğuran itikadî, tarihî, siyasî ve sair şartları tam olarak tanımaya çalışmak; mevcut kaynakların bahsi geçen özelliklerini göz önünde bulundurarak verilen bilgileri değerlendirmek konusunda fevkalade hassas davranmak olmalıdır. Bu arada bilgileri ve haberleri nakleden ravîlerin siyasî temayülleri ile şahsî vasıflarının tespiti konusu da, pek çok meseleye takaddüm eden son derece önemli ve üzerinde titizlikle durulup araştırılması icap eden bir husustur. Dolayısıyla faydalanılan eserin hangi ekole ait olduğuna bakılmadan ve yazarının şöhret ve otoritesinin cazibesine kapılmadan mutlaka çapraz okumaya tabi tutulması gerekmektedir. Bu itibarla bugünün mezhepler tarihçisi ve hatta okuyucusu, tarihin bütün bölümlerinden ve muhtelif ekollerin farklı kaynaklarından faydalanmak ve onların verilerini kullanmak durumundadır. Buna karşın yaşadığı havzaya hâkim zihniyet veya cemaatin muhtemelen kendisinin initmasına da vesile olmuş kaynaklarına özellikle temkinli yaklaşmalıdır. Ancak böylece, ilgilenilen dönemin özelliklerini ortaya koyarak, o dönemde ortaya çıkan cereyanların sebeplerini ve mahiyetini makul şekilde açıklamak mümkün olacaktır.” (s.91)

Eserin dördüncü bölümüne (s.112-134) yazar, “Kaynakların Genel Özellikleri” adını vermiştir. Burada klasik mezhepler tarihi kaynakları hakkında alt başlıklar halinde verilen bilgiler,

okuyucuya dokuz ayrı maddede sunulmaktadır: **A.** Yazılış Gayeleri, **B.** Muhtevaları, **C.** Üslupları, **D.** Metotları, **E.** Tasnif Özellikleri, **F.** Fırkaların Sayısı, **G.** Mezhepleri İsimlendirme, **H.** Mezheplerin Teşekkül ve Gelişimi, **I.** Mezheplerin Temel Görüşleri.

Ancak burada verilen bu alt başlıklara kitabın ‘İçindekiler’ kısmında yer verilmediği görülmektedir. Bu ise ‘İçindekiler’e bakarak sorusuna cevap arayan ve aradığı bilgiye hızlıca ulaşmak isteyen okuyucuların bazı bilgileri (mesela burada yapılan önemli tespitleri) gözden kaçırma riskini doğurabilmektedir. Binaenaleyh bir sonraki baskıda bunun düzeltilmesinin faydadan hâli olmayacağını düşünmekteyiz.

Bu başlıklarda Akman; klasik kaynakların üsluplarını, genellikle kitabın yazılış amacının belirlediğini, bu üslubun da objektif olmak yerine gayet tarafgir, dışlayıcı ve karalayıcı olduğunu ifade etmektedir. Bu itibarla kaynaklarda verilen bilgilerin “hakikat tekelliliğine” kaymadan mutlaka çoklu/ çapraz okumalarla teyit edilmesi gerektiğini vurgulayan yazar, yine bu bölümde, klâsik kaynaklardan bazılarının fırkaların sayısını belirlemede ısrarla 73 sayısına ulaşmaya çalıştıklarını aktarmakta ve Mutahhar el-Makdisî (ö.390/1000?), Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (ö.597/1201), Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) ve Celaledin ed-Devvânî (ö.908/1502) gibi alimlerin ise bu sayıyı belirtilen hassasiyette dikkate almadıklarını belirtmektedir.

Akman bu bölümde ayrıca her grubun, öteki grupların görüşlerinin batıl olduğu esprisinden hareketle kendisini ötekilerden ayırmak adına öncelikle muhaliflerini gözden düşürmeyi sağlayacak hakaretamiz isimler kullandığını, mensubu olduğu gruba ise meşruiyetini tahkim edecek övgü ifade eden ve cazip kılıcı isimler kullandığını belirtmiş; isimlendirmede gözükten başka bir hususun ise grupların aralarındaki siyasî görüş farklılıklarının etkisinin olduğunu vurgulamıştır.

Makâlât eserlerinin önemli bir kısmının, müellifin mensup olduğu fırkanın haklılığını (*fırka-i nâciye*) savunmak, bunun yanında diğer fırkaların sapıklığını (dalalet) göstererek görüşlerini redd amacıyla yazıldığını, nadirattan bazılarının ise böylesi bir amacı gütmekten sadece fırkalara dair mevcut bilgileri tasvîrî bir üslupla yazdığını belirten yazar, muhteva açısından bu kaynakların öncelikle müslümanlar arasında ortaya çıkan itikâdî algı ve oluşumları konu edindiğini ifade etmektedir. (s.112)

Mezhepler tarihini kelimelerden ayıran en önemli özelliklerden birinin fikirlerin hangi ortamlarda ve nasıl ortaya çıktıklarını takip etmek ve fikirlerin gelişim süreçleri hakkında bilgi vermek olduğunu belirten Akman, klasik kaynaklarda buna dair bilgilerin oldukça az olduğundan bahsetmektedir. Yazar bu eserlerin tertip ve tasniflerinde, fırkaların sayıları konusunda farklılıklar olduğunu ve mezhepleri isimlendirmelerinde ise çoğunun muhaliflerini yergi içeren kavramlarla tanımladığını ifade etmektedir. Akman, kendimizi havzasında bulduğumuz Ehlişünnet dahil zikri geçen mezheplerin tamamının her şeyden önce tarihî şartların ürünü olduğunu ve klasiklerimizin bu boyutu ihmal ettiğini belirtmektedir. Mezhepler tarihçilerinden ilgili mezheplerin fikir ve görüşlerini hiçbir çarpıtma ve abartmaya gitmeden doğru biçimde aktarmalarının beklendiğini ifade eden yazar, bu bağlamda araştırmacıların, mezhepler tarihi içerisinde sağlıklı bilgi verme konusunda en objektif kaynağın Makâlâtü'l-İslamiyyin olduğunu belirttiklerini söylemektedir.

Akman'a göre klasik kaynaklarda bütün bu hususlarda doyurucu bilgi bulmayı beklemek tarih yanılığı oluşturabilir. Bir başka ifadeyle kendisini bugün hissettiren veya şimdilerde fark edilen bir açığı/ihtiyacı o dönemi yaşayan insanlardan beklemek, hiç de ihtiyaç duymadıkları veya ilgili olmadıkları bir mevzuyu onlarda aramak (anakronizm), bir hata olarak görülebilir. Zira onların hayata bakışı, beklentileri, hedefleri ve kriterleri farklı idi. Artık doğru-yanılış, bunu kabul etmek gerekir; üstelik bu beklenti, gayet doğal olsa da. Lakin günümüz mezhepler tarihi araştırmacısı ve okuyucusunun söz konusu kaynakların, bu açıdan yeterli malumatı aktarma noktasında yetersiz kaldıklarını bilerek okumalarını yapması gerektiğini ifade etmekte bir beis olmasa gerektir. Dahası bu konunun, önemine binaen ısrarla vurgulanması elzemdir. Bundan olacak ki inceleme konusu olan mezhebin doğduğu ve yayıldığı coğrafya, tabiî şartlar, kültür ve siyasî olayları anlatan umumî

tarihler de mezhepler tarihçisinin ehemmiyetle üzerinde durması gereken kaynaklardır. (s.115-116)

Beşinci bölümde (s.134-189) yazar, *Mezhep-Din İlişkisi* ana başlığında **1. Tarihi Sürece Dair**, **2. Alt-Üst Kimlik Bağlamı** ve **3. Mezheplerde Genel Çerçeve** başlıkları altında değerlendirmeler yapmaktadır. Burada “Mezheplerde Genel Çerçeve” bölümünü; **1. Hak Mezhep - Batıl Mezhep**, **2. Mezheplerin Ortaya Çıkışı** ve **3. Mezheplerin Doğuş Sebepleri** başlıklarıyla genişletmektedir. Nihayet “Mezheplerin Doğuş Sebepleri”ni de tarihî arka plana inerek **1. Sosyal ve Kültürel Değişimin Etkisi**, **2. Siyaset ve Siyasî Etki**, **3. Hilafet-İmamet Tartışmalarının Etkisi**, **4. Başka Kültür- Medeniyetlerin Etkileri**, ve **5. Düşünce Özgürlüğü ve Kur'an'ın Etkisi** başlıkları ile daha da açıklığa kavuşturmuştur. Bu başlıklar ile Akman, mezheplerin ortaya çıkış sebeplerini geniş bir yelpazede ortaya koymaktadır. Bu bağlamda yazar, farklı anlayış ve yorumlar hakkında doğru bilgilendirerek, fırkalar hakkında önyargıları, taassubu ortadan kaldırmak gerektiğini not etmektedir. (s.143)

Akman'ın burada sözelimi tarihî sürece ilişkin değerlendirmesi şöyledir: Mezhepler tarihinin temel amacı İslam tarihinde ilk safhadan itibaren belirli dönemlerde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan ihtilafların doğuş sebeplerini mevcut din, siyaset, tezahür ettiği toplum ve coğrafyayla olan ilişkilerini, siyasî arka planını, toplumun dinî ve siyasî hayatındaki olumlu ve olumsuz etkilerini araştırarak tarihî vakalara uygun biçimde yansıtmaktır. (s.135)

Bu bölümde yazar genel olarak şu değerlendirmeleri yapmaktadır: sahabe döneminin siyasî, dinî, askerî, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik yönden incelenmesinin önemli olduğunu, mezhepler tarihinde esas gayenin Müslümanlar arasında mezhepleşmeye etki eden ilk ihtilafları, bu ihtilafların ortaya çıkış sürecini, Osman ile Ali halifelîği ve sonrası dönemdeki dinî-siyasî kargaşa ve fırkalaşmaya olan etkilerini tarafsız bir biçimde araştırıp ortaya koymak olduğunu belirtmektedir. Akman, mezhepleşme ve bunların kuramsal ve kurumsallaşmasının özellikle “Eğitim ve Yargı” gibi iki mekanizmayla gerçekleştiğini söylemekte, herhangi bir mezhebin devlet desteğini almasının hiç değilse devletle ters düşmemesinin meşruiyeti, bekası, yayılması ve hatta bazen ekonomik rantı açısından son derece önemli olduğunu ifade etmektedir. (s.134-135, 137-138)

Akman, alt-üst kimlik bağlamını şöyle ifade etmektedir: “Beşerî nitelikli oluşumlar olarak mezheplerin tamamı, din mensupları için birer alt kimlik ifadeleri olup doğrudan dinin kendisi değildir. Bu bakış açısından hareketle diyebiliriz ki, mezhepler, dinin kişiden kişiye değişen farklı yorum biçimleridir ve asla dinin yerine konulamazlar. Bu nedenle her ne sebeple olursa olsun şu veya bu kimsenin yorumunun "mutlak hakikat" kabul edilmesi ya da mezhebin dine dönüştürülmesi doğru değildir.” (s.144)

Mezhepler tarihinin, İslam toplumunda oluşmuş her türlü mezhebin, dinin birer yorumu demek olan beşerî sistemler olduğunu ispat etmek suretiyle, fırkaların birbirlerine düşman birer oluşum ya da mezheplerin düşünce özgürlüğü önünde birer engel değil, zenginlik olduklarını ortaya koyarak önemli bir işlev gördüğünü belirten yazar, mezheplerin tamamının, din mensupları için birer alt kimlik ifadeleri olduklarını ve dolayısıyla dinin doğrudan kendisi olmadıklarını ifade etmiştir.

Burada yazarın şu ifadelerini aynen aktarmak istiyoruz: “Günümüz Mezhepler Tarihi, İslam'ın ilk döneminden başlayarak günümüze kadarki süreçte ortaya çıkan itikâdî mezheplerin doğdukları ortamı, teşekkül süreçlerini, öncülerini, belli başlı fikir ve görüşlerini, edebiyatlarını, yayıldıkları bölgeleri ve İslam düşüncesine katkılarını betimleyici bir yöntemle araştırıp inceler. Bütün bu süreçler, imkanlar ölçüsünde objektif kriterlere bağlı kalınarak irdelenir. Ne var ki Mezhepler Tarihi, klasik dönemlerde genellikle batıl sayılan mezhepleri red, hak olanı ispat gayretiyle çalıştığından, Kelâm ilmi ile sürekli ilişki halinde olmuş, dolayısıyla normatif bir karakter kazanmıştır. Ancak modern Mezhepler Tarihi araştırmaları objektif ve betimleyici metodu kabul

etmiş, hak-batıl ayırımı üzerinde durmadan mezhep ve akımları "ne ise o" yani oldukları biçimiyle anlayıp yorumlamaya çalışmış ve bu özelliğiyle de Kelâm İlmi'nden ayrılmıştır." (s.145)

Hak mezhep Batıl mezhep retoriği bağlamında ise yazar şöyle demektedir: "Hiç kimse, herhangi bir mezhep mensubunun Müslüman olup olmadığını belirleme; başka bir ifadeyle kendisini merkeze, ötekilerini paranteze alma hakkına sahip değildir. Bir kere yorum, kanaat ve içtihatlardan müteşekkil kendi veya varisi olduğu geleneğin bizzat hakikat olduğunun geçerli herhangi bir belgesi söz konusu değildir. Mezheplerin hak olup olmadığı şeklindeki bir tasnif, sadece, temel ilkeleri açıkça Kur'an'a aykırı olan mezhepleri belirleme noktasında bir anlam taşıyabilir. Bu nedenle itikâdî açıdan iki hak mezhep ve fikhî açıdan dört hak mezhep şablonlarına fazla itibar etmemek gerektir. Zira bunlarla kastedilen, Eş'arîlik ve Mâturîdîlik ile Hanefîlik, Hanbelîlik, Şafîîlik ve Malikîlik'ten oluşan altı Sünnî ekolüdür. Oysa Müslümanlar arasında yüzlerce mezhep ortaya çıkmıştır. Bunlardan pek azı günümüze kadar yaşama şansı bulmuştur. Hak mezhep sayısını bunlarla sınırlamak, İslam tarihi boyunca ortaya çıkan yüzlerce mezhebi görmezden gelmek demektir. Kaldı ki İslam, bireysel kurtuluşu esas almaktadır. İslam'ın Kur'an'da belirtilen umdelerine inanan her insan, hangi mezhepten olursa olsun, İslam dairesi içerisinde. Müslümanlığı tercih etmiş bir kimse, mezhebinin adı ne olursa olsun, hak mezhep ve dolayısıyla Ehlisünnet mensubu olarak bilinmelidir. Kaldı ki Eş'arîlik ve Mâturîdîlik olarak yüzyıllarca etkinliğini sürdüren Ehlisünnet'in son asırlarda sûfilik ve selefilik gibi iki kampa evrildiği ve bunların ise birbirlerine muhabbet, meveddet ve şefkat ile yönelmek yerine buğz, kin, adevet ile birbirlerini Müslüman bile görmediği müşahede edilen bir gerçektir." (s.157)

Bir mezhebin hak veya batıl mezhep olduğunun tek ölçüsünün Kur'an-ı Kerim olduğunu, hak- batıl mezhep ayırımından çok Kur'an istikametinde olan-olmayan ekol ve cemaatlerden söz etmenin daha doğru olacağını belirten yazar bu bölümde, bunların doğuş sebeplerini; sosyal ve kültürel değişim, siyaset, başka kültür ve medeniyetler ile düşünce özgürlüğü bağlamında genişçe anlatmaktadır.

Sonuç kısmında (s.200-227) kitabın konularına dair genel değerlendirmeler yapan yazar burada, mezhepler tarihi kaynaklarının genel özelliklerini şöyle sıralamıştır:

1- Bu eserlerin kahir ekseriyeti mezhep ve fırkaların tarihî gelişimini göstermekten uzaktır. Bu noksanlığa muhtemelen eserlerin yazılış gayeleri neden olmuştur.

2- Eserleri yazanların yazdıkları eserlerin, kelâm değil mezheplerin tarihine dair olduğunu göz ardı ettikleri anlaşılmaktadır.

3- Eserlerde takip edilen metot ve mezheplerin ele alınış usulleri farklılık arz etmektedir.

4- Tertip ve tasniflerinde bazı müellifler, mezhepleri kronolojik sıraya göre; bir kısmı ise fırkaları, görüşlerinin doğruluk ve yanlışlığına göre tasnif etmiştir.

5- Bu eserlerin hepsinde fırka ve mezheplerin sayıları farklıdır. (s.220-221)

Akman, bu kısmın sonunda ise Ehlisünnet ve onun alt birimi olarak gördüğü tasavvuf ve sûfilîğe dair değerlendirmeler yaparak sonuçta bunların da müslümanlar arasında ortaya çıkmış öteki mezhepler bağlamında görülmesi gerektiğini ve siyaset ve ideolojik background bir yana dinî anlamda diğerlerinden farklı ya da kendilerinden veya başka yerden kaynaklı ilave bir statülerinin bulunmadığını ifade etmektedir. Bu meyanda mezhepler tarihinin, değerlendirdiği fırkalar arasına tasavvufu katmamış olmasının isabetli olmadığını, zira onun da en-nihayet ötekiler gibi İslam toplumunda şu veya bu nedenle sonradan ortaya çıktığını, kendisine has öncü, temsilci ve kaynaklara sahip olduğunu, bir çoğu felsefi ve kelâmî sayılan tartışma konularıyla ilgilendiğini; kendi üslup, metot, yapılanma ve retoriğini geliştirdiğini, kendisine özel bir kavramlar dizgesi ve epistemolojiye sahip olduğunu ve nihayet değişim-dönüşümlere maruz kaldığı evrelerinin olduğunu bilmekteyiz, demektedir.

Eserin son kısmında (s.227-272) ise Akman, farklı zamanlarda muhtelif dergilerde yayınlattığı - konuya dair- beş adet makalesini paylaşmış durumdadır. Ekler dediği bu bölümde verdiği makâlelerin isimleri sırayla şöyledir: **1.** Peygamber Aleyhisselamı Anlamak, **2.** Düşünce Atölyesinde Yol ve İnsan, **3.** Fırkalaşma Sürecinde Mezhep, **4.** Mazimiz, Durumumuz ve Ödevimiz, **5.** Nasrettin Hoca'dan Nasihatler.

Nihayet konulara dair müellifin perspektifiyle uyumlu- uyumsuz (leh ve aleyhte) çok sayıda dokümana yer verilen yirmi iki sayfalık kaynakça bölümüyle tamamlanan eserin, dipnotlarında yoğun kaynak atıflarından maada, muhtemelen metnin akışını kesmemek adına bu dipnotlarda verilmiş önemli bilgi notları bulunmaktadır. Burada yazarın, sahaya ilişkin yazılmış kitap, tez, makâle, DİA maddeleri ve müsteşriklerin telifleri gibi geniş bir yelpazeden istifade ettiği eserin kaynakçasından anlaşılmaktadır.

Akman, sonuç bölümünde şu tespitlerini ifade etmektedir: Klasik müelliflerin, mezheplerin isimlendirilmesinde gereken hassasiyeti göstermediklerini, mezheplerin kendi isimlendirmelerinden ziyade muhaliflerin isimlendirmelerine itibar ettiklerini belirtmektedir. Geçmişte bir hareket ve yapılanmanın mezhep diye anılmasına neden olan gelişmelerin benzerlerinin günümüzde de yaşandığını ve bunlara genel olarak cemaat, ekol veya grup adı verildiğini belirten yazar, dinî yapıların öncelikle en az kendileri kadar meşru öteki oluşumları karalayıp dışlamak tüketmek için “her yol mubah” anlayışından hareketle siyasetin gücünü kullanmak ve daha çok ulufe edinme çabasına girmek yerine dini ve dindarlığı geliştirip yayma adına farklı ilke ve prensipler savunarak ortaya çıkan kardeş yapılarla ahlak ve edep dahilinde sıcak ilişkiler içerisinde olmayı yeğlemesi gerektiğini, siyaset ve siyasetçilerle daima adaleti gözeten, dindarlığı, insaf ve vicdan zemininde daha nitelikli yaşamayı mümkün kılan taleplerle ve ancak mesafeli bir ilişki ile yaklaşması gerektiğini ifade etmektedir. (s.209)

“Mezhepler, beşerî oluşumlar olmalarına rağmen bunların her birinin sadece kendisini *Fırka-ı Nâcîye* olarak görmesi, mezheplerin kendi görüşlerini bilerek ya da bilmeyerek dinle özdeşleştirmesi ve mezhebî farklılıklar yüzünden insanların birbirlerine rahatlıkla cephe alabilmesi, onlara güçlü bir stratejik boyut sağlamaktadır” demektedir. Yine yazara göre, mezheplerin/cemaatlerin teşekkül sürecinde ve varlıklarını sürdürmede siyaset birinci derecede belirleyici olmuştur. Yazar, iktidar ve muhalif güçler, dinin sunmadığı veya onun temel naslarında bulamadıkları desteği, Şîlik ve Sünnilik kamplaşması serüveninde tezahür ettiği gibi mezhepler üzerinden daha kolay elde edebilmişlerdir demektedir. (s.205-206)

Eserde kimi zaman yazarın tabiri caizse “mezhep aleyhtarı” olduğu gibi bir hava sezilse de müellifin asıl kaygısının taassup, tekelcilik, ayrıştırma ve dinin kendisi ile eşitlenme riskini barındıran alt kimlikler üzerinden sürüklenen ...cılık/culuk problemini önlemek olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Değilse müellifin sergilediği tutum ile, üst kimlik olarak İslam'ın değişmez inanç esasları etrafında kenetlenmeyi esas aldığı şu ifadelerinden anlaşılmaktadır: “Temel prensipler farklı anlaşılıp yorumlanabilir, süreklilik kazanıp mezhebe dönüşmesi de gayet doğal, kaçınılmaz ve hatta bazı durumlarda gereklidir.” (s.215) “Her tür mezhebin birer din değil dinin birer yorumu demek olan beşerî sitemler olduğunu ispat etmek suretiyle fırkalar ya da mezhepler düşünce özgürlüğü önünde birer engel değil, zenginliktir.” (s.144) Dolayısıyla Akman'ın karşı olduğu tavrın şu olduğu anlaşılmaktadır: “Doğal olmayan, aynı naslardan çıkarılan farklı sonuçların bu zümrelerce birbirlerine dayatılması ve hakikat tekelciliği yaparak başkalarının fikirlerinin sapıklık diye kodlanması ve temsilcilerinin dışlanmasıdır.”

Bu manada mezhep oluşumunun bir zenginlik olduğunu belirten yazar, burada bulunan sıkıntının eleştiriye kapalı olma, tahammül edememe ve aşırı taassup sahibi olmaktan kaynaklandığını belirtmektedir. Yazar ümmetin birliğini tehlikeye sokan tefrikaya varılmadığı sürece mezhepleşmenin doğal olduğu tespiti açısından bakarsak mezhepler tolumda dışlayıcı suçlayıcı itham edici tekfir edici ve sorun üretici fikri zümreleşmeler olmaktan çıkacaktır. Bunları, İslami dairede kalması kaydıyla birer yorum olarak görmek gerekir. Başka bir ifadeyle Müslümanların farklı fikir ve dini algılama biçimleri olan mezhepleri, sosyal veya sivil oluşumlar olarak kabul

etmek gerekir. Elbette insanların sadece mensup olduğu grubun kurtuluşa ereceğini savunup diğer fırkaları sapıklık/dalalette görmesi yanlıştır.

Mezhepler tarihinin klasik kaynakları hakkında şu ana kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlar ekseriyetle kaynakları tanıtıcı mahiyette bilgiler sunmakta ya da mezheplerin çatışmaları üzerinde durmaktaydı. Yazarın bu çalışmasının diğerlerinden farkı, muhtemel herhangi bir mezhep çatışmasının önüne geçebilmek adına mezhep farklılıklarından dolayı hiç ehl-i kiblede kimsenin tekfir edilemeyeceğinin, adı ne olursa olsun hiçbir mezhebin İslam'la özdeşleştirilemeyeceğinin; imanın ve sorumluluğun bireysel olduğunun ve öte dünyadan hiçbir tarafa rezervasyon yapılamayacağının altını çizmektir. Bu eserin ilim dünyasına katkısı, kaynak taraması yaparken veya bir mezhebe ilişkin kafalarda bir şablon oluştururken eleştirel yaklaşımla yaklaşmayı öğretmesi ve araştırmacıyı kaynaklardaki taraflı değerlendirmelere karşı uyanık olmaya zorlamasıdır.